

**DEBRECENI EGYETEM
AGRÁR- ÉS GAZDÁLKODÁSTUDOMÁNYOK CENTRUMA
GAZDÁLKODÁSTUDOMÁNYI ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI KAR
GAZDASÁGELMÉLETI INTÉZET**

**IHRIG KÁROLY GAZDÁLKODÁS- ÉS SZERVEZÉSTUDOMÁNYOK
DOKTORI ISKOLA**

Doktori iskola vezető: Dr. Berde Csaba egyetemi tanár

**A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS
HELYI STRATÉGIÁINAK ESÉLYEI
MAGYARORSZÁGON**

Készítette:

Baják Imre

Témavezető:

Dr. Kuti István

a közgazdaságtudományok kandidátusa

**DEBRECEN
2012**

**A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS
HELYI STRATÉGIÁINAK ESÉLYEI
MAGYARORSZÁGON**

Értekezés a doktori (PhD) fokozat megszerzése érdekében
a Gazdálkodás- és szervezéstudományok tudományágban

Írta: *Baják Imre*, okleveles angol bölcész, matematika szakos tanár, terület- és településfejlesztési szakértő

A doktori szigorlati bizottság:

elnök:	Dr. Szabó Gábor	DSc, az MTA doktora
tagok:	Dr. Szász Tibor	CSc
	Dr. Kiss Károly	CSc

A doktori szigorlat időpontja: 2009. június 26.

Az értekezés bírálói:

név, tud. fok	aláírás
.....	.....
.....	.....
.....	.....

A bíráló bizottság:

	név, tud. fok	aláírás
elnök:	.....	.....
titkár:	.....	.....
tagok:	.....	.....
	.....	.....
	.....	.....
	.....	.....
	.....	.....

Az értekezés védésének időpontja: 2012. ....

Tartalomjegyzék

Bevezetés	7
1. A kutatás célkitűzései, témalehatárolás és az alkalmazott módszerek	9
1.1. Alkalmazott módszerek	12
2. A fenntartható fejlődés fogalma	22
2.1. A fenntartható fejlődés fogalmának kialakulása, háttere	23
2.2. A fenntartható fejlődés fogalma és értelmezése	30
2.2.1. A fenntartható fejlődés tökeelméleti szemszögből – a gyenge és az erős fenntarthatósági értelmezések	34
2.2.2. A környezet-gazdaságtani és az ökológiai gazdaságtani megközelítés	36
2.3. A fenntartható fejlődés tartalmi elemei	38
2.4. A fenntartható fejlődési stratégiák	42
3. A helyi fenntarthatóság jelentősége, a fenntartható vidék és település fogalma	44
3.1. A helyi fenntarthatósági stratégiák jelentősége	44
3.2. A települések helyi fenntarthatósággal kapcsolatos feladatai	49
4. A stratégiakészítés szempontjai, érdekelt felek	53
4.1. Felülről irányítva vagy alulról szerveződően	54
4.2. A nemzeti kormányzat és a helyi fenntarthatóság	56
4.3. Az alacsonyabb kormányzati szintek kapcsolódása, a középszint feladatai	61
4.4. A helyi önkormányzatok és a fenntarthatóság	63
5. Partnerségi kapcsolatok	68
5.1. Az érdekeltek köre	74
5.1.1. A vállalkozások és a fenntarthatóság	76
6. A Local Agenda 21 tervezési folyamata	80
7. Helyi fenntarthatóság az Európai Unióban és tagországaiban	96
7.1. Fenntartható fejlődés az EU-ban	96
7.2. A települési fenntarthatóság terjesztésére vonatkozó kezdeményezések az EU-ban	98
7.2.1. Törekvések a városi közösségek fenntarthatóságának előmozdítására	98
7.2.2. Törekvések a vidéki térségek fenntarthatóságának előmozdítására	101
7.3. Az EU tagországainak tapasztalatai	102
7.3.1. Az EU tagországok tapasztalatainak összegzése	110
8. A magyar nemzeti kormányzat és a fenntartható fejlődés	112
8.1. A fenntartható fejlődés fogalmának ismertsége	112
8.2. A nemzeti kormányzat elkötelezettsége	114
8.2.1. Az intézményrendszer kialakítása	114
8.2.2. A nemzeti fenntarthatósági stratégia kidolgozása	118
8.2.3. Jogszabályi háttér kialakítása	122
8.2.4. Források felkutatása és támogatásrendszer kidolgozása a fenntarthatóság előmozdítására	123
8.2.5. A fenntarthatóság eszméjének és feladatainak terjesztése	124
9. A helyi közösségek és a fenntarthatóság	128
9.1. Az empirikus felmérés körülményeinek bemutatása	130
9.1.1. A kistérség bemutatása	130
9.1.2. A kérdőív készítésének szempontjai	134
9.2. A társadalom értékrendje	135
9.3. Rendelkezésre álló dokumentumok	142
9.3.1. Integrált városfejlesztési stratégiák	144

9.3.2. A LEADER program eredményei Magyarországon	146
9.4. A lakosság önszerveződő készsége és mobilizálhatósága.....	148
9.4.1. Aktív és mobilizálható lakosság – társadalmi tőke	148
9.4.2. A stratégiakészítésben részt vállaló szervezetek	151
9.5. A stratégiakészítés lehetőségei.....	154
9.5.1. Helyi kezdeményezések a fenntarthatóság jegyében	155
9.5.2. Részvétel nemzetközi hálózatok munkájában.....	157
9.5.3. A helyi stratégiák készítését befolyásoló tényezők.....	157
9.6. Javaslatok a települési fenntarthatóság előmozdítására	163
10. Helyi fenntarthatósági programok és stratégiák Magyarországon.....	166
10.1. A magyarországi fenntarthatósági tervek és programok elemzése	167
Az értekezés fontosabb megállapításai, új és újszerű eredményei.....	177
Összefoglalás.....	178
Summary	180
Irodalomjegyzék.....	182
Köszönetnyilvánítás	197
Saját publikációk jegyzéke.....	198
Táblázatjegyzék.....	201
Ábrajegyzék	202
Mellékletek.....	203

Bevezetés

A fenntartható fejlődés napjaink egyik leggyakrabban emlegetett koncepciójának számít világszerte. A fogalom elsődleges mondanivalója az, hogy a környezeti problémák nem kezelhetők önmagukban, önálló problémaként, megoldásuk csak a gazdaság- és társadalompolitika valamint a környezetpolitika integrált kezelésével valósulhat meg, azaz a környezeti érdekeket a gazdasági és társadalmi döntéseknél is fokozottan figyelembe kell venni. Ehhez a gazdaság és társadalom progresszív megváltoztatása szükséges. Az elv alkalmazása – lokális és globális értelemben is – lehetővé tenné a természeti erőforrások használatának és megőrzésének egyidejű megvalósítását.

Az eltelt évek során a fenntartható fejlődés elvének számos értelmezése alakult ki. Ezek közül kiemelendő a gyenge és erős fenntarthatósági értelmezések, valamint az antropocentrikus és ököcentrikus megközelítések. A legfőbb különbség ezen értelmezések között a tőkejevák (természeti, humán, ember által teremtett) közötti, a technikai fejlődés által támogatott, valamint a természeti javakon belüli átcsoportosítások megítélésében adódik. A fogalom kialakulásának körülményei valamint a napjainkban egyre gyakrabban jelentkező környezeti problémák és katasztrófák nyomán azonban kijelenthető, hogy azon értelmezések, amelyek a környezeti értékek az ember által teremtett értékekkel történő felcserélését megengedik, alapvetően tévesek. Nyilvánvalóvá kezd válni, hogy a környezet rombolása sok esetben olyan visszafordíthatatlan folyamatokat idéz elő, melyek a következő generációk életfeltételeit továbbá a Föld jövőjét egyaránt veszélyeztetik. *Ezért értekezésemben a fenntartható fejlődés ökológiai indíttatású értelmezését tekintem irányadónak.*

A fenntartható fejlődés globális problémájának megoldása nagymértékben a helyi közösségek fenntartható fejlődés stratégiáiban lefektetett cselekedetein alapul. A világ számos közössége – országok, régiók és települések egyaránt – a nemzetközi közösség sürgetésére, felismerve a környezeti értékek pusztulásának veszélyeit, fenntartható fejlődés stratégiák készítését határozta el.

A helyi fenntarthatósági stratégiák rendszerét a felső szándékok és az alulról jövő kezdeményezések együttesen alakítják. A sikeres helyi fenntarthatósági stratégiák alapját a közösség önkéntes szerepvállalásán alapuló alulról szerveződő kezdeményezések jelentik. A helyi közösség innovatív kezdeményezései révén helyi jellegű megoldások jönnek létre a fenntarthatóság globális problémájának kezelésére vonatkozóan.

Több európai ország példája alapján azonban kijelenthető, hogy a központi kormányzat top-down jellegű szerepvállalása a helyi fenntarthatósági folyamatban egyenrangúan fontos. A nemzeti kormányzat – különböző minisztériumok valamint kormányhivatalok révén – kialakítja a fenntarthatósági politika alapját, megteremti a helyi stratégiák jogszabályi háttérét, pénzügyi forrásokat biztosít azok végrehajtásának támogatására, technikai segítséget nyújt, s a helyi kezdeményezéseket koordinálja.

A kormányzat és a helyi közösség közötti sikeres együttműködés eredménye, a helyi fenntartható fejlődési stratégia, más néven Local Agenda 21. A stratégia a közösség környezeti szempontú problémaelemzését, valamint az azok megoldására irányuló célrendszert tartalmazza. A célrendszerben található elemek alapján a stratégiák két különálló csoportra bonthatók. Léteznek alapvetően környezeti szempontú stratégiák, míg más stratégiák – a gyenge fenntarthatóság elvében foglaltakkal összhangban – a három pilléres modellre épülnek.

Magyarországon a helyi fenntarthatósági politika alakítása még gyerekcipőben jár. Az előzőekben jelzett problémák mindegyike felfedezhető benne. A nemzeti kormányzat elkötelezettsége megkérdőjelezhető, a lokális közösségek önszerveződő- és kezdeményezőkézsége a legtöbb esetben nem elegendő a folyamat sikeres elindításához.

Azokon a településeken, melyeken a stratégiaalkotás megkezdődött, megfigyelhető a stratégiaalkotás kiforratlansága, mely döntően a stratégia tartalmát övező elméleti bizonytalanságra vezethető vissza.

1. A kutatás célkitűzései, témalehatárolás és az alkalmazott módszerek

Doktori értekezésem tárgya a helyi fenntartható fejlődési stratégiák vizsgálata. Mivel Magyarországon ilyen jellegű dokumentumok csak kis számban találhatók, dolgozatomban elsőként a helyi stratégiák készítésének jelentőségét, alapelveit és menetét ismertetem, majd a helyi fenntarthatósági stratégiák készítésével kapcsolatos nemzetközi kezdeményezéseket és tapasztalatokat összegzem. Ezt követően meghatározom a helyi stratégiaalkotást befolyásoló főbb tényezőket hazánkban, valamint bemutatom a helyi fenntarthatósági stratégiák készítésének helyzetét országosan és egy konkrét kistérségre vonatkozóan, a gyöngyösi kistérségben elvégzett kutatásom alapján.

Nem tekintem célnak az egyes helyi fenntarthatósági stratégiákban foglalt célkitűzések megvalósulását, gazdasági, társadalmi vagy környezeti hatásainak vizsgálatát, lévén ezen LA21 stratégiák a világ számos pontján folyamatban vannak, míg a magyar stratégiák esetében az eredmények az eltelt idő rövidsége folytán (tekintetbe véve egyrészt, hogy az első valódi stratégiák a Nemzeti Fenntartható Fejlődés Stratégia elkészültét követően, a 2009-2011 időszakban készültek, másrészt, hogy e stratégiák időtávja a legtöbb esetben legalább egy-két évtizedet ölel fel) még nem összegezhetők.

Vizsgálataim fókuszában a helyi fenntarthatósági stratégiák állnak. Mint azt a fenntarthatóság egyik legfontosabb elve megfogalmazza, a globális elvek gyakorlati megvalósítása a helyi közösségek feladata. („Gondolkodj globálisan, cselekedj helyben.”) A stratégiai dokumentumok készítésével a helyi közösségek megteszik az első lépést a fenntarthatóság irányába.

Dolgozatomban vizsgálom a helyi fenntarthatósági politikát leginkább befolyásoló országos és helyi tényezőket. Bemutatom a nemzeti kormányzat eddigi kezdeményezéseit. Ez magában foglalja a nemzeti fenntartható fejlődés stratégia helyi vonatkozásainak vizsgálatát, a fenntarthatósággal kapcsolatos ismeretek terjesztésére tett kísérletek bemutatását (konferenciák, útmutatók), a helyi fenntarthatósági stratégiák jogi hátterét jelentő dokumentumok feltérképezését és a helyi fenntarthatósággal kapcsolatos kezdeményezésekre rendelkezésre álló pénzügyi források felderítését.

Ugyancsak vizsgálom a lokális közösségek önszerveződő- és kezdeményezőképességét, mely a helyi fenntarthatósági stratégiák mozgatórugója. Kutatásom fókuszába a települési önkormányzatok helyzetének és lehetőségeinek elemzése, a lakosság fenntarthatósággal kapcsolatos ismeretei és szerepvállalási hajlandósága, valamint a települések már

meglévő környezetvédelemmel kapcsolatos dokumentumai és kezdeményezései kerültek, valamint röviden összefoglalom az eddig elkészült települési fenntarthatósági stratégiák tapasztalatait is.

A közösséggel összhangban kialakított, világosan megfogalmazott célkitűzésekkel, és az azok elérését lehetővé tévő eszközrendszerrel a közösség tagjai képesek azonosulni, s a siker érdekében tenni is hajlandók. Így az elkészült helyi fenntartható fejlődéssel kapcsolatos stratégiai dokumentumban megfogalmazott tervek tartalommal töltődnek fel, mely a közösséget egy fenntarthatóbb jövő felé orientálja.

A helyi stratégiák arra a kérdésre is választ adnak, hogy a közösség vezetésében, illetve tagjaiban milyen mértékben és *hogyan tudatosult a fenntartható fejlődés koncepciója*, illetve ezzel kapcsolatban *milyen értékrend alakult ki*.

Kutatási célom annak megállapítása, hogy ***Magyarországon adottak-e a feltételek helyi fenntarthatósági stratégiák készítéséhez***, illetve ***a települések készen állnak-e ilyen jellegű stratégiák készítésére***.

A vizsgálat eredményessége érdekében célkitűzéseimet az alábbi pontok szerint foglaltam össze és vizsgáltam a disszertációm fő fejezeteiben:

- Szakirodalmi kitekintés segítségével összefoglalom a fenntartható települések legfőbb jellemzőit.
- Meghatározom a nemzeti és helyi szint feladatait a helyi fenntarthatóság vonatkozásában, a partnerségi kapcsolatok kialakításának jelentőségét, külön kiemelve a széleskörű közösségi részvétel biztosításának szerepét.
- Bemutatom az EU a (helyi) fenntarthatóság eszméjének terjesztésével kapcsolatos tevékenységét, az azzal kapcsolatos dokumentumait, valamint néhány kiválasztott ország helyi fenntarthatósági folyamatait.
- A világ számos pontján a helyi fenntarthatósággal kapcsolatos kezdeményezések elkezdődtek. Célom a folyamat elindításához vezető megfontolások meghatározása.
- A nemzetközi trendek figyelembe vételével bemutatom a magyarországi állapotokat, ezen belül a nemzeti kormányzat feladatait és eddigi tevékenységét.
- Egy konkrét kistérség – a Gyöngyösi Kistérség – példáján saját kérdőíves vizsgálatom eredményeinek felhasználásával meghatározom a helyi fenntarthatósági stratégiák készítésének magyarországi helyzetét és lehetőségeit.

A vizsgált témakörökkel kapcsolatos hipotéziseim a következők voltak:

- H1: A központi kormányzat részéről hiányzik az elkötelezettség a helyi fenntarthatósági stratégiák készítése iránt.
- H2: A települések többsége nem áll készen helyi fenntarthatósági stratégiák készítésére.
- H3: A jelenleg elérhető helyi stratégiák sok esetben nem felelnek meg a helyi fenntarthatósági stratégiák szakirodalomban megfogalmazott követelményeinek.

A második hipotézist négy alhipotézisen keresztül bizonyítom:

- AH1: A gazdaság, a társadalom és a környezet tényezői eltérő súllyal szerepelnek a település életében. A gazdaság fellendítése és a társadalmi jólét kérdése a közösségek értékrendjében összességében megelőzi a környezeti szempontokat.
- AH2: Noha számos olyan dokumentum áll az önkormányzatok rendelkezésére, melyek egy jövőbeni fenntarthatósági stratégia alapjait képezhetik, ezek színvonala és tartalma településenként változik.
- AH3: A lakosság nem játszik kellőképpen aktív szerepet a települések életében, így a döntések legtöbbször a település képviselőtestületének hatáskörében születnek meg.
- AH4: A jelenlegi személyi és anyagi feltételek mellett a települések nem képesek helyi fenntarthatósági stratégiák készítésére.

Értekezésemben az interdiszciplináris megközelítést alkalmaztam. Dolgozatom első részében, a fenntartható fejlődés fogalmával foglalkozó 1. fejezetben, valamint a helyi fenntarthatósággal kapcsolatos 2-6. fejezetekben a **szakirodalmakat dokumentáló, rendszerező, elemző szekunderkutatást** használok.

A hetedik fejezet, mely a helyi stratégiaalkotás nemzetközi tapasztalatait mutatja be, módszerét tekintve döntően **elemző irodalom-feldolgozás**, az EU stratégiai dokumentumai, a hozzáférhető helyi stratégiai dokumentumok, valamint azok tapasztalatait összegző művek alapul vételével.

A dolgozat nyolcadik fejezete a nemzeti kormányzat (helyi) fenntarthatósággal kapcsolatos magyarországi kezdeményezéseit, illetve azok tapasztalatait mutatja be. Munkám első lépéseként a vizsgálati anyagot kutattam fel, főként az Internet adta lehetőségeket kihasználva **elemző irodalom-feldolgozást** végeztem, s emellett, minőségi módszerként hazai szakértőkkel, kormányzati, valamint helyi szakemberekkel s a fenntarthatóság

témájával foglalkozó, nemzetközileg elismert kutatókkal készített **interjúk** tapasztalatait is felhasználtam. Az ily módon szerzett ismereteket felhasználva megalkottam egy olyan rendszert, mely segít abban, hogy az első hipotézis érvényességét egy viszonylag objektív rendszer keretein belül vizsgálhassam. Ezt a rendszert az alkalmazott módszerek ismertetésekor részletesen bemutatom.

A kilencedik fejezetben a fenntartható fejlődés települési tapasztalatait mutatom be, a gyöngyösi kistérségben végzett **kérdőíves felmérés** eredményeinek felhasználásával, mely arra a célra szolgált, hogy egy vidéki jellegű kistérség példáján keresztül bemutassam a helyi fenntarthatóság további térnyerése előtt álló kihívásokat. A kérdőívek feldolgozásakor több matematikai-statisztikai módszert is alkalmaztam, melyeket a következő, az alkalmazott módszereket bemutató alfejezetben részletesen ismertetek.

A tizedik fejezetben a már létező magyarországi stratégiai **dokumentumok kritikai értékelését és rendszerezését** is elvégeztem abból a célból, hogy megállapítsam, hogy azok mennyire felelnek meg a korábbiakban lefektetett elveknek.

1.1. Alkalmazott módszerek

A nemzeti kormányzat elkötelezettségének vizsgálatára használt módszer

Első hipotézisem szerint a központi kormányzat részéről hiányzik az elkötelezettség a helyi fenntarthatósági stratégiák készítése iránt. Ennek a hipotézisnek az igazolása első ránézésre meglehetősen szubjektívnek tűnhet, ezért arra törekedtem, hogy sikerüljön egy olyan rendszert felállítani, mely képes arra, hogy a bizonyítást objektívabbá tegye.

Ebből a célból egy olyan szempontrendszert valamint a mellérendelt értékrendszert alakítottam ki, mely képes arra, hogy az olvasó számára is világossá tegye azt, hogy mi indokolta a hipotézis elfogadását, illetve elvetését.

Az értékelt szempontok az intézményrendszer kialakítása, a stratégia elkészítése, a jogszabályi háttér megteremtése, a pénzügyi források biztosítása, valamint a fenntarthatóság eszméjének és feladatainak terjesztésével kapcsolatos tevékenységek voltak.

Az egyes szempontok értékelését egy ötfokú skálán végeztem el, melyben az egyes értékekhez tartozó paraméterek a következők voltak:

$$k_i = \begin{cases} 1 - & \text{a kritérium teljesítésének nyilvánvaló megtagadása.} \\ 2 - & \text{késedelmes, vonakodó végrehajtás, a határidő elmulasztása, a kritérium} \\ & \text{részbeni teljesítése.} \\ 3 - & \text{a kritérium előírás szerinti, pontos határidőre történő teljesítése.} \\ 4 - & \text{kritérium idő előtti teljesítése többletaktivitás nélkül.} \\ 5 - & \text{kritérium teljesítése, további, önként vállalt célok és feladatok teljesítése.} \end{cases}$$

A bemutatott 5 szempont értékelését követően a kapott értékek összegét

$$\left(\sum_{i=1}^5 k_i, \quad k_i = \{1; 2; 3; 4; 5\} \right)$$

az alábbi listába illesztve megállapítható, hogy a nemzeti kormányzat mennyire elkötelezett a fenntarthatóság iránt.

$$\text{Ha K: } \begin{cases} 10 \text{ pont alatti} & \text{Nyíltan ellenszegülő magatartás.} \\ 10-14 \text{ pont} & \text{Passzív ellenálló magatartás} \\ 15-18 \text{ pont} & \text{Kötelezettségteljesítő magatartás} \\ 19-22 \text{ pont} & \text{Aktív kötelezettségtudó magatartás} \\ 23-25 \text{ pont} & \text{Valódi elkötelezettség.} \end{cases}$$

Az így kapott besorolás alapján megállapítható, hogy a hipotézis elfogadható, vagy el kell vetnünk. A hipotézist abban az esetben vetjük el, amennyiben a nemzeti kormányzat elkötelezettsége az utolsó két csoportban, az aktív kötelezettségtudó illetve a valódi elkötelezett kategóriába sorolható, más esetben elfogadjuk azt.

A kérdőívek feldolgozásánál használt módszerek

A válaszok közötti kapcsolatok vizsgálata

A kérdőív több kérdést tartalmazott, melyek esetén feltételezhető volt, hogy a válaszok között kapcsolat van, ha a válaszadók megfontoltan, felelősséggel, illetve hozzáértéssel töltötték ki a kérdőívet.

Ilyenkor – amennyiben a válaszok számszerűek – *korrelációs együttható* segítségével ellenőrizhetjük a kérdésekre adott válaszok közötti kapcsolatok szorosságát.

$$r = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x}) \cdot (y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 \cdot \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}} \quad \text{másképp:} \quad r = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i \cdot y_i) - n \cdot \bar{x} \cdot \bar{y}}{n \cdot s_x \cdot s_y}$$

Bizonyítható állítás, hogy $-1 \leq r \leq 1$, ahol „ r ” előjele a kapcsolat irányára utal:

- ha az egyik változó értékének növekedése a másik változó értékének növekedésével jár, akkor r értéke pozitív,
- ha az egyik változó értékének növekedése esetén a másik változó értéke csökken, akkor r előjele negatív.

Amennyiben: $|r| \leq 0,25$ nincs, vagy nagyon gyenge a kapcsolat

$0,25 < |r| \leq 0,5$ gyenge,

$0,5 < |r| \leq 0,75$ közepes,

$0,75 < |r| < 1$ erős,

$|r| = 1$ függvényszerű a kapcsolat.

A rangsorolást tartalmazó kérdések esetén használható módszerek

A kérdőívek tartalmaztak olyan kérdéseket, amelyeknél az volt a válaszadók feladata, hogy különböző tényezőket, fogalmakat rangsoroljanak, például fontosságuk szerint. Sajnos ezek a kérdéstípusok azok, amelyeknél talán a legtöbb hibás kitöltés történik, ha nincs jelen kérdezőbiztos, és nem magyarázza el a feladatot szóban is.

Vizsgáltuk például azt, hogy ugyanazokat a tényezőket rangsoroltatva a lakossággal, és a önkormányzatok dolgozóival, lesz-e kapcsolat a két rangsor között. Ha ez a kapcsolat kimutatható, az – a kérdéstől függően – többek között arra utalhat, hogy a önkormányzatnál jól ismerik a lakosság igényeit, illetve jól tájékoztatták a lakosságot a döntések okáról, céljáról.

A két csoport esetén meghatároztuk a csoportra jellemző rangsorokat – az egyedi rangsorokban elfoglalt helyek átlagának segítségével –, és az így kapott csoportrangsorokat hasonlítottuk össze.

Ilyen vizsgálatokhoz használható a *Spearman-féle rangkorrelációs együttható* (R):

$$R = 1 - \frac{6 \cdot \sum_{i=1}^n d_i^2}{n^3 - n}$$

ahol:

- n a rangsorolt kérdések száma,
- $d_i = x_i - y_i$,
- x_i az első rangsor (a lakosság egyesített rangsorának) i . elemének rangja,

- y_i a második rangsor (az önkormányzatok egyesített rangsorának) i . elemének rangja.

Lehetséges eredmények:

- Ha a két rangsor azonos: $R = 1$.
- Ha a két rangsor pont ellentétes: $R = -1$.
- Minél nagyobb R abszolút értéke, annál szorosabb a kapcsolat a két rangsor között.

A rangkorrelációs együttható szignifikanciájának vizsgálata – $n \geq 10$ esetén – t -próbával történhet.

A nullhipotézis, hogy a kapott $R \neq 0$ érték ellenére a bírálók között nincs sem pozitív, sem negatív egyetértés.

$$H_0: R = 0$$

Ha $n \geq 10$, akkor a $t = R \cdot \sqrt{\frac{n-2}{1-R^2}}$ próbastatisztika Student-eloszlású $n-2$ szabadságfokkal.

Kettőnél több bíráló sorrendjének összefüggését mérhetjük az úgynevezett *Kendall-féle rangkorreláció* segítségével.

Legyen X és Y n -elemű rangsor. A rangsorolásban résztvevő n tényezőtől képezzük az összes lehetséges $n(n-1)/2$ párt. Ezután minden párhoz $+1$ -et rendelünk, ha mindkét rangsorban megegyezik az egymáshoz viszonyított sorrendjük, és -1 -et, ha ez rangsoroként különbözik. Adjuk össze a párokhoz rendelt számokat és jelöljük az összeget S -sel. Ekkor

$$t = \frac{2S}{n \cdot (n-1)}$$

az úgynevezett Kendall-féle t együttható.

Bizonyítható állítás, hogy $|t| \leq 1$.

Lehetséges eredmények:

- Ha a két rangsor azonos: $t = 1$.
- Ha a két rangsor pont ellentétes: $t = -1$.
- Minél nagyobb t abszolút értéke, annál szorosabb a kapcsolat a két rangsor között.

Az is vizsgálat tárgya lehet, hogy mennyire vélekednek ugyanabban a kérdéskörben egyformán a megkérdezettek. Mennyire homogének a rangsorok. Ha a lakosság rangso-

ra homogén, az arra utal, hogy a vizsgált kérdéskörben ugyanazokat a dolgokat tartják fontosnak, illetve kevésbé fontosnak. Az adott témakörben nagy az egyetértés.

Kutatásomat – hasonló témakörben – tervezem megismételni. Ahhoz, hogy meg lehessen vizsgálni, hogy a körülmények változása milyen mértékben változtatta meg a rangsorokat, több időpontban tervezem rangsoroltatni ugyanazokat a szempontokat.

Az ilyen típusú problémák vizsgálatára használható a *konkordancia-együttható* (W).

Ebben az esetben – illetve ha a kérdésekre fontosságuk szerint kell meghatározott értékek között pontszámokkal válaszolni –, a rangszámok – illetve a válaszok átlagértékei – alapján hozható létre a sorrend, a rangsor.

$$W = \frac{12 \cdot S}{m^2 \cdot (n^3 - n)}$$

ahol:

- $S = \sum_{i=1}^n (Z - \sum_{j=1}^m x_{i,j})^2$
- n a kérdések száma
- m a rangsorok száma
- $Z = \frac{m \cdot (n+1)}{2}$
- $x_{i,j}$ a j. rangsor i. eleme

Lehetséges eredmények:

- $0 \leq W \leq 1$.
- W értéke minél nagyobb, annál homogénebb a rangsorrendszer.

A konkordancia együttható szignifikanciájának vizsgálata F-próbával történhet.

A nullhipotézis, hogy a kapott $W \neq 0$ érték ellenére a bírálók között nincs egyetértés.

$$H_0: W_{elméleti} = 0$$

$$F = \frac{(m-1) \cdot W_{korr}}{1 - W_{korr}} \quad \text{F-eloszlású változó.}$$

- Szabadsági fokok:

$$FG_1 = n - 1 - \frac{2}{m}$$

$$FG_2 = (m-1) \cdot (n - 1 - \frac{2}{m})$$

ahol:

$$W_{korr} = \frac{S-1}{\frac{m^2 \cdot (n^3 - n)}{12} + 2}$$

A helyi, illetve országos problémák megítélésének módszertani háttere

Az is vizsgálatom tárgya volt, hogy a különböző helyi problémákat (23 terület) mennyire tartják fontosnak a vizsgált településeken a lakosok.

A megkérdezetteknek 1-től 5-ig kellett pontozniuk az adott probléma fontosságát az adott településen. Az „1” jelentése: nem tekinthető fontos kérdésnek a területen az adott probléma. Az „5” jelentése: nagyon fontos kérdésről van szó, olyan problémáról, amelynek keresni kell a megoldását helyi szinten.

Úgy gondoltam, a különböző problémákra adott pontok számtani átlaga fontos mutató lehet az adott kérdésben az adott térségben. Jellemző lehet a településre, hogy melyek azok a problémák, amelyek kiemelkedően magas, illetve feltűnően alacsony átlagpontot kaptak.

A vizsgálathoz kézenfekvőnek tűnt a *varianciaanalízis* használata.

Ez a módszer a két mintás t-próba kiterjesztett változata, kettőnél több középérték összehasonlítására alkalmas. Megvizsgáltam a varianciaanalízis végrehajtásának feltételeit, melyek a következők:

1. A csoportok elemszáma megközelítően azonos legyen.

Ez a feltétel teljesült, mert minden kérdésre ugyanannyi fő válaszolt.

2. A csoportok varianciája nem lehet jelentősen eltérő.

A legnagyobb és legkisebb variancia hányadosa 2-nél legyen kisebb. Azaz:

$$\frac{S_{\max}^2}{S_{\min}^2} < 2$$

Ez a feltétel is teljesült.

3. A csoportokra a normális eloszlás legyen jellemző.

Ez a feltétel nem teljesült.

4. A csoportok egymástól függetlenek legyenek.

Ez a feltétel nem teljesült.

Ez azt jelenti, hogy a varianciaanalízist ebben az esetben nem lehetett használni. A varianciaanalízisből kapott, a helyi problémák fontosságára vonatkozó, a lakosok véleményét tükröző képet csak tájékoztató jelleggel lehet figyelembe venni.

Abban az esetben, amikor több mintaelemre, egyedre, személyre terjed ki a vizsgálat, a megfigyelés, de ezeket az elemeket, egyedeket, személyeket, (kettőnél) több tulajdonságuk – illetve véleményük, – (kettőnél) több szempont szerint vizsgáljuk, a mintaelemekről, egyedekről, személyekről (kettőnél) több mérést készítünk különböző időpontokban vagy különböző körülmények között, (kettőnél) több, de összetartozó minta keletkezik. Ilyenkor úgynevezett nemparaméteres összehasonlítást kell végeznünk. Ilyen módszer a *Friedman próba*.

A Friedman próba feltétele, hogy a mintaelemek függetlenek legyenek, a mérések legalább ordinális skálán történjenek.

A Friedman próba végrehajtásának menete:

A vizsgált kérdések (szempontok) száma $k=23$ volt, a vizsgálatban $n=329$ személy vett részt. Az így kapott 23 vizsgálat nem tekinthető függetlennek, mert ugyanazok a személyek voltak a válaszadók. Az összes válaszadás (adat) száma így $23 \cdot 330 = 7567$ lett.

A H_0 (nullhipotézis) jelentése: nincs különbség az adott válaszok eloszlásában a várható értéket tekintve, azaz a feltett 23 probléma helyi szinten egyformán fontos, egyforma jelentőségű, vagy egyformán lényegtelen.

A H_1 (alternatív hipotézis) jelentése: legalább két kérdés fontosságának megítélésében jelentős különbség van a várható értékeket tekintve.

Az adatokat Excelben rögzítettem: az összehasonlítandó kérdésekre adott pontszámok kerültek egy-egy oszlopba, egy személy válaszai kerültek egy sorba.

Elvégeztem a rangsorolást soronként, azaz az egyes személyek által a 23 kérdésre adott pontszámokat rangsoroltam, rangszámmal láttam el a szokásos módon:

- Minden, az adott személy által adott pontszámot nagyságrendbe rendeztem, és egytől induló sorszámmal láttam el. Az utolsó érték kapta a 23-as sorszámot.
- Mivel 23 kérdés van, de csak 5 féle válasz, így több adat is egyenlő, ezért az egyenlő válaszokhoz, az általuk elfoglalt sorszámmal átlagát rendeltem. Például, ha az első 4 adat a növekvő sorban egyes, akkor mind a négy az $(1+2+3+4)/4=2,5$ rangszámot (kapcsolt rangszámot) kapta.

Megjegyzés: természetesen az eredeti sorszámmal összege meg kell, hogy egyezzen a korrigált rangszámok, azaz a kapcsolt rangszámok összegével, ami jelen esetben $1+2+\dots+23=276$.

Ezután a rangszámokkal számoltam tovább. Meghatároztam a rangösszegeket (R_i) az oszlopok szerint (azaz a rangösszegek egy-egy kérdéshez tartoztak).

Ha a különböző kérdések általános megítélése között nincs különbség, akkor csak a véletlentől függ, hogy melyik rangszám melyik kérdéshez „kerül”, következésképpen a

rangsámok összege is körülbelül egyforma. A Friedman próba ettől az egyformaságtól való eltérést ellenőrzi a következő képlettel:

$$F_R = \frac{12}{nk(k+1)} \sum_{i=1}^k R_i^2 - 3n(k-1)$$

A **Friedman próba értéke** (F_R) akkor minimális, ha a rangösszegek kérdésenként közelítőleg megegyeznek. Ha a rangösszegek között eltérés van, akkor a felvehető minimumhoz képest a próba értéke nagyobb.

Belátható, hogyha vagy $n \geq 5$ vagy $k \geq 5$ és H_0 igaz, akkor F_R közelítőleg χ^2 eloszlásúnak felel meg $FG = k-1$ szabadságfokkal. Így elvetjük H_0 -t, ha adott α szignifikancia szint esetén F_R értéke meghaladja a χ^2_α küszöbértéket.

Ha nem szignifikáns a különbség, azaz H_0 teljesül, a vizsgálatnak vége.

Szignifikáns esetben a páronkénti összehasonlítással tudjuk megvizsgálni, hogy melyek azok a kérdések, amelyeknél a rangsorok jelentősen eltérnek. Ehhez a kétmintás próbák közül a Wilcoxon-féle előjeles rangpróbát alkalmaztam Bonferroni korrekcióval.

A Wilcoxon-féle előjeles rangpróba rangsoroláson alapuló nemparaméteres módszer, mely két nem-független minta összehasonlítására alkalmas. A páros t-próba helyett alkalmazható önkontrollos kísérlet esetén, így alkalmas annak a vizsgálatára, hogy eldöntsük, hogy a 329 megkérdezett a 23 kérdésből kiválasztott kettő közül preferálja-e valamelyiket, és ha igen, melyiket.

A próba nullhipotézise az, hogy a két adatsor eloszlása megegyezik.

Nagy mintaelemszám esetén ($n > 30$), vagy ha nagyon sok a kapcsolt rang, közelítően a normális eloszlás alapján vizsgálható a két kérdés megítélésének szignifikanciája.

A Wilcoxon-féle előjeles rangpróba feltételei:

1. A nemparaméteres módszerek alkalmazhatóságának nem feltétele, hogy az adatpárok különbsége normális eloszlású legyen. Ezeket a módszereket azokra az esetekre dolgozták ki, amelyeknél vagy nem tudjuk ellenőrizni, vagy nincs értelme a normalitás ellenőrzésnek. Például ferde vagy kis elemszámú minták esetén. Nem érdekes, ha a szórások között jelentős a különbség.
2. Fontos azonban, hogy az adatok, és az összetartozó adatok különbsége is ordinális skálán mérhető, azaz rangsorolható legyenek.
3. Ennél a próbánál feltétel, hogy a különbség-eloszlás ne legyen erősen aszimmetrikus.

Az eljárás menete:

1. *Megválasztjuk a szignifikancia szintet.* Ez a szokásoknak megfelelően 5%. Mivel nem beszélhetünk 23 darab 329 elemű független mintáról, mert ugyanaz a 329 ember jelezte, hogy mennyire tartja fontosnak a felvetett 23 problémát, így jelentősen megnő annak a valószínűsége, hogy olyan kérdések fontosságának megítélése között is különbséget mutatunk ki, amelyek megítélése valójában egyformának tekinthető, mert ez a különbség a véletlen műve. Másképpen megnő az I.-fajú hiba valószínűsége, ezért a szignifikancia szintet a Bonferroni korrekcióval határoztam meg. Mivel az $\alpha = 5\%$ a szokásos szignifikancia szint, ebből számoltam ki a korrigált szignifikancia szintet:

$$\alpha_{korr} = 1 - (1 - \alpha)^{\frac{1}{k}} \text{ azaz } \alpha_{korr} 5\% = 1 - (1 - 5\%)^{\frac{1}{23}} = 0,22\%$$

Ez a módszer az I.-fajú hibát hatékonyan csökkenti.

2. Képezzük a két kiválasztott kérdésre adott pontok különbségét, majd a nullákat kihagyjuk, töröljük.
3. A különbségek abszolútértékét vesszük.
4. Növekvő sorrendbe rendezzük az abszolútértékeket.
5. Kiszámítjuk a különbségek abszolútértékéhez rendelt kapcsolt rangokat a Friedman próbánál leírt módon.
6. A kapcsolt rangokat ellátjuk ugyanazzal az előjellel, ami a hozzá tartozó különbség előjele volt.
7. Kiszámítjuk az előjeles kapcsolt rangok (R_i) összegét.
8. Kiszámítjuk az előjeles kapcsolt rangok négyzetének (R_i^2) összegét.
9. Meghatározzuk a $Z = \frac{\sum_{i=1}^n R_i}{\sum_{i=1}^n R_i^2}$ értéket.
10. Mivel $n=329$, ami nagyobb, mint 30, így normális eloszlással közelítjük a Wilcoxon statisztika eloszlását. Meghatározzuk a Z értékéhez a standard normális eloszlásból származó p értéket. Ha p értéke kisebb, mint a Bonferroni korrekcióval kiszámolt szignifikancia szint, vagyis α_{korr} akkor azt mondhatjuk, hogy a vizsgált két kérdés fontosságának megítélésében jelentős különbség van 5%-os szignifikancia szinten, azaz 95%-os megbízhatósággal.

A páronkénti összehasonlítással a 23 vizsgált probléma miatt

$$\binom{23}{2} = \frac{23!}{2! \cdot 21!} = 11 \cdot 23 = 253$$

darab összehasonlítást kell elvégezni. A problémát egy C nyelven írt programmal oldottam meg.

A C program kiszámolta az előjeles Z értékeket, melyekből EXCEL segítségével kiszámoltam a sztenderd normális eloszlás alapján tartozó szignifikancia szinteket páronként. A kapott háromszögmátrixban az adatokat feltételes formázással átszíneztem a következő elv szerint.

Ha nem volt szignifikáns a különbség a két kérdés megítélése között, nem változott a cella színe. Ha a sorban lévő kérdést fontosabbnak ítélték, mint az oszlopban lévő kérdést, és a rangsorok között szignifikáns volt a különbség, akkor piros lett a cella háttere. Ha az oszlopban lévő kérdést fontosabbnak ítélték, mint a sorban lévő kérdést, és a rangsorok között szignifikáns volt a különbség, akkor kék lett a cella háttere. Ugyanezzel a módszerrel vizsgáltam meg az országos problémákat is.

2. A fenntartható fejlődés fogalma

Az utóbbi évtizedekben az emberiség környezetszennyező és energiapazarló életmódja számos kutató számára világossá tette, hogy amennyiben ezen a területen nem sikerül változást elérni, akkor hosszú távon a természeti erőforrások kimerülnek és a környezet vissza nem fordítható módon károsodik. Számos kutató véli úgy, hogy az emberiség máris túl messzire ment ezen az úton, s ezért az éghajlat folyamatosan zajló (egyes nézetek szerint gyorsuló) változása hatására a környezeti katasztrófa elkerülhetetlen. *Hetesi Zsolt* fizikus például az éghajlatváltozás lehetséges következményeivel foglalkozó tanulmányában meglehetősen borús jövőképet vázol fel az emberiség számára, s úgy véli, hogy „változás és változtatás nélkül a mai társadalom és annak minden jelenlegi tudása, képessége és vívmánya jórészt semmivé lesz, annak lakóival együtt.” (HETESI, 2008, 1. o.) Ezek a felismerések vezettek el oda, hogy napjainkban egyre több szó esik környezetünk védelméről, a klímaváltozásról és –védelemről, valamint a fenntartható fejlődésről. Eljutottunk arra a pontra, amikor a környezetpolitika fontosságához kétség sem férhet. A tudomány és a politika is egyre nagyobb figyelmet fordít ezekre a kérdésekre, így éghajlatvédelmi és fenntartható fejlődési stratégiák készülnek helyi, nemzeti és nemzetközi szinten, s a stratégiák elemeinek gyakorlatba történő átültetése is megkezdődött. Ahogy *Kuti és Szabó* írják: „a makroszintű tervezés új megjelenési formáját ma a fenntartható fejlődési stratégiák adják.” (KUTI – SZABÓ, 2003, 1.o.)

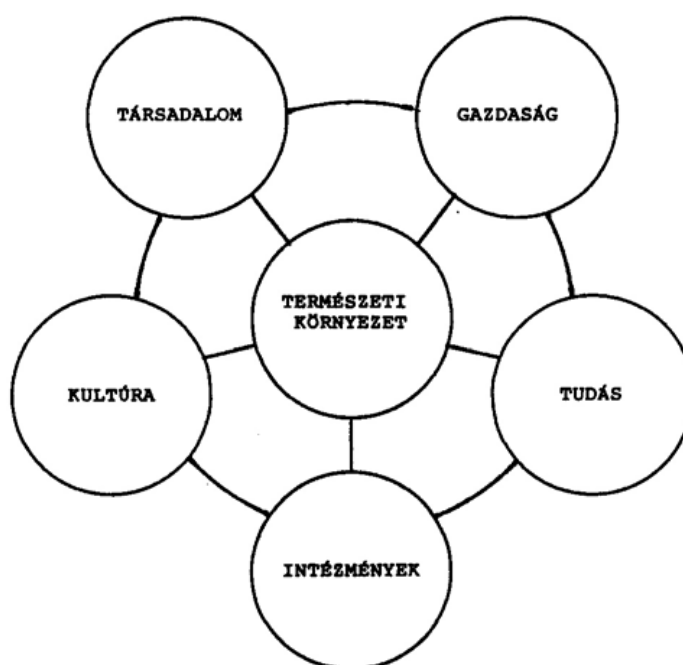
Bár a fenntartható fejlődés fogalma már több évtizede ismert, és mára e szókapcsolat része mindennapjainknak, a fogalom mibenléte mégis tisztázásra szorul: mivel elég széles körben használják, számos definíciója, értelmezése ismeretes, és emellett számos kontextusban megjelent a 'fenntartható' valamint a 'fenntarthatóság' kifejezés, például különféle jelzős szerkezetekben. Ez utóbbiak érdekessége, hogy bár sok esetben a 'fenntartható' szót használják, nem vállalkoznak annak értelmezésére, vagy sok esetben azt érdekeiknek megfelelően, akár félre is értelmezik. O'Riorden ezt az állapotot 'konceptciók kusza dzsungelként' aposztrofálja. (O'RIORDEN, 1985)

Daly szerint azonban a fenntartható fejlődés precíz definíciójának hiánya egyáltalán nem probléma, ugyanis „a körülötte kialakult vita egyfajta konszenzust alakított ki a tekintetben, hogy morálisan és gazdaságilag is hibás elképzelés a világot üzleti vállalkozásként kezelni,” s úgy véli „a fenntartható fejlődés annak a társadalomnak a civilizációs adaptációja, mely ráébredt, hogy a növekedés megállítása sürgős szükségszerűség.” (DALY, 1990, 70. o.)

Heinen pedig úgy látja, hogy a fenntartható fejlődés fogalma nem intézhető el egy pár soros definícióval, lévén a világban sok különféle társadalmi berendezkedés és intézményi felépítés létezik. (HEINEN, 1994)

Ezzel összhangban Csete kifejti, hogy „a fenntarthatóság szemlélet-, gondolkodás-, élet-, termelési- valamint fogyasztási mód, amely felöleli az emberi létezés valamennyi dimenzióját, a természeti erőforrásokhoz való viszonyát, a gazdaságot és a társadalmat.” (CSETE L., 2005, 5-6. o.)

Csete a fenntarthatóság dimenzióit bemutató ábrája jól mutatja, hogy a fogalom középpontjában a természeti környezet található, melyhez az egyéb dimenziók – gazdaság, társadalom, kultúra, tudás és intézmények – szorosan kapcsolódnak (1. ábra).

1. ábra

A fenntartható fejlődés rendszere

Forrás: (CSETE L., 2005, 6. o.)

A fenntarthatóság fogalmának értelmezése tehát korántsem egyértelmű feladat, ezért szükségesnek tartom a fogalom kialakulásának történetét valamint magyarázatát értekezésem részeként röviden összefoglalni.

2.1. A fenntartható fejlődés fogalmának kialakulása, háttere

Elsőként azokat a legfontosabb eseményeket összegzem, melyek a fenntartható fejlődést a társadalmi és politikai érdeklődés középpontjába helyezték.

Már több mint 100 évvel ezelőtt is egyes közgazdászoknál (pl. *Mill*, *Marx*) felmerült a természeti környezet a következő generációk számára történő megőrzésének gondolata, azonban amíg „a gazdasági növekedés mértéke, dinamikája csekély, s a társadalmi-gazdasági rendszer ’alul-dimenzionált’ volt a természethez viszonyítva, és rendszervesélyes terhelést nem jelentett”, nem adódott lényeges fenntarthatósági probléma (SZÁSZ, 2010a, 32. o.), s így a kérdés háttérbe szorult.

Az első olyan jellegű megállapítás, mely felhívta a széles nyilvánosság figyelmét arra, hogy a gazdaság folyamatos növekedésre vonatkozó törekvése környezetünk jövőjét, és ezáltal Földünk és az emberiség jövőjét is pusztulással fenyegeti, a *Római Klub* felkérésére 1972-ben elkészült *A növekedés határai* című tanulmány volt (MEADOWS et al., 2005). A tanulmány legfontosabb üzenete az, hogy a gazdasági növekedés nagymértékben felelős a természeti erőforrások pusztulásáért, s így a gazdaságban a zéró növekedés koncepciója lenne kívánatos. Ez a megközelítés gyökeresen ellentmondott Kuznets gazdasági növekedés elméletének, melynek kidolgozásáért 1971-ben Nobel-díjban részesült. Míg Kuznets a növekedést optimistán szemlélte, s úgy vélte, hogy az több jót eredményez, mint rosszat, s a növekedés segítségével létrejövő új technológiák képesek a negatív hatások ellensúlyozására, addig a kidolgozott új szemléletmód a növekedés negatív hatásait helyezi előtérbe, azokat környezeti részről visszafordíthatatlannak tartja, melyen a technológiai fejlődés sem képes segíteni, s ily módon összességében a növekedést nemkívánatosnak tartja. (KEREKES, 2008)

Ez az új koncepció természetesen a nemzetközi szervezetek érdeklődésének is középpontjába került, így már az ENSZ 1972-es stockholmi konferenciája (ENSZ Konferencia az Emberi Környezetről) is a környezet problémáira koncentrált, különös tekintettel azokra, melyek az emberiség környezet-átalakító tevékenységével függenek össze.

A későbbiekben az is egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a környezeti problémák nem kezelhetők önmagukban, önálló problémaként, megoldásuk csak a gazdaságpolitika és a környezetpolitika integrált kezelésével valósulhat meg. Ez a felismerés volt az, mely a fenntartható fejlődés fogalmának kialakulásához vezetett, mely fogalom a környezet és a fejlődés fogalmak összekapcsolása által a növekedési forgatókönyv helyett egy zéró növekedésen alapuló fejlődési – azaz anyagi értelemben nem, csak a jólét szempontjából növekedési – koncepciót javasol, figyelembe véve a jelen generációk érdeke mellett a jövő generációk érdekeit is. (LÁNG, 2002)

A fenntartható szót – a ma is használt értelemben – *Brown R. Lester* használta először 1981-ben (ahogy több szerző pl. *ENYEDI*, 1994 és *CSETE L.*, 2005 is megemlíti),

azonban a fogalom tartalmi elemeit az 1984-ben az ENSZ közgyűlés határozatára megalakult *Környezet és Fejlődés Világbizottsága* dolgozta ki. A Bizottság – melynek magyar tagja is volt *Láng István* személyében – 22 tagot számlált, vezetője az akkori norvég miniszterelnök asszony *Gro Harlem Brundtland* volt. A Bizottság álláspontja szerint a gazdasági növekedés olyan új korszakára van szükség, amely „erőtéljes, ugyanakkor társadalmilag és környezetileg egyaránt fenntartható”.

A Bizottság feladatai az alábbiak voltak:

- hosszú távú stratégia kidolgozása, amely 2000-ig és azon túl is lehetővé teszi a környezetkímélő fejlődést;
- együttműködést kidolgozni a környezet megóvására a fejlődő és a különböző gazdasági fejlettségű és társadalmi berendezkedésű országok között, olyan közös és kölcsönösen előnyös megoldások érdekében, amelyek figyelembe veszik az emberek, erőforrások, a környezet és a fejlődés kölcsönhatásait;
- olyan módszereket és eszközöket találni, amelyek a nemzetközi együttműködést hatékonyabbá teszik a környezet megóvása végett;
- kialakítani a hosszú távú környezetvédelmi témák kölcsönösen elfogadható megfogalmazását, meghatározni a környezet védelmével és jobbításával kapcsolatos problémák megoldásához szükséges erőfeszítéseket;
- hosszú távú cselekvési programot kidolgozni a következő évtizedekre, valamint célokat kitűzni a világ népei számára. (KFVB, 1988)

A Bizottság 1987-ben megjelent „Közös Jövőnk” című jelentésében kijelentette, hogy ok-okozati összefüggés van a légkörben lévő üvegházhatású gázok mennyiségének növekedése és a klímaváltozás között, s a jelenségek megfigyelésén és értékelésén, eredetén, működésén és hatásainak alaposabb vizsgálatán túlmenően az üvegházhatást okozó gázok csökkentésére vonatkozó irányelvek, és az éghajlatváltozás minimalizálását szolgáló stratégiák elfogadását sürgette. A jelentés a környezeti problémák kezelésének irányelveként a fenntartható fejlődést javasolta, mely azóta is igen nagy népszerűségnek örvend, ám sokak számára nehezen értelmezhető.

„A fenntartható – harmonikus – fejlődés a fejlődés olyan formája, mely a jelen igényeinek kielégítése mellett nem fosztja meg a jövő generációkat saját szükségleteik kielégítésének lehetőségétől.” (KFVB, 1988, 68.o.)

A mai napig ez a megfogalmazás az, mely a legszélesebb körben ismert, és a szakemberek körében leginkább elfogadott, azonban számos alternatív definíció is létezik, melyek nem kevésbé értékesek. Léteznek olyan megfogalmazások, melyek az egyes szakterüle-

tek fenntartható megközelítését próbálják definiálni – úgymint fenntartható közlekedés, fenntartható építés vagy éppen a mostanában igen divatos fenntartható turizmus –, és olyan a „fenntarthatóság” szót tartalmazó értelmezések, pl. fenntartható növekedés, melyek a „fenntartható” szót téves értelemben, a „tartós” szó szinonimájaként használják.

A Brundtland jelentés hatására 1988-ban az ENSZ Környezeti Programja és a Meteorológiai Világszervezet létrehozta az *Éghajlatváltozási Kormányközi Testület* (*Intergovernmental Panel on Climate Change – IPCC*) elnevezésű szervezetet, melynek feladata a globális felmelegedéssel, illetve az éghajlatváltozással kapcsolatos tudományos ismeretek közreadása jelentések formájában. A szervezet értékelő jelentései azóta is nagy visszhangot váltanak ki.

1992-ben Rio de Janeiróban került sor az *ENSZ Környezet és Fejlődés Konferenciájára*. A konferencia jelentőségét a következő, témám, a fenntarthatóság szempontjából jelentős dokumentumok adják, melyek elfogadásra kerültek:

- A Riói Nyilatkozat a Környezetről és Fejlődésről, amely összesen 27 alapelvet tartalmaz.
- A Feladatok a 21. századra (AGENDA-21) című dokumentum, amely több száz oldalas ajánlás-gyűjtemény 40 fejezetben összefoglalva, mely ajánlások jogilag nem kötelezőek.
- A Keretegyezmény az Éghajlatváltozásról dokumentum az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentését célozta meg, s jogilag kötelező az aláírókra nézve.
- Az Egyezmény a Biológiai Sokféleségről a teljes élővilág védelmét szorgalmazza és jogilag kötelező.
- Az Elvek az Erdőkről című dokumentum, mely jogilag nem kötelező irányelveket fogalmaz meg. (LÁNG, 2002)

Mindezekon kívül a gazdaságilag fejlett államok felajánlást tettek, amelyben vállalják, hogy GDP-jük 0,7%-át a szegény országoknak adják környezetkímélő technológiák bevezetése céljából, bár a ténylegesen átadott összeg aránya még napjainkban sem éri el ezt a szintet. Megállapodás született arról is, hogy az ENSZ keretében létrejön a *Fenntartható Fejlődés Bizottság*, amely figyelemmel kíséri a konferencia határozatainak és ajánlásainak végrehajtását. (LÁNG, 2002)

A Rióban elfogadott dokumentumok mindegyikének központi vezérlő gondolata a fenntartható fejlődés volt. Ezáltal a fenntarthatóság kérdésköre egy szűk környezettudatos csoport által képviselt gondolatból a világpolitikát jelentősen befolyásoló tényezővé

vált, olyan fogalommá, mely az egész emberiség jövőjével kapcsolatos vezérgondolatot testesíti meg. (LÁNG, 2002)

A *Feladatok a XXI. századra (Agenda 21)* dokumentum megfogalmazása jelentős eredménye volt a Riói Konferenciának, annak a felismerése, hogy a világ fejlődési pályáját a fenntarthatóság elve szerint kell alakítani, ez pedig akkor lehetséges, ha felismerjük, hogy a környezeti és gazdasági alrendszerek kölcsönösen összefüggenek.

Az elhatározás megszületését tettek azonban csak csekély mértékben követték. 2002-re a johannesburgi *Világtalálkozó a Fenntartható Fejlődésről* című ENSZ konferenciára (mely *Rio +10* néven is ismert) nyilvánvalóvá vált, hogy a kitűzött célok csak kis mértékben valósultak meg. Ezért az itt elfogadott dokumentumok (Johannesburgi Nyilatkozat a fenntartható fejlődésről, valamint a Végrehajtási Terv) megerősítették a korábbi elveket valamint szorgalmazták a régebbi vállalások teljesítését, ugyanakkor egy újdonsággal is szolgáltak. A gazdasági valamint környezeti dimenziók mellett a társadalmi szempontok is előtérbe kerültek, így módon már a nemzetközileg elfogadott dokumentumok is a gazdaság, a társadalom valamint a környezet kérdésköreinek integrált kezelésének fontosságát hangsúlyozták, azaz a fenntarthatóság 3 pillére közel egyforma hangsúlyt kapott. (LÁNG, 2002)

Az utóbbi időben egyes kutatók egy negyedik dimenziót is igyekeznek beilleszteni a fenntarthatóság mára klasszikusnak számító 3 alappilléres modelljébe, mely dimenzió a kulturális értelemben vett fenntarthatóság. Napjaink globalizálódó világában a kisebb közösségek értékeinek megőrzése egyre inkább előtérbe kerül, ami e trendet indokolhatja. Ahogy az UNESCO *The Universal Declaration on Cultural Diversity* (Egyetemes Nyilatkozat a Kulturális Sokszínűségről) című nyilatkozata fogalmaz: „a kulturális sokszínűség éppolyan fontos az emberiség számára, mint a természet számára a biodiverzitás” (UNESCO, 2001), mivel „a kultúra a fejlődés gyökere, mely egy intellektuálisan, érzelmileg, morálisan és spirituális értelemben kielégítőbb élet elérésének módja” (INTERNET6, *kultúra szócikk*). Amartya Sen, Nobel-díjas közgazdász szerint kultúra nélkül nem létezik fenntartható fejlődés. (SEN, 1999)

A kultúra kiemelésére a fenntartható fejlődés negyedik pilléréként ugyancsak indokot szolgáltat az úgynevezett *Burke-tézis*, mely a jövő generációk érdekeinek képviselője mellett a már meghaltak érdekeit is figyelembe veszi. Solow szerint a mai társadalmak jólétüket az előző generációk nagylelkűségének köszönhetik, akik lemondtak saját életkörülményeik javításáról a későbbi generációk érdekében. (SOLOW, 1991) Ugyanakkor a *Burke-tézis* óvatosan kezelendő, ugyanis a már meghaltak érdekeire hivatkozás

indokot szolgáltathat a szociális különbségek fenntartására is, mely a fenntarthatóság szociális pillérébe foglalt elvekkel – nevezetesen a szegénység elleni küzdelemmel az egyenlőség jegyében – ellentétes. (BARTUS, 2006)

Véleményem szerint bár a kulturális sokszínűség kérdése valóban fontos szempont lehet a fenntarthatóság elveinek gyakorlatba történő átültetésekor, különösen a lokális közösségek esetében, azonban annak külön pillérként történő kiemelésével nem értek egyet. Elegendőnek tartom a kultúra kérdését a társadalmi kérdések részeként kezelni, s esetleg annak részeként megemlíteni, hogy a kultúra a társadalmi öntudat fontos része, ezért az egyes helyi stratégiáknak készítésekor a kulturális jellegzetességeket is célszerű figyelembe venni.

A fenntartható fejlődés fogalmán ma leginkább a 3 pilléres modellt értjük. A megoldandó, környezettel összefüggő problémák rendkívüli sokfélesége és változatossága (1. táblázat) kétségtelenül indokot szolgáltat arra, hogy a környezeti problémákat ne önmagukban, hanem a gazdasági és társadalmi alrendszerrel – és esetleg a kulturális kérdésekkel is – összhangban kezeljék.

Azonban fontosnak tartom megjegyezni, hogy a fenntarthatóság fogalma elsősorban környezeti jelleggel bír, s életünk minden területén környezeti szempontú szemléletváltást sürget. Mint azt az előzőekben bemutattam, a fenntarthatóság fogalomkörének a kiindulópontja a környezeti értékek az emberi tevékenység következtében elszenvedett degradációja volt, s a figyelembe veendő dimenziók számának növekedése elterelheti a figyelmet az ezzel kapcsolatos problémákról. Ez a jelenség már most is érzékelhető, hiszen bár sok esetben a létrejött nemzeti és lokális fenntartható fejlődés stratégiák kifejezetten környezeti stratégiák, más esetekben azokban a szociális és gazdasági kérdések hasonló, sőt egyes esetekben nagyobb súlyt képviselnek. (Erre a kérdésre a fenntarthatóság egyes értelmezései kapcsán a későbbiekben kitérek.) Ezt azért is fontos megemlíteni, mivel azáltal, hogy a gazdaság, a társadalom és bizonyos esetekben a kultúra is megjelenik a különböző értelmezésekben, sok olyan gondolat is kapcsolatba került a fenntarthatóság gondolatkörével, melyek az eredeti elképzelés szerint nem tartoznának oda. Ez tulajdonképpen nem jelentene problémát, azonban nagyon sok esetben olyan dolgok kerülnek közülük kiemelésre, amelyek csak érintőlegesen tartoznak oda. Ezért amikor a fenntartható fejlődés fogalmáról és annak prioritásairól beszélünk, célszerűnek tűnik, ha mindig magunk elé idézzük a kiindulási problémát, mely a fenntarthatóság eszméjének kialakulásához vezetett, s figyelmünket elsődlegesen a környezeti problémák megoldására irányítjuk.

1. táblázat

Az EU által kiemelten kezelt környezeti problémák

1. Levegőszennyezettség. Cél: a kén-dioxid, az ólom, és az üvegházhatású gázok (pl. szén-dioxid, metán, ózon) kibocsátásának csökkentése
2. A vízkészlet szennyezettsége. Cél: a felszíni vizek és tengerek szennyezettségének csökkentése, a vízminőség javítása
3. A termőföld degradációja. Cél: hatékonyabb hulladékkezelés, az ipari tevékenységből fakadó károk csökkentése, a nitrát- és szennyvízszint csökkentés, a hiperintenzív földhasználat mértékének csökkentése, a kémiai anyagok használatának visszaszorítása, savasodás és sivatagosodás megállítása
4. A természeti értékek megóvása. Cél: a természetes élőhelyek védelme, a biológiai sokféleség csökkenésének visszaszorítása
5. A városi környezet. Cél: a környezetszennyezés, a zaj, az építészeti örökségben valamint a nyilvános helyekben keletkezett károk okozta leromlás megállítása
6. Hulladékgazdálkodás. Cél: a kommunális és ipari hulladék mennyiségének csökkentése az újrafelhasználás mértékének növelése

Forrás: (EC, 1993) (EP, 1998)

A fenntartható fejlődés fogalmának jövőjével kapcsolatban azonban néhány kérdés is felmerül. A fogalom kialakulása óta „környezetünk állapota a nagy nekibuzdulás ellenére is nemhogy javult volna, még tovább romlott.” (LÁNG, 2002) Ennek illusztrálásaként elég csak az átlaghőmérséklet, a szén-dioxid kibocsátás, az energia- és nyersanyag felhasználás növekedésére valamint az utóbbi években történt természeti katasztrófák sorozatára gondolni. Olyan véleményekkel is találkoztam (pl. *Bergier* interjú), melyek szerint a fenntartható fejlődés fogalma helyett egy új fogalmat kellene kialakítani, mely mögé ismételten, új lendülettel felsorakozhat az emberiség egésze, s azon belül is a gazdasági-politikai elit. Ez talán egy kicsit eltúlzott vélemény. Jelentős eredménynek tekinthető ugyanis, hogy stratégiák készülnek közösségi, nemzeti valamint helyi szinten is, melyek meghatározzák a kisebb-nagyobb közösségek feladatait egy fenntarthatóbb jövő elérése érdekében. Ezek a stratégiák abból a szempontból is fontosak, hogy mögöttük egy társadalmi részvételen alapuló, elméleti és esettanulmányokra alapozott jövőkép jelenik meg. A nemzeti stratégiák kidolgozásának folyamata mára a legtöbb országban lezajlott, Európában például több ország már második, harmadik vagy akár negyedik stratégiája végrehajtásán dolgozik (ez a stratégia időtávjának függvénye). A jövőre vonatkozó fontos lépés a stratégiák gyakorlatba való minél nagyobb mértékű átültetése

lenne, hiszen a bennük megfogalmazott célok bár nehezen megvalósíthatók, de helyesek.

2.2. A fenntartható fejlődés fogalma és értelmezése

Ebben az alfejezetben a fenntarthatóság számos definíciója és értelmezése közül emelek ki néhányat, a teljesség igénye nélkül.

Bevezetésként megismétlem a fenntartható fejlődés fogalmának leginkább ismert, a *Brundtland jelentésben* megfogalmazott változatát, mely szerint:

„A fenntartható – harmonikus – fejlődés a fejlődés olyan formája, mely a jelen igényeinek kielégítése mellett nem fosztja meg a jövő generációkat saját szükségleteik kielégítésének lehetőségétől.” (KFVB, 1988., 68. o.)

Látható, hogy a fenntartható fejlődés ezen megfogalmazása alapvetően emberközpontú, hiszen elsődleges célként az emberi szükségletek kielégítését jelöli meg, s emellett nem veti el a gazdasági fejlődést sem, ugyanakkor hajlandó bizonyos korlátozásokat a rendszerbe építeni a jövő generációk érdekében, s ezáltal bizonyos mértékben a környezeti érdekek is visszatükröződnek a fogalomban. A definíció az azt megfogalmazók azon szándékát mutatja, mely szerint az alapvető igények kielégítésének elsőbbséget biztosítanak (szegénység elleni küzdelem), ugyanakkor tudomásul veszik, hogy bizonyos társadalmi korlátok felállítása szükséges annak érdekében, hogy a jövő generációk ugyancsak alapvető igényeinek kielégítési lehetősége ne sérüljön jelentős mértékben. Mindezekért ezt a definíciót sok esetben gazdasági-társadalmi megközelítésűnek tartják, ugyanakkor a jövő nemzedékek megemlítése, a nemzedékek közötti igazságosság gondolatának felvetése okán etikai elvnek is nevezik.

A *Brundtland jelentésben* megfogalmazott definíción kívül a fenntarthatóság számos egyéb megfogalmazása és értelmezése létezik, ezek közül néhány egyenértékű azzal, míg mások hozzátesznek, esetleg ritkábban elvesznek belőle. Ezeken kívül egy-egy részterület fenntarthatóságának megfogalmazására is számos példa található, hiszen ahogy *Enyedi* írja: „a fenntarthatóság koncepciója eléggé sokértelmű, attól függően, hogy melyik érdekcsoport próbálja meg azt kifejtetni egy meghatározott hallgatóság számára.” (ENYEDI, 1994, 1151. o.)

A számos létező definíció közül a következőkben a teljesség igénye nélkül szemeztetek.

Az előző alfejezetben tárgyaltak szerint némely megfogalmazás a központi vezérgondolatból kiindulva a környezeti kérdéseknek ad prioritást, míg más meghatározások a fenntarthatóság 3 dimenzióját közel egyforma súllyal kezelik, sőt olyan definíciók is előfordulnak, melyek a társadalmi vagy a gazdasági dimenziót részesítik előnyben. Enyedi a fenntartható fejlődés fogalmának megragadására való ezen törekvéseket 3 csoportra osztja:

- közgazdasági elfogultságú magyarázat;
- ökológiai vonatkozásokat előtérbe helyező magyarázat;
- a társadalmi-kulturális kontextust előtérbe helyező magyarázat. (ENYEDI, 1994)

Míg az eredeti Brundtland-féle meghatározás elsősorban közgazdasági megközelítésű, hiszen igényekről beszél, azaz az embert állítja a fenntarthatóság középpontjába, *Turchany* 2003-as megfogalmazása az ökológiai dimenzió jelentőségét emeli ki: egy nélkülözhetetlen rendszerről (ökoszisztéma) beszél, mely az ember számára alapvető szolgáltatásokat biztosítja. A rendszer degradációja veszélyt jelent az egész emberiségre, a jelen és a jövő generációkra egyaránt.

„A fenntartható fejlődés olyan fejlődés, ami úgy biztosítja az alapvető környezeti, gazdasági és társadalmi szolgáltatásokat, hogy közben nem veszélyezteti azoknak a rendszereknek, mai és jövőbeni életképességét, amin ezek a szolgáltatások alapulnak.” (UIDD, TURCHANY, 2003)

Ez a megfogalmazás tehát elsősorban a fenntarthatóság kiindulási gondolatának megfelelően a fenntartható fejlődés ökológiai oldalát domborítja ki, a környezeti értékek megőrzésének gondolatára épít.

Számos olyan definíció létezik, amely a társadalmi dimenziót helyezi a fenntartható fejlődés meghatározásának homlokterébe.

Az Egyesült Királyság kormánya nem a fenntarthatóság fogalmának bonyolultságára helyezi a hangsúlyt, hanem pontosan a központi gondolat egyszerűségére hívja fel a figyelmet, a jobb életminőséghez való hozzáférés biztosítására mindenki, azaz a jelen és jövő generációk számára: a fogalom arra az „egyszerű gondolatra épül, hogy jobb életkörülményeket kell teremteni mindenki számára, a ma élő és az eljövendő generációknak egyaránt.” (UK GOV, 2003, 111. o.)

A meghatározásban szereplő jobb életminőség/életkörülmények/életszínvonal feltételeinek meghatározása meglehetősen bonyolult feladat és a stratégiák esetében a megfelelő

indikátorok kiválasztásakor sok nehézséget is okoz, hiszen a jobb életkörülmények biztosításában a környezeti tényezők, a környezet által nyújtott szolgáltatások ugyancsak benne foglaltatnak, a gazdasági és társadalmi tényezőkhez hasonlóan.

Ugyanezt az álláspontot képviseli a magyar Nemzeti Fenntartható Fejlődés Stratégia is:

A fenntartható fejlődés a „tágan értelmezett életminőség javulását szolgálja, amely nem szűkíthető le az anyagi jólétre, hanem magában foglalja a környezet minőségét, a demokratikus jogok érvényesülését, a természeti erőforrásokhoz valamint a társadalom nyújtotta szolgáltatásokhoz és intézményekhez való hozzáférést, a teljes testi, lelki egészséget, a szabadidőt, a biztonságot is. A társadalmi jólét a környezetminőség és a társadalmat alkotók életminőségének együttes megnyilvánulása.” (MKK, 2007, 3. o.)

Herman Daly megfogalmazása ugyancsak ezzel cseng össze, s emellett rámutat, hogy fontos különbséget tenni a fejlődés, valamint a növekedés között, és a fenntarthatóság fogalma csak az előbbivel összefüggésben használható:

„A fenntartható fejlődés a folytonos szociális jólét elérése, anélkül, hogy az ökológiai eltartó-képességet meghaladó módon növekednénk. A növekedés azt jelenti, hogy nagyobbak leszünk, a fejlődés pedig azt, hogy jobbak.” (DALY, 1991)

A 'növekedés' és a 'fejlődés' kifejezések értelmezése kulcskérdésnek tekinthető a fenntartható fejlődés fogalmának tárgyalásakor. Bár a két kifejezés nem áll szükségszerűen ellentétben egymással. Egyrészt a növekedés sok esetben fejlődést is jelent, hiszen annak egyik valószínű következménye, másrészt pedig a fejlődés az esetek nagy részében bizonyos szempontok szerinti növekedéssel jár együtt, a két fogalom mégis korántsem azonos jelentésű. Amennyiben a fenntartható fejlődésről beszélünk, amely fogalom tulajdonképpen a *Római Klub* 'zéró növekedés' elméletén alapszik, a két fogalom élesen szétválik egymástól. A fenntartható fejlődés hívei a fejlődést elfogadják, sőt támogatják, ellenben határozottan a növekedés ellen foglalnak állást. Ennek megfelelően az *ENSZ Környezeti Programja (UNEP)*, az *IUCN*-nel¹ illetve a *WWF*-fel² együttműködve a 'fenntartható fejlődés', 'fenntartható növekedés' és 'fenntartható használat' fogalmak közötti eltérések tisztázására vállalkozott:

---

¹ IUCN: International Union for Conservation of Nature, magyarul Természetvédelmi Világszövetség. A természeti erőforrások megőrzése céljából létrejött nemzetközi szervezet, melynek Fő feladata, hogy bátorítsa és segítse a biodiverzitás megőrzését és a természet erőforrásainak mértékletes használatát, az ökológiai rendszerek fenntartását.

² WWF: World Wide Fund for Nature, magyarul Természetvédelmi Világalap. A világ legnagyobb civil természetvédelmi szervezete.

„A fenntartható fejlődés, fenntartható növekedés és fenntartható használat kifejezéseket egymás szinonimájaként használják, mintha jelentésük azonos lenne. Pedig nem az. A fenntartható növekedés kifejezés önmaga egy ellentmondás: ugyanis semmilyen anyagi jellegű dolog nem növekedhet a végtelenségig. A fenntartható használat csak a megújuló erőforrásokra vonatkozhat. A fenntartható fejlődés a következő értelemben használatos: az emberi életminőség javítása, miközben az ökoszisztéma eltartó-képességének határain belül maradunk.” (IUCN/UNEP/WWF, 1991)

Mindezek után *Daly* joggal jelenti ki, hogy „a fenntartható növekedés lehetetlen” ezért „a fenntartható fejlődésnek növekedés-mentesnek kell lennie” (DALY, 1990, 70-71. o.), hiszen „fenntartható egy tevékenység, ha az gyakorlatilag örökké folytatható. A gazdasági növekedés a Földön örökké nem folytatható.” (SZÁSZ, 2010b, 19. o.)

A következő, ugyancsak az Egyesült Királyság kormányzatától származó meghatározás is a társadalmat állítja a definíció középpontjában, rámutatva arra, hogy a fenntartható fejlődés elveinek gyakorlatba történő átültetése érdekében a társadalomnak egyeztető szerepet kell betöltenie két közel ellentétes cél, a gazdasági valamint a környezeti érdekek között, mely összehangolás során a fenntarthatóság elve nyújt segítséget:

„A legtöbb társadalom gazdasági fejlődés elérésére törekszik, hogy biztosítsa a magasabb életszínvonalat a jelen és eljövendő generációk számára. Ugyancsak próbálja óvni és javítani a környezetét saját maga és gyermekei számára. A fenntartható fejlődés megpróbálja ezt a két célt összeegyeztetni.” (HMSO, 1994)

A definíció jól mutatja azt, hogy ahhoz, hogy a fenntartható fejlődés elve a gyakorlatban működőképes legyen, szükséges a társadalom szemléletmódjának ökológiai szempontú áthangolása, csak ebben az esetben lehet képes arra, hogy a környezeti érdekeknek megfelelő képviselőt biztosítson a gazdasági jellegű döntések meghozatalakor. Ez a szemléletmód, mely a fenntarthatóság érvényre juttatásában a társadalom átnevelésének szükségességét hangsúlyozza, a magyar nemzeti fenntartható fejlődés stratégiában ugyancsak megtalálható: a fenntarthatóságot szolgáló szemlélet erősítéséről beszél.

Ahogy az előbbi meghatározásokból is kitűnik, a témával foglalkozó különböző szakemberek a fenntartható fejlődés fogalmát eltérően értelmezik. A felvázolt definíciók hangsúlyoznak olyan, az átlagember számára nehezen megfogható és értelmezhető fogalmakat, mint az ökológiai eltartó-képesség illetve a jelen és jövő generációk közötti egyenlőség, ezért azokat olvasva felvetődhet az Enyedi által is feltett kérdés:

„Az alapvető kérdés az, hogy mit kell fenntartani. A környezetet? A gazdasági fejlődést? Vagy szélesebb értelemben: a társadalmi és kulturális rendszert?”

(ENYEDI, 1994, 1152. o.)

Annak érdekében, hogy válaszolni tudjunk ezekre a kérdésekre, a fenntartható fejlődés fogalmát mélyebben át kell gondolnunk. A különböző értelmezések nyomán néhány jól elkülöníthető szemléletmód-csoport alakult ki. Ezek az értelmezések témám a helyi fenntarthatóság szempontjából azért fontosak, mert az egyes országok, régiók, települések különféle tartalmú fenntartható fejlődés stratégiákat készíthetnek annak alapján, hogy melyik típusú megközelítést tekintik mérvadónak a stratégia megalkotásakor. A következőkben néhány olyan elméletre térek ki, melyek meghatározóak a fenntartható fejlődés fogalmának értelmezésében.

2.2.1. A fenntartható fejlődés tőkeelméleti szemszögből – a gyenge és az erős fenntarthatósági értelmezések

Egy gyakran használt csoportosítás szerint a fenntarthatóság elvének kétféle értelmezése létezik, a gyenge fenntarthatóság, valamint az erős fenntarthatóság.

A fogalom értelmezése során a tőke fogalmának három tőkeelemre történő felbontását célszerű figyelembe venni, melyek a technikai tőke, a humántőke valamint a természeti tőke. Ebben a felbontásban a természeti tőke „nem csupán az energiakészletek és ásványkincsek aktíváit foglalja magába, hanem valamennyi megújuló és nem-megújuló természeti erőforrást, olyanokat, mint a trópusi őserdők, az ózonréteg, a szénciklus, azaz bármely természeti aktívát, amely az idők folyamán ökológiai vagy gazdasági szolgáltatások áramát nyújtja”. (FAUCHEUX – NOËL, 1995, 241. o.)

A gyenge fenntarthatóság esetén a gazdasági, társadalmi és környezeti érdekek egyformán fontosak, így a döntések meghozatalakor azok érdekei egyforma hangsúlyt kell, hogy kapjanak. A gyenge fenntarthatóság alapvető követelménye, hogy a tőke egyenletesen oszoljon meg a generációk között, azaz az ember által létrehozott technikai tőke (K_t), a humán tőke (K_h) valamint a természeti tőke (K_n) együttes értéke időben ne csökkenjen, azaz a matematika nyelvén:

$$\frac{dK}{dt} = \frac{d(K_t + K_h + K_n)}{dt} \geq 0$$

Ezen túlmenően kiegészítő feltételként megjelenik, hogy a jelenlegi generációnak a természeti tőke használatából származó járadékát újratermelhető tőke formájában be

kell fektetni, s olyan arányban átengedni a jövő generációknak, ami lehetővé teszi a reálfogyasztás szintjének fenntartását az időben (ahol $S(t)$ egy kompenzációs alapba investált megtakarítást, $\delta K(t)$ pedig a tőke értékcsökkenését jelenti).

$$\frac{dK}{dt} = S(t) - \delta K(t),$$

A két feltételt együtt a fenntarthatóság gyenge feltételének szokták nevezni, mely a következőképp foglalható össze:

$$S(t) - \delta K(t) \geq 0 \quad (\text{KUTI, 2003})$$

Ugyanakkor ez a szemléletmód a lehető legnagyobb haszon elérése érdekében a javak mindegyikét egymással felcserélhetőnek tekinti, ami számos esetben a környezeti érdekek sérüléséhez vezet. A gyenge fenntarthatóság elve éppen ezért az ökológusok, természettudósok és a közgazdászok egyes csoportjai számára nem elfogadható, mivel a természeti tőke egyes elemei nem, vagy csak korlátozottan helyettesíthetők más tőkejavak által, ezért az abban foglalt elveknél sokkal erősebb kötöttségeket tartanak helyesnek.

Az erős vagy szigorú fenntarthatóság esetében ezzel szemben a környezeti érdekek megelőzik a gazdasági és társadalmi alrendszerek érdekeit. Ám az értelmezés továbbra is ember-központú, a környezet érdekeinek óvása elsősorban mint az emberi élet helyszíne érdekes. Az erős fenntarthatóság feltétele, hogy a természeti tőke értéke időben ne csökkenjen, azaz a matematika nyelvén:

$$dK_n / dt \geq 0$$

Mivel az egyes alrendszerek elemei nem felcserélhetőek, szükséges, hogy a természeti erőforrások (együttes értéke) időben ne csökkenjenek. (BÁNYAI, 2008) Ez az értelmezés lényegesen környezetközpontúbb, mint a gyenge fenntarthatóság elve, hiszen a környezeti érdekeket az egyéb érdekek fölé helyezi, a környezeti javak nem helyettesíthetők más tőkecsoportokhoz tartozó javak által. Azonban ez az értelmezés is megenged a környezeti javakon belüli cserét, s így a természettudósok és bizonyos közgazdászok számára ez az értelmezés is túlságosan engedékeny. Érvelésük szerint egy a jelenben elpusztított környezeti elem (pl. állatfaj) értéke a jövő generációk számára nem mérhető, ezért ők a környezeti javakon belül történő átcsoportosításokat sem tartják elfogadhatónak. Véleményük szerint a környezeti javakban nem szabad irreverzibilis változásokat előidézni. (KEREKES, 2008) Ezt az elvet tartják szem előtt az ún. Londoni Iskola képviselői, Pearce, Markandya és Barbier is, akik a természeti tőke nem helyettesíthető

elemeit kritikus természeti tőkének tekintik (K_n^*). A fenntarthatóság erős követelménye így a következőképpen írható le:

$$dK_n^*/dt \leq \alpha,$$

ahol α a természeti tőkének azon küszöbértéke, amit nem szabad átlépni. (KUTI, 2003)

Málovics és Bajmócy szerint azonban a gyenge és az erős fenntarthatósági értelmezések meglehetősen közel állnak egymáshoz a fenntarthatósághoz vezető út meghatározásában, hiszen mindkét szemlélet az értékalapú megközelítésen alapul (ugyanakkor a környezeti tényezők jövőbeni értéke legalábbis nehezen meghatározható), ezért nem képesek arra, hogy a fenntarthatóság kritériumait ténylegesen meghatározzák. Az eltérő megközelítések közötti különbségtétel ezért nem is a gyenge és erős fenntarthatóság közötti különbségtételben, hanem a természet és a gazdaság közötti viszony meghatározásában kereshető. (MÁLOVICS – BAJMÓCY, 2009)

2.2.2. A környezet-gazdaságtani és az ökológiai gazdaságtani megközelítés

Egy másik lehetséges csoportosítás szerint a fenntarthatóság kérdéskörének alapvetően két szemléletmódját tekinthetjük meghatározónak. Ezek egyike az antropocentrikus szemlélet, mely szerint az ember és a természet különválasztható, az ember uralkodik a természet felett, s ezáltal a környezeti korlátok figyelmen kívül hagyhatók, hiszen az ember a technológia segítségével képes ezeken a korlátokon úrrá lenni. Ez a szemlélet erősen támogatja a gazdasági növekedést, mint a technikai fejlődés eszközét. E szemléletmód megtestesítője a neoklasszikus jóléti alapú környezet-gazdaságtan, mely alapvetően növekedésorientált és technooptimista álláspontra helyezkedik. (MÁLOVICS – BAJMÓCY, 2009)

Ezzel szemben az ökocentrikus nézőpont szerint az ember a természet szerves része, csak a természettel harmóniában képes létezni, a környezet eltartó képességére ezért nagy figyelmet kell fordítani, nem szabad azt túllépnie. Az ökocentrikus szemléletmód mindezért gazdasági növekedés ellenes, hiszen az ember és a természet között fennálló kényes egyensúlyt veszélyezteti. (BÁNYAI, 2008) E nézőpontot az ökológiai gazdaságtan képviseli, egyensúlyi, technopesszimista megközelítésmódjával. (MÁLOVICS – BAJMÓCY, 2009)

A 2. táblázatban e két nézőpontot hasonlítom össze.

2. táblázat

**A környezet-gazdaságtan antropocentrikus valamint az ökológiai gazdaságtan
ökocentrikus szemléletének összehasonlítása**

<u>Környezet-gazdaságtani szemlélet</u>	<u>Ökológiai gazdaságtani szemlélet</u>
A gazdaság fenntartható méretének meghatározása	
A környezetet érő hatások a gazdasági folyamatok externáliái, ezért azokat internalizálni törekszik a társadalmi szempontból optimális mértékű környezethasználat kialakításával.	A bioszféra-átalakítás abszolút mértékének alakulásával foglalkozik, azt vizsgálja, mekkora a gazdaságnak az a mérete, amelyet a bioszféra még képes elviselni.
A természet szerepével kapcsolatos álláspont	
A természet a gazdaság és társadalom működéséhez nyújt szolgáltatásokat (ökoszisztéma-szolgáltatások).	A természet önmagában is érték. Az ökoszisztéma folyamatok sérülése önmagában is probléma, nem csak a gazdaság és a társadalom számára nyújtott ökoszisztéma szolgáltatások sérülése által.
A technológia szerepével kapcsolatos álláspont	
Technooptimista álláspont. Az új technológiák növekvő ökohatékonyságot eredményeznek. Az ökoszisztéma-szolgáltatások a technológiai változások révén javarészt helyettesíthetők.	Technopessimista, elővigyázatos álláspont. Az ökoszisztéma szolgáltatások sem egymással, sem a technológiai változások révén nem vagy csak részben helyettesíthetők.
A természeti értékek értékelése és a velük kapcsolatos döntéshozatal során alkalmazott módszerek, eljárások	
A természeti értékek pénzbeli értékelése, majd a lehetséges alternatívákra vonatkozóan költség-haszon elemzés alkalmazása. Problémát jelent a lehetséges hatások beazonosítása és mérése (tudományos bizonytalanság).	A természeti értékek kvantitatív, stock jellegű értékelése hibás. Alapvető szerepe kell, hogy legyen a megfontolás, megvitatás, többdimenziós részvételi és deliberatív eljárásoknak. Problémát okozhat az egyenlő részvételi arány biztosítása, drága.

Forrás: (MÁLOVICS – BAJMÓCY, 2009) alapján saját szerkesztés

Amint az előzőekben bemutatam, a fenntartható fejlődés fogalmának számos definíciója és értelmezése létezik. Látható, hogy némely megközelítés a környezeti érdekeknek prioritást biztosít a gazdasági és társadalmi kérdésekkel szemben, míg más szemléletmódok a környezetünkben jelentkező problémákat még megoldhatónak ítélik, ezért azokra a gazdasági és társadalmi pillérrel egyenlő figyelmet fordítanak vagy alárendelik azok érdekeinek. Azonban amennyiben visszatekintünk a kiindulási problémára, mely szerint az emberiség környezetszennyező és energiapazarló életmódja a Földet egy globális katasztrófa felé sodorja (melyre napjainkban számos jel utal, úgymint az átlaghőmérséklet növekedése, a sarki jégtakaró vékonyodása, áradások, sivatagosodás), kijelenthetjük, hogy némely megközelítés túlzottan engedékeny. A helyi közösségek stratégiáinak ezek mentén történő kialakítása és megvalósítása mindössze arra elegendő,

hogy a közösségek tagjainak figyelmét a környezeti kérdések irányába fordítsa, s a döntéshozókat megnyugtassa, abban a tekintetben, hogy a döntéshozatal során a környezeti érdekek is figyelembe lettek véve. A globális környezeti problémák enyhítésére valamint megoldására azonban az ilyen stratégiák vállalásai nem elegendők. Ebbe a csoportba sorolhatók az antropocentrikus szemléletmód szellemében született értelmezések, ahová a gyenge fenntarthatósági értelmezés is sorolható. Ezek az értelmezések a problémák jelentőségét alábecsülik, s a technikai fejlődés szerepét – bár az ökohatékonyságot valóban növeli – túlzottan optimistán ítélik meg. A tudományos bizonytalanság okán az emberiség nincs tisztában a környezetrombolás visszafordíthatatlan szintjével, s ez arra kellene, hogy intse a döntéshozókat, hogy a döntések az elővigyázatosság elvének szellemében szülessenek. Bár az erős fenntarthatósági értelmezés ennek az elvnek szellemében született, azonban a környezet károsításával szemben még így is túl engedékeny, hiszen némely környezeti értéket (megengedve a környezeti pilléren belüli átcsoportosításokat) feláldozhatónak tekint.

Amennyiben nem csupán az a célunk, hogy lelkiismeretünket megnyugtassuk, mondván a környezeti érdekek is számításba kerültek a különböző döntések meghozatalakor, valamint az, hogy a társadalmak figyelmét a problémákra összpontosítsuk, az ököcentrikus szemléletmód átvétele és elterjesztése elkerülhetetlennek tűnik. A környezeti érdekeknek minden esetben prioritást kell biztosítani – ez különösen fontos azoknál az erőforrásoknál, melyek korlátozottan állnak rendelkezésre –, hiszen nem tudhatjuk, melyik a környezetkárosításnak az a szintje, amely már visszafordíthatatlan, valamint azt, hogy a jövő generációk számára mely környezeti tényezők kerülnek előtérbe. A globális környezeti problémák csak ezen értelmezés alapján tűnnek kezelhetőnek, s még így is csak bízhatunk abban, hogy még nem értük el a környezetkárosításnak azt a szintjét, amely már nem visszafordítható.

2.3. A fenntartható fejlődés tartalmi elemei

Figyelembe véve a fenntartható fejlődés definícióinak és értelmezéseinek jelentős számát, érdemes megvizsgálni, hogy melyek azok az elemek, amelyeket a legtöbb kutató elfogad, illetve, hogy melyek azok a területek, melyek köré a fenntartható fejlődés stratégiák épülnek. Ezeknek a szempontoknak a kiemelése azért is fontos, mert ahogyan a *Brundtland-jelentés* is kiemeli:

„Ha szavainkat nem leszünk képesek lefordítani arra a nyelvre, amelyen eljuthatnak az emberek – akár öregek, akár fiatalok – szívéhez és eszéhez, nem leszünk képe-

sek azokra a nagy társadalmi változtatásokra, amelyekkel fejlődésünk folyamatát helyes irányba terelhetjük.” (KFVB, 1988)

A fogalmak magyarázatán túl ezért érdemes számba venni, melyek azok a jellemzők, melyek a fenntartható fejlődést a legjobban körülírják. Az *Európai Unió Ötödik Környezetvédelmi Akcióprogramja* a fenntarthatóság jellemzőit 4 pontba sűrűsíti bele:

- Az általános életminőség megőrzése;
- A természeti erőforrásokhoz való folyamatos hozzáférés biztosítása;
- A tartós környezeti károk elkerülése;
- A lehető legfenntarthatóbb fejlődés elérése, amely a jelen igényeit a jövő generációk igénykielégítési képességének csorbítása nélkül elégíti ki. (EC, 2005)

Mint látható ez a meghatározás az előzőekben tárgyalt definíciók legfontosabb elemeit foglalja magában, megjelennek benne a gyenge fenntarthatóság elvének szellemében a fenntarthatóság 3 dimenziójának kulcskérdései.

Ugyanez a vezérlőelve *Gyulai Iván* szakirodalmi elemzésekből kialakított értelmezésének is, mely szerint a fenntarthatóság legfontosabb feltételei a következők:

- a folyamatos szociális jobblét megvalósítása;
- az emberek alapvető szükségleteinek kielégítése, az erőforrásokból származó haszon igazságos elosztása, az egyenlő lehetőségek biztosítása;
- a holisztikus gondolkodásmód, a szektorok közötti integráció;
- az erőforrások fenntartható, eltartó-képesség szerinti használata;
- a környezetminőség biztosítása. (GYULAI, 2003)

Érdemes azonban bővebben is kifejteni, hogy mit is értünk ezeken a bonyolultnak és elvontnak tűnő fogalmakon. A 3. táblázatban a fenntarthatóság jellemzőinek, tartalmi elemeinek és elérendő feladatainak pillérenkénti csoportosítását mutatom be.

Azonban a pillérenkénti meghatározás esetén nem árt az óvatosság, mivel ez a megközelítés egy jelentős félreértéshez vezethet. Ugyanis „az ökológiai fenntarthatóság – bár társadalmi-gazdasági folyamatokkal veszélyeztethető vagy elősegíthető – alapvetően a természeti törvények körébe tartozik” (KISS, 2005, 12. o.) ezért „semmiképpen sem érthetünk egyet azzal, ha olyan társadalmi-gazdasági feltételekről állítják, hogy azok az ökológiai „oldallal” azonos súlyúak, amelyek a mai trendekkel azonosak.” (KISS, 2005, 8. o.)

3. táblázat

A fenntartható fejlődés tartalmi elemeinek pillérenkénti csoportosítása

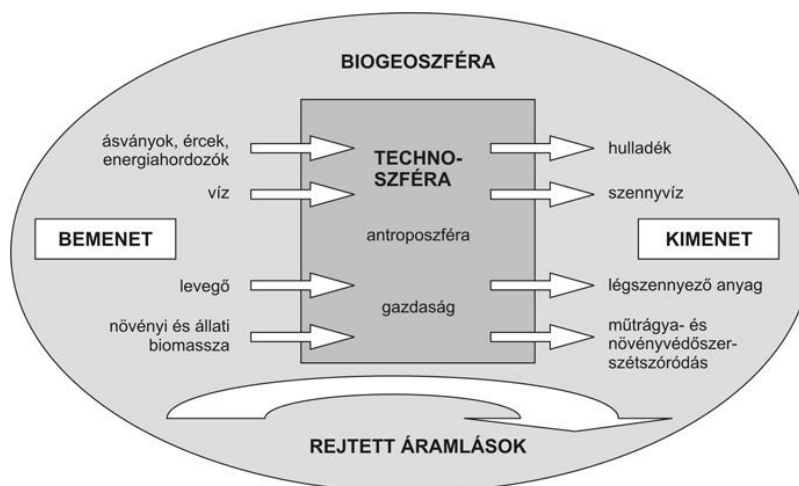
Környezeti pillér: • A természeti értékek tisztelete és védelme;   • A természeti erőforrások elővigyázatos és hatékony használata, a helyi erőforrások előtérbe helyezése;   • Megújuló energiaforrások előtérbe helyezése;   • Szennyeződések megelőzése és csökkentése;   • A keletkezett hulladék minimalizálása, újrahasználata, újrafeldolgozása.
Gazdasági pillér: • A versenyképesség és a foglalkoztatás növelése;   • Fenntartható termelési eljárások és fogyasztási szokások meghonosítása;   • Az erőforrások és energia iránti igények csökkentése (takarékoság, hatékonyság, megújuló erőforrások használata)   • Fenntarthatóbb közlekedési rendszer kialakítása a közlekedési ártalmak minimalizálása   • Élénk helyi gazdaság, mely   ○ a környezet károsítása nélkül teszi elérhetővé a kielégítő és kifizetődő munkát;   ○ lehetőség szerint helyben elégíti ki a helyi szükségleteket;   ○ értékeli a társadalmi tevékenységeket;   ○ mindenki számára megteremti a munka, kultúra, a szabadidő és a pihenés könnyen hozzáférhető lehetőségeit.
Társadalmi pillér: • Emberi léptékű települések;   • Az emberi élethez szükséges alapvető szolgáltatások megfizethetősége;   • A szakértelem és a tudás elérhetősége;   • A közösség minden csoportja felhatalmazással bír a döntéshozatalban való részvételle, valamint a döntések társadalmi és közösségi hatásainak mérlegelésére;   • A sokféleség védelme, a helyi közösség és a kulturális identitás erősítése;   • Jól működő, tartós, tetszetős épületek, szabad terek létrehozása, s továbbfejlesztése;   • Biztonságos, tiszta és kellemes környezet megteremtése az emberi egészség védelme és a komfortérzet kialakítása érdekében;   • A megelőzés és a gondoskodás előtérbe helyezése az egészségügyi ellátásban.

Forrás: (LÁNG, 2002; MKK, 2007; INTERNET 1, évszám nélkül) alapján

A három pilléres modell másik fő problémája, hogy nem veszi figyelembe a pillérek között szükségszerűen lezajló folyamatokat. Ezen folyamatok ökológiai szempontú leírására Kerekes vállalkozott:

„A három dimenzió közti kölcsönhatások figyelembevétele során környezeti szempontból a leg súlyosabb probléma, hogy a gazdasági rendszer az ökológiai rendszerből lényegében szabályozatlan formában használ fel nyersanyagokat és energiát, amit aztán hulladékká transzformálva juttat vissza az ökológiai rendszerbe. Így az 'értékteremtés', amit a gazdasági rendszer végez, az ökológiai rendszerből nézve hulladéktermelés, vagy természettudományos technológiákkal kifejezve, kis entrópiájú természeti erőforrásoknak nagyobb entrópiájú hulladékká történő átalakítása.” (KEREKES, 2006, 196. o.)

A gazdasági-társadalmi rendszer környezetre gyakorolt hatását illusztrálja a 2. ábra az anyagáramlások vizsgálatán keresztül.

2. ábra

A társadalmi-gazdasági-környezeti rendszer anyag- és energiaáramlási modellje

Forrás: (POMÁZI – SZABÓ, 2006, 1226.o.)

Míg a környezet folyamatai, „melyek – néhány kivételtől eltekintve – önmagukba visszaterő rendszerek és így módon nem terhelik pótlólagos anyagáramokkal a környezetet, a gazdasági tevékenységek – linearitásukból kifolyólag – mind a két oldalon terhelő módon lépnek fel.” (TORMA et al., 2008)

Szlávik szerint „a modern gazdaságnak a földi ökorendszerre gyakorolt hatása sok területen egy szintre került a természeti hatásokkal, s a bioszférát ért hatás több esetben közel került a természet regeneráló kapacitásának határához.” (SZLÁVIK, 1998, 975-976. o.)

Az anyagáramlások elmélete szerint a legfőbb veszélyforrást éppen az jelenti, hogy a bioszféra kárára egyre növekvő technoszféra tevékenységének következtében a rendszert jellemző kényes egyensúlyi helyzet felborul, az egyensúly egy alacsonyabb szinten valósul meg, szennyezett környezet és állandósult nyersanyaghiány mellett. (KUTI, 2003)

Az elgondolás szerint tehát a bioszféra és a technoszféra közötti egyensúly kialakulása a fenntartható fejlődés legfőbb jellemzője. Az anyagáramlások elmélete nagymértékben támogatja a fenntarthatósági stratégiák pontos megtervezését az anyagáramok útjának és jellegének, a kapcsolódási pontok és veszteségek feltárásán keresztül. (HERCZEG, 2008)

2.4. A fenntartható fejlődési stratégiák

A fenntartható fejlődés fogalmának értelmezése természetesen az egyes fenntartható fejlődés stratégiák szemléletmódjára valamint tartalmára is befolyással van. Azon stratégiák, melyek a gyenge fenntarthatósági elképzelésen alapulnak, a környezeti kérdések tárgyalása mellett hasonló mértékben figyelmet fordítanak a gazdasági és társadalmi jellegű kérdésekre, s ezek a pillérek a stratégiákban mellérendelti viszonyban szerepelnek (pl. Ausztria). Míg azon stratégiák, melyek a fenntarthatóság erős értelmezése, netán az ököcentrikus nézőpont szellemében születtek elsősorban a környezeti kérdésekre koncentrálnak, a gazdasági és társadalmi kérdések csak ennek alárendelve szerepelnek (ide tartoznak például a skandináv országok és települések stratégiái). Az, hogy az egyes országok, települések számára melyik megközelítés lehet a megfelelő, nagyban múlik azok gazdasági, társadalmi és környezeti viszonyain. A gazdaságilag (és társadalmilag) fejlettebb közösségek számára egyértelműen az erős fenntarthatósági értelmezés ajánlott, míg azon közösségek esetében, ahol a környezeti értékek nem vagy csak kevésbé degradálódtak szóba jöhet a gyenge értelmezés is. Kerekes 2008 évi tanulmányában Magyarország számára a gyenge fenntarthatósági megközelítést ajánlotta, mivel hazánkban „a fenntartható fejlődést jelenleg inkább a társadalmi dimenzió oldaláról érik veszélyes hatások” ezért „egy ésszerű kompromisszumokra épülő fenntarthatósági stratégia” kidolgozását javasolta. (KEREKES, 2008, 56. o.)

Napjainkban a világ majdnem valamennyi országa és számos helyi közössége rendelkezik fenntarthatósági stratégiával. A stratégiák jelentős része azonban politikai nyomásra készült, s a politikát elsősorban „az a kényszer vezérli, hogy elsőbbséget kell adnia a gazdasági növekedésnek, hiszen ebből származnak a költségvetés újraosztható forrásai, amelyek növekedés esetén alátámaszthatják a politika sikerességét.” (NFFT, 2010, 22. o.)

Így ezek a stratégiák sok esetben nem adnak választ arra a központi problémára, amely tulajdonképpen a fenntartható fejlődés fogalmát életre hívta. Nevezetesen nem az ökológiai kihívásokra igyekeznek választ találni, az antropocentrikus szemléletmód jegyében készültek, s a hárompilléres modell használatával lényegében a gyenge fenntarthatóság követelményét célozzák meg. A gazdasági és társadalmi érdekek hangsúlyos szerepe ezen stratégiákban tekinthető egyfajta ki nem mondott politikai-társadalmi konszenzus eredményének, hiszen egy tisztán környezeti szempontú stratégia, mely alárendeli a gazdasági és társadalmi érdekeket a környezeti kihívásokra adott sikeres válasznak, s e célból kompromisszumokat netán megszorításokat kényszerít ki, a társadalom nagy része számára jelenleg még nehezen lenne elfogadható. „Nagyon sok érdek

fűződik ugyanis a növekedés-orientált gazdasági modellek folytatásához. Ilyen körülmények között már az is sikernek számít, ha a fenntartható fejlődés egyes részelemei bevezetésre kerülnek.” (ENYEDI, 1996) (KÁPOSZTA, 2007, 191.o.)

Ezért a gazdasági és társadalmi szempontok adoptálásával próbálják a környezeti célokat emészthetőbbé tenni, s a társadalomban így módon elindítani a környezettudatosá válás folyamatát. A tapasztalatok azt mutatják, hogy az így módon készült stratégiák nem követelnek meg a gazdasági szereplők és a társadalom részéről elfogadhatatlan kompromisszumokat, ugyanakkor csak részben képesek eredeti céljuknak, a környezeti problémák megoldásának megfelelni.

3. A helyi fenntarthatóság jelentősége, a fenntartható vidék és település fogalma

Ebben a fejezetben bemutatom a helyi fenntarthatósági stratégiák készítésének jelentőségét, meghatározom a fenntartható település fogalmát, valamint a települések fenntarthatósággal kapcsolatos legfontosabb feladatait.

3.1. A helyi fenntarthatósági stratégiák jelentősége

A fenntarthatóság tehát egy globális elv, az elvek gyakorlatba történő átültetése azonban a helyi szintek cselekedetein keresztül történik, ahogyan azt a fenntartható fejlődés egyik jelmondata a „gondolkodj globálisan, cselekedj helyben” is megfogalmazza.

A *Riói Nyilatkozat* szerint: „a környezeti ügyeket – a megfelelő szinten – a legjobban az összes érdekelt állampolgár részvételével lehet megoldani.” (UNCED, 1993, 2. o.) A fenntarthatóság globális eszméjének gyakorlatba való átültetése nagymértékben a helyi közösségekre hárul, hiszen a közösség tagjai vannak leginkább tisztában az őket és környezetüket érintő problémákkal. Az Agenda 21 dokumentum 28. fejezete felhívást intéz a világ politikai vezetőihez, hogy kezdjenek párbeszédet országaik polgáraival egy, a helyi közösségek által elfogadható fenntartható fejlődéssel foglalkozó program, az ún. *'Helyi feladatok a XXI. Századra'* (*Local Agenda 21*) kialakítására. A dokumentum kifejti, hogy a fenntarthatóság céljai csak helyi szinten, a polgárok aktív közreműködésével érhetők el, hiszen lehetnek a célok akármilyen magasztosak is, ha helyi szinten a közösség passzív marad irányukban, vagy esetleg negatívan viszonyul hozzájuk, az eszme sikertelen marad.

„Minden helyhatóságnak párbeszédet kell kezdenie a lakossággal, a helyi szervezetekkel és a magánvállalkozókkal, majd pedig elfogadni egy helyi Agenda 21-et. A tárgyalások és a közmegegyezés során a helyi hatóságok megismerhetik az állampolgárok, a helyi, a civil, a közösségi, az üzleti és az ipari szervezetek egyéni, sajátos kezdeményezéseit és megszerezhetik a legjobb stratégiák kialakításához szükséges információkat. A tárgyalások nyomán növekedne a háztartások tudatossága a fenntartható fejlődés különböző területein. A helyi hatóságok programjait, politikáját, törvényeit és szabályozását az Agenda 21 céljainak elérése érdekében fel kellene mérni és módosítani kell az elfogadott helyi programoknak megfelelően.” (AGENDA 21, 28.8) (UNCED, 1993)

A helyi, fenntarthatósággal kapcsolatos célok stratégiába foglalásával az ENSZ lényegében arra szeretné megnyerni a helyi közösségeket, hogy a globális környezeti politi-

kát átvegyék és alkalmazzák: vállaljanak felelősséget saját környezetük iránt, vegyenek részt annak jobbá tételében, hiszen kis léptékben gondolkodva és munkálkodva az elért eredmények összesített hatása globális jelentőségű.

Szlávik és Csete szerint a Local Agenda 21 koncepciója alapvetően a „fenntartható fejlődésnek arra a szigorú értelmezésére épül, amely a természeti tőke átváltását gazdasági tőkére csak a bioszféra követelményeit betartva, szigorú határok között tartja megvalósíthatónak, emberi-társadalmi szükségletkielégítőként számbavéve a természeti tőkét is”. (SZLÁVIK – CSETE, 2004, 12. o.) A Local Agenda programok különböző formái ma a világ több ezer pontján futnak. Azonban az erős fenntarthatóság követelményét a programoknak csak egy része célozza meg, azok sok esetben áldozatául esnek annak a ki nem mondott társadalmi-politikai konszenzusnak, melyről az előző fejezet végén szóltam, s amely a környezeti szempontokat a társadalmi és gazdasági kérdések alá rendeli, vagy azokkal egyenlő súlyúnak kezeli. Ez azt is jelenti, hogy az elkészült Local Agenda 21 programok többsége csupán a gyenge fenntarthatósági követelményeknek felelhet meg.

Szlávik az Agenda 21 dokumentum 28. fejezetét, azaz a fenntartható fejlődés problémakörének kivetítését a helyi szintre a következőképpen összegzi:

- a globális környezeti problémákat, és vele kapcsolatos cselekedeteket arra a szintre képezi le, amely szinten az emberek a környezeti problémákat leginkább érzékelik, ellenük tenni hajlandóak, illetve a javulást leghamarabb észreveszik;
- a közösségek a helyi fejlesztések hatásait a saját bőrükön érezhetik, a jól sikerült fejlesztésből profitálhatnak, a fejlesztések sikertelenségét illetve elmaradását valós negatívumként élik meg;
- az elkészült helyi programok erős alapot szolgáltatnak a nemzeti, valamint a nemzetközi fenntarthatósági programok számára. (SZLÁVIK, 2002)

A helyi fenntarthatósági stratégiák készítése során az alapvető cél tehát az, hogy az önkormányzatok aktív és cselekvő közreműködésével, a lakosság tevőleges támogatásával olyan programok kerüljenek kidolgozásra és megvalósításra, amelyek a fenntartható fejlődés elvére épülnek. A lokális érdekek stratégiába foglalásával olyan program születik, melyet a benne részt vevők magukénak éreznek, érte tenni hajlandóak, s ezáltal olyan település alakulhat ki, melyet a lakosok otthonnak tekintenek, amelyben ők és gyerekeik, azaz a település jelenlegi és jövőbeni polgárai otthon érezhetik magukat. (SZLÁVIK – PUSZTAI, 2001)

A fenntartható fejlődés problémakörének megoldásában tehát az Agenda 21 készítői a helyi közösségeknek kiemelt szerepet szántak, éppen ezért a dokumentum 28. fejezetében nemcsak a feladatot tűzték ki a helyi közösségek számára, de egyben az 1996-os évszámot is megjelölték, mint azt az időpontot, amikor a helyi hatóságoknak a közösséggel összhangban tisztába kell jönniük fenntarthatósággal kapcsolatos feladataikkal, s készen kell állniuk helyi fenntarthatósági stratégiáik kidolgozására és végrehajtására.

E cél megvalósításához elsődleges annak tisztázása, hogy mit értünk a fenntartható település fogalmán, mikor nevezhetünk egy települést fenntarthatónak, mik a fenntarthatósággal kapcsolatos feladatai. Ennek meghatározása legalább olyan nehéz feladat, mint magának a fenntartható fejlődés fogalmának megragadása.

Az ENSZ Emberi Települések Bizottságának 1996-ban, Isztambulban megrendezett Habitat II. Konferenciáján elfogadott „A települések fenntartható fejlődését segítő cselekvési program” című dokumentum, röviden „Habitat Agenda” megfogalmazása szerint a fenntartható települések megteremtik az állampolgárság és önazonosság, a közös jó érdekében történő együttműködés és társadalmi párbeszéd érzetét, felébresztik az önkéntesség és a társadalmi részvétel szellemét, ahol az embereket bátorítják és számukra egyenlő lehetőséget biztosítanak arra, hogy részt vegyenek a döntéshozatalban és a fejlődésben. (UNCHR, 1996)

Csete szerint „a fenntartható település megvalósítása az emberek helyben tartásának, visszajárásának, a fiatalok nevelésének, oktatásának, a település táji, természeti környezetének, a biodiverzitás megőrzésének elemi közege.” (CSETE L., 2005, 11. o.)

A fenntartható település képét és feladatait az 1994-ben számos európai település és önkormányzat részvételével létrejött Aalborgi Charta – mely elkötelezi az aláíró feleket (települések, régiók) a Local Agenda 21 folyamat és a fenntarthatóságot célzó hosszú távú cselekvési tervek kidolgozása mellett, s melynek mára közel 3000, főként európai település a tagja – következőképpen fogalmazza meg:

„Mi, a chartát aláíró európai városok megértjük, hogy a fenntartható fejlődés eszméje hozzásegít minket ahhoz, hogy a természet eltartó képességéhez igazítsuk életvitelünket. Keressük a társadalmi igazságosságot, a fenntartható gazdaságot, és a környezeti fenntarthatóságot. A társadalmi igazságosság szükségképpen a gazdasági fenntarthatóságon és igazságosságon alapul, amely környezeti fenntarthatóságot kíván meg. A környezeti fenntarthatóság a természeti tőke megtartását jelenti. Azt követeli meg tőlünk, hogy a megújuló erőforrások, víz és energiaforrások használatának mértéke ne haladja meg azt a mértéket, amellyel a természeti rendszerek

helyreállítják magukat, illetve a nem megújuló erőforrások felhasználása ne haladja meg azt a mértéket, amellyel a fenntartható megújuló erőforrások felválthatják azokat. A környezeti fenntarthatóság ugyancsak magában foglalja azt, hogy a kibocsátott szennyezőanyagok mértéke ne lépje túl azt a mértéket, mellyel a levegő, víz és talaj képes azokat befogadni és feldolgozni. Tovább lépve, a környezeti fenntarthatóság magában foglalja a biodiverzitás megőrzését; az emberi egészséget; akárcsak a levegő, a víz és a talaj minőségét, amely elegendő az emberi élet és jólét megőrzéséhez, de ugyancsak az állatok és növények életének megőrzéséhez mindörökre.” (AALBORG CHARTER, 1994, 1.o.)

Az Aalborgi Charta jelentőségét az adja, hogy az aláíró városok felismerték, hogy vezető szerepet kell játszaniuk a fenntarthatóság felé vezető úton, hiszen a fenntartható emberi élet a fenntartható helyi közösségeken alapul. Ezért az egyes közösségeknek képeseknek kell lenniük a környezetvédelmi szempontokat a gazdaság- és társadalompolitikákba megfelelően integrálni és az adódó problémákat holisztikusan megközelítve a legalkalmasabb stratégiát kidolgozni. A gazdasági és környezeti fenntarthatóság valamint a társadalmi igazságosság felé vezető út első lépéseként a városoknak fel kell ismerniük, hogy a káros környezeti hatások kialakulásáért a városi élet nagymértékben felelős. Ugyancsak fontos annak felismerése, hogy a problémák megoldása tovább már nem halogatható, ezért az érintettek (polgárok, gazdasági szereplők, érdekcsoportok) együttműködésére alapozva, akár önállóan, akár más településekkel vagy a kormányzat különböző szintjeivel összefogva, el kell kezdeni a környezeti problémák feltérképezését környezeti adatok gyűjtése és feldolgozása által. Ezek közé tartozik az energiaforrások fenntartható használata; a biodiverzitás megőrzése; az emberi egészség; akárcsak a levegő, a víz és a talaj minősége. A következő lépés a megoldási javaslatok kidolgozása, majd azok mérlegelésével, környezeti szempontokat is figyelembe vevő tervezéssel, egy stratégia kidolgozása a problémák enyhítésére, a stratégia megvalósítása, a megvalósítás nyomon követése és szükség esetén a folyamatba történő beavatkozás. Távlati célként megjelent a környezettudatosság kialakítása is az érintettek körében.

Fontos ugyanakkor azt is megemlíteni, hogy egy település csak a körülötte lévő vidékkel egyidejűleg lehet fenntartható. *Csete* ezen elv figyelembe vételével adja meg a fenntartható települések szerinte legfontosabb jellemzőit is: fenntartható település az,

- „amelyben az életkörülmények kedvezőek, örömmel élnek az emberek;
- a település pénzügyileg fenntartható, vagyis likvid és fejlesztési forrásokkal is rendelkezik;

- az ott élők jövedelme összhangban áll a vidéki életkörülményekkel és a városban élőkével;
- a határban, a mezőgazdasági termelésben a fenntarthatóság érvényesül;
- a lakosság tudásszintje, műveltsége megfelelő;
- a lakosság egészségügyi, kulturális és információs igénye kielégíthető.”

(CSETE L. 2005, 11-12. o.)

4. táblázat

A fenntartható település megfogalmazása

Hivatkozott dokumentum	A fenntartható település fogalma
EU Városi Környezet Tematikus Stratégia előkészítő anyaga (CEC, 2006)	Olyan vonzó, egészséges, jó minőségű hely, ahol szívesen élnek az emberek, és amely lehetővé teszi közösségeik és gazdaságaik fejlődését.
„A fenntartható városok stratégiái” konferencia, Hága (THE HAGUE STATEMENT, 1999)	A fenntartható város a gazdaság, a környezet és a társadalmi kohézió pilléreire nyugszik. Ezeknek egyensúlyban kell lenniük, ami integrált megközelítést kíván. Ennek alapelve a társadalmi párbeszéd.
A fenntartható városok Koppenhágai Akcióterve (COPENHAGEN SEMINAR, 2009)	Egy város akkor igazán fenntartható, ha minden lakosának megfelelő életszínvonalat biztosít.
Leicester fenntarthatósági stratégiája	A fenntartható város olyan város, amely erős gazdasággal, egészséges, egymással törődő és tanult társadalommal, biztonságos és vonzó környezettel és javuló életminőséggel rendelkezik.
Padova fenntarthatósági stratégiája	Egy város fenntartható, amennyiben alapvető környezeti, társadalmi és gazdasági szolgáltatásokat képes nyújtani minden lakosának, anélkül, hogy károsítaná a természeti, települési és társadalmi rendszerek működését, mely ezeket biztosítja.
Oslo fenntarthatósági stratégiája	Olyan fenntartható városi társadalomról beszél, melyet a gazdasági és társadalmi növekedés jellemez a természet e növekedést ökológiailag fenntartó képessége szerint.

A 4. táblázat a fenntartható település néhány további meghatározását tartalmazza. Megfigyelhető, hogy magának a fenntartható település fogalmának kifejtésében is egyfajta utalás fogalmazódik meg azzal kapcsolatban, hogy az egyes települések, szervezetek a fenntarthatóság melyik értelmezését tekintik mértékadónak (pl. gyenge, erős, ökocentrikus).

A fentebb felsorolt értelmezéseket tekintve látható, hogy az egyes szervezetek és települések a fenntartható település megfogalmazásakor jellemzően a fenntarthatóság gyenge értelmezését helyezik előtérbe. A megfogalmazások a három pillért egyenrangúként kezelik vagy elsősorban a társadalmi pillér szerepét emelik ki, s olyan – valóban fontos – fogalmakat helyeznek annak előtérbe, mint az életszínvonal valamint a társadalmi

szolgáltatások, melyek azonban a fenntarthatóság szigorú értelmezésétől meglehetősen idegenek.

A fenntartható település fogalmával kapcsolatos elmélkedés végén ismételten egy gondolat Csete Lászlótól, mely a fenntartható település talán legfontosabb jellemzőjét tartalmazza: „fenntartható település az, amely élhető”. (CSETE L. 2005)

3.2. A települések helyi fenntarthatósággal kapcsolatos feladatai

A következőkben a települések fenntarthatósággal kapcsolatos feladatait foglalom össze, melyekkel kapcsolatosan a településen párbeszédet kell folytatni, s a kialakult álláspontot a Local Agenda 21 stratégiákba be kell építeni.

Már az *Európai Fenntartható Városok Első Konferenciáján* elfogadott Aalborgi Charta is foglalkozott a fenntartható településekre váró feladatokkal, melyek közül a következőket emelte ki:

- a megújuló erőforrások, víz és energiaforrások használatának racionalizálása úgy, hogy a használat mértéke ne haladja meg azt a mértéket, amellyel a természeti rendszerek helyreállítják magukat;
- a nem megújuló erőforrások felhasználása ne haladja meg azt a mértéket, amellyel a fenntartható megújuló erőforrások felválthatják azokat;
- a kibocsátott szennyezőanyagok visszafogása úgy, hogy a kibocsátás mértéke ne lépje túl azt a mértéket, mellyel a levegő, víz és talaj képes azokat befogadni és feldolgozni;
- a biodiverzitás megőrzése;
- az emberi egészség védelme;
- a levegő, a víz és a talaj minőségének megőrzése.

(AALBORG CHARTER, 1994, 1. o.)

A 2000. február 9. és 12. között a németországi Hannover városában megrendezett *Európai Fenntartható Városok Harmadik Konferenciáján* elfogadott *Európai Önkormányzati Vezetők Hannoveri Felhívása a 21. Század Fordulóján* című dokumentum az önkormányzatok részére hat fő feladatot jelölt ki, melyekkel a fenntartható fejlődés jegyében foglalkozni kell: az integrált várostervezést; egyes városi területek megőrzését, míg mások újjáélesztését; a különböző lakossági csoportok társadalmi integrációját; a víz- és energiafelhasználás csökkentését; a munkahelyteremtést valamint a lakossági részvétel

növelését. (SECOND EUROPEAN CONFERENCE ON SUSTAINABLE CITIES & TOWNS, 1996)

Az Aalborg+10 – *Európai Fenntartható Városok Negyedik Konferenciáján* megfogalmazott *Aalborgi Kötelezettségek* című dokumentum a városi fenntarthatóságra vonatkozó célkitűzéseket foglalta keretbe, az önkormányzatok részéről más szereplőkkel közösen megvalósítandó kötelezettségekként, melyek következetes alkalmazásával a korábbi tervek megvalósíthatók. Az aláíró önkormányzatok vállalásaikat, célokként és feladatokként megfogalmazva 10 témakörbe sorolták, melyek a következők:

1. A kormányzás terén a társadalmi részvétel és együttműködés növelésére vonatkozó lehetőségek vizsgálata.
2. A fenntartható városgazdálkodás terén a hatékony előkészítés, végrehajtás és értékelés érdekében egy városgazdálkodási rendszer bevezetése, így biztosítva, hogy a fenntarthatóság kérdésköre a döntési folyamatban központi helyen szerepeljen.
3. A közös természeti értékek megóvása, megőrzése, valamint a hozzájuk való egyenlő hozzáférés lehetőségének biztosítása.
4. A fenntartható fogyasztás és termelés propagálása, fenntartható fogyasztási szokások kialakítása.
5. A környezeti, szociális, gazdasági, egészségügyi és kulturális szempontok integrálása a várostervezés kérdéseibe.
6. Jobb mobilitás kevesebb forgalommal – a fenntartható közlekedés támogatása.
7. Felelősségvállalás a polgárok egészségének és jólétének megóvásában.
8. Élénk és fenntartható helyi gazdaság megteremtése munkalehetőségekkel, a környezet károsítása nélkül.
9. A társadalmi egyenlőség és igazságosság biztosítása a szegénység és a szociális kirekesztettség elleni küzdelem előtérbe helyezésével.
10. A fenntarthatóság javítása a globális felelősségvállalás jegyében.

(FOURTH EUROPEAN CONFERENCE ON SUSTAINABLE CITIES & TOWNS, 2004; VAN BEGIN, 2004)

Az Európai Unió is kiemelt figyelmet szentel a települések fenntarthatósággal kapcsolatos feladataira. A „*Fenntartható városfejlesztés az Európai Unióban: cselekvési keret-terv*” című 1998-as közlemény négy, egymással összefüggő célt fogalmazott meg:

- a gazdasági jólét és a foglalkoztatottság növelése;
- az egyenlőség elősegítése, a társadalmi kirekesztés megszüntetése és a város-rész-rekonstrukció támogatása;

- a városi környezet védelme és javítása a helyi és globális fenntarthatóság elérése érdekében;
- hozzájárulás a jó kormányzási és a helyi szintű önálló döntéshozatali lehetőségek kialakításához. (CEC, 2006, p 43.)

A településekre váró főbb kihívásokat és feladatokat az Európai Unió a *6. Környezetvédelmi Akcióprogramhoz* („Környezet 2010: A mi jövőnk, a mi választásunk”) kapcsolódóan kijelölt hét tematikus stratégia egyikeként létrejött *Városi Környezet Tematikus Stratégiában* vázolta fel. A stratégia négy területre összpontosít: fenntartható városgazdálkodás, fenntartható városi közlekedés, fenntartható építés, fenntartható várostervezés, mivel e kérdések alapvető fontossággal bírnak a települések hosszú távú fenntarthatósága szempontjából és ezeken a területeken apró lépésekkel jelentős javulás érhető el. (CEC, 2006)

Az előzőekben bemutatott, a települések fenntartható fejlődését elősegítő célokat és feladatokat felvázoló dokumentumok a környezeti elemeket nem kezelik a gazdasági és társadalmi kérdésekhez képest kiemelten, azaz a feladatok meghatározásánál elsősorban a gyenge fenntarthatóság elvét tartják szem előtt: a gazdasági és társadalmi kérdésekkel e dokumentumok hasonló terjedelemben foglalkoznak, mint a környezeti kérdésekkel, nem jelenik meg bennük az erős fenntarthatóság valamint az ökocentrizmus szemléletmódja. A nemzetközi dokumentumoknak ez a nézőpontja természetesen a helyi szintek által készített fenntarthatósági stratégiákra is hatással van, azok megközelítésmódjára is elsősorban a gyenge fenntarthatósági követelménynek való megfelelni akarás jellemző. Ennek illusztrálására álljanak itt Csíkszereda város 2002-es fenntartható fejlődés stratégiájában megjelölt céljai (5. táblázat).

Mint a táblázatot elnézve látható, számos olyan kérdés is szerepel a fenntarthatósági stratégiában szereplő célok és feladatok között, melyek a fenntarthatóság 3 (esetleg 4) pilléres koncepciójába ugyan beleillenek, azonban a fenntartható fejlődés fogalmának alapjául szolgáló környezeti problémákkal nehezen hozhatók összefüggésbe (pl. roma-kérdés, vallási szervezetek). A stratégiára ezért semmiképpen sem tekinthetünk úgy, mintha az a fenntartható fejlődés szigorú értelmezésének szellemében született volna (ez a megállapítás a helyi stratégiák nagyrésze szintén érvényes).

5. táblázat

Csíkszereda város fenntarthatósági stratégiájának célterületei

Természeti erőforrások
• Természeti környezet
Épített környezet
• Infrastruktúra   • Építés, földhasználat   • Zöld területek   • Egészségügyi szolgáltatások   • Környezeti elemek   • Víz, Levegő, Zaj
Gazdasági erőforrások
• Gazdasági helyzet   • Fő gazdasági tevékenységek   • Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás
Emberi erőforrások
• Demográfia és közegészségügy   • Szociális intézmények   • Vallási szervezetek   • Civil társadalom   • Romák   • Közbiztonság
Oktatás, kultúra, szabadidő
• Oktatás és képzés   • Kultúra és művészet   • Sport és szabadidő

Forrás: (MIERCUREA CIUC TOWN HALL, 2002)

Mindez rámutat arra, hogy a fenntartható fejlődés fogalmának kiterjesztése a gazdasági és társadalmi kérdések irányába bizonyos szempontból tévútnak tekinthető. Bár a koncepció előterébe számos fontos, az egész társadalom érdeklődésére számot tartó probléma bekerült, s így biztosítottá válhat a társadalmi részvétel biztosításának kérdése, melyet a következő fejezetben részletesen kifejtünk, mégis a fenntarthatóság témakörével kapcsolatba hozott kérdések számának növekedése eltereli a figyelmet az alapvető környezeti problémáról, az egész emberiséget fenyegető éghajlatváltozásról, valamint az ellene való védekezés és felkészülés szükségességéről.

4. A stratégiakészítés szempontjai, érdekelt felek

A fenntartható fejlődés elveinek való megfelelés a közösségek részéről megköveteli a fenntartható fejlődés intézményrendszerének kialakítását, hiszen egyrészt az elszigetelt cselekvések nem képesek a fenntarthatóság hosszú távú, globális céljának megfelelni, ahhoz stratégiai lépések szükségesek, másrészt ily módon a fogalom hosszú távon beépül a kormányzati működésbe, és ezáltal a folyamat kevésbé válik sebezhetővé a rövid-távú politikai célok által. (OECD, 2007) Ez az állítás nemzeti és helyi szinten egyaránt helytálló: nemzeti szinten szükséges a helyi fenntarthatósági folyamat gerjesztése, a stratégiák alapjainak megteremtése, míg helyi szinten a közösség szervezése, a fenntarthatósággal kapcsolatos kezdeményezések generálása élvez prioritást. Ezért a következő fejezetben ismertetem a helyi fenntarthatósági stratégiák készítésének megalapozásához szükséges lépéseket a nemzeti kormányzat részéről, majd bemutatom az önkormányzat kiemelt szerepét a helyi közösség szervezésében.

Nemzeti szinten az intézményrendszer kialakítása egyrészt magában foglalja a döntést arról, hogy a rendszer fentről lefelé, vagy alulról felfelé épüljön-e ki, ezután kerülhet sor a nemzeti irányító testület kijelölésére, melyben lehetőség szerint a lehető legmagasabb szinten összpontosul az irányítás, és amelyben ugyancsak lehetőség szerint minél több ágazat képviselői vesznek részt. A testület által elkészített nemzeti fenntartható fejlődés stratégiát törvényileg be kell ágyazni, és végrehajtására pénzeszközöket kell elkülöníteni. Ezen feltételek megteremtése teret biztosít a helyi közösségek számára saját fenntarthatósági stratégiáik elkészítésére. A helyi fenntarthatósági stratégiáknak a nemzeti stratégiával és a törvényi háttérrel összhangban kell állniuk. A stratégiakészítési és – végrehajtási folyamat irányító testületének, a települések életében betöltött sokszínű szerepük folytán, az önkormányzatok a legalkalmasabbak. Az önkormányzaton belül is szerencsés, ha a folyamatot egy osztályok fölötti szervezet irányítja. A lakosság, a vállalkozások és egyéb érdekelt felek minél szélesebb körű bevonása a helyi fenntarthatóság folyamatába, informatív illetve konzultatív módszerekkel, elengedhetetlen.

Mindezek alapján az *OECD* szerint az intézményrendszer vizsgálata során nemzeti szinten a következő hat szempont vizsgálatára érdemes koncentrálni:

- Az intézményrendszer kialakításakor top-down vagy bottom-up megközelítést alkalmaznak;
- Multiszektoriális intézményrendszer felügyeli a folyamatot, avagy egy minisztérium hatáskörébe tartozik;

- Jogszabályi keretek;
- Költségvetési tételként szerepel-e a fenntarthatóság;
- A közösség érdekérvényesítési lehetőségei;
- Az alsóbb szintek kapcsolódása a központi elképzelésekhez. (OECD, 2007)

E hat szempont közül a top-down illetve bottom-up megközelítés kérdését külön alfejezetben, a felelős intézmény, a jogszabályi keretek, a pénzügyi háttér kérdését valamint az alsóbb szintekkel történő kapcsolattartást a nemzeti kormányzat feladataiként, míg a közösség érdekérvényesítési lehetőségeit a helyi feladatok részeként elemzem.

4.1. Felülről irányítva vagy alulról szerveződően

A helyi fenntartható fejlődés stratégiák sikere *Lafferty* szerint alapvetően két fontos tényezőn alapul:

- a helyi fenntarthatósággal kapcsolatos kezdeményezések élvezik a központi kormányzat támogatását;
- valamint az LA21-ek helyi szinten alakulnak ki, kerülnek kidolgozásra,

azaz a *top-down* valamint a *bottom-up* jellegű kezdeményezések együttesen vannak jelen a helyi fenntarthatósági politikában. (LAFFERTY, 2001) Ezt a helyi fenntarthatóság terén sikeres országok (pl. skandináv országok) gyakorlata is visszaigazolja. A két kezdeményezéstípus egymás kiegészítője, önálló alkalmazásuk esetén a siker rendkívül bizonytalan, ám nem lehetetlen. Ezért a kérdés tulajdonképpen inkább az lehet, hogy a helyi fenntarthatósági stratégiák kidolgozására irányuló törekvés melyik oldalról származik, a nemzeti kormányzat vagy a helyi közösségek-e a kezdeményező felek. Mindkét megközelítésmódnak vannak előnyei, de hátrányai is, ezért fontos, hogy bár a kezdeményezés az egyik oldalról indul, a siker érdekében a másik oldalnak is teljes mélységgel az elképzelés mellé kell állnia, támogatnia kell azt, konstruktívan hozzá kell járulnia sikeréhez.

A top-down megközelítés ebben az aspektusban azt jelenti, hogy a helyi fenntarthatóság kezdeményező szerepét a központi kormányzat vállalja magára, saját eszközeivel ösztönözve a fenntarthatóbb közösségek létrehozását. Ez a folyamat az önkormányzatok aktív részvételét is igényli a helyi közösség szervezése, az ügy mellé állítása tekintetében. A top-down módszerek előnye, hogy a helyi programok sokkal egységesebbek, könnyebben áttekinthetők és a nemzeti prioritásokkal egy irányba mutatnak, azokkal nincsenek konfliktusban, míg hátrányuk, hogy a közösség tagjai ezeket a programokat csak bizonyos mértékig érzik önmagukra vonatkozóknak, csak részben tudnak velük azono-

sulni. Az ilyen jellegű kezdeményezésekre vonatkozó egyik lehetséges veszélyforrás a politikai környezet megváltozása. Ilyen esetben ugyanis a hatalomra kerülő új erők viszonyulása az elődeik által kezdeményezett programokhoz meglehetősen bizonytalan, így a korábbi programok végrehajtása veszélybe kerülhet.

A bottom-up jellegű megközelítés a helyi közösségek aktív részvételén alapul. A társadalmi önszerveződésen alapuló kezdeményezések a helyi fenntarthatóság viszonylatában különösen nagy fontossággal bírnak, hiszen „a Local Agenda 21 megvalósításának nincs szigorú, szabványban rögzített menete”, csak egy „javasolt megvalósítási algoritmus” létezik, amely a régió természetétől, adottságaitól, valamint a megvalósítás idejét tekintve is nagymértékben különbözhet.” (SZLÁVIK, 2002, 10. o.) Mivel a fizetett szakértők általi kezdeményezések nem minden esetben fejezik ki megfelelően a közösség prioritásait, ezért szükséges a közösség minél szélesebb körű bevonása a fenntarthatóság folyamatába: a problémaelemzés fázisában, valamint a prioritások megfogalmazásakor, majd a stratégia kidolgozása, végrehajtása és értékelése során is törekedni kell a széles körű konszenzusra. A helyi fenntarthatósági stratégia alapvető céljait így a lakosság maga alakíthatja ki, a közösségek úgymond ’rákényszerítik’ akaratukat a kormányzati szervekre. Az önszerveződésen alapuló kezdeményezések tanulási folyamatként is felfoghatók, melynek során a közösség megismeri értékeit és problémáit, azok között fontossági sorrendet állít fel. A társadalmi részvételt ugyanakkor nagymértékben befolyásolja a szegénység, a környezet minősége, valamint a társadalom szerkezete és önszerveződő készsége. (FRASER et al., 2006) A bottom-up módszerek alkalmazása számos előnnyel jár: pontosabb kép alakul ki a helyi prioritásokról, illetve közösségi kapacitás-bővülést eredményez a jövőbeni problémák megoldására. Hátrányuk ugyanakkor, hogy a különböző közösségek által kijelölt prioritások nem feltétlenül mutatnak egy irányba, sokszor akár konfliktusban is állhatnak egymással, ha nincs egy vezérlőelv (nemzeti stratégia, vagy egyéb top-down jellegű elképzelés), melyhez e stratégiáknak igazodniuk szükséges.

A top-down vagy a bottom-up jellegű kezdeményezések önálló jelenléte számos veszélyforrást jelent, hiába ugyanis a kormányzati kezdeményezés, ha a közösség nem azonosul annak céljaival, és fordítva a közösség elképzelései sem válhatnak valóra a kormányzati szándék hiányában vagy ellenében. A cél tehát az egyensúlyi pont megtalálása, oly módon, hogy a két megközelítés ne akadályozza, hanem éppen hogy erősítse egymást.

4.2. A nemzeti kormányzat és a helyi fenntarthatóság

A következőkben azokat a tényezőket foglalom össze, amelyek a központi kormányzat kezében összpontosulva alapot szolgáltatnak a helyi fenntarthatósági folyamat elindulásához, majd elterjedéséhez, biztosítva a helyi stratégiák működési feltételeit.

Lafferty szerint a helyi fenntarthatósági stratégiák sikerét nagymértékben meghatározza a nemzeti kormányzat hozzáállása a fenntarthatóság – és azon belül a helyi fenntarthatóság – kérdéséhez, valamint az általa a helyi közösségeknek nyújtott, nem kizárólag anyagi jellegű támogatások mértéke. Ugyancsak sok múlik a nemzeti kormányzati gyakorlatokon, a fenntartható fejlődés stratégiák jogszabályi és pénzügyi hátterének megteremtésén, a megfelelő nemzeti fenntartható fejlődés stratégia kidolgozásán és hatékony végrehajtásán. (LAFFERTY, 2001) Mindezek a tényezők együttesen alkotják a helyi fenntarthatóság intézményrendszerének felső, azaz nemzeti szintjét. Ez a szint azért rendkívüli fontosságú, mert egy globális cél, mint amilyen a fenntarthatóság is, nem valósulhat meg elszigetelt cselekedetekre épülve, azok egységes stratégiába foglalása elengedhetetlen.

A központi kormányzat szerepvállalása – elsősorban a fenntarthatóság eszméjének terjesztése valamint a helyi jellegű kezdeményezések támogatása révén – és elkötelezettsége azért is kulcsfontosságú, mert jelentős részben meghatározza a helyi szint viszonyulását a fenntarthatóság kérdéséhez. A helyi fenntarthatósági stratégiák sikerének titka ugyanis az e szempontból sikeresnek nevezhető országok esetében a központi kormányzat jelentős mértékű támogatása és a helyi jellegű kezdeményezések egymásra találása. A központi kormányzat támogatása megvalósulhat kampányok, pénzügyi támogatások és a folyamatok koordinálása formájában (néhány esetben akár úgy is, hogy maga a miniszterelnök áll a fenntarthatósági folyamat élére, mint az Egyesült Királyság esetében). Ezen kívül szükség van a törvényi háttér megfelelő átalakítására: olyan jogszabályi keretek kellene, melyek a helyi fenntarthatóságot támogatják, valamint forrásokat kell biztosítani ezen új típusú programok kidolgozására és megvalósítására. Mindezek alapján a nemzeti kormányzat legfontosabb feladatai a helyi fenntarthatósággal kapcsolatban a következők:

- egy adminisztratív fókuszpont létrehozása koordináció és információtovábbítás céljából (feladata a nemzeti stratégia valamint útmutatók készítése, tréningek lebonyolítása);
- jogszabályi keretek megteremtése;

- pénzügyi háttér biztosítása (kutatási források biztosítása, úttörő projektek finanszírozása, direkt támogatások biztosítása az LA21 kezdeményezések előmozdítására).

A következőkben ezen feladatok megvalósítási módozataira koncentrálok.

A fenntarthatóság felelős intézménye nemzeti szinten

A fenntartható fejlődés intézményi hátterének kialakításakor nemzeti szinten az egyik elsődleges szempont egy olyan intézmény kialakítása, mely a fenntarthatósággal összeegyeztethető politikákat és kezdeményezéseket koordinálja. A felelős intézmény lehetőség szerint több minisztériumot és ügynökséget képvisel. Ilyen jellegű intézmények az Európai Unió szinte valamennyi államában léteznek, intézményi tagozódásuk azonban többféle is lehet (6. táblázat).

- Egyes országokban (pl. Svédország, Finnország) új intézményként, de minisztériumi szinten foglalkoznak a fenntarthatósággal: külön minisztériumot, vagy minisztériumi testületet hoznak létre a fenntarthatósági folyamat koordinálására.
- Más országokban (pl. Dánia, Norvégia, Olaszország) a fenntarthatósági politika egy, már létező intézmény, minisztérium alá tagozódik be, amely intézmény általában a környezetvédelmi minisztérium.

6. táblázat

Példák az Európai Unióból a fenntartható fejlődés felelős intézményének kialakítására és intézményi tagozódására

Svédország: Fenntartható Fejlődés Bizottság 1997 januárjától a Környezetvédelmi, Oktatási, Munkaügyi, Mezőgazdasági és Pénzügyminiszterek részvételével, a Környezetvédelmi Miniszter vezetésével. A Fenntartható Svédországért Program keretében 1998 és 2001 között kb. 800 Millió Eurós költségvetéssel. (ECKERBERG, 2001)
Finnország: Nemzeti Fenntartható Fejlődés Bizottság 1993-tól a miniszterelnök elnöklétével, melynek adminisztratív feladatait a Környezetvédelmi Miniszter, kutatás-fejlesztési feladatait a Nemzeti Környezetvédelmi Intézet felügyeli. (NIEMI-IILAHTI, 2001)
Dánia: a Környezetvédelmi Minisztérium 1988-ban a Brundtland jelentés hatására kezdett el foglalkozni a fenntartható fejlődéssel, valamint ezen belül a helyi fenntarthatósággal is. Bár eredetileg kevés a kapcsolat más intézményekkel, 1996-tól a Szociális, majd a Közlekedési Minisztérium is részt vesz a munka folyamatában. (HOLM – KAMARA, 2001)
Norvégia: a fenntarthatóságra mint tervezési folyamatra tekintenek, ezért a Környezetvédelmi Minisztérium Tervezési Osztálya, és azon belül egy különálló stratégiai egység foglalkozik a helyi fenntarthatóság kérdéskörével. Nincs olyan tárcaközi testület, mely a fenntarthatósággal kapcsolatos politikákat koordinálná. (AALL, 2001)
Olaszország: a fenntarthatósági folyamat irányítása a Környezetvédelmi Minisztérium feladata, melynek munkáját a Nemzeti Környezeti Ügynökség, valamint a Regionális Környezeti Ügynökségek is segítik. (RAMIERI et al., 2001)

Nemzetközi kutatások egyrészt azt mutatják, hogy a legjobb megoldásnak az bizonyul, amikor az irányítás, szervezés minél magasabb szinten történik, azaz a Miniszterelnöki Hivatal veszi kézbe a folyamat irányítását, s lehetőleg maga a miniszterelnök is szerepet vállal a folyamatban; másrészt a fenntartható fejlődés irányító intézménye a lehető leg szélesebb ágazati spektrumot reprezentálja.

Bár a folyamat irányításáról beszélünk, nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a (helyi) fenntarthatóság terén legsikeresebb országokban a felülről jövő elképzelések és az alulról jövő kezdeményezések egyaránt jelen vannak, a központi kormányzat által kijelölt irányító testületnek tehát semmiképpen sem szabad túlsúlyra törekednie, szerepe valójában a szolgáltatás menetének biztosítása, továbbá az irányvonalak kijelölése.

A nemzeti koordináló intézmény legfontosabb feladatai a következők:

- a nemzeti fenntarthatósági stratégia kidolgozása;
- konferenciák, képzések, workshopok rendezése;
- útmutatók, esettanulmányok publikálása;
- segítségnyújtás a jogszabályi háttér kialakításában;
- a jogszabályok betartatása;
- források felkutatása;
- támogatásrendszer kidolgozása a fenntarthatóság előmozdítására;
- a fenntarthatósággal ellentétes folyamatok háttérbe szorítása;
- kapcsolattartás a kormányzat alsóbb szintjeivel;
- a helyi stratégiák és kezdeményezések koordinálása.

Az érintett minisztériumok képviselőiből valamint további szakértőkből álló testület egyik legfontosabb feladata a nemzeti stratégia kialakítása, mely a fenntartható fejlődés felé vezető út egy fontos lépése: már az Agenda 21 dokumentum is ezt írta elő a nemzeti kormányzatok legfontosabb feladataként, bár konkrét céldátumot nem jelölt meg a stratégiák készítésére.

„A kormányok, ahol szükséges a nemzetközi szervezetekkel együttműködve, alkalmazzanak olyan nemzeti stratégiát a fenntartható fejlődés érdekében, amely többek között a konferencián hozott döntéseken alapszik, különös tekintettel az Agenda-21-re. A stratégiának a nemzet különböző ágazati gazdasági, társadalmi és környezetvédelmi irányelveire és terveire kell épülnie, és összhangba kell hoznia azokat. A meglévő tervezési módszerek tapasztalatait teljes egészében ötvözni kell a

fenntartható fejlődés nemzeti stratégiáiba. A stratégia célkitűzéseinek biztosítaniuk kell a társadalmilag felelős gazdasági fejlődést, ugyanakkor meg kell védeniük az erőforrás alapot és a környezetet az eljövendő nemzedékek számára. A stratégiát a lehető legszélesebb körű részvétellel kell kialakítani, és annak a jelenlegi helyzet és kezdeményezések alapos értékelésén kell alapulnia.” (UNCED, 1993, 72-73. o.)

Azonban a felhívás sikertelensége hatására az ENSZ Közgyűlésének Rendkívüli Ülésszaka (UN Rio+5) 1997-ben a 2002-es évet jelölte meg a nemzeti fenntarthatósági stratégiák készítésének céldátumaként, mely dátum a 2002 augusztusában Johannesburgban megrendezett ENSZ Fenntartható Fejlődés Világkonferencián – mivel a nemzetek többsége továbbra is adós maradt a dokumentummal – 2005-re módosult. A stratégiára vonatkozó fontos alapkövetelmény, hogy összhangban legyen a számos egyéb, társadalmi, gazdasági, ágazati és egyes részterületekre vonatkozó, nemzeti szintű stratégiákkal, rövid- és középtávú tervekkel. Fontos szempont, hogy a stratégia top-down jellegű legyen, abban az értelemben, hogy ez jelentse az ágazati stratégiák kidolgozásának alapját, ne pedig az ágazati stratégiákból készüljön el a nemzeti fenntarthatósági stratégia, hiszen a stratégia csak akkor lehet hatékony, ha a fenntarthatóságra való törekvés meghatározó tényezőjévé válik a nemzeti, kormányzati politikának. A nemzeti fenntartható fejlődés stratégiák készítésének tapasztalatai alapján a stratégiáknak az alábbi fő szempontoknak kell megfelelniük:

- integrálják a fenntarthatóság különböző dimenzióit;
- megfelelően hosszú távra szólnak;
- a közösség számára tanulási folyamatként szolgálnak. (GÁTHY, 2007)

Jelentős kérdés annak biztosítása, hogy a helyi stratégiák ne legyenek a nemzeti stratégia prioritásaival ellentétesek, illetve a jogszabályi háttérrel se ütközzenek. Ennek biztosítására ugyancsak a nemzeti irányító testület a legalkalmasabb: megfelelő útmutatók készítésével és a kapcsolattartás különböző formái által képes arra, hogy az ezzel kapcsolatos kérdésekben eligazítsa, tanácsokkal lássa el a helyi közösségek szakértőit.

Ugyancsak a felelős intézmény hatásköre a helyi önkormányzatok a helyi fenntarthatóság szempontjából fontos feladatainak pontos és részletes kijelölése, és a feladatok végrehajtásához rendelt források biztosítása és elosztása, azaz összességében a helyi fenntarthatósági folyamat gerjesztése. A nemzeti és a helyi szintek közötti kapcsolattartás módozatainak kidolgozása a nemzeti irányítótestület feladata: a testületnek készen kell állnia arra, hogy a szükséges szakértelmet biztosítsa a helyi közösségek számára, léteznie kell egy szakember-gárdának, akik képesek arra, hogy tanácsokkal, információval

lássák el a kisebb-nagyobb helyi közösségeket fenntarthatósággal kapcsolatos kérdésekben. Ehhez ugyancsak szükséges a felelős intézmény részéről konferenciák, képzések, és workshopok rendezése, főként a helyi közösségek szakértői számára, továbbá útmutatók, esettanulmányok készítése, és azok eljuttatása a helyi közösségek részére.

Az intézmény feladata még a fenntarthatóság eszméjével összeegyeztethetetlen folyamatok beazonosítása, javaslatok kidolgozása azok kiváltására valamint a fenntarthatóság elvével összhangban lévő folyamatok támogatására.

A helyi fenntarthatósági stratégiák jogi háttérének kidolgozása, források biztosítása

A fenntarthatósági stratégiák jogszabályi háttérének kidolgozása valamint az önkormányzatok által e célra felhasználható források biztosítása egymástól csak részben elválasztható feladatok. Ugyanis hiába jelölnek ki feladatokat jogszabályilag az önkormányzatok számára, ha azok ellátásához a jogszabály nem rendel fedezetet, akkor a végrehajtás nagy valószínűséggel akadályokba ütközik. Ellenben ha a fenntarthatósággal összefüggésbe hozható feladatok végrehajtására a források rendelkezésre állnak, de nincs részletesen és pontosan kijelölve, hogy a helyi fenntarthatósági stratégia címszó alatt az önkormányzatokkal, helyi közösségekkel szemben mi az elvárás, a finanszírozott tevékenységek igen széles skálán mozoghatnak. Ez esetben gyakorlatilag olyan tevékenységeket finanszíroztatnak meg az önkormányzatok, melyek fejlesztési terveikben ugyan szerepelnek, de a prioritások rangsorolásakor csak azért kerülnek előkelő helyre, mert a fenntartható fejlődéssel legalább érintőlegesen összeegyeztethetők, és ez által forrás igényelhető rájuk. Részben erre figyelmeztet *Eckerberg* is, aki a helyi fenntarthatóság svédországi eredményeit elemezve megállapítja, hogy a források nem mindig a megfelelő helyre kerülnek, hiszen az önkormányzatok arra igényelnek pénzt, amire éppen lehet, nem feltétlenül saját igényeik vagy rászorultságuk alapján. (ECKERBERG, 2001)

A jogszabályi háttér kialakításakor tehát a finanszírozás kérdésének rendezése is kulcsfontosságú. Mivel a helyi önkormányzatok Európa-szerte – így Magyarországon is alulfinanszírozottak és a rendelkezésre álló források is jogszabályilag kötöttek, kormányzati programok biztosíthatják a hiányzó forrásokat helyi fenntarthatósági stratégiák készítésére és megvalósítására, útmutató projektek indítására, valamint az erőfeszítések elismerésére pályázatok illetve díjak formájában.

A nemzeti fenntartható fejlődés stratégiájának jogszabályba foglalásával, a helyi fenntarthatósági stratégiák jogszabályi háttérének megteremtésével és megfelelő pénzügyi források biztosításával a közösségek megkapják a szükséges útmutatást a központi kor-

mányzat által megkövetelt kötelezettségekről, illetve az általa biztosított jogokról, lehetőségekről.

A jogszabályi háttér megteremtésének – az európai államok gyakorlata alapján (7. táblázat) – két fő típusa különböztethető meg: az egyik típus előírja az önkormányzatok számára a helyi fenntartható fejlődés stratégia készítését, míg a másik típus esetében nincs egy konkrét, a (helyi) fenntarthatóságra vonatkozó jogszabályokat összefoglaló törvény, hanem több törvény esetében is felfedezhető, hogy magában hordozza a fenntarthatóság eszméjét.

7. táblázat

Példák az Európai Unióból a fenntartható fejlődés jogszabályi háttérének kialakítására valamint a források biztosítására

Finnország: a fenntarthatóság gondolatköre fokozatosan került be a törvényi szabályozásba: az 1990. évi Építési Törvény, az 1995. évi Helyi Önkormányzatokra Vonatkozó Törvény, továbbá az 1996. évi Természetvédelmi Törvény mindegyike magában hordozza a fenntarthatóság eszméjét. A törvényi háttér ezen kívül kiemelten kezeli a társadalmi részvétel kérdését is: a törvények társadalmi elfogadottsága kulcskérdés. Ugyanakkor hátrány, hogy az önkormányzatokra kirótt feladatok szaporodása nem járt együtt forrásnövekedéssel. (NIEMI-IILAHTI, 2001)
Dánia: 2000. februárjában törvénybe iktatták, hogy minden önkormányzat számára kötelező a fenntartható fejlődés stratégiájának megfogalmazása. A 'Zöld Település' program keretében évi 30-50 millió dán koronát biztosítottak fenntarthatósági célokra. (HOLM – KAMARA, 2001)
Olaszország: az 1997-ben törvénybe iktatott 344/1997. számú törvény a környezet védelmével és a fenntarthatósággal kapcsolatos intézkedéseket fogalmazza meg, és forrásokat különít el a környezetvédelemmel kapcsolatos új program kidolgozására, melyek odaítélésének feltételül az önkormányzatok számára az Aalborgi Charta aláírását szabták. (RAMIERI et al., 2001)

A jogszabályi háttér megalkotásakor a globális vonatkozásokról sem szabad megfeledkezni: a nemzetközi egyezmények, melyeket a mindenkori kormányzat aláírt és aláírni szándékozik, a jogszabályi háttér szerves részét kell, hogy képezzék. Ugyanakkor nem felejtethjük el, hogy a globális elképzelések a helyi cselekvéseken alapulnak, hiszen a fenntartható fejlődés globális problémájának megoldása nagymértékben a helyi fenntartható fejlődés stratégiákon keresztül valósulhat meg. A sikeres helyi fenntarthatósági stratégiák alapját a közösség önkéntes szerepvállalásán alapuló alulról szerveződő kezdeményezések jelentik, azaz lehetőséget kell biztosítani, hogy ezek az alulról jövő kezdeményezések is – a kellő változtatásokkal – a jogszabályi háttér részeivé váljanak.

4.3. Az alacsonyabb kormányzati szintek kapcsolódása, a középszint feladatai

Az intézményrendszer kialakításának egy igen fontos, ám keveset említett eleme a nemzeti és a helyi szintek közötti erőmegosztás, valamint a megfelelő kapcsolat biztosítása a

különböző szintek között. Bár a nemzeti szintű elképzelések és a helyi kezdeményezések közötti összhang megteremtése a kormányzat összes szintjének feladata, a szubszidiaritás és a decentralizáció elve szerint a regionális és helyi önkormányzatok a legalkalmasabbak e feladat elvégzésére.

A szubszidiaritás elve a decentralizáció elvével közösen a hatalommegosztás újragondolását jelenti az egyes kormányzati szintek között. Alkalmazásukkal elkerülhetők az olyan esetek, amikor egy közösség sorsáról az ott lakók bevonása nélkül, magasabb szinten döntenek. A következőkben a decentralizáció szintje és a helyi fenntarthatósági stratégiák készítésének helyzete közötti viszonyt vizsgálom.

A közigazgatási rendszereknek két jellemző típusa létezik: a centralizált és a decentralizált közigazgatási forma. A centralizált államok esetében a kormányzat alsóbb szintjei elsősorban a központi döntések végrehajtói, ezért önálló döntéseik, kezdeményezéseik száma jelentős mértékben korlátozott. Az ilyen típusú országokban ezért Lafferty második kritériuma, mely szerint a fenntarthatósággal kapcsolatos kezdeményezések helyi szinten születnek, nehézségekbe ütközik, hiszen az állampolgárok nincsenek hozzászokva, hogy a központi szinten születő döntésekbe beleszólásuk legyen. Ilyen esetekben a helyi szintekkel történő kapcsolattartás nagyrészt az információk továbbadását, valamint a döntések utasítások formájában történő közlését jelenti. Lényeges tehát annak meghatározása, hogy melyek azok a szintek, melyektől a stratégiakészítést az állam megköveteli és ahhoz forrásokat is biztosít, illetve melyek azok a szintek, amelyek készíthetnek önálló stratégiát, és ezt az állam milyen módon tudja támogatni.

A decentralizált közigazgatási forma esetében a középszintek szerepe jogállásuktól függően eltérő lehet, azonban közös jellemzőjük, hogy bizonyos funkciókat az alkotmány/jogszabály a középszint (szövetségi államok, tartományok, provinciák, régiók) hatáskörébe utal. (HORVÁTH, 2001) A fenntartható fejlődés tekintetében ez azt jelenti, hogy a középszint önálló fenntarthatósági stratégiákkal rendelkezhet, önálló intézményeket hozhat létre, esetleg önálló jogszabályokat alkothat, forrásokat biztosíthat a fenntarthatóság folyamatának támogatására. Fontos érv lehet a középszintek bevonására az is, hogy regionális központok kialakításával a helyi stratégiák könnyebben összehangolhatók és a tapasztalatok átadására is több lehetőség nyílik.

A középszint és az alsó szint szerepe nagymértékben függ az ország alkotmányos berendezkedésétől. Horváth az úgynevezett unitárius államokat két csoportra bontja, az egyik csoportba az észak-európai, a másikba az angol-szász országok tartoznak. Az első csoport országaiban a helyi hatóságok nagymértékben függetlenek a központi kormány-

zattól, míg a második csoportban az önkormányzatok méretben nagyobbak, de pénzügyileg kevésbé függetlenek. A föderalizált államokban (Németország és Ausztria) a kormánynak 3 szintje van, míg a regionalizált és decentralizált államokban (Spanyolország, Olaszország és Franciaország) a kormánynak akár 4 szintje is lehetséges. (HORVÁTH, 2001) Tapasztalatok szerint a helyi fenntarthatóság szempontjából leg sikeresebb államok az észak-európai csoportba sorolhatók, míg a Napoleoni rendszernek is nevezett regionalizált és decentralizált államokban a legrosszabb a helyzet. Ez a tény azzal magyarázható, hogy a középszintek bizonyos esetekben ragaszkodnak előjogaikhoz, azokat nehezen engedik át az alacsonyabb szinteknek.

Azonban ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy a középszint bekapcsolása a fenntarthatóság folyamatába rossz döntés. Azokban az országokban, melyekben a központi kormányzat nem mutat érdeklődést a fenntarthatóság iránt, ámde a középszint hagyományosan erős (pl. Olaszország), a középszint veheti kézbe a kezdeményezést.

A fenntarthatósági folyamat helyi szintjének irányítását végző önkormányzatok mérete és száma az országok között igen eltérő. Egyes országokban, úgymint az Egyesült Királyság vagy Írország, a megyei szint a meghatározó, míg más országokban inkább a települési szint jelentős. Azonban természetesen országon belül is tapasztalhatunk eltéréseket, így például Spanyolország esetében, ahol tartományonként is eltérő lehet az egyes szintek szerepe. Az önállóságáért küzdő Katalónia próbál egységes stratégiát kidolgozni, míg Calviá, mely egy kis település a Baleár-szigeteken a polgármester aktív részvételével önálló stratégia kialakítására törekszik. (FONT et al., 2001)

Összefoglalva a kormányzat alacsonyabb szintjei országonként eltérő szerepet tölthetnek be a helyi fenntarthatóság folyamatában. A középszintek maguk is rendelkezhetnek stratégiákkal, azonban szerepük számos esetben kimerül az alsó szint fenntarthatósági folyamatainak támogatásában és koordinálásában. Európa legtöbb országában a helyi fenntarthatósági stratégiák készítésének elsődleges szintje a települési szint. Ez az a szint, amelyet a közösség tagjai leginkább önmagukhoz közelállónak éreznek, s ezért a települési fenntartható fejlődés stratégiák azok, amelyek főként az alulról jövő kezdeményezésekre épülnek.

4.4. A helyi önkormányzatok és a fenntarthatóság

Az ENSZ állásfoglalása szerint az egyes közösségeknek meg kell tenniük a szükséges lépéseket fenntarthatóbbá válásuk érdekében. Bár a folyamatban a nemzeti kormányzat elképzelései és kezdeményezései is igen jelentős tényezők, a Local Agenda 21 progra-

mok hagyományosan a helyi közösség önszerveződő készségén alapulnak, a közösség innovatív kezdeményezései révén (ECKERBERG, 2001) helyi jellegű megoldások jönnek létre a fenntarthatóság globális problémájának kezelésére vonatkozóan. Mivel a helyi közösségek vannak leginkább tisztában saját környezetük problémáival, ezért a fenntartható fejlődés elveinek gyakorlatba történő átültetése az ő feladatuk. Ez megfelel a szubszidiaritás valamint a decentralizáció elvének, melyeknek értelmében a döntéseket azon a polgárokhoz legközelebb eső szinten kell meghozni és végrehajtani, ahol a feladat elvégzéséhez a legtöbb információ áll rendelkezésre, és a legtöbb érdek kapcsolódik a feladat megvalósításához.

Míg a központi kormányzat feladata elsősorban a helyi fenntartható fejlődés stratégiák alapjainak megteremtése, a stratégiakészítés folyamatának támogatása, az elkészült stratégiák pénzügyi támogatása, továbbá egy országos keretprogram elkészítése, a helyi önkormányzatoknak kulcsszerepet kell vállalniuk a helyi stratégiakészítés folyamatában, melynek fontos része a helyi partnerségi kapcsolatok kialakítása is. Az önkormányzatok képesek arra, hogy a közösségekben elindítsák a stratégiakészítés folyamatát, a közösségen belül partnerségi kapcsolatokat alakítsanak ki, hiszen a stratégiáknak széleskörű társadalmi részvételen kell alapulniuk. Az önkormányzat szerepvállalása ezen felül két szempontból is nagy jelentőségű. Egyrészt mivel nem üzleti érdek vezérli, a partnerek szemében tevékenysége hiteles. Másrészt szerepvállalása biztosíthatja a fejlesztés hosszú távú fenntarthatóságát. (ROTHEROE et al., 2003)

Az önkormányzatok ezen feladatokra való alkalmassága a közösség életében betöltött rendkívül sokrétű szerepének tudható be, aminek köszönhetően a helyi fenntartható fejlődés folyamatában nemcsak részt kell venniük az önkormányzatoknak, de annak irányítására is a legalkalmasabbak. Ugyanis az önkormányzatok a közösség erőforrásainak elosztására is nagy hatással vannak, ily módon képesek arra, hogy a közösség számára legelőnyösebb elképzeléseknek biztosítsanak prioritást. Ez a következőképpen valósulhat meg:

- Kiterjedt szolgáltató-rendszer működtetői. Jelentős befolyással rendelkeznek a szolgáltató rendszer felett, sok esetben a helyi infrastruktúra működtetői.
- Az erőforrások (fizikai és szellemi) legnagyobb felhasználója. Sok esetben a közösség egyik legnagyobb munkáltatója illetve erőforrás-felhasználója, ily módon a környezet megóvására hozott intézkedései önmagukban is nagy hatással vannak.

- A piacot befolyásolni képes erők. Mint a közösség egyik legnagyobb fogyasztója az önkormányzat jelentős befolyással van beszállítóira. A beszerzési gyakorlatában megjelenő fenntarthatóság koncepciója pozitív hatással lehet a közösség más tagjaira.
- Példaképek. Pozitív példát mutatnak más szervezetek számára a környezetmenedzsment terén saját technikai illetve módszertani jellegű tapasztalataik átadásával.
- Információsztálgáltatók. Az egyének és szervezetek számára fontos tények kiszűrése a hozzájuk beáramló információhalmazból, és ezek könnyű elérésének biztosítása.
- Támogatók. A kollektív cselekvés előmozdítására, a polgárok környezeti cselekvésének javítására az önkormányzatoknak kiterjedt eszköztendszere van.
- Kapcsolatszervezők, hálóztatműködtetők. Az állami, üzleti és az önkéntes szektor erőinek egyesítése által együttműködések és társulások létrehozására és működtetésére képesek.
- Lobbizó és konszenzusteremtő felek. A közösség törekvéseinek tolmácsolása a nemzeti és nemzetközi szervezetek irányába. A nemzetközi egyezményeket és a központi politikát a helyi szintről induló folyamatok nagyban befolyásolják, illetve viszont, a központi politika a helyi jellegű kezdeményezések egyfajta olvasztótégelye. (SZLÁVIK – PUSZTAI, 2001) (SZLÁVIK, 2002)

Ezen szerepek által az önkormányzatok jelentősen képesek befolyásolni a lakossági folyamatokat, segíthetik az adaptációt és a kibocsátás csökkentését is (RÉGIÓK BIZOTTSÁGA, 2006), s ily módon a Local Agenda 21 kezdeményezés, még ha nem is az önkormányzattól származik, hanem a civil szférából indul, rászorul az önkormányzat támogatására. (SZLÁVIK, 2002) Ez a támogatás igen sokrétű lehet:

- a lakosok információval való ellátása;
- a lakossági kezdeményezések felvállalása és koordinálása (pl. lakossági fórumok formájában);
- a kezdeményezések pénzügyi támogatása;
- az adminisztrációs és törvényi háttér biztosítása és betartatása;
- szakemberek biztosítása a folyamat egyes fázisaiban. (SZLÁVIK, 2002)

Egy újabb érdekes kérdést vethet fel, hogy amennyiben elfogadjuk, hogy a fenntarthatósági folyamat irányítására helyi szinten a települési önkormányzatok a legmegfelelőbbek, azok mely szervezeti egysége legyen a felelős a fenntarthatósági stratégia kidolgo-

zásáért, valamint végrehajtásáért. *Szlávik és Pusztai* szerint egy olyan szervezeti egység kezébe célszerű helyezni a helyi fenntarthatósági folyamat irányítását, mely képes az önkormányzatok érintett egységeinek munkáját összehangolni. Ez azért szükséges mivel a stratégia egy-egy projektjének végrehajtása során az önkormányzat több osztálya is érintve lehet, és sok esetben az érintett osztályok munkája közötti összhang hiánya akadályozhatja az adott projekt végrehajtását. Ez a megoldás másrészt azért is szerencsés mert így módon a fenntarthatósági stratégia nem egy önálló, ámde elszigetelt dokumentummá válik az önkormányzat életében, mely csak a környezeti kérdéseket érinti, hanem egy olyan alapidokumentummá, mely a település és a közösség egészére hatással van, azt minden egyes döntés előtt figyelembe kell venni, és annak szellemében kell a döntést meghozni. Amennyiben az önkormányzat a fenntarthatóság szellemében cselekszik, szemléletmódja átragad a helyi közösségre is. (SZLÁVIK – PUSZTAI, 2001)

Meg kell említeni ugyanakkor, hogy míg az önkormányzatok részvétele a fenntarthatóság folyamatában elkerülhetetlen, addig a polgármester szerepvállalása viszályos helyzetet eredményezhet. Míg az elkötelezett köztisztviselők a folyamat mozgatórugói lehetnek egyes településeken, a polgármester aktív (irányító jellegű) szerepvállalása a folyamatot sebezhetővé és politikai támadások célpontjává teheti, sőt választások esetén a fenntarthatóság folyamata könnyen a politikai változás áldozatává válhat. Itt említem meg ugyanakkor, hogy egy olyan országban ahol a helyi kezdeményezések száma elenyésző (ilyen Magyarország is), a fenntarthatósággal kapcsolatos programok, stratégiák szinte mindegyike a polgármester elkötelezettsége révén kerül előtérbe, így a polgármester személyes szerepvállalása elkerülhetetlennek tűnik, ahogyan arra Szlávik is rámutat. (SZLÁVIK, 2002)

A helyi önkormányzatok legfontosabb feladatait a fenntarthatósággal kapcsolatban az egyesült királyság-beli helyi fenntarthatósági folyamat koordinációjáért felelős szervezet a következő 6 pontban jelölte meg:

- a hatóság környezeti teljesítményének irányítása és javítása;
- a fenntartható fejlődés céljainak helyi politikákba történő integrálása;
- a lakosság tudatosságának növelése oktatás révén;
- a lakosság széles körű bevonása a folyamatokba;
- partneri kapcsolatok kialakítása;
- a fenntarthatósággal kapcsolatos célok teljesülésének mérése, ellenőrzése és jelentése. (HARWELL LABORATORY ENERGY TECHNOLOGY SUPPORT UNIT , 2000)

Ezekről a feladatokra az értekezés későbbi, a stratégiakészítés menetét bemutató fejezetében részletesen szólok.

Az önkormányzat tevékenysége által leginkább befolyásolható területek:

- erőforrás- és energiagazdálkodás (maguk az önkormányzati épületek (hivatalok, iskolák, kórházak) is nagy felhasználók);
- szennyezés-megelőzés (vízgazdálkodás, hulladékgazdálkodás, levegőminőség, zaj)
- szállítási és közlekedési igények csökkentése, zöldebb közlekedés (tudatos várostervezés, közlekedési terv, tömegközlekedési rendszer fejlesztése, nem szennyező közlekedési módok támogatása);
- egészségügyi kockázatok csökkentése (szennyezés megelőzés, balesetmegelőzés);
- építési szabályozás (tudatos várostervezés, városrész rehabilitáció);

A következőkben a helyi stratégiák kialakításának egyik legfontosabb összetevőjére a társadalmi részvétel biztosításának kérdéseivel foglalkozok.

5. Partnerségi kapcsolatok

A Local Agenda 21 a társadalmi, gazdasági valamint környezetvédelmi politikák integrált megközelítését tűzi ki célul, s mint ilyen a közösség jövőjének alakításában jelentős szerepet játszik. „Nyilvánvaló, hogy az ilyen tervek az állampolgárok életére, sorsára nagy hatással vannak, hiszen meghatározzák életmódjukat, fejlődésük kilátásait, és kikapcsolódásuk lehetőségeit egyaránt.” (SZLÁVIK, 2002) A környezetszennyezés az éghajlatváltozáson keresztül és közvetlenül is veszélyezteti az emberek életfeltételeit, a természetes környezet azonban nem tud védekezni, nem tudja befolyásolni a döntéshozatali folyamatot, ezért a környezet védelme elsősorban az ott élő közösség feladata, ezért a közösségnek részt kell vennie – és érthető módon részt is kíván venni – a fenntarthatóság tervezési folyamatában, képviselve a természetes környezet érdekeit.

Mint azt a *Local Agenda 21* kimondja:

„a helyi hatóságoknak a közösséggel összhangban tisztába kell jönniük a fenntarthatósággal kapcsolatos feladataikkal: készen kell állniuk helyi fenntarthatósági stratégiáik kidolgozására és végrehajtására.” (UNCED, 1993)

A közösséggel összhangban, azaz a közösségnek a tőle telhető legaktívabb módon részt kell vállalnia a folyamatban, ugyanis a fenntartható jövőkép meghatározása és megvalósítása túlmutat egy szűk csoport preferenciáin. Ahogyan az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata* fogalmaz:

„Minden személynek joga van a hazája közügyeinek igazgatásában akár közvetlenül, akár szabadon választott képviselői útján való részvételhez.” (UN, 1948)

Természetesen ugyanez a helyi ügyekben való részvételre fokozottan érvényes. A részvétel, ahogyan *Filmer-Wilson* és *Anderson* fogalmaz, „tevőleges, szabad akaratból történő és jelentőségteljes: a résztvevőknek képesnek kell lenniük a döntési folyamatba való bekapcsolódásra és annak eredményeinek befolyásolására, csakúgy, mint arra, hogy részt vegyenek a végrehajtás és az ellenőrzés fázisaiban.” (FILMER-WILSON – ANDERSON, 2005)

A társadalmi részvétel biztosítása a helyi fenntarthatóság folyamatában is kulcskérdés: az önkormányzatokon kívül egyéb érdekelt felek, úgymint az adott térség vállalkozásainak, a lakosság valamint egyéb szervezetek képviselőinek partnerként történő bevonása elengedhetetlen.

A partnerségi kapcsolatok célja annak biztosítása, hogy minél szélesebb körű részvétellel, szektorok közötti összefogással a közösség valós jövőképeinek megfelelő akcióter-

vek készüljenek. Az adott területen élő polgárok nagyon jól ismerik a terület vagy régió gazdasági, társadalmi és természeti jellemzőit, így az állampolgárok jelezhetik a problémákat, azok bekerülhetnek a települési programokba.

Az együttműködő rendszer kialakítása által a közösség képessé válik arra, hogy a fenntarthatósággal kapcsolatos célokat kijelölje, a programokat kialakítsa és a rendszert folyamatosan javítva, azt önfenntartó módon működtesse. Természetesen a program sikerre nagyban függ a megfelelő együttműködő partnerek kiválasztásától is.

A stakeholder, vagy magyarul érdekelt fél kifejezéssel illetjük mindazokat a személyeket és szervezeteket, amelyeknek törvényes érdekük fűződik egy döntéshez, vagy tevékenységhez: olyan pozícióban vannak, hogy vagy képesek befolyásolni az adott döntést vagy cselekvést, vagy az valamilyen hatással van életükre. Az érdekelt felek általában a következő csoportokba sorolhatók:

- a döntés által érintett helyi lakosság;
- a döntés támogatói és haszonélvezői;
- a kormányzat különböző szintjeinek érintett képviselői;
- különböző szintű kormányzati ügynökségek;
- környezeti, társadalmi, vagy egyéb speciális érdekeltségű non-profit/nem kormányzati szervezetek;
- a fejlesztések finanszírozásában részt vállaló szervezetek;
- az üzleti szektor intézményei (bankok, biztosítók, fejlesztők, szolgáltatók);
- kutatás-fejlesztéssel foglalkozó intézmények.

A stakeholderek bevonása a helyi fenntarthatósági stratégia kialakításának folyamatába kulcsfontosságú, ugyanis bevonásuk mértéke nagyban befolyásolja a stratégia sikerességét. Ennek okai többek között, hogy a szélesebb látókör hatásosabb problémafelvetéssel, valamint -elemzéssel jár együtt, valamint a már mobilizált közösség könnyebben bevonható a stratégia végrehajtásának fázisába is. Ez végső soron közösségi kapacitásbővülést eredményez fenntarthatósággal kapcsolatos kérdésekben.

A társadalmi tőke, mint állampolgári részvételt befolyásoló tényező

Erős demokratikus hagyományaik és társadalmi tőkéjük nyomán Európában számos közösség létezik, mely számára kiemelten fontos, hogy jövőjét és környezetét saját maga alakítsa. Az egyének hajlandók szabadidejüket felhasználva személyesen is részt venni a döntéshozatal folyamatában és az elképzelések megvalósításában is. A helyi közösségnek ez az önszerveződő készsége a bottom-up jellegű kezdeményezések alap-

vető feltétele, az ilyen önkéntes részvételen alapuló, alulról szerveződő kezdeményezések hozzák mozgásba a helyi fenntarthatósági folyamatokat is.

Az állampolgári részvétel mértékére azonban nagy befolyással van a közösségen belüli társadalmi tőke milyensége. *Csath* ugyanakkor megjegyzi, hogy a társadalmi tőkével kapcsolatos kutatások viszonylag újak, ezért az azt kutatók körében sincs konszenzus annak pontos tartalmáról. (CSATH, 2002) *Hanifan* szerint például „a társadalmi tőke mindaz, ami az emberek mindennapjaiban fontos: a barátság, a jóakarát, a közösségi kapcsolatok és az egymás iránti érzékenység”. (HANIFAN, 1916 idézi CSATH, 2002) *Bourdieu* megfogalmazása szerint pedig a társadalmi tőke az az erőfeszítés, amelyet az egyének a társadalmi hálózatok kialakítása érdekében fejtenek ki. (BOURDIEU, 1991) *Narayan* ennél bővebben fejti ki a fogalom mibenlétét: „a társadalmi tőke azon szabályok, normák, kötelezettségek, bizalom és kölcsönösségek együttese, amelyek a társadalmi viszonyokba és struktúrákba, valamint a társadalom intézményrendszerébe beágyazva lehetővé teszik a társadalom tagjai számára, hogy egyéni és közösségi céljaikat egyaránt elérhessék. (NARAYAN, 1997) A társadalmi tőke segít az egészséges társadalom kialakításában, amelyet *Kotler* szerint a lakosság egészségi állapota, várható élettartama, a környezet minősége, a bűnözés alakulása, valamint a születések, a házasságkötések és a válások száma jellemez. (KOTLER et al., 1997)

A lakossági kezdeményezések meglétének feltétele az aktív és mobilizálható lakosság, amely az erős társadalmi tőkével rendelkező társadalmakban található meg. Az ilyen társadalmakban sok alulról szerveződő kapcsolat alakul ki az egyének között, mely erősíti a demokráciát. Erős demokrácia esetében az emberek szívesen vesznek részt a közösségi célok meghatározásában, így javul a döntéshozatal határfoka s a kormányzás minősége. (CSATH, 2002)

Az állampolgári részvétel jelentősége és szabályai

Az állampolgári részvétel általában az információhoz, a véleményezéshez és a fellebbezéshez való jogot jelenti. Az állampolgári részvétel tárgya lehet bármi, ami hivatalos döntést kíván, lehet bármilyen döntés vagy tevékenység, amely hatással van a közösség életére. Minden a közösség életét érintő döntésnek keresztül kell mennie egy folyamaton, amelyben az állampolgároknak is szerepet kell kapniuk. A komoly jelentőséggel bíró döntések ugyanis nem lehetnek egy szűk döntéshozó réteg kezében. Az állampolgári részvétel a lehető legszélesebb körű társadalmi bázist biztosítja a terv számára, melynek során az állampolgárok ismereteiket és tapasztalataikat megoszthatják a terv

készítőivel annak érdekében, hogy a lehető legjobb megoldás szülessen. (SZLÁVIK, 2002)

A közösség részvételének hangsúlyozása a fenntarthatóság kérdéseiben is indokolt, mivel a közösség tagjai vannak leginkább tisztában az őket és környezetüket érintő problémákkal. A döntéshozatal során ezért az állampolgároknak képviselniük kell a természet és a környezet érdekeit is. Ahogyan a *Riói Nyilatkozat* is kimondja:

„A környezeti ügyeket – a megfelelő szinten – a legjobban az összes érdekelt állampolgár részvételével lehet megoldani.” (UNCED, 1993)

BLACKSTOCK és munkatársai az állampolgárok, mint a folyamatban érdekelt felek széleskörű bevonásának jelentőségét 3 pontban foglalja össze:

- A normatív megközelítés szerint a közösség részvétele a döntési folyamatban a közösségi tanulás szempontjából fontos: a döntéshozatal átláthatósága által az érdekelt felek több információhoz jutnak, gazdagodnak ismereteik, s ezáltal a demokratikus értékek is erősödnek.
- Az szubsztantív/érdemi megközelítés szerint a közösség részvétele a döntési folyamatban csökkenti a tudományosan megalapozott ismeretek hiánya okozta bizonytalanságot. A több figyelembe vett szempont mélyebb rálátást biztosít az adott problémára, segít azok megértésében, valamint a szóba jöhető alternatívák közül a megfelelő megoldás megtalálásában.
- Az instrumentális/eszköz megközelítés szerint a közösségi részvétel kapacitásbővülést eredményez a megvalósítás szakaszában és képes a konfliktusok eredményes kezelésére azáltal, hogy a közösségi csoportok által képviselt érdekek világosabbá válnak. (BLACKSTOCK et al., 2007)

Az állampolgárok bevonásának fő szabályai *Egger és Majeres* szerint a következők:

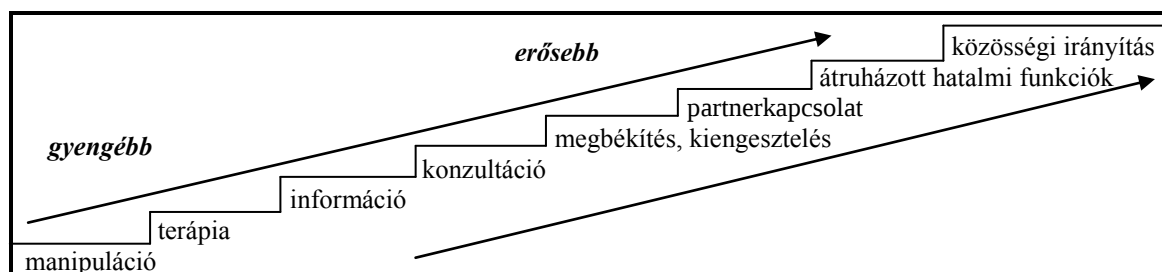
- Törekedni kell a döntésben érintett összes állampolgár, valamint társadalmi csoport döntéshozatalba történő bevonására.
- A partneri kapcsolatokban részt vállaló összes szereplőnek egyforma jogokat kell biztosítani, képzettségüktől, szándékaiktól és társadalmi státuszuktól függetlenül.
- Minden résztvevőnek törekednie kell a nyílt kommunikációra és a konstruktív párbeszéd elérésére.
- Az illetékességi köröket és a hatalmat az érdekelt felek között egyenlően kell megosztani, így kerülve el néhány résztvevő túlzott befolyását.

- A speciális szakértelemmel rendelkező résztvevőknek szerepet kell vállalniuk szakterületükhöz tartozó kérdésekben, de a tanulási folyamat jegyében másoknak is beleszólási lehetőséget kell biztosítani ezen területeken is.
- Az együttműködés legfőbb jelentőségét az adja, hogy az erősségek megosztása által csökken a gyengeségek szerepe. (EGGER – MAJERES, 1992)

Kulcskérdés a továbbiakban annak megválaszolása, hogy hogyan érhető el a közösség jelentős szerepvállalása a helyi fenntarthatóság folyamatában. E kérdés megválaszolására több különféle lehetőség is kínálkozik: szórólapok, brosrák, prospektusok terjesztése révén, azaz informatív módszerek alkalmazásával az önkormányzatok elérhetik, hogy a közösség tagjai tisztában legyenek a fenntarthatóság kérdéseivel, míg fórumok szervezésével, kérdőíves felmérésekkel, azaz kommunikatív módszerek alkalmazásával az is elérhető, hogy a lakosság véleményt is nyilvánítson a közösség életét befolyásoló kérdésekben, bár ez utóbbiak általánosságban sokkal idő- és forrásigényesebbek.

Az állampolgári részvétel szintjei és veszélyei

Amennyiben sikerül elérni, hogy az állampolgárok megfelelő mértékben képviseljék magukat a helyi fenntarthatóság folyamatában, akkor is érdemes megvizsgálni azt, hogy szerepük pontosan miben nyilvánul meg. A talán legismertebb modell erre vonatkozóan Arnstein létrája, melyet a 3. ábra mutat be.

3. ábra

Arnstein létrája a lakossági részvétel szintjeiről

Forrás: (ARNSTEIN, 2000) (idézi (CSANÁDI et al., 2010)) alapján saját szerkesztés

Duraiappah és munkatársai a közösség bevonásának 9 szintjét megkülönböztető modellje ugyancsak Arnstein elméletét veszi alapul. Szintjei a következők:

- Manipuláció: a döntési folyamat erős résztvevői meggyőzik a többi érdekelt felet, hogy az általuk képviselt program a legmegfelelőbb. Ebben az esetben az állampolgároknak nincs valódi lehetőségük a döntések befolyásolására.
- Passzív részvétel: a döntéshozók a közösség tudomására hozzák, hogy mi fog történni, vagy mi történt. A döntések alapjául szolgáló információk általában

külső szakértőktől származnak. Arnsteinnél ez a szint a leginkább elutasított terápia szintjét jelenti, mivel nem őszinte és arrogáns.

- Információs szolgáltatás: a közösség szerepe mindössze információs szolgáltatásból áll: az állampolgároknak nincs lehetőségük a következmények befolyásolására.
- Konzultatív részvétel: A közösség tagjai lehetőséget kapnak az általuk képviselt szempontok kifejtésére, de az már a döntéshozók kompetenciája, hogy ezt az információt felhasználják-e, s ha igen milyen módon.
- Anyagi okokból történő részvétel esetén a résztvevők valamilyen ellenszolgáltatás fejében vállalnak szerepet a folyamatban, melynek megszűnése esetén a részvétel tovább már nem áll érdekükben, s így az gyakorlatilag lezárul.
- Funkcionális részvétel: A résztvevők csoportokba tömörülve próbálnak az előre kitűzött céloknak megfelelni. A társadalmi részvétel e formája általában a döntéshozatalt követő fázisokban jellemző.
- Interaktív részvétel: A résztvevők közösen elemzik a lehetőségeket, s alakítanak ki cselekvési terveket, így érdekük fűződik az eredmények fenntartásához.
- Partnerség. A tárgyalások következtében az erőviszonyok jobban egyensúlyba kerülnek a különböző érdekelt felek között. A döntéshozatal így egyenlő felek párbeszéde által jön létre, akik egy közös célért dolgoznak.
- Aktív részvétel: Az érdekelt felek önszántukból döntenek a cselekvés mellett. A külső intézmények szerepe mindössze az erőforrások és a technikai segítségnyújtás biztosítása. Arnstein az állampolgári részvételnek ezt a szintjét bontja tovább az átruházott hatalmi funkciók valamint a közösségi irányítás szintjeire, melyeknél a hatalmi funkciók egy része illetve egésze a közösség kezébe kerül. (DURAIAPPAH et al., 2005)

Nem árt azonban azt is megjegyezni, hogy a társadalmi részvétel veszélyeket is magában hordoz, melyek elkerülésére annak megtervezésekor figyelmet kell fordítani:

- Irreális elvárásokat támaszthat a közösség tagjaiban.
- Teret ad az érdekelt felek manipulációjának.
- Nehézséget okozhat a megfelelő nyelvezet megtalálása.
- Konfliktusokat idézhet elő az érdekelt felek között.
- Az aktív stakeholderek túlzott befolyásra tehetnek szert.
- Idő- és költségigényes. (EASY-ECO e-training, 2008)

Az állampolgári részvétel területei

A fenntartható fejlődés eszméje, mely az emberiség jövőjének alakítását, a gazdaság, a társadalom valamint a környezet alrendszeri közti kapcsolat átalakítását célozza meg, olyan cél, mely az embereket összehozza, és csoportokba tömöríti. A fenntarthatóság kérdésköre tehát világszerte az egyes közösségek és számos szervezet érdeklődésére tart számot. A környezettel kapcsolatos döntéshozatal során az állampolgárok e csoportjai képviselik a természet és a környezet érdekeit. (SZLÁVIK, 2002)

A *REC (Regionális Környezeti Központ)* szerint a fenntarthatósági politika alakításában az állampolgári részvétel legfontosabb területei:

- a környezetvédelmi politika kialakítása;
- a jogalkotás;
- a határértékek szabályozása;
- az engedélyek kiadása;
- a helyi és regionális településfejlesztési tervek;
- a törvények, jogszabályok, és engedélyek feltételeinek érvényesítése;
- a privatizáció;
- a határokon átnyúló környezetvédelmi problémák. (REC, 1994)

Csete és Török szerint olyan fejlesztésekhez lehet megnyerni a lakosokat, melyek hatása szinergikus: költséghatékonyak, gazdaságosak, kímélik a környezetet, s ezen kívül a foglalkoztatásra, a helyi gazdaságra, és a lakosok életkörülményeire is pozitív hatással vannak. (CSETE – TÖRÖK, 2008)

5.1. Az érdekelték köre

Fontos kérdés annak biztosítása, hogy a döntéshozatal folyamatában a fenntarthatóság összes pillére megfelelő súlyt kapjon. A érdekelt felek között egyaránt előfordulnak főként környezeti, gazdasági vagy társadalmi érdekeket szem előtt tartó szervezetek, melyek között erős – leginkább a gazdasági jellegű szervezetek, pl. a kamarák – és gyenge érdekérvényesítő képességűek – úgymint a női illetve ifjúsági szervezetek – egyaránt találhatók. Az ilyen szervezetek a helyi fenntarthatóság folyamatának fő mozgató erői lehetnek. Elképzeléseket dolgoznak ki saját szakterületük tekintetében, melyek a helyi fenntartható fejlődés stratégiák alapkőveivé válhatnak.

A döntéshozatal folyamatában a környezeti és főként a gazdasági jellegű csoportok általában megfelelően reprezentáltak, a szociális érdekek vezérelte csoportok részvételi

aránya azonban hagy kívánnivalót maga után. Ennek egyik oka, hogy a folyamat helyi irányítói gyakran úgy gondolják, hogy ezen szervezetek nem különösebben érdeklődnek a fenntarthatóság iránt. Mindezért több nemzetközileg elfogadott dokumentum is külön hangsúlyozza ezen szervezetek döntéshozatalba történő bevonását.

Az egyes szervezetek sok esetben nem egyszerűen a folyamat résztvevői, hanem egyenesen annak elindítói vagy mozgatói. Ez főként az erős társadalmi tőkével rendelkező országokban jellemző, ahol a civil szervezetek akár a fenntarthatósági folyamat irányításában is részt vállalhatnak, míg más országokban szerepük elenyésző is lehet.

Az oktatással és kutatással foglalkozó intézmények, azaz felsőoktatási intézmények, kutatóintézetek bevonása a helyi fenntarthatóság folyamatába ugyancsak lényeges, hiszen ezek az intézmények a technikai segítségnyújtás feltételeit tudják biztosítani az adott közösség számára. Kutatási potenciáljuk révén fontos szerepet tölthetnek be a tervezés, a végrehajtás, valamint az ellenőrzés során, továbbá jelentős szerepet vállalhatnak a lakosság fenntarthatósággal kapcsolatos oktatásában, tájékoztatásában.

A helyi közösség tagjain kívül sor kerülhet külső szakértők bevonására is. Ez a megoldás azonban csak abban az esetben lehet hatékony, ha a lakosság is kellően nagy számban vesz részt a döntések előkészítésében. Ellenkező esetben ugyanis a prioritások csak a lakosság egy szűk keresztmetszetének véleményét tükrözik, vagy még rosszabb esetben más sikeres települések stratégiáinak adoptálásáról lehet szó, ami az adott település eltérő sajátosságai, valamint a stratégia lakossági elfogadatlansága és ezáltal a közösség a stratégia irányában való érdektelensége miatt általában nem sok sikerrel kecsegtet.

Meg kell említeni azt is, hogy a különböző szervezetek mellett a magánszemélyek döntéshozatalba történő bevonása is elengedhetetlen. A lakosság nagy része ugyanis nem tagja semmilyen előbb említett szervezetnek, ugyanakkor a születendő döntések az ő életükre is befolyással vannak. A magánszemélyek döntéshozatalban történő részvétele a problémák jobb megértésén, a más szempontok tiszteletben tartásán és elfogadásán kívül erősebb kötődést eredményez a tervek iránt, amely mint korábban említettem végső soron a közösség kapacitás-bővülést eredményezi az elfogadott döntések és tervek irányában.

5.1.1. A vállalkozások és a fenntarthatóság

A fenntartható fejlődés helyi programjában az önkormányzatok szerepe meghatározó (4.4. alfejezet). Az általa kialakított érdekcsoportokban illetve munkacsoportokban azonban már az üzleti jellegű vállalkozások is kulcsszerepet játszanak (pl. a gazdasági fejlődés célként való kitűzésekor a vállalkozások nem hagyhatók figyelmen kívül).

A vállalkozások igen jelentős szerepet játszanak a közösség életében, s amint azt a következő, 8. táblázat mutatja, befolyásuk a tervezési folyamatban a szükségesnél is erősebb. Ez azt jelenti, hogy a fenntartható fejlődés stratégia kialakításakor törekedni kell arra, hogy megfelelő kapcsolódási pontok alakuljanak ki a vállalkozások számára. Erre már az Agenda 21 dokumentum is figyelmeztetett:

„Minden helyhatóságnak párbeszédet kell kezdenie a lakossággal, a helyi szervezetekkel és a magánvállalkozókkal, majd pedig elfogadni egy helyi Agenda 21-et. A tárgyalások és a közmegegyezés során a helyi hatóságok megismerhetik az állampolgárok, a helyi, a civil, a közösségi, az üzleti és az ipari szervezetek egyéni, sajátos kezdeményezéseit és megszerezhetik a legjobb stratégiák kialakításához szükséges információkat.” (AGENDA 21, 28.8) (UNCED, 1993)

8. táblázat

A helyi tervezési folyamatra legnagyobb befolyással rendelkező szereplők

Csoport	Jelenlegi befolyás	Optimális befolyás	Különbség
Önkormányzat	4,0	4,2	-0,2
Befektetők (Vállalkozások)	4,3	2,7	+1,6
Helyi lakosság	1,7	3,1	-1,4

Forrás: (CSANÁDI et al., 2010)

A vállalatok azonban a hagyományos piacgazdaság szereplői, így érdekükben áll minél több anyagot és energiát felhasználva minél több, profitot hozó árut termelni, nem törődve azzal, hogy ez milyen mértékben károsítja a természetet. (SZLÁVIK, 1998) Ezt támasztja alá az is, hogy a vállalkozások a fontos érintettek irányából (tulajdonosok, hitelezők, alkalmazottak) elsősorban a gazdasági szempontokra vonatkozóan érzékelnek elvárásokat, a fenntarthatóság társadalmi és környezeti dimenzióival szemben támasztott követelmények és elvárások a kevésbé fontos érintettnek tekinthető helyi közösség irányából érkeznek. Ezt is figyelembe véve kijelenthető, hogy a vállalatok számára önön hosszútávú fennmaradásuk biztosítása a legfontosabb cél. Ezt követi a fenntartható-

ság ökológiai pillére, melyre lényegesen nagyobb hangsúlyt fektetnek, mint a társadalmi aspektusokra. (MÁLOVICS, 2009)

Ezért bár a fenntartható fejlődés fogalma tulajdonképpen a 'zéró növekedés' elméletén alapszik, a vállalatok szintjén a fenntartható növekedés fogalmának is van létjogosultsága. Fontos leszögezni ugyanis, hogy a legtöbb vállalkozás alapításakor a tulajdonosok természetes módon arra gondolnak, hogy a vállalkozás az élete során növekedni fog. *Losoncz* utal arra, hogy a túlélő vállalatok átlagos mérete az első hét évben megduplázódik. (LOSONCZ, 2007)

A vállalatgazdaságtani szakirodalomban a fenntartható növekedést a finanszírozási oldalról közelítik meg, azonban a környezeti teljesítménnyel kapcsolatos elvárások természetesen a fenntartható növekedés koncepciójába is beemelhetők. *Erdős* szerint „a fenntartható gazdasági növekedés központi kérdése a gazdasági növekedés hosszabb távon elérhető üteme a belső és külső egyensúly fenntartása mellett és a természeti környezet helyrehozhatatlan károsodása nélkül.” (ERDŐS, 2004, 389. o.) A vállalatoknak a környezeti fenntarthatóság szempontjából ugyanis a természeti környezet helyrehozhatatlan károsodása nélkül kell működniük. A vállalat elvesz valamit a környezetétől és/vagy a közösségtől a jövedelemszerzés érdekében, amelyet más csatornán keresztül igyekszik visszaadni. Az ügyfelek és egyéb érdekelt felek is igénylik, hogy a vállalatok a társadalmi és környezeti szempontok tekintetében felelősségre vonhatóak legyenek. A feltételek betartásáról a vállalatnak illetve a társadalomnak együttesen kell gondoskodnia.

Fleischer szerint „a fenntarthatóságot fenyegető kockázatokban többnyire mennyiségi nyereségért, gazdasági haszonért (bár esetenként a gazdaság minőségi javulása is kilátásban lehet) minőségi vonatkozású (az ökoszisztémát, kardinális értékeket, nem ismert következményeket érintő) veszélyeket vállalnánk fel.” (FLEISCHER, 2006) A különböző közösségek persze a környezetszennyező tevékenységet és az általa okozott veszélyeket nehezen tolerálják, figyelembe véve azt, hogy ezt a tolerancia-szintet a lakosság életszínvonala, életminősége nagymértékben képes befolyásolni. A szegényebb társadalmak esetében a környezetszennyezéssel szembeni tolerancia-szint magasabb a gazdasági fellendülés reményében, míg a gazdagabb társadalmak esetében ez a szint jóval alacsonyabban húzódik meg, az ilyen társadalmak a jóléti szintjükből kevésbé hajlandóak engedni a gazdasági profit érdekében. Az ilyen társadalmak tehát a minőségi előnyöket helyezik előtérbe, s ezért hajlandóak mennyiségi áldozatot hozni.

A közönségnek lehetősége van a környezetszennyező vállalatok megzabolázására, különböző zöld adók kivetésével, a környezetre hatást gyakorló tevékenységekre vonatkozó engedélyek kiadását, illetve meghosszabbítását környezeti hatástanulmányok által alátámasztott határértékekhez kötve, illetve egyéb itt részletezni nem kívánt módokon. Már a „Közös jövőnk” című jelentés is hangsúlyozta, hogy a „környezetvédelmi szempontoknak be kell épülniük az adórendszerbe, a beruházási és technikai döntések jóváhagyásába, a külkereskedelembé, és a fejlesztési politika minden elemébe.” (KFVB, 1988) A környezetvédelemmel kapcsolatos adópolitika legfontosabb feladatául annak elérését kell kitűzni, hogy a termelő tevékenység adóztatása felől fokozatosan a környezetszennyező tevékenység adóztatása felé tolódjon el a hangsúly. Ez a meg nem újuló természeti erőforrások használatának kiemelt adóztatását jelenti, melynek következtében csökken az anyag- és energiafelhasználás valamint a környezetre nehezedő terhelés, növekedhet viszont az ökohatékonyság.

Azonban az előbb említetttnél sokkal előrevivőbb megoldás az, ha a vállalat vezetése a környezeti tényezőket nem kényszerből veszi figyelembe, hanem belátja, hogy gazdasági előnye származhat tevékenysége környezetbaráttá tételében. „Az a cég ugyanis, amelyet vevői és munkavállalói egyaránt megbízhatónak találnak, hosszabb távon előnyös együttműködési formákat tud kialakítani, s ezáltal növelheti gazdasági sikerének esélyeit is.” (CSATH, 2002)

Napjainkban egyre több vállalkozás mutat érdeklődést a környezeti problémák iránt. *Málovics* szerint a felelős magatartást befolyásoló tényezők közül a felelősségvállalást leginkább meghatározóak a vállalati méret, a tulajdonosi szerkezet és a vállalkozás tulajdonosának/ügyvezetőjének helyi kötődése tekinthetők. (MÁLOVICS, 2009) Ezen szempontok közül a vállalat méretére érdemes koncentrálni. A felelősen gondolkodó vállalkozások többsége nagyvállalat, azonban az Európai Unió vállalkozásainak nagy része a kis- illetve a középvállalkozások közé sorolandó. A kis- és középvállalkozások bevonása a környezeti problémák megoldásába, ezen belül a fenntartható fejlődés problémakörébe tehát kulcsfontosságú, hiszen arányuk az üzleti vállalkozások számában országosan, regionálisan és helyileg, illetve az ország GNP-jének vonatkozásában is meghatározó. Ezeket a vállalatokat képessé kell tenni a fenntartható fejlődés koncepciójának befogadására és a belőle való profitálásra. Ez a gazdasági fejlődés, a társadalmi fejlődés valamint a környezetvédelmi megközelítés alapján történhet. Ez azonban nem egyszerű feladat a kis- és középvállalkozások természete, nagy száma, továbbá sokszínűsége miatt.

Ennek érdekében szükség lehet arra, hogy a vállalat rövid távú profitleljait, melyek a környezet károsítását is elfogadják, alárendeli hosszú távú, stratégiai céljainak. Több vállalkozás napjainkra felfedezte, hogy környezetkímélő tevékenységének hangsúlyozása marketing szempontból előnyös lehet. A helyi közösségre érdekcsoportként tekintenek, melyhez fűződő jó kapcsolat a vállalat szempontjából létfontosságú. Ez okból kerítenek sort ezen vállalatok adományozásra, vesznek részt különböző módokon a közösség életében, továbbá ezért szolgáltatnak információt saját magukról, illetve hangsúlyozzák környezeti szempontjaikat. Ahogyan *Szlávik* és *Füle* rámutat, a jogi szabályozás nem minden esetben elégséges a környezeti problémák kezelésére, szükséges a vállalatok intenzívebb bevonása, szabályozáson túlmutató, önkéntes szerepvállalása is. (SZLÁVIK –FÜLE, 2010) Ezzel a témakörrel foglalkozik a *vállalatok társadalmi felelősségvállalásának elmélete* (CSR), mellyel ezen értekezés keretében nem kívánok részletesen foglalkozni.

A többi, környezetkímélő eljárásokat folytató vállalatnak a pozitív példák hangsúlyozásán keresztül illusztrálni kell az ezen eljárások hangsúlyosabbá tételével járó előnyöket, és az elért eredmények a közösséggel való megismertetésének fontosságát.

További vállalkozások bevonásában kulcsszerepet kaphat a (főként helyi szintű) pozitív példák bemutatása, valamint a költségmegtakarítás lehetőségének hangsúlyozása. További fontos érv lehet a vállalkozások bevonásakor az, hogy azon vállalatok melyek lépést tartanak az új trendekkel, követik a legfrissebb gondolkodásmódot, nagyobb eséllyel küzdenek a fennmaradásért, illetve a prosperálásért az új és jövőendő piacokon. (ROTHEROE et al, 2003)

6. A Local Agenda 21 tervezési folyamata

Ebben a fejezet a stratégiakészítés lépéseit mutatom be: a jövőkép kialakításától az általános és konkrét célok kialakításán és megvalósításán át a Local Agenda program értékeléséig és a visszacsatolásig.

Az Agenda 21 dokumentum a helyi fenntarthatósági stratégiák készítésének határidejéül az 1996-os évszámot jelölte meg. A siker érdekében az *Európai Városok Chartája a Fenntarthatóság Felé* című dokumentum, más néven az *Aalborgi Charta* javasolta az önkormányzatoknak a feladatra való belső felkészültségük vizsgálatát, valamint javaslatokat fogalmazott meg a helyi akciótervek lépéseinek kialakítására vonatkozóan, melyek a következők:

- a meglévő tervezési és pénzügyi keretek feltérképezése, illetve a már meglévő programok és tervek átvizsgálása;
- a problémák és azok kiváltó okainak szisztematikus feltárása kiterjedt közösségi konzultációk segítségével;
- a feltárt problémák tudatában a feladatok prioritásainak megállapítása;
- a fenntartható közösség képének kialakítása, a közösség lehető legszélesebb rétegeinek bevonásával;
- az alternatív stratégiák megfontolása és értékelése;
- hosszú távú helyi fenntarthatóságra törekvő akcióterv kialakítása, amely mérhető célokat tartalmaz;
- a terv megvalósításának tervezése, amely magában foglalja az időrend kialakítását, illetve a felelősség megosztásáról szóló nyilatkozatokat a felek között;
- a megvalósítás ellenőrzésére és a jelentések kidolgozására vonatkozó eljárási rend kialakítása. (Aalborg Charter, 1994)

A Charta ugyanakkor megállapítja, hogy a célok megvalósítása érdekében „szükség lehet a szervezeti keretek megerősítésére, amely magában foglalja a politikai feltételek felülvizsgálatát, a közigazgatási eljárásokat, az együttes és interdiszciplináris munkát, a megfelelő emberi erőforrásokat és a hatóságok közötti együttműködést, az egyesületek és hálózatok alkalmazásával együtt.” (AALBORG CHARTER, 1994)

Az ICLEI (*International Council on Local Environmental Initiatives – Helyi Környezeti Kezdeményezések Nemzetközi Tanácsa*) szerint a fenntarthatóság helyi programjának megvalósítása az előbbi szempontok figyelembe vételével az alábbi öt mérföldkövön át történik:

1. Egy multiszektoriális érdekcsoport kialakítása, mely a Local Agenda 21 végrehajtását felügyeli, és a közösség minden rétegének képviselői megtalálhatók benne. Ez az érdekcsoport hivatalosan is részt vesz bármely a Local Agenda 21-hez tartozó kezdeményezés megtervezésében és végrehajtásában.
2. A Local Agenda 21 érdekcsoport aktív részvételével a közösség fenntarthatósági átvizsgálása, a társadalmi, gazdasági valamint környezeti szempontok figyelembe vételével.
3. A közösség fenntartható jövőképeinek felvázolása a közösségi átvizsgálás alapján a kialakított prioritások figyelembe vételével. A cél egy egészséges, gazdaságilag élénk, ökológiailag fenntartható közösség kialakítása.
4. A Local Agenda akcióterv kidolgozása, konkrét mérhető célok, prioritások kijelölésével, a szerepek, kötelezettségek és konkrét tevékenységek tisztázásával, a finanszírozási források megjelölésével.
5. A közösség általi monitoring tevékenység kialakítása, éves beszámolók készítése az akcióterv gyakorlatba való átültetésének előrehaladásáról, a fenntarthatóság céljainak eléréséről helyileg megfelelő mutatók alkalmazásával.

(ICLEI, évszám nélkül; QUAID, 2002)

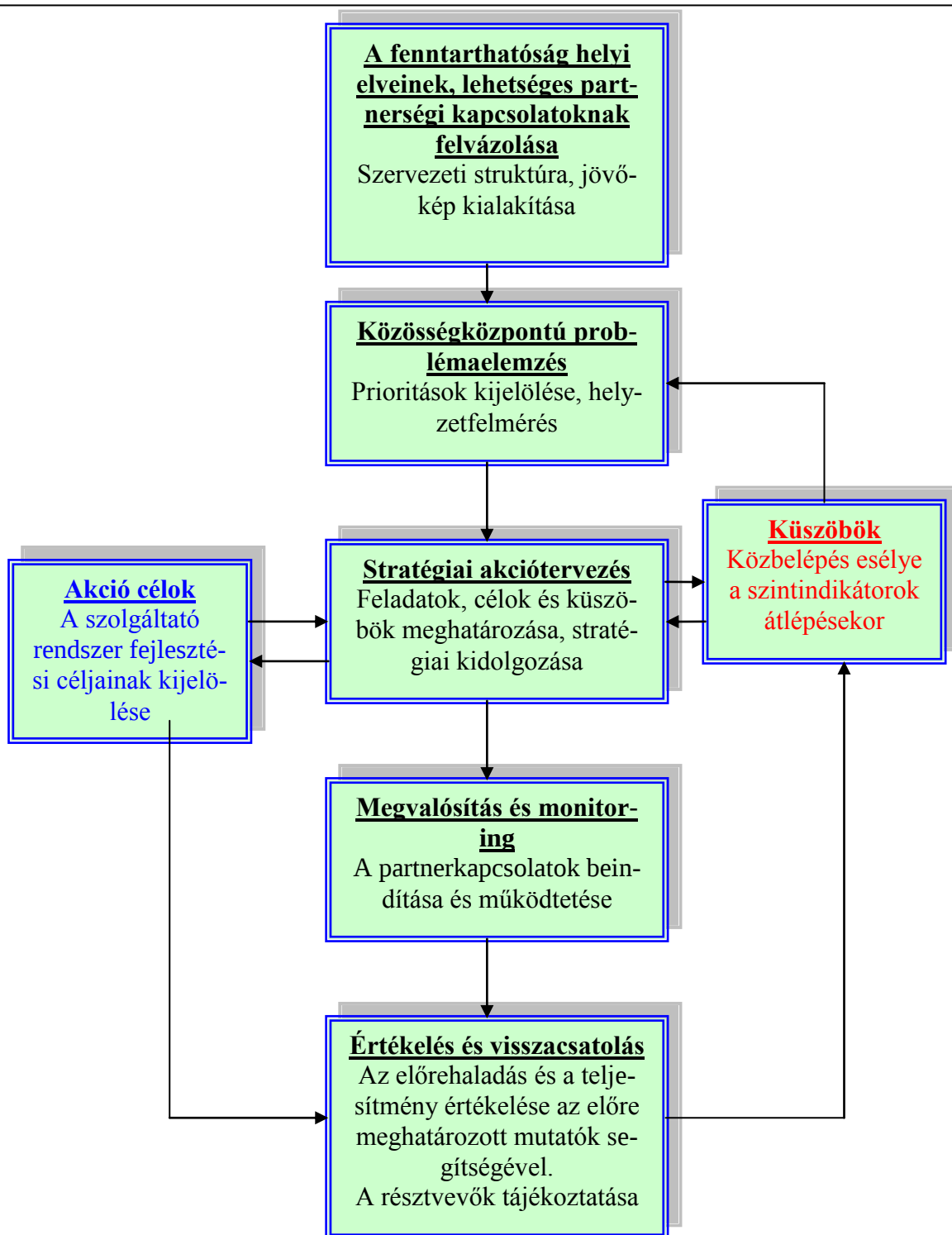
A folyamat hatodik, egyben befejező lépése a teljesítmény értékelése az előre meghatározott mutatók segítségével, a közösség tájékoztatása az elért eredményekről, és visszacsatolások készítése, melyek a következő Local Agenda tervezési folyamatának alapjául szolgálhatnak.

A Local Agenda 21 megvalósítási folyamatát az 4. ábra szemlélteti.

A következőkben a Local Agenda tervezési és megvalósítási folyamatának fázisait ismertetem.

1. fázis: Partneri kapcsolatok kialakítása

A tervezési folyamat egyik kiemelkedő jelentőséggel bíró eleme a partnerségi kapcsolatok kialakítása. Ezek fontosságáról, a benne rejlő lehetőségekről, a partnerek bevonásának szintjeiről és módjairól az előző alfejezetben hosszabban értekeztem, ezért ezen a helyen ezekre nem térek ki újból.

ICLEI: The Local Agenda Planning Guide alapján
(SZLÁVIK, 2002)

4. ábra

A Local Agenda 21 kialakításának folyamata

2. fázis: A problémaelemzés fázisa

A társadalmi részvétel biztosítása valamint a partnerségi viszonyok kialakítása után következhet a környezetközponút problémáelemzés fázisa. Ez a közösség szempontjából nagy jelentőséggel bíró problémák azonosítását, a közösség jövőképekének elérésében szerepet játszó tényezők behatárolását jelenti. E fázis alapvető jelentőséggel bír, ugyanis a további lépések is ettől válhatnak sikeressé vagy sikertelenné.

A problémáfeltárás történhet objektív és szubjektív módon. Az objektív elemzés az előzőekkel szemben tudományos eszközökkel, szakértők bevonásával történő helyzetértékelés. A szubjektív helyzetelemzés és problémáfeltárás annak felderítését jelenti, hogy a helyi közösség hogyan vélekedik a helyi állapotokról és problémákról. (SZLÁVIK, 2002) E módszer jelentőségét az adja, hogy a fejlesztések alapvetően a közösség érdekében történnek, s így módon érdek- és értékrendszerük a fejlesztéseket befolyásoló jelentős tényező.

A közösség bevonása a település jövőképekének meghatározásába több módszerrel történ+

- Kérdőíves felmérés a korábban kialakított vizsgálandó változók alapján. E módszer mennyiségi vagy minőségi információk megszerzésére egyaránt használható, azonban a kérdőív összeállításakor szem előtt kell tartani a válaszadóktól elvárható ismereteket.
- Az interjú a kérdezett személyeknek a programmal kapcsolatos ismereteit, véleményeit, elvárásait tárja fel. A legtöbb esetben akkor használják az interjút, amikor kevés ismeret áll a tervkészítők rendelkezésére. A problémák mélyreható vizsgálatát teszi lehetővé.
- Az etnográfiai megfigyelési más néven terepkutatási technika a programot végrehajtó vagy a program előnyeit élvező szereplők napi tevékenységének megfigyelésén alapszik. Alkalmazása mélyreható ismeretek megszerzését teszi lehetővé.
- A fókuszcsoport bizonyos kritériumok alapján kiválogatott személyek összessége. Az érintett szereplők nem egymástól függetlenül, hanem egymásra reflektálva mondják el véleményüket, egymás álláspontjának figyelembe vételével vitatják meg a vizsgált terület kérdéseit.

Az esettanulmány olyan megfigyelési eszköz, amely a vizsgált terület részletes elemzése, a témához kapcsolódó összes adat összegyűjtése alapján történik. A

fő célja, hogy az adott helyzetről a lehető legteljesebb képet adjja.

(HARSÁNYI – SZABÓ, 2003)

A problémák feltárása után kerülhet sor egy SWOT analízisre, amely az erősségek, gyengeségek, lehetőségek és veszélyek vizsgálatán keresztül a stratégiai döntések meghozatalát segíti. E négy szempont szétválasztható a belső tényezők (erősségek és gyengeségek) és a külső tényezők (lehetőségek és veszélyek) csoportjára. Az előbbiekre a település saját intézkedéseivel hatással lehet, az erősségeket, kedvező hatásokat ki kell használni, a gyengeségeket, melyek megmutatják, mely területek szorulnak fejlesztésre, kezelni kell. A külső tényezők csoportjára a település kis befolyással rendelkezik. A kérdés hogyan lehet a külső lehetőségeket kihasználni, illetve hogyan lehet a településre nehezedő veszélyeket mérsékelni vagy azokhoz alkalmazkodni, velük együtt élni.

A SWOT analízis táblázatába a település azon jellemzői kerülnek be, melyek

- meghatározó jelentőséggel bírnak;
- eltérnek a máshol megszokottól;
- illetve melyek bekerülését a változás erőssége és iránya indokoltá teszi.

(SZLÁVIK, 2002)

A SWOT analízis négy kategóriát különböztethet meg. Ha kedvezőek az adottságok és a külső körülmények is, abban az esetben e tényező a konkrét célok közé kerülhet, a cél elérésére pedig offenzív stratégiát érdemes alkalmazni. Kedvező külső lehetőségek és gyenge belső adottságok esetén megfontolandó egy váltás-orientált stratégia követése a gyengeségek megszüntetésére. A gyenge adottságok illetve kedvezőtlen lehetőségek esetében a legjobb választás az, ha nem pazarolunk erőforrásokat az adottságok fejlesztésére, azaz a defenzív stratégia lehet a követendő. A kedvező adottságokkal, de rossz külső körülmények által jellemzett negyedbe eső tételek fejlesztése megfontolandó a fejlesztés kimenetelének kiszámíthatatlansága okán. Gondos mérlegeléssel azonban a döntés kockázata csökkenthető. (MADARÁSZ, 2000)

3. fázis: Az általános célok kitűzése

A helyzetelemzés, problémafeltárás fázisát követi a közösségi prioritások kijelölésének, az általános célok kitűzésének fázisa. A kialakításra kerülő stratégiának igazodnia kell az egyes önkormányzatok adottságaihoz, gazdasági és környezeti erőforrásaihoz és célkitűzéseikhez, építenie kell a település környezeti előnyeire és törekednie hátrányai felszámolására. A 9. táblázat tartalmazza a legfontosabb helyi gazdasági, társadalmi és környezeti erőforrásokat, melyekhez kapcsolódó elemzés elvégzése az ICLEI szerint elkerülhetetlen a célok kitűzésekor.

9. táblázat

A fenntartható fejlődési stratégia kialakításakor leginkább szem előtt tartandó területek

Víz	Energia	Egészség	Oktatás
Levegő	Szállítás	Gazdaság	Rekreáció
Talaj	Biológiai erőforrások	Lakáshelyzet	Állampolgári részvétel
Hulladék	Helyhatósági gyakorlat	Biztonság	Demográfia

Forrás: (QUAID, 2002)

Az erőforrások számbavétele majd állapotuk felmérése után kerülhet sor a problémák sorrendjének felállítására. Ennek lehetséges módszerei:

- a szennyezési szint elfogadott szabványa túllépésének mértéke szerint (probléma lép fel, ha nincs létező szabvány);
- a környezeti kár helyreállításának költsége szerint (problémát jelent, hogy bizonyos intézkedéseket elodázzhat, a jövő generációkra háríthat);
- az egészségügy költsége szerint (a rövid távú, komoly és a hosszú távú, kevésbé komoly hatások hátra sorolódhatnak);
- összehasonlító kockázatelemzéssel, mely az egészség, az életminőség és az ökológiai rendszerek komplex kezelését jelenti;
- a közösség szempontjainak figyelembe vételével;
- a megfelelő erőforrások megléte alapján;
- „területhasználat szerint elfogadható” irányzat, mely a terület környezeti kockázat-kezelését a terület használatának mértéke és jellege szerint határozza meg.

(SZLÁVIK, 2002; QUAID, 2002)

A célkitűzések kijelölésekor konkrét, egyértelmű, számszerűsíthető célokra van szükség, melyek elemzésre alkalmasak, tartalmazzák a megvalósulás idejét, valamint élvezik a lakosság támogatását.

Nem szabad elfeledkezni a közbenső célok kijelöléséről sem, melyek a közbenső értékelés fontos eszközei, és arra szolgálnak, hogy a fejlesztés közben megmutassák, hogy a célok megvalósulása helyes úton jár-e, avagy szükséges újabb lépések megtétele, vagy a célok módosítása. Ezen közbülső értékek elérését úgynevezett szintindikátorok mutatják.

4. fázis: Az akciótervezés fázisa

A célok kijelölését követheti az akciótervezés, mely a Local Agenda megvalósításának központi eleme. Jelentőségét az adja, hogy megköveteli a célok eléréséhez szükséges, környezettel, társadalommal és gazdasággal kapcsolatos cselekvések konkrét meghatározását a fenntarthatóság elérése érdekében. (GARCIA-SANCHEZ, – PRADO LORENZO, 2009) Az ezt megelőző tevékenységek is tulajdonképpen ennek a központi célnak vannak alárendelve. Ekkor kerül sor a konkrét célok kitűzésére, a helyi erőforrások mobilizálására, a küszöbök meghatározására, valamint a stratégiák kidolgozására. A stratégiai akcióterv a következőket tartalmazza:

- a közösségi jövőkép, problémák és megoldásuk lehetőségei;
- a problémákhoz kapcsolódó stratégiai célok;
- az ezekből levezetett konkrét célok;
- az előzőekhez kötődő megvalósítási stratégiák és programok;
- a létrehozott és létrehozandó partnerségi kapcsolatok leírása, kapcsolódásuk a tervezési folyamathoz;
- az előrehaladás rendszeres értékelésének leírása, küszöbértékek meghatározása, amiknél újra beindul a tervezési folyamat.(SZLÁVIK, 2002)

Az akciótervezés során tehát azt is meg kell határozni, hogy milyen módon, milyen mutatók által lesz az akcióterv nyomon követve, illetve a mutatók milyen értékeinél válik a beavatkozás elkerülhetetlenné. A közbenső értékelés célja a program előrehaladásának felmérése, bemutatja várhatóan mennyire éri el célkitűzéseit, információt szolgáltat a program módosításának szükségességéről, igazolhatja a pénzügyi források átcsoportosítását, s emellett segít a program menedzsmentjének megítélésében is. (SZLÁVIK – PUSZTAI, 2001) (SZLÁVIK, 2002) Ezért fontos, hogy a célokat mérhető és mindenki által elfogadott formában fogalmazzák meg. A fenntartható fejlődésre vonatkozó mutatórendszerre a következő fejezetben bővebben visszatérek.

A konkrét célok és a hozzájuk tartozó mutatók meghatározása után az egyes projektek megvalósítási stratégiájának kidolgozásakor az alábbi szempontokat kell elsődlegesen számba venni:

- Különböző választási alternatívák felvázolása és vizsgálata a fenntartható fejlődés szempontjaira tekintettel.
- Életciklus-analízis.
- Teljes költség-analízis (beleértve a környezetre gyakorolt negatív hatások helyreállításának költségeit és a természeti erőforrások használatának költségeit is).

- A gyengén képviselt csoportokra (nők, fiatalok, kisebbségek) gyakorolt hatás és az esélyegyenlőség vizsgálata.
- Társadalmi konfliktusok kialakulási esélyének tanulmányozása.
- A projekt egyéb projektekhez való kapcsolódásának (konzisztenciájának) vizsgálata. (GYULAI IVÁN, évszám nélkül)

Az akcióterv elfogadása után következhet a megállapodások megkötése, melyek tartalmukat tekintve a következők lehetnek:

- A kormányzat, szolgáltatók, magáncégek, társadalmi szervezetek stb. konkrét feladatvállalásai.
- Az érdekeltek közötti közös munkáról szóló megállapodások.
- A fenntartható közösség céljainak elérése jegyében, az egyének, háztartások, lakóközrzetek, iskolák, magánvállalkozások és egyéb érdekelt felek saját teljesítményük javítására tett vállalások. (SZLÁVIK, 2002)

A fenntartható fejlődés elsősorban a helyi közösségek cselekedetein alapul, s ez jelen dolgozatom témája is, így a fejezet további részében a lokális szinten alkalmazható mutatórendszer kialakításának szempontjaira összpontosítok.

A fenntarthatóság helyi stratégiája, a *Local Agenda 21* egy olyan dinamikus program, amely a helyi akciótervezés alapja, definiálja az elérendő célokat és az azokhoz vezető utat abból a célból, hogy környezeti, gazdasági és társadalmi célok jobban integrálódjanak a helyi politikákba. (GARCÍA-SÁNCHEZ – PRADO LORENZO, 2009, 1039.o.) Az akciótervezés során az elérendő célok és a hozzájuk kapcsolódó feladatok megfogalmazásakor arra kell törekedni, hogy a fenntarthatósági folyamat nyomon követhető legyen. Ehhez szükséges a megfelelő indikátorok kiválasztása: olyan mutatók kellenek, melyek a célokat mérhető és mindenki által elfogadott formában fogalmazzák meg. Fontos meghatározni azt is, hogy a mutatók milyen értékeinél válik a beavatkozás elkerülhetetlenné.

A mutatók használatának célja:

- lehetőséget nyújtanak a közösség számára saját prioritásainak felismerésére és az azokat érintő folyamatok nyomon követésére;
- erősítik az emberek elkötelezettségét a közösség jóléte iránt;
- elszámoltathatóvá teszik mind az egyéneket, mind a közösséget az elért eredményekről;

- mivel megalkotásuk a közösség részvételével történik, demokrácia- és közösségépítő szerepük is van. (SZLÁVIK – CSETE, 2004)

A jó mutatószámok legfőbb ismérvei:

- érthetőek és elfogadhatóak a közösség számára;
- egyszerűek és emberközpontúak;
- tudatosságnövelő kampányokkal és programokkal összehangolhatók.

A megfelelő indikátorok kiválasztásakor jutnak fontos szerephez a *Bellagio-elvek*, melyek 1996-ban az addigi tapasztalatok birtokában egy nemzetközi kutatócsoport munkájának eredményeként kerültek közlésre a fenntarthatóság értékelésére szolgáló indikátorok kijelölésére vonatkozóan. A tíz Bellagio-elv a fenntartható fejlődés teljes értékelési folyamatára, az indikátorok kiválasztására, és az eredmények értelmezésére és nyilvánosságra hozatalára vonatkozóan ad útmutatást.

1. elv: Orientáló jövőkép és stratégiai célok

A folyamat kezdőlépésére, a közös jövőkép kialakítására vonatkozik, ugyanis az indikátorok a jövőképből vezethetők le. Fontos egy referenciapont kijelölése a változás irányának nyomon követéséhez.

2. elv: Holisztikus perspektíva

A fenntartható fejlődés a társadalmi, gazdasági és ökológiai alrendszerek összességén alapul, vizsgálata is ezek egységes vizsgálata alapján történik, azaz szükséges az alrendszerek összefüggéseinek vizsgálata is.

3. elv: Szükséges elemek

A helyi tervezésnek figyelembe kell vennie a globális aspektusokat is, célba kell vennie a jelen és jövő generációk közti igazságos elosztást, mérlegelnie kell az ökológiai feltételek romlása, valamint a gazdasági és társadalmi fejlődés lehetőségei között.

4. elv: Megfelelő megfigyelési kör

Az értékelés során időben és térben is megfelelően tág intervallumot kell tekinteni, hiszen az emberi léptékek mellett az ökológiai nagyságrendet is figyelembe kell venni.

5. elv: Gyakorlati összpontosítás

A jövőkép és a célok összekötését jelenti az indikátorokkal. Az indikátorok száma nem túl nagy, a kulcskérdésekre koncentrálnak és harmonizálnak a kitűzött célokkal a közösség igényeinek figyelembe vételével.

6. elv: Nyitottság

Az értékelés során nyert adatok a közösség lehető legszélesebb köre számára elérhetők, ily módon segítve a közösséget saját szerepe felmérésében.

7. elv: Hatékony kommunikáció

A döntéshozók és a közösség közötti csatornák kialakítása. Az értékelés rövid, közérthető formában, egyszerű nyelvezetben történő közreadása a kezdeményezés támogatottságának megőrzése és növelése érdekében.

8. elv: Széles körű részvétel

A társadalom minél szélesebb körének bevonása az értékelésbe, így biztosítottá válik a különböző értékrendek figyelembe vétele, számon kérhetővé válik a célok végrehajtása, valamint az eredmények elmaradása.

9. elv: Folyamatos értékelés

A folyamatok értékelése során többszöri mérés szükségeltetik, ily módon a kialakuló trendek felismerhetők, megteremtődik a közösségi stratégia átalakításának lehetősége szükség esetén.

10. elv: Intézményi kapacitás

A folyamatos értékelés csak akkor teremthető meg, ha a szükséges intézményi feltételek megvannak, ezért szükséges a helyi kapacitások fejlesztése.

(SZLÁVIK, 2002),(HARDI – ZDAN, 1997)

Az ezen elvek figyelembe vételével meghatározott mutatók és a hozzájuk tartozó küszöbértékek biztosítják a program végrehajtói számára a monitoring során a rendszer-változók az elvárt adatokhoz képest tapasztalt eltéréseinél a közbelépés lehetőségét.

A mutatók ideális száma

Az ötödik elv értelmében a gyakorlati összpontosítást segíti az ideális mutatószám megtalálása. Rengeteg adat gyűjthető be a gazdasági, társadalmi és környezeti alrendszerekről, amelyekből származtatott mutatók számának „csak a kreativitás szab határt, és persze a rendelkezésre álló források.” (SZLÁVIK – CSETE, 2004, 14-15. o.) Azonban a kezelhetőség megőrzése érdekében a Bellagio elvek alapján meghatározott indikátorok száma lehetőség szerint nem haladja meg az 50-60-as számot.

A mutatók korlátozott számú kulcskérdésre koncentrálnak, melyek a közösség igényei szerint változnak. A felhasznált mutatók egyaránt tartalmazhatnak objektív és szubjektív

tív indikátorokat. A közösség tájékoztatása a fenntarthatóság felé haladás folyamatáról ezen indikátorok – illetve az ezekből készített aggregált indikátorok – segítségével történhet. (SZLÁVIK – CSETE, 2004)

Ahogy Mascarenhas és kutatótársai a fenntarthatóság indikátoraival kapcsolatos tanulmányukban kifejtik, számos kísérlet történt a fenntarthatóság lokális indikátorainak meghatározására. (MASCARENHAS et al., 2010) Néhány ezek közül:

- Az Európai Község számára az Ambiente Italia Research Institute által kifejlesztett Európai Közös Mutatók 10 indikátort tartalmaznak. (AMBIENTE ITALIA RESEARCH INSTITUTE, 2003)
- A Franciaország és Spanyolország 4 régiójában futó SISAL 21 projekt 32 indikátort javasol, mely egységes adatokat szolgáltat a régiók összehasonlításához. (TORTAJADA et al., 2007)
- Az olaszországi Reggio Emilia provinciában 25 környezeti és fenntarthatósági mutatót használnak a provincia 45 települése teljesítményének összehasonlítására. (FERRARINI et al., 2001)
- A Swedish Association of Local Authorities and Regions (SALAR) (Svéd Helyhatóságok és Régiók Szövetsége) 25 indikátort használ a települések környezeti teljesítményének összehasonlítására, míg a SEkom (Sveriges Ekokommuner) 64 településből álló hálózata ugyanerre a célra 12 mutatót alkalmaz. (MINEUR, 2007)
- Az Egyesült Királyság SDI keretrendszere 29 indikátort javasol, melyekből a helyi közösségek kiválaszthatják a számukra megfelelőket, valamint azokat saját igényeiknek és körülményeknek megfelelően kiegészíthetik. (DETR, 2000)
- A libanoni *Nader* és kutatótársai 17 település tapasztalatait bemutatva egy 110 indikátorból álló készletet vázoltak fel. (NADER et al., 2008)

A környezet, a gazdaság és a társadalom állapotát bemutató alapmutatókon kívül felhasznált indikátorok körét *Szlávik* és *Csete* hat csoportra osztja, melyek a következők:

- A gazdasági tevékenység hatása a környezet minőségére;
- A gazdasági aktivitás hatása a társadalmi viszonyokra;
- A környezet termelő funkcióinak, rásegítő jellegű szolgáltatásainak hatása a gazdálkodás lehetőségeire;
- A környezet minőségének hatása a társadalmi viszonyokra;
- A társadalmi viszonyok változásának hatása a környezet minőségére;

- A társadalmi viszonyok változásának hatása a gazdasági aktivitásra.
(SZLÁVIK – CSETE, 2004)

A Szlávik és Csete által javasolt indikátortémákat a 10. táblázat tartalmazza, míg konkrét példaként a szerbiai Ada település fenntarthatósági stratégiájában szereplő mutatók körét mutatja be a 11. táblázat.

Mint a javasolt és konkrét mutatókat tekintve látható a mutatórendszerekben számos olyan indikátor is megjelenik, amelyek a fenntarthatóság egy-egy pillérére vonatkozóan szolgáltatnak információt. Az egyes települések fenntartható stratégiái a mutatókat általában is pillérenként csoportosítják. A pillérenkénti megközelítés arra utal, hogy ezek a közösségek elsősorban a gyenge fenntarthatóság elvének próbálnak megfelelni. A kialakított stratégiákban a környezeti szempontok a gazdasági és társadalmi szempontokkal legfeljebb egyenrangúnak tekinthetők.

5. fázis: A megvalósítás és monitoring fázisa

Tisztában kell lennünk azonban azzal, hogy bár a stratégiai dokumentum megalkotása a helyi fenntarthatósági politika kétségkívül egyik leglényegesebb eleme, a helyi fenntarthatósági folyamat nem elsősorban a stratégiai dokumentum kidolgozását jelenti. A dokumentum kidolgozása tulajdonképpen csak a folyamat kezdete, hiszen a hangsúly a stratégiában meghatározott feladatok végrehajtásán van. Nem felejthetjük el ugyanis azt, hogy a legjobb stratégia sem ér semmit, ha csak csekély mértékben vagy egyáltalán nem valósul meg.

Az implementáció és monitoring fázisa a partnerkapcsolatok és programok beindításával kezdődik. A sikeres megvalósítás kulcskérdése, hogy hogyan sikerül a tervezési szakaszban megfogalmazott elképzelések átültetése a gyakorlatba, mely közben sor kerülhet kisebb-nagyobb korrekciókra is. Ennek fontos momentuma a program finanszírozási forrásainak megfelelő időben történő megszerzése. A kezdeményezések pénzügyi forrásainak megszerzésére vonatkozó módszereket az *ICLEI* észak-amerikai szervezete a következőkben foglalta össze:

- A költségmegtakarító intézkedések tökécsítése, majd a megtakarított összegek átcsoportosítása más programokba.
- Olyan partneri kapcsolatok kialakítása, mely minden fél érdekét szolgálja, ilyen kezdeményezésekre a partnerek könnyebben áldoznak.
- A nemzeti kormányzattól kapott pénzek segítségével közös vállalatok kialakítása magán vállalkozásokkal.

- Helyi vagy közösségi alapítványok – európai vonatkozásban ez kiegészíthető az Európai Közösséggel – pénzügyi hozzájárulásának megszerzése.
- A helyi hatóság pénzügyi eszközei egy részének a fenntarthatóság céljaira történő elkülönítésével az ilyen jellegű termékek magasabb ára a többi termék szintjére csökkenthető. (QUAID, 2002)

10. táblázat

Szlávik és Csete által javasolt fenntarthatósági indikátortémák

I. Természeti erőforrások, a természeti környezet és a táj helyzete, állapota   1. A településen, illetve határában előforduló természeti különlegességek, helyi nevezetességek, parkok, arborétumok, épített értékek stb.   2. Az élővilág sokszínűségének (biodiverzitás) bemutatása (növény-, állatfajok gazdagsága, jellegzetes élőhelyek, egyéb különlegességek stb.)   3. A természeti erőforrások emberi szükségletek kielégítésére hasznosított része (nap-, szél-, víz-, geotermikus energia, valamint biomassza hasznosítása stb.)   4. A település és környezetének vízrajzi jellemzése, ivóvízellátása (felszíni, felszín alatti vizek, kutak, termálvíz, öntözés stb.)   5. A település termőterületeinek jellemzése (a település termőterületének művelési ágai /ha/, átlagos aranykorona érték, tapasztalati jellemzés stb.)   6. A település határának időjárási jellemzése (utóbbi évek csapadékviszonyai, hőmérséklet, napsütés, időjárási anomáliák, extremitások stb.)   II. Életkörülmények, kultúra, hagyományok   1. A lakosság jellemzése (lélekszám, életkor és nem szerinti megoszlás, jövedelmi helyzet, kereseti viszonyok, nők helyzete, nyugdíjasok, iskolázottság, ingázók aránya, természetes szaporodás, illetve fogyás stb.)   2. A családok jellemzése (összes családok száma, megoszlása, családok lakáskörülményei, lakóhelyek jellemzése, családok fogyasztása stb.)   3. A roma lakosság helyzete (lakosságon belüli arányuk, családi és lakáskörülményeik, foglalkoztatási viszonyok, öntevékenység, önszerveződés stb.)   4. Települési életkörülmények (egészségügy, oktatás, bank, takarékszövetkezet, posta, helyi piac, üzletek, vendéglátó egységek, sport, egyéb szolgáltató egységek stb.)   5. Kultúra, hagyományok (könyvtár, művelődési ház, idők klubja, települési programok, helyi média, falumúzeum, emlékművek, házi ipari, kézműves hagyományok, táji, gasztronómiai különlegességek, internet, civil szervezetek stb.)   III. Település gazdasági, infrastrukturális helyzete   1. Az önkormányzat pénzügyi fenntarthatósága (önkormányzat likviditása, fejlesztési tervek és források, karbantartási és felújítási igények, bevételek stb.)   2. Vállalkozások jellemzése (egyéni és társas vállalkozások aránya, kereskedelmi egységek száma, turizmus, működő vállalkozások száma, megoszlása stb.)   3. Települési önellátás helyzete (háztartásokban folytatott önálló tevékenység, helyi előállítású termékek, termények aránya a forgalomból, helyi szolgáltatások aránya stb.)   4. Települési infrastruktúra (háztartási villamos energia, gáz fogyasztók száma, közüzemi vízvezetékbe kapcsolt lakások száma, telefonvonallal, internet kapcsolattal rendelkezők, csatornázottság aránya, szennyvízelvezetés milyensége, utak minősége, forgalmi feltártság stb.)

Forrás: (SZLÁVIK – CSETE, 2004, 23. o.)

11. táblázat

Ada község fenntarthatósági stratégiájában alkalmazott indikátortémák (2009)

Élettér	Lakosság, oktatás, életminőség	Gazdasági fejlődés
• A felszíni vizek minősége • A szennyvizek kezelése • Szennyezett levegőjű napok száma • Védett térségek helyileg • Elhagyatott és szennyezett földek • Közlekedés helyzete • Községi hulladék tárolása • Újrahasznosított hulladék • Az összesített energiafogyasztás • Megújuló energiák fogyasztása	• Népsűrűség • Életkor szerinti megoszlás • Középiskolát, főiskolát és egyetemet végzett lakosok • Község utjainak hossza • Biztonságos vízzel ellátott háztartások aránya • Lakosok száma egy társadalmi, kulturális objektumra • Átlagos nettó kereset • Szociális védelmet igénybe vevők az összlakosságból • Egy orvosra eső lakosok száma • Jogerősen elítélt személyek aránya az összlakosságban	• Az egy főre eső nemzeti jövedelem az országos szinthez viszonyítva • Jövedelem megoszlása tevékenységenként • Foglalkoztatás ágazonként • 1000 lakosra eső, előző évben kiépített üzlettér felülete • Egy főre eső közvetlen külföldi és belföldi befektetések • Aktivitás, foglalkoztatottság munkanélküliség • Forrásbevonás egy lakosra • A község eladósodottságának mértéke

Forrás: (ADA KÖZSÉG, 2009)

Bár a finanszírozás kétségtelenül kulcsfontosságú momentuma a helyi fenntarthatósági programok sikerének, más jelentős tényezők is fontos szerepet játszanak abban. Az egyik ilyen tényező a helyi lakosság mozgósítottságának a szintje. Fontos megemlíteni, hogy a fenntarthatóság folyamatának célja tulajdonképpen nem más, mint a társadalom szemléletmódjának, értékrendjének átalakítása annak érdekében, hogy a környezeti problémák a lakosság értékrendjében nagyobb, valódi jelentőségüknek megfelelő hangsúlyt kapjanak. A társadalom szemléletmódjának megváltoztatása végső soron azzal jár együtt, hogy a stratégia végrehajtása, a célok elérése után a fenntarthatóságra törekvés folyamata nem ér véget, hanem újabb célok kijelölésével, stratégiák kidolgozásával és végrehajtásával folytatódik. Ezért is kiemelten fontos a folyamat nyomon követése, ellenőrzése és a visszacsatolások kezelése, hiszen akár sikeres a közösség által kidolgozott és végrehajtott helyi fenntarthatósági stratégia, akár nem, a folyamat nem ér véget, csak egy közbülső állomásához érkezik, amely ugyan jelentős, ám közel sem jelenti a folyamat végét. A stratégia megvalósítása után, az elért eredmények figyelembe vételével egy újabb stratégia kidolgozása és megvalósítása következhet, s így lépésről lépésre

közeledünk a végső, talán el sem érhető cél, azaz a környezetet egyáltalán nem terhelő gazdasági-társadalmi berendezkedés felé. Ebből a szempontból játszik fontos szerepet a társadalom értékrendjének megváltoztatása, hiszen akármilyen sikeres egy stratégia végrehajtása mindig van mód újabb, fenntarthatóbb célok kijelölésére és elérésére.

A rendszer működtetése során ezért fontos az adatgyűjtés a folyó tevékenységekről és a rendszerváltozókban bekövetkezett változásokról. A monitoring jelentés közzétételének, nyilvánosságra hozatalának leggyakoribb formái:

- időszakos hírlevél, mely beszámol a mutatók aktuális állásáról;
- az Interneten keresztül postázott éves jelentés;
- negyedéves vagy éves beszámoló a helyi médiában;
- grafikus ábrák közzététele nyilvános helyeken. (QUAID, 2002)

6. fázis: Az értékelés és visszacsatolás fázisa

A fenntarthatósági folyamat utolsó részét az értékelés és a visszacsatolás fázisa jelenti, melynek célja a Local Agenda program szisztematikus értékelése valamint az érdekelt felek tájékoztatása az elért eredményekről.

Az értékelési folyamat hatékonyságát a következők biztosítják:

- Egy beszámolási rendszer kialakítása, aminek keretében a kulcsszereplők tájékoztatják egymást az általuk megtett lépésekről.
- Kiszámítható, rendszeresen képezhető, konszenzuson alapuló, releváns teljesítésindikátorok kidolgozása.
- Rendszeres átfogó elemzések és vizsgálatok készítése a fenntarthatóság és a közösségi jövőkép megvalósításának vizsgálatára.
- Tájékoztatási mechanizmusok kialakítása. (SZLÁVIK, 2002)

A visszacsatolás az akcióterv megvalósításának fontos eleme. Egy visszacsatolási rendszer akkor jó, ha a megfelelő információt a megfelelő célközösséghez eljuttatva segíti a megfelelő döntések meghozatalát. Ezért a tervezési fázisban optimalizálni kell az információforrások bizalmasságát, hitelességét és elérhetőségét. A visszacsatolás során szükséges egyértelmű pozitív és negatív ösztönzőket kialakítani. A pozitívumokat jutalmazni, a negatívumokat elítélni és büntetni kell.

Nem elég az előmenetelt értékelni, azt is meg kell vizsgálni miért az lett a végeredmény ami. Ebben segíthetnek a következő kérdések:

- A program egyes fázisaiban valóban képviselve volt az lakosság széles köre?
- A helyi önkormányzat még mindig elkötelezett a folyamat iránt?

- A célok még mindig relevánsak vagy a változó körülmények, tudás és prioritások révén már nem helyén valók?
  - A település minden tetteiben és programjában tükröződik a fenntarthatóság három alapelve (környezet, gazdaság és társadalmi igazságosság)?
  - A program valóban szembeszáll-e a fenntarthatóságot fenyegető legfőbb negatív hatásokkal?
  - Egy még fenntarthatóbb közösség költségei és előnyei aránytalanul oszlanának meg a lakosság egyes részei között?
  - A konkrét cselekvések a megfelelő célokhoz vannak rendelve?
  - A helyi fenntarthatóság nem mások rovására valósul meg?
  - A terv megfelelően illeszkedik a többi hasonló jellegű kezdeményezés közé?
- (QUAID, 2002)

Emellett szükséges még a menedzsment, a végrehajtás, valamint az akcióterv stratégiai elemeinek értékelése is. A menedzsment értékelésekor arra keressük a választ, hogy a tervben vállalt kötelezettségek végre lettek-e hajtva, és ha igen, akkor hogyan. A végrehajtás értékelésekor azt vizsgáljuk, hogy cselekedeteink az előre várt eredménnyel jártak-e. Az akcióterv értékelése annak vizsgálatát jelenti, hogy a kijelölt célok kombinációja hatékonyan bizonyult-e a fenntarthatóbbá válás érdekében.

Az értékelés elvégzésére célszerű egy ad hoc bizottságot kijelölni, amelybe külső szakértők bevonása is szóba kerülhet. Az ilyen személy vagy szervezet elfogulatlan véleménye révén ajánlásokat fogalmazhat meg a folyamat javítása érdekében. Költségkímélő megoldásként szóba jöhet kutatóintézetek és oktatási intézmények bevonása is.

Az értékelés első szakaszának lezárultával indokolt egy jelentés közreadása az elért eredményekről, a program háttéréről, a mutatók értékeinek alakulásáról, a program során felmerült kihívásokról illetve a program sikeréhez szükséges változásokról. Ekkor fejezhetjük ki köszönetünket a program sikeréhez hozzájáruló személyeknek, csoportoknak és vállalatoknak. (SZLÁVIK, 2002)

A program befejezése egyben egy új program kezdetét is jelenti. A közösség a fenntarthatóság egy új szakaszába lépett, és megkezdődhet újabb lépések kidolgozása részben új partnerekkel. Ekkor nyílik lehetőség az előző szakasz hiányosságainak pótlására is, valamint az előző program tapasztalatainak közreadására esettanulmányok formájában.

7. Helyi fenntarthatóság az Európai Unióban és tagországai-ban

Ebben a fejezetben az Európai Unió helyi fenntarthatóság előmozdítása érdekében végzett tevékenységét, majd néhány európai ország gyakorlatát, helyi fenntarthatóság terén tett erőfeszítéseit mutatom be.

7.1. Fenntartható fejlődés az EU-ban

Az Európai Unió fenntartható fejlődés stratégiájának megfogalmazása szerint:

„A fenntartható fejlődés az Európai Unió számára a társadalom egy hosszú távú, pozitív vízióját nyújtja, amely sikerebb és igazságosabb, és amely egy tisztább, biztonságosabb, egészségesebb környezetet ígér — egy olyan társadalmat, amely jobb életminőséget nyújt számunkra, gyermekeink és unokáink számára.” (EC, 2001, 2. o.)

A fenntartható fejlődés tehát az Unió által kiemelten kezelt terület, és emellett az Amszterdami Szerződésbe foglalt átfogó célkitűzése, amely az Unió összes politikájára hatással van. A Szerződés kimondja, hogy „a környezetvédelmi követelményeket – különösen a fenntartható fejlődés előmozdítására tekintettel – be kell illeszteni a (...) közösségi politikák és tevékenységek meghatározásába és végrehajtásába.” (idézi GORDOS – BARTHA, 2002, 24. o.)

Bár az Európai Unió már az 1990-es években foglalkozott a fenntartható fejlődés kérdéseivel (az *Ötödik Környezetvédelmi Akcióprogram* például célként tűzi ki a környezeti szempontok integrálását a gazdasági és társadalmi döntésekbe), első fenntartható fejlődési stratégiája csak 2001-ben került elfogadásra. A stratégia előzményének tekinthető „Az európai kontinens fenntartható területfejlesztési irányelvei” című dokumentum, mely 2000 szeptemberében Hannoverben a *Regionális Tervezésért Felelős Miniszterek Európai Konferenciájának* (CEMAT, 2000) értekezletén került elfogadásra. A dokumentum kiemeli, hogy „az egész Európára érvényes fenntartható fejlődési elvek végrehajtását nemzeti, regionális és helyi szinten egyaránt meg kell szervezni”, ezért ennek megfelelő irányelvek megfogalmazására törekszik. Az irányelvek:

- rugalmas és előretekintő keretet nyújtanak az Európa Tanács tagállamai közötti együttműködéshez, beleértve azok régióit és településeit is;
- jövőképet és irányvonalat mutatnak fel a fenntartható fejlődés számára;

- a fenntarthatóság koncepciójával összhangban az európai régiók valamennyi lakosának szükségleteit figyelembe veszik, anélkül hogy a következő generációk alapvető jogait veszélyeztetnék;
- elfogadásuk az egész Európára kiterjedő együttműködést segíti elő, amely a regionálisan kiegyensúlyozott és fenntartható fejlődést tűzi ki célul Európában. (CEMAT, 2000)

A 2001-ben Göteborgban elfogadásra került fenntarthatósági stratégia (Göteborgi Stratégiának is szokás nevezni) (EC, 2001) a fenntartható fejlődés belső dimenzióját tartalmazta. Ez a stratégia került kiegészítésre 2002-ben Barcelonában egy külső dimenzióval (EC, 2002), mely már a Johannesburgban tartott *Világtalálkozó a Fenntartható Fejlődésről* című ENSZ konferencián megfogalmazott szempontokat is tartalmazza. E két dokumentum tehát együttesen alkotja az Európai Unió átfogó fenntartható fejlődési stratégiáját. Az Európai Unió arra is kötelezettséget vállalt, hogy fenntartható fejlődés stratégiáját rendszeresen – a Bizottsági ciklusokhoz igazodva – felülvizsgálja, valamint a Bizottság az Európai Tanács mindegyik tavaszi találkozásán beszámol Összegző Jelentésében a Fenntartható Fejlődési Stratégia megvalósításában elért haladásról (FFB, 2002). E felülvizsgálat eredményeképpen 2006 júniusában fogadták el az EU megújult stratégiáját, mely „arra a felismerésre épül, hogy fokozatosan meg kell változtatnunk jelenlegi fenntarthatatlan fogyasztási és termelési szokásainkat, és az eddiginél komplexebb megközelítést kell alkalmaznunk a döntéshozatal során” (IRC HUNGARY, 2006). „A megújult stratégia átfogó célja az olyan intézkedések azonosítása és kidolgozása, amelyek lehetővé teszik az EU számára mind a jelen, mind a jövő nemzedékek életminősége folyamatos javításának megvalósítását olyan fenntartható közösségek létrehozása révén, amelyek hatékonyan gazdálkodnak az erőforrásokkal és hatékonyan használják fel azokat, valamint ki tudják aknázni a gazdaságban rejlő ökológiai és szociális innovációs lehetőségeket, és ezáltal biztosítják a fellendülést, a környezetvédelmet és a társadalmi kohéziót.” (IRC HUNGARY, 2006) A stratégia 4 fő célterületet határoz meg:

- környezetvédelem;
- szociális igazságosság és kohézió;
- gazdasági jólét;
- nemzetközi kötelezettségek teljesítése. (CoEU, 2006)

A fenntartható fejlődés stratégia és a Lisszaboni stratégia – melynek célja az EU a világ legversenyképesebb, dinamikus tudásalapú társadalmává tétele, s melynek a Göteborgi

stratégia voltaképpen a környezeti dimenziójának is tekinthető – által megválaszolni kívánt főbb kihívások a következők:

- Az éghajlatváltozás és a tiszta energia
- Fenntartható közlekedés
- Fenntartható fogyasztás és termelés
- A természeti erőforrások megőrzése és az azokkal való gazdálkodás
- Közegészségügy
- Társadalmi integráció, demográfia és migráció
- A szegénységgel és a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos globális kihívások.

(COEU, 2006)

A megújult stratégia elődjéhez viszonyítva több konkrét célkitűzést, és azokhoz tartozó cselekvési programot tartalmaz, valamint konkrét határidőket fogalmaz meg egyes célok végrehajtására vonatkozóan.

A stratégia sikerének zálogát az oktatás és szakképzésben, a kutatás és fejlesztésben, a hatékony kommunikációban valamint a finanszírozás kérdésének rendezésében látja.

A stratégia a helyi hatóságok feladatai kapcsán a városi környezetre vonatkozó tematikus stratégia figyelembe vételét emeli ki, s a velük történő kapcsolattartást a Régiók Bizottsága hatáskörébe utalja.

7.2. A települési fenntarthatóság terjesztésére vonatkozó kezdeményezések az EU-ban

Az Európai Bizottság a riói megállapodások egyik elemeként felvállalta a „Helyi Agenda 21” népszerűsítését és terjesztését. Ez a folyamat a főként vidéki jellegű és főként városias térségek esetében jelentősen elkülönül egymástól, azért azokat külön alfejezetekben ismertetem.

7.2.1. Törekvések a városi közösségek fenntarthatóságának előmozdítására

Már 1991-ben megalakult az EU Városi Környezet Szakértői Csoportja, mely csoport feladata kezdetben a környezetvédelmi politika városi dimenziójának kidolgozása volt. A Fenntartható Városok Projekt „céljai között szerepelt, hogy elősegítse a fenntarthatóságot célzó új elképzelések megfogalmazását az európai városi környezetekben; előmozdítsa a széleskörű tapasztalatcserét; terjessze a városi szintű fenntarthatóság terén alkalmazott jó gyakorlatokat; ajánlásokat fogalmazzon meg az uniós intézmények, a nemzeti, regionális és helyi hatóságok és önkormányzatok számára; valamint támogassa

az Európai Közösség 5. Környezetvédelmi Akcióprogramjának megvalósítását”. (CEC, 2006, p 43.)

Az EU támogatta és támogatja a különböző hálózatokat, amelyek a fenntartható településfejlesztés érdekében fejtik ki tevékenységüket, leginkább a fenntartható városfejlesztést elősegítő közösségi együttműködési kereten keresztül, így az 1994-ben számos európai település és önkormányzat részvételével létrejött az Aalborgi Chartát is, mely „elkötelezi az aláíró feleket a Local Agenda 21 folyamat és a fenntarthatóságot célzó hosszú távú cselekvési tervek kidolgozása mellett. A Chartával párhuzamosan megalakult Európai Fenntartható Városok Kampány azzal a céllal szerveződött, hogy hálózatokat építsen ki egyrészt az aláíró felek, másrészt a városok meglévő hálózatai között, valamint szélesítse a Chartában résztvevők körét.” (CEC, 2006, p 40.) A kezdeményezés jelentőségét növeli, hogy az Európai Unión kívül is több jelentős nemzetközi szervezet támogatását élvezi, mint például:

- Council of European Municipalities and Regions (CEMR) – az Európai Régiók és Önkormányzatok Tanácsa
- United Towns Organisation (UTO) – Egyesült Városok Szervezete
- Eurocities – Euro-városok
- World Health Organisation (WHO) – Healthy Cities Project – Egészségügyi Világszervezet Egészséges Városok Projekt
- International Council for Local Environmental Initiatives (ICLEI) – Helyi Környezeti Kezdeményezések Nemzetközi Tanácsa.

A kampány keretében megrendezett konferenciákon lényeges dokumentumok születtek a helyi fenntarthatóságra vonatkozóan, melyek sorrendben a következők: az *Európai Városok Chartája a Fenntarthatóság Felé*, röviden az *Aalborgi Charta*; a *Lisszaboni Akcióterv*; a *Hannoveri Felhívás*; valamint az *Aalborgi Kötelezettségek*.

Természetesen a *Fenntartható Európai Városok Kampányon* kívül vannak egyéb nemzetközi szervezetek is, melyek a helyi fenntarthatóság kérdését zászlajukra tűzték (pl. az ICLEI Városok a klíma védelméért programja (angolul: Cities for Climate Protection Program), mely 30 ország közel 1000 önkormányzatát tömöríti, vagy az 1990-ben alapított Klíma Szövetség (angolul: Climate Alliance, németül Klima Bündnis), mely 18 európai országból több mint 1600 tagot számlál), azonban a *Kampány* legismertebb dokumentumának az *Aalborgi Chartának* aláírói száma indokoltá teszi, hogy jelen értekezés keretében ezt emeljem ki. Az *Aalborgi Chartát* az életre hívása óta eltelt több mint másfél évtized során ugyanis – a 2010. február 23-i állapot szerint – 2631 európai ön-

kormányzat fogadta el, további 127 önkormányzat pedig kilátásba helyezte annak aláírását. Ezek alapján elmondhatjuk, hogy a Charta széles körben ismert és elismert dokumentum, valamint kijelenthetjük, hogy a helyi fenntarthatóság az önkormányzatok számára Európa-szerte ismert fogalomként vált, mely eszme érdekében tenni is hajlandók.

Míg az *Aalborgi Charta* és a *Európai Fenntartható Városok Kampány* a bottom-up jellegű kezdeményezések számának növelésére irányul, a 2007 májusában elfogadott *Lipcsei Charta a fenntartható európai városokról* röviden a *Lipcsei Charta* a top-down jellegű megközelítésre helyezi a hangsúlyt. A dokumentum aláírásával az EU tagállamok városfejlesztésért felelős miniszterei közös városfejlesztés-politikai elvekben és stratégiákban állapodtak meg: kötelezettséget vállaltak arra, hogy

- saját országukban politikai vitát kezdeményeznek arról, hogyan integrálják a fenntartható európai városokról szóló Lipcsei Chartában lefektetett alapelveket és stratégiákat a nemzeti, regionális és helyi fejlesztési politikákba;
- alkalmazzák az integrált városfejlesztés eszközét és az ehhez kapcsolódó kormányzást a végrehajtás érdekében, valamint megteremtik nemzeti szinten a szükséges kereteket;
- támogatnak egy olyan kiegyensúlyozott területi fejlődést, mely európai policentrikus városhálózati struktúrán alapul. (LIPCSEI CHARTA, 2007)

A dokumentum méltatja „az aalborgi kötelezettségvállalások jelentőségét mint értékes hozzájárulást a helyi stratégiák kidolgozásához és azok koordinált megvalósításához” (LIPCSEI CHARTA, 2007) valamint elismeri, hogy az állami szerepvállalás nélkülözhetetlen a települések fenntartható fejlődésének elérésében. Ez összességében azt jelenti, hogy a döntéshozók egyetértenek azzal, hogy a sikeres helyi fenntarthatósági folyamat a top-down és bottom-up megközelítések együttes jelenlétét igényli. Az EU új JESSICA és JEREMIE elnevezésű programjaival is igyekszik a helyi fenntarthatósággal kapcsolatos kezdeményezéseket támogatni.

Ugyancsak az Európai Unió fontos kezdeményezése a Városi Környezet Tematikus Stratégia, mely a városok fenntarthatósággal kapcsolatos feladatait vázolja fel. A stratégia kijelenti, hogy a városi környezet javításának egyik fő kihívását a környezeti kérdések sokfélesége, a környezetre hatást gyakorló erők, szereplők és tényezők nagy száma és a városi területek életminősége, illetve az eddig alkalmazott, egymástól eltérő megközelítések jelentik. A tematikus stratégia négy területre összpontosít: fenntartható városgazdálkodás, fenntartható városi közlekedés, fenntartható építés, fenntartható város-

tervezés. Eme kérdések alapvető fontossággal bírnak a települések hosszú távú fenntarthatósága szempontjából és ezeken a területeken apró lépésekkel jelentős javulás érhető el. A végleges stratégia a helyi hatóságok, üzleti körök, a tudományos élet szereplői és a civil szervezetek javaslatainak figyelembe vételével 2006 januárjában készült el. (CEC, 2006)

7.2.2. Törekvések a vidéki térségek fenntarthatóságának előmozdítására

Az Európai Unió azonban nemcsak a városias területek fenntarthatóságának kérdésével foglalkozik, a vidékies jellegű térségek fenntarthatóságát is szem előtt tartja. A *Vidéki Térségek Európai Kartája* című jelentése például kijelenti, hogy „a természeti erőforrások és vidéki térségek fenntartható fejlődésének alapelvét növekvő mértékben kell beépíteni a különböző politikákba.” (ET, 1996) A *Cork-i Nyilatkozat* is ehhez hasonlóan fogalmaz, kiemelve, hogy a fenntarthatóság elvének a vidékre vonatkozóan is meghatározóvá kell válnia: „a fenntartható fejlődést a legelső helyre kell állítani az Európai Unió problémái között, és ennek olyan meghatározó alapelvvé kell válnia, amely a vidékre vonatkozó minden politika alátámasztását szolgálja.” (CORK-I NYILATKOZAT, 1996) Ugyanis, ahogyan Nacsa fogalmaz „a fenntarthatóság nézőpontjából a városi térségek és a vidéki térségek jelentenek egy adott dimenziót, ahol a fenntarthatóság aspektusában a vidéki térségek a veszélyeztetettebbek.” (NACSA, 2009)

A vidék szempontjából „a fenntartható fejlődés alapelve arra irányul, hogy megfordítsa az elvándorlást, szembeszálljon a szegénységgel, serkentve a foglalkoztatást és az esélyegyenlőséget és, hogy kellő választ adjon a jobb (élet) minőség, az egészségügy, a biztonság, a személyiségfejlesztés és a pihenés iránti növekvő igényekre, és, hogy hozzájáruljon a vidéki jólét növeléséhez. Azt az igényt, hogy a vidéki környezet minőségét megőrizzük és fejlesszük, be kell építeni minden olyan közösségi politikába, amely kapcsolatban van a vidékfejlesztéssel. Jobb egyensúlyt kell kialakítani a vidéki és városi térségek között, a közkiadások, az infrastrukturális beruházások, az oktatási, egészségügyi és hírközlési szolgáltatások vonatkozásában. A rendelkezésre álló erőforrások növekvő hányadát kell a vidékfejlesztésre és a környezeti célok elérésére fordítani.” (CORKI NYILATKOZAT, 1996)

Ezért a *Vidéki Térségek Európai Kartája* megfogalmazása szerint „a fenntartható fejlődés alapelvének tükröződnie kell minden olyan politikában, amelyeket a vidéki térségek vonatkozólag alkalmaznak és ezeket a politikákat szerves rendszerbe kell integrálni.” (ET, 1996)

A Karta megfogalmazta a vidék hármas szerepét, gazdasági, ökológiai és társadalmi-kulturális funkcióit, melyben az ökológiai funkciót, amely egyben feladat is, a következőkkel írta le: A vidéki térségek

- megőrzik az élet alapjait adó természeti tényezőket (föld, víz, levegő), ésszerű és fenntartható módon hasznosítva azokat;
- megőrzik a környezetükben lévő biotópokat és zöld tereket;
- fenntartják és megőrzik a tájat;
- megőrzik a vidék biológiai sokféleségét, különösen a genetikai diverzitást, a fajok és a tájak sokféleségét;
- jogi eszközökkel és a szükséges ökológiai feltételek megteremtésével védik a vadon élő állatokat. (DORGAI, 2002)

A vidéki térségek fejlesztése céljából az Európai Unió 1991-ben életre hívta a LEADER (Közösségi kezdeményezés a vidéki gazdaság fejlesztéséért) programot azzal a céllal, hogy a fejlesztésben potenciálisan szerepet vállaló helyi csoportok együttműködésének erősítésével az integrált, alulról jövő fejlesztési kezdeményezéseket támogassa. (FVM VIDÉKFEJLESZTÉSI FŐOSZTÁLY – VÁTI KHT., 2004)

A program elsődleges célja az egyre öregedő és elszegényedő vidéki térségek további leszakadásának megállítása volt, a vidéki szereplők ösztönzése és támogatása által a térségük hosszú távú lehetőségeiről történő együtt-gondolkodásban és a térség fenntartható fejlődésének integrált, innovatív stratégiák mentén történő megvalósításában, amely új utakat tár fel az alábbi kulcsterületeken:

- a természeti és a kulturális adottságok gazdagítása,
- a gazdasági környezet megerősítése,
- a közösségek önszervező képességének javítása és
- az együttműködések ösztönzése. (FVM VIDÉKFEJLESZTÉSI FŐOSZTÁLY – VÁTI KHT., 2004)

A későbbi LEADER programok célja továbbra is kísérleti programként szolgálni az integrált, fenntartható fejlesztés új megközelítése alakításához és teszteléséhez, amelynek célja az Európai Unió vidékfejlesztési politikájának formálása, kiegészítése, megerősítése. (FVM VIDÉKFEJLESZTÉSI FŐOSZTÁLY – VÁTI KHT., 2004)

7.3. Az EU tagországainak tapasztalatai

A következőkben néhány európai ország gyakorlatát, helyi fenntarthatóság terén tett erőfeszítéseit mutatom be.

A helyi fenntarthatóság iránti elkötelezettség elsősorban az önkormányzatok vezetésén múlik, amit azonban számos tényező befolyásol. Az egyik ilyen tényező a nemzeti kormányzatok hozzáállása a fenntarthatóság kérdéséhez. Egy olyan országban, melynek vezetői a nemzeti fenntarthatósági programok megfogalmazását kiemelten kezelik, a regionális és helyi önkormányzatok számára adott a pozitív példa, s így az önkormányzatok a helyi fenntarthatóságot jelentőségének megfelelő helyen fogják kezelni, és a nemzetközi programokba is élénkebben bekapcsolódnak. Jó példa erre az Egyesült Királyság, ahol a korábbi miniszterelnök Tony Blair több alkalommal is hitet tett a helyi fenntarthatóság eszméje mellett, melynek hatására az önkormányzatok nagy lendülettel fogtak bele fenntarthatósági programjaik elkészítésébe, majd megvalósításába. (DETR, 1998) Ezért fontosnak tartom, hogy bemutassam, hogy az egyes országok központi kormányzatai milyen lépésekkel segítették a helyi fenntarthatóság térhódítását, a stratégiakészítés folyamatát, valamint, hogy milyen eszközöket használtak a folyamat támogatására.

Azonban a nemzeti kormányok elkötelezettsége nem szükséges feltétele az önkormányzatok aktivitásának. Mivel a nemzeti kormányzat sok esetben nem eléggé érdeklődő a fenntarthatóság iránt, vagy egyszerűen csak lassan cselekszik, ezért az önkormányzatoknak sokszor nem szabad a kormányzatra várnia, önállóan kell cselekedniük a közösség fenntarthatóbbá válása érdekében. Ehhez azonban nem elég az önkormányzatok elkötelezettsége, ha a források nem adóttak számukra. A Hannoveri Felhívás is felhívja a nemzeti kormányzatok figyelmét, hogy biztosítsanak az önkormányzatok számára elegendő pénzügyi erőforrást a fenntarthatósági programok végrehajtására, különös tekintettel az elhanyagolt városi területek újraélesztésére és a közlekedésre. (THIRD EUROPEAN CONFERENCE ON SUSTAINABLE CITIES & TOWNS, 2000) Ezért különösen fontos kérdés annak vizsgálata, hogy az egyes országokban az alsóbb szintek mekkora önállósággal rendelkeznek, azaz a regionális és helyi önkormányzatok milyen mértékben képesek a központi kormányzattól függetlenül cselekedni, s mennyire képesek ezáltal a központi politika befolyásolására.

Európa országaiban a centralizált közigazgatás és a decentralizált közigazgatási forma is megtalálható. Ennek megfelelően az egyes országokban a középszintek szerepe jogállásuktól függően eltérő lehet. Tapasztalatok szerint a helyi fenntarthatóság szempontjából sikeresebb államokra a decentralizált közigazgatási forma jellemző, azaz bizonyos funkciókat az alkotmány/jogszabály az alsóbb szintek hatáskörébe utal (HORVÁTH,

2001), s így ezekben az országokban inkább biztosított a nemzeti kormányzat és a helyi közösségek elképzeléseinek együttes megjelenése.

Ezen országok közül azokban, melyekben a központi kormányzat nem mutatott érdeklődést a fenntarthatóság iránt, ámde a középszint hagyományosan erős volt (pl. Olaszország) a középszint képes volt arra, hogy a kezdeményező szerepet magára vállalja. Fontos előny emellett, hogy regionális központok kialakításával a helyi stratégiák könnyebben összehangolhatók és a tapasztalatok átadására is több lehetőség nyílik.

Az ország demokratikus hagyományai, a helyi lakosság önszerveződő képessége a sikeres helyi fenntarthatósági stratégiák alapjait szolgáltatják. Az erős demokratikus hagyományokkal rendelkező országokban az állampolgárok képesek arra, hogy érdemben befolyásolják a döntéshozatal folyamatát. Mint azt már korábban kifejtettem a környezeti politikákban, így a helyi fenntarthatóság esetében is jelentős az állampolgárok szerepe, hiszen a környezet nem tud védekezni, nem tudja befolyásolni a döntéshozatali folyamatot, ezért a környezet védelme elsősorban az ott élő közösség feladata.

Ezen tényezők együttes fennállása esetén a helyi fenntarthatóság folyamata jó eséllyel kecsegtet sikerrel, s így az ilyen országok erőfeszítései más országok, így Magyarország számára is pozitív példaként szolgálhatnak.

A következőkben néhány a fenntarthatóság terén sikeres ország tapasztalatait ismertetem. Az általam kiválasztott országok az Aalborgi Charta három legnagyobb aláírói számával rendelkező ország, Olaszország, Spanyolország és az Egyesült Királyság, valamint a Magyarországhoz méretükben és lakosságuk számában is közelebb álló skandináv országok, melyek markáns helyi fenntarthatósággal kapcsolatos elképzelésekkel rendelkeznek: Svédország, Dánia és Finnország.

Olaszországban a fenntarthatósági folyamat irányítása az 1986-ban alakult Környezetvédelmi Minisztérium feladata, melynek munkáját a Nemzeti Környezeti Ügynökség, valamint a Regionális Környezeti Ügynökségek is segítik. (RAMIERI et al., 2001) Az első jóváhagyott nemzeti fenntarthatósági stratégia 1993-ban készült el a riói konferencia hatására, melyből azonban a helyi vetület teljes egészében kimaradt. (RAMIERI–FIORENTINI, 1999) Mivel a központi kormányzat nem mutatott érdeklődést a helyi fenntarthatóság iránt, a hagyományosan erős középszint vette kézbe a kezdeményezést. Az olaszországi fenntarthatósági politika tehát alulról felfelé kezdett építkezni, azt nagymértékben meghatározták az EU ilyen irányú politikái, illetve a fenntarthatóságra irányuló nemzetközi mozgalmak, úgymint az Aalborgi Charta és az Európai Fenntartható Városok Kampány. Ehhez megfelelő alapot nyújtott az olasz alkotmány is, mely

számos, a fenntarthatóság szempontjából jelentős jogkört a régiókra ruház át, hogy csak egy párat említsünk, ilyenek a városfejlesztés, a gazdaságfejlesztés, a közjóléti és egészségügyi ellátás, valamint a környezetvédelem és az energiapolitika is. Ezen kívül az olasz régiók pénzügyi autonómiáját törvények garantálják, azaz saját adót vethetnek ki, és megosztott adók révén az állami adóbevételekből is részesülnek, továbbá költségvetési támogatást is kapnak. (HORVÁTH, 2001) A források tehát adottak, azok elosztásába kell tulajdonképpen integrálni a fenntarthatóság szempontjait. A régiók elsődlegesen a helyi fenntarthatóság eszméjének terjesztését, és a kezdeményezések koordinálását vállalták magukra, valamint workshopokat és tréningeket szerveztek a helyi köztisztviselők számára.

A fenntartható városok munkacsoport munkájának eredményeként elfogadott 1997. évi 344/1997. törvényben bukkant fel először a helyi fenntarthatóság gondolatköre, melyben a városi fenntarthatóság terjesztését, és rá vonatkozóan pénzügyi eszközök biztosítását, valamint egy új környezetvédelmi politikát irányoztak elő. A törvény megfogalmazza a fenntarthatósággal kapcsolatos intézkedéseket, és forrásokat különít el a környezetvédelemmel kapcsolatos új program kidolgozására, melyek odaítélésének feltételül az önkormányzatok számára az Aalborgi Charta aláírását szabja. A siker érdekében útmutató projekteket indítottak be, valamint díjakat alapítottak a helyi fenntarthatóság terén tett erőfeszítések jutalmazására. (RAMIERI et al., 2001)

A törvényi előírás eredményeként a helyi fenntarthatóság és vele együtt az irányába mutató nemzetközi mozgalmak egyre ismertebbekké váltak, melyet jól jellemez, hogy az Aalborgi Charta aláíróinak száma 2000 és 2001 között, tehát mindössze 1 éven belül több mint megnégyesződött: 105- ről 482-re nőtt.

A helyi fenntarthatósági tervek leginkább a fenntarthatóság környezeti pillérére korlátozódnak, a gazdaság valamint a társadalom témakörére kevés hangsúlyt fektetnek. Az esetek nagy többségében (65%) a környezetvédelmi osztály, kisebb részében (24%) pedig a várostervezési osztály, mindössze 4%-ban pedig a polgármesteri kabinet felelős a helyi fenntarthatósági stratégiák kidolgozásáért.

A stratégiák megvalósításakor a legfőbb nehézséget az elégtelen finanszírozás valamint a tapasztalat és szakértelem hiánya jelentik. További problémát okoz a stratégiák kialakításakor tapasztalt alacsony társadalmi részvétel. A gazdasági és környezetvédelmi jellegű csoportok szerepvállalása megfelelő, azonban a társadalmi szervezetek, úgymint női szervezetek, fiatalok szervezetei háttérbe szorulnak, ahogyan az oktatási és kutatási

intézmények szerepvállalása is hagy kívánni valót maga után. (FOCUS LAB – ITALIAN LOCAL AGENDA 21 NETWORK, 2002)

A környezetvédelmi és területi kérdések a stratégiák 98%-ában, a gazdasági kérdések 57%-ban, míg a társadalmi kérdések azok 63%-ában szerepeltek. A legjelentősebb javulást az egyes közösségek a víz- és hulladékgazdálkodás, a termeléssel összefüggő kérdések, a mezőgazdaság, a fenntarthatósággal kapcsolatos képzések valamint a társadalmi részvétel biztosítása terén érték el. (FOCUS LAB, ITALIAN LOCAL AGENDA 21 NETWORK, 2002)

A környezetvédelem **Spanyolország** számára az 1986-os EU csatlakozás után vált fontos szemponttá, innentől kezdve a spanyol környezetpolitika az EU környezetpolitikájának átvételére összpontosított. A környezetvédelem eszméje megerősödésének egyik igen fontos mutatója volt a Környezetvédelmi Minisztérium felállítása 1996-ban. A minisztérium a fenntarthatóság eszméjét tűzte zászlajára, de környezetvédelmi politikája és fenntarthatósági terve sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. (FONT et al., 1999)

A fenntarthatóság kérdéskörének kezelése így módon az alsóbb szintekre maradt. Spanyolország Olaszországhoz hasonlóan regionalizált állam, a hatalom a nemzeti kormány, a 17 régió, a provinciák valamint a körülbelül 8000 helyi önkormányzat között oszlik meg. A régiók funkciói között megtalálható a területrendezés, a városfejlesztés, a gazdaságfejlesztés, a szociális és egészségügyi ellátás, a vízgazdálkodás és a környezetvédelmi igazgatás, azaz a fenntarthatóság számos eleme, pénzügyi autonómiájuk törvényileg garantált, ám a bevételek legnagyobb része költségvetési támogatásból származik. (HORVÁTH, 2001) Azonban a régiók tevékenysége a fenntarthatóság tekintetében ugyancsak korlátozott, jobbra kimerül az információszolgáltatásban. A provinciák szerepe tulajdonképpen az önkormányzatok segítése, így módon a fenntarthatóság eszméje és gyakorlata szinte kizárólag az önkormányzatokra támaszkodhat. A környezetvédelemmel kapcsolatos tevékenységek közül az 50000 főt meghaladó népességű városok a szeméthyűjtés, a vízgazdálkodás, valamint a környezetvédelmi törvények betartatása iránt felelősek.

A helyi fenntarthatósági programok élenjárója Katalónia, mely már a '90-es években zászlajára tűzte a fenntarthatóságot, Barcelona tartományban például már ekkor 120 önkormányzat vezetője látta el kézjegyével az Aalborgi Chartát.

Spanyolországban a helyi fenntarthatósági programok irányítója a legtöbb esetben az önkormányzat környezetvédelmi osztálya. Ez sok esetben hátrányt jelent, hiszen elszigetelt helyzete miatt más egységek ritkán vállalnak részt a fenntarthatósági politika ki-

alakításában, s így a fenntarthatóságra mint egyszerű környezeti kérdésre tekintenek. A társadalmi részvétel formái sem teljesen kialakultak, főleg a környezetvédelmi csoportokra korlátozódik, melyek zömmel a fenntarthatóság rövid távú kérdései iránt fogékonnyak. Ezért célkitűzés a társadalmi részvétel fokozása, a gyengén képviselt csoportok, úgymint a fiatalok, a szakmai szervezetek és testületek, valamint a fogyasztók szövetségei részvételének fokozása. (FONT et al., 2001)

Az **Egyesült Királyság** esetében ugyancsak a szervezeti alapok megteremtésével valamint a törvényi háttér átalakításával jutottak el oda, hogy a helyi fenntarthatóság terén tett erőfeszítéseik más országok, így Magyarország számára is pozitív példaként szolgálhatnak.

Az Egyesült Királyság első fenntartható fejlődés stratégiája 1994-re készült el, mely kiemelt figyelmet fordított a lakókörnyezet fejlesztésére, az újrahasznosított anyagok és hulladékok hatékonyabb felhasználására, valamint a nem megfelelően tisztított szennyvizek felszámolására.

Az Egyesült Királyságot az unitárius berendezkedésű államok közé soroljuk, azaz a középszintek szoros állami ellenőrzés alatt látják el feladataikat, bár intézményrendszere számos decentralizált vonást tartalmaz. A fenntarthatóság szempontjából fontos funkciók közül a gazdaságfejlesztés, az oktatás és a kultúra, a társadalmi szolgáltatások, a környezetvédelem valamint a közlekedés és az infrastruktúra terén az állam az alsóbb szintekre is ruház át feladatokat. Az ezek ellátásához szükséges forrásokat a kormány megosztott adók, valamint költségvetési támogatások formájában biztosítja. (HORVÁTH, 2001)

A helyi fenntarthatóság az igazi lendületet Tony Blair New Yorkban az ENSZ Közgyűlésének Rendkívüli Ülésszakán 1997. június 23-án elhangzott beszéde nyomán kapta, melyben kijelentette: „Azt *akarom*, hogy 2000-re az Egyesült Királyság összes önkormányzata elkészítse a saját Local Agenda 21 stratégiáját.” (DETR, 1998)

A felhívás hatására a legtöbb önkormányzat a fenntarthatóság elkötelezett híve lett és 2000 decemberére legtöbbjük el is készítette fenntarthatósági stratégiáját.

A közösségek stratégiakészítéssel kapcsolatos feladatairól a 2000. évi önkormányzati törvény rendelkezik, melynek égisze alá tartozik a Local Agendák kialakítása, a partnerségi kapcsolatok szabályozása, valamint a cselekvési tervek készítése is. A stratégiák készítésének folyamatát a *Local Government Management Board* (LGMB) (Helyi Önkormányzatokat Támogató Testület) koordinálja, melynek egyik elsődleges célja az

emberi gondolkodás átformálása, oly módon, hogy gazdasági valamint társadalmi cselekedetei során azok következményeit se hagyja figyelmen kívül. (LUCAS et al., 2001) Kiemelkedő figyelem fordul a társadalmi részvétel, a helyi gazdaság „zöldebbé” tétele, az oktatás-nevelés, a közlekedés, a tervezés, a szilárd hulladék-kezelés, a kötelező tendereztetés, továbbá a nők szerepe irányába.

Svédország az európai helyi fenntarthatósági stratégiák megvalósításának egyik élharcosa. Göran Persson szociáldemokrata miniszterelnök 1996 szeptemberében beiktatási beszédében kijelentette, hogy Svédországnak élen kell járnia a környezeti szempontú fenntartható fejlődés megvalósításában. Ennek velejárója volt a központi kormányzat magas szintű támogatása kampányok, finanszírozás valamint koordináció formájában. 1997 januárjában megalakult a Fenntartható Fejlődés Bizottság a Környezetvédelmi, Oktatási, Munkaügyi, Mezőgazdasági és Pénzügyminiszterek részvételével, a Környezetvédelmi Miniszter vezetésével. A Fenntartható Svédországért Program keretében 1998 és 2001 között a Bizottság kb. 800 millió eurós költségvetéssel gazdálkodhatott. (ECKERBERG, 2001) 1997-et követően megszorodtak a pénzügyi ösztönzők a fenntarthatóságot célzó helyi kezdeményezések felkarolására (a következő években összesen fél milliárd eurónyi összeget költöttek fenntarthatósággal kapcsolatos helyi projektek támogatására), így Svédország esete jó példa a top-down megközelítés sikerére. A pénzügyi ösztönzők megjelenésének köszönhetően 1998-ra a svéd helyi hatóságok 56%-a rendelkezett elfogadott fenntarthatósági stratégiával. Bár ez esetben főként top-down megközelítésről beszélünk, nem mehetünk el szó nélkül amellett, hogy a kezdeményezések 80%-a a civil szférától származott, ami azt mutatja, hogy nem elég a kormányzati szándék, szükség van a lakosság aktív támogatására is az LA21 folyamat sikeréért érdekében.

A fenntarthatósággal kapcsolatos oktatás, valamint a vele kapcsolatos információk széleskörű biztosítása jól mutatja azt a szándékot, hogy az előbb említett cél – a lakosság aktív szerepvállalása és támogatása – érdekében szükséges információval való ellátásuk. Ez a feladat nagyrészt a helyi hatóságokra hárult, ők voltak azok, akik a háztartásokat információval látták el, leginkább brosúrák és hírlevelek formájában, valamint a helyi médián keresztül, míg egyes önkormányzatok kiállításokat rendeztek, kurzusokat, találkozót tartottak és konzultációs csoportokat hoztak létre.

A helyi fenntarthatósági folyamat irányítását az esetek nagy többségében maga a képviselő testület vállalta magára, míg némely esetben az a környezetvédelmi és egészség-

ügyi testület hatáskörébe került. Ez jól mutatja, hogy a fenntarthatóság kérdésének kezelése Svédországban túlmutat a környezetvédelmi kérdéseken.

Bár Svédországot mint a helyi fenntarthatóság élenjáróját említjük, problémák itt is találhatók:

- Az önkormányzatok a központi pénzekből nem egyforma arányban részesednek (a kisebb önkormányzatok nehezen jutnak központi forráshoz).
- A források nem mindig a megfelelő helyre kerülnek (az önkormányzatok arra igényelnek pénzt, amire éppen lehet, nem feltétlenül saját igényeik vagy rászorultságuk alapján).
- Egyes területek mint például a környezeti hatékonyság) túlságosan előtérbe kerülnek, míg mások (pl. életminőség, egyenjogúság) háttérbe szorulnak. (ECKERBERG, 2001)

Finnország példája jól mutatja, hogy a központi kormányzat miként segítheti a helyi fenntarthatósági folyamat beindítását, illetve gyakorlatba való átültetését a szervezeti felépítés átalakításával és a törvényi háttér kiépítésével. Az 1990. évi 'A Fenntartható Fejlődés és Finnország' jelentést követően 1993-ban megalakult a Nemzeti Fenntartható Fejlődés Bizottság, a miniszterelnök elnöklétével, melynek adminisztratív feladatait a Környezetvédelmi Miniszter, kutatás-fejlesztési feladatait a Nemzeti Környezetvédelmi Intézet felügyeli. Az adminisztratív bázis átalakításaként a 11 régió mindegyikében a környezeti érdekeltségű megyei szervezetek regionálisan újjászerveződtek egy regionális környezeti központtá, ily módon az összes környezettel kapcsolatos ügy régióként egy szervezet fennhatósága alá került. Ezek az újonnan létrejött regionális intézmények az 1990-es évek végére a helyi fenntarthatósággal kapcsolatos szervezési ügyek központi szereplőjévé váltak, valamint a fenntarthatósággal kapcsolatos nevelés kérdését is kezükbe vették.

A fenntarthatóság szelleme a törvényi háttérbe is beépítésre került – az 1990-es Építési Törvény, az 1995. évi Helyhatósági Törvény és az 1996. évi Természetvédelmi Törvény mind tartalmaz fenntarthatósággal kapcsolatos elemeket, az 1998-as finn nemzeti fenntartható fejlődés stratégia illetve a 2000. évi Földhasználati és Építési Törvény pedig kifejezetten épít a fenntarthatóság alapelvét jelentő lakossági részvételre a helyi ügyek vizsgálatában. Hátrányt jelent, hogy bár a törvényi háttér kialakításra került, azonban az önkormányzatokra kirótt feladatok szaporodása nem járt együtt forrásnövekedéssel.

Az egyes településeken a fenntarthatósági folyamat irányítását általában egy osztályközi bizottság felügyeli, melyben a környezetvédelmi osztályon kívül a technikai, az építési,

az egészségügyi valamint egyéb adminisztratív osztályok is helyet kaptak. (NIEMI-IILAHTI, 2001)

Dániában a Környezetvédelmi Minisztérium 1988-ban a Brundtland jelentés hatására kezdett el a fenntartható fejlődés, illetve a helyi fenntarthatóság kérdésével foglalkozni. 1996-tól a Szociális, majd a Közlekedési Minisztérium is bekapcsolódott a munka folyamatába. 2000 februárjában törvénybe iktatták, hogy minden önkormányzat számára kötelező a fenntartható fejlődés stratégiájának megfogalmazása. A 'Zöld Település' program keretében évi 30-50 millió dán koronát biztosítottak fenntarthatósági célokra.

Helyi szinten a folyamat irányítása az önkormányzat egy osztálya, legtöbb esetben a környezetvédelmi osztály hatáskörébe került, azonban szerephez jutottak a központi kormányzat által foglalkoztatott külső szakértők is, valamint az ebből adódó negatívumok ellentételezésére nagyobb szerep jut a lakosság széleskörű bevonásának is. (HOLM – WAMBUI KAMARA, 2001)

7.3.1. Az EU tagországok tapasztalatainak összegzése

Az egyes EU tagországok más-más gyakorlatot követnek a helyi fenntarthatóság folyamatának elterjesztésekor. Svédország esetében pénzügyi ösztönzők segítségével valamint oktatással igyekeztek a kormányzat által kívánatosnak tartott vezető szerep elérésére; Finnország esetében a szervezeti felépítés valamint a törvénykezés átalakítása volt a követendő út; Olaszországban regionális kezdeményezések után pénzügyi és egyéb ösztönzők segítségével, valamint információs anyagok biztosításával; míg az Egyesült Királyság esetében ugyancsak a szervezeti alapok megteremtésével valamint a jogszabályi háttér átalakításával próbáltak célhoz érni.

Ahogy a bemutatott példák alapján látható, a szervezeti keretek is országonként eltérőek lehetnek. Míg egyes országokban új intézményként, de minisztériumi szinten foglalkoznak a fenntartható fejlődéssel, külön minisztériumot, vagy minisztériumi testületet hoznak létre a fenntarthatósági folyamat koordinálására, addig más országokban a fenntarthatósági politika egy, már létező intézmény, minisztérium alá tagozódik be, amely intézmény általában a környezetvédelmi minisztérium. A jogszabályi keretek és az e célra igénybe vehető pénzügyi források ugyancsak eltérést mutatnak.

A civil szervezetek az erős társadalmi tőkével rendelkező országokban (pl. DEYNA Spanyolország esetében) akár a fenntarthatósági folyamat irányításában is részt vállalhatnak (FONT et al., 2001), míg más országokban szerepük elenyésző. A folyamatba bevont érdekelt felek ugyancsak meglehetősen sokfélék lehetnek. Több ország esetében

sor került külső szakértők bevonására is (Írország, Dánia), azonban ez a megoldás csak abban az esetben lehet hatékony, ha a lakosság is kellően nagy számban részt vesz a döntések előkészítésében. Törekedni kell az összes érdekelt fél véleményének meghallgatásával történő döntéshozatalra.

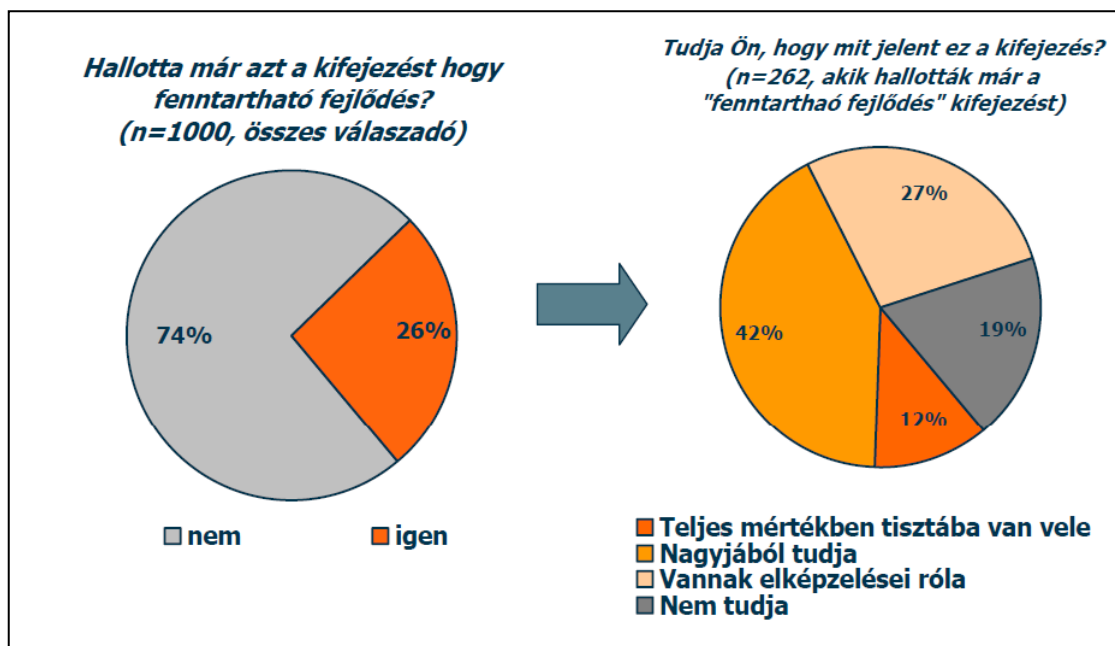
8. A magyar nemzeti kormányzat és a fenntartható fejlődés

A környezet védelme, s ehhez kapcsolódóan a fenntartható fejlődés eszméje napjainkban világszerte az érdeklődés homlokterébe került, miközben Magyarország ezen a téren még ma is gyerekcipőben jár. Az egyik jelentős, a fenntarthatóság ellen ható tényező a gazdasági biztonság hiánya, és sajnos a napjainkban végbemenő gazdasági és társadalmi változások sem a fenntarthatóság elterjedését segítik. A gazdaságot tekintve kevés az olyan kezdeményezés, mely a fenntarthatóság irányába mutat (pl. fenntarthatóbb termelési eljárások támogatása, alternatív üzemanyagfajták használatának ösztönzése). A társadalom tekintetében a lakosság elszegényedése és egészségi állapotának romlása jelent komoly veszélyforrást. A környezeti problémák is egyre erősebben jelentkeznek, például szélsőséges időjárás és egyéb környezeti katasztrófák formájában. A közelmúlt megszorító intézkedéseinek hatására a helyzet javulása nemcsak, hogy nem várható, inkább csak a további romlása valószínűsíthető. Mindezek tudatában a következőkben a (helyi) fenntartható fejlődés magyarországi vonatkozásait vizsgálom.

8.1. A fenntartható fejlődés fogalmának ismertsége

Bár egyre több szó esik a fenntarthatóságról, s a fogalom lassanként mindennapjaink részévé válik, azonban, mint azt a GfK Hungária piackutató intézet 2006-ban készült, és számos helyen idézett felmérése kimutatta (GfK – BCSDH, 2006) az emberek többségének Magyarországon a fogalom mibenléte továbbra is zavaros. A jelentés rámutat, hogy a lakosság mindössze 3%-a van tisztában a fogalom pontos jelentésével (5. ábra). Ez az arány abból a szempontból is elgondolkodtató, hogy a fenntartható fejlődés fogalma mára a politika, valamint a vállalkozások látókörébe is bekerült, és egyre többet hallani a „fenntartható” kifejezést olyan szókapcsolatokban is – úgymint fenntartható növekedés –, amelyek nemcsak hogy távol állnak a szó valódi tartalmától, de azzal egyenesen ellentétesek.

Mindez elsősorban azért jelent problémát, mert ahogyan a Nemzeti Fenntartható Fejlődés Stratégia 2005-ös előkészítő anyagának egyik melléklete is mondja: „elsődleges követelménynek kell tekinteni a fenntartható fejlődést segítő szemlélet megerősítését, hogy a társadalomban kialakuljon a hosszabb távon fenntarthatatlan (visszafordíthatatlan) következményekkel járó társadalmi-gazdasági folyamatok megváltoztatásának igénye, ezekre vonatkozóan az elővigyázatosság és a megelőzés alapelveinek elfogadása és kellően hatékony alkalmazása.” (MKK, 2005, 20. o.)

5. ábra

A fenntartható fejlődés fogalmának országos ismertsége (2006)

Forrás: (GFK – BCSDH, 2006)

A szemléletmód megváltoztatására – ahogy a *Bellagio elvek* hetedike is mondja – csak hatékony kommunikáció által nyílik lehetőség. „A fenntarthatóságot szolgáló szemlélet erősítése magában foglalja a sokrétű társadalmi és ökológiai ismeretek közreadását és különösen az összefüggéseik megvilágítását, a környezettudatosság erősítését, a társadalmi és környezeti problémák termeléssel és fogyasztással való kapcsolatainak tudatosítását.” (MKK, 2005, 20. o.) A lakosság értékrendjének átformálása valamint napra készre tétele fenntarthatósággal kapcsolatos ügyekben információs anyagok terjesztésével valósul meg. Azonban, ha Rio után 15 évvel egy kutatás a lakosság részéről ilyen mértékű ismerethiányt állapít meg, az azt jelenti, hogy a fenntarthatóság kommunikációja Magyarországon a felmérés időpontjáig gyakorlatilag eredménytelen volt.

Juhász szerint „a fenntarthatósággal kapcsolatos jövőképünk akkor fog kifejlődni, ha a környezeti, gazdasági és társadalmi erők változáson mennek keresztül”. Ez a fenntarthatóság alapelveinek a nemzeti oktatási rendszerbe történő beépítésével valósulhat meg. (JUHÁSZ, 2001, 97.o.) Ahogyan azonban a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács rámutat „a környezetre vonatkozó ismeretek szinte teljesen hiányoznak az ismeretanyagokból, nemhogy összefüggéseket mutatnának be.” (NFFT, 2010, 20. o.)

8.2. A nemzeti kormányzat elkötelezettsége

A szemléletmód megváltoztatásában komoly segítség lehetne a nemzeti kormányzat a jelenleginél erőteljesebb szerepvállalása, melynek előfeltétele a fenntarthatóság iránti elkötelezettség megléte. Ezért a továbbiakban a központi kormányzat fenntartható fejlődéssel és annak helyi aspektusával kapcsolatos eddigi tevékenységével foglalkozok, arra keresve a választ, hogy az első hipotézisem igaznak tekinthető-e.

H1: A központi kormányzat részéről hiányzik az elkötelezettség a helyi fenntarthatósági stratégiák készítése iránt.

A hipotézist öt szempont, az intézményrendszer kialakítása, a stratégia elkészítése, a jogszabályi háttér megteremtése, a pénzügyi források biztosítása, valamint a fenntarthatóság eszméjének és feladatainak terjesztésével kapcsolatos tevékenységek vizsgálatával igazolom, bemutatom, hogy az elmúlt években Magyarországon ezeken a területeken milyen intézkedések történtek, különös tekintettel a helyi fenntarthatósággal kapcsolatos kezdeményezésekre.

8.2.1. Az intézményrendszer kialakítása

A kormányzatok világszerte tudatában vannak, hogy felelősséggel tartoznak a (helyi) fenntarthatóság kérdése iránt, hiszen már az *Agenda 21* dokumentum is az ember és környezete kapcsolatának rendezésének kulcsát a nemzeti kormányok és a nemzetközi szervezetek felelősségvállalásában és politikai elkötelezettségében látta:

„A kormányoknak – ahol szükséges a nemzetközi szervezetekkel együttműködve – növelniük kell a nemzeti intézményi lehetőségeket és teljesítőképességüket a társadalmi, gazdasági fejlődés és a környezetvédelmi kérdések ötvözésére, a fejlődéssel kapcsolatos döntéshozatal és a végrehajtás minden szintjén. Figyelmet kell fordítani arra, hogy a szűk látókörű ágazati megközelítést felváltsa a teljes, ágazatokon átívelő koordináció és együttműködés.” (UNCED, 1993, 73-74. o.)

A fenntartható fejlődés felé vezető út során a központi kormányzat elsődleges feladata a fenntarthatóság intézményrendszerének kialakítása. Ennek egyik elsődleges szempontja egy olyan szervezeti egység kialakítása, mely a fenntarthatósággal összeegyeztethető politikákat és kezdeményezéseket koordinálja.

E felelős intézmény lehetőség szerint több minisztériumot és ügynökséget képvisel. Nemzetközi kutatások azt mutatják, hogy a legjobb megoldásnak az bizonyul, amikor a fenntarthatósági folyamat szervezése a lehető legmagasabb – pl. minisztériumi – szinten

történik, a lehető legszélesebb ágazati spektrum részvételével. A nemzeti koordináló intézmény feladatai a következők:

- a nemzeti fenntartható fejlődés stratégia kidolgozása a helyi stratégiák és kezdeményezések koordinálása céljából;
- jogszabályi háttér kialakítása;
- források felkutatása, támogatásrendszer kidolgozása a fenntarthatóság előmozdítására;
- konferenciák, képzések, workshopok rendezése;
- útmutatók, esettanulmányok publikálása;
- a fenntarthatósággal ellentétes folyamatok háttérbe szorítása;
- kapcsolattartás a kormányzat alsóbb szintjeivel.

Már 1993-ban, nem sokkal a riói konferenciát követően, megalakult a magyar Fenntartható Fejlődés Bizottság a kormány határozata alapján, a konferencián elfogadott programokból és egyezményekből adódó hazai feladatok meghatározására és a végrehajtás koordinálására. Vezetője a környezetvédelmi tárca vezetője lett, a tárcaközi bizottságban megalakulásakor a belügyi, földművelésügyi, igazságügyi, ipari és kereskedelmi, közlekedési, hírközlési és vízügyi, művelődési és közoktatási, nemzetközi gazdasági kapcsolatokért felelős, népjóléti, pénzügyi tárca, valamint a Magyar Tudományos Akadémia, az OMFB, az Országos Atomenergia Bizottság képviselői mellett a környezet- és természetvédő társadalmi szervezetek képviselői is helyet kaptak. A bizottság feladata elsősorban a témakörhöz kapcsolódó nemzetközi tárgyalásokon való részvétel előkészítése, az azokon képviselendő álláspont kialakítása, valamint a tárcaközi egyeztetést és a bizottságban képviselt nem-kormányzati szervezetekkel való kapcsolattartás segítése, majd 2001 óta a bizottság elsődleges feladata lett a fenntartható fejlődés hazai koncepciójának, illetve stratégiájának előkészítése, a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos teendők egyeztetése, emellett az európai integráció keretében az Európai Unió fenntartható fejlődési stratégiájából adódó hazai feladatokra való felkészülés elősegítése. (INTERNET4)

Az adminisztratív bázis létrehozása, mely a helyi fenntarthatóság folyamatát koordinálja és irányítja, s melyben a szakértőkön kívül a politika is a lehető legmagasabb szinten képviseli magát, ennél csak jóval később valósult meg. A fenntarthatóság kérdéskörét a 2064/2004.-es számú Kormányhatározat multiszektoriális területként határozta meg, elsősorban a környezetvédelmi és vízügyi minisztérium, továbbá az egészségügyi, szociális és családügyi minisztérium, az esélyegyenlőségi tárca nélküli miniszter, a foglal-

koztatáspolitikai és munkaügyi minisztérium, a földművelésügyi és vidékfejlesztési minisztérium, a gazdasági és közlekedési minisztérium, a pénzügyminiszter, valamint a Miniszterelnöki Hivatal hatáskörébe utalva azt. A számos minisztérium érintettsége jól mutatja, hogy az intézményrendszer kialakításakor a kormányzat valóban a lehető legszélesebb ágazati spektrum lefedésére törekedett, míg a környezetvédelmi- és vízügyi miniszter kiemelése arra is rávilágít, hogy a fenntarthatóságot továbbra is elsősorban környezeti kérdésként kezelik. Bár ez utóbbi tény akár arra is engedhetne következtetni, hogy a központi kormányzat az erős fenntarthatóság követelményeinek szellemében cselekedett, azonban erről ez esetben nincsen szó. A környezeti miniszter kiemelésére elsősorban a fenntarthatóság eszméjének környezeti jellegű ágazati besorolása miatt került sor. Fontos lenne azonban a jelenleginél lényegesen erősebb elkötelezettség kialakítása. Ez az állítás különösen érvényes a helyi fenntarthatóság kérdésével kapcsolatban.

2008. októberében közel egy éves előkészítő munka után megalakult a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács, mely arra vállalkozott, hogy elősegítse Magyarországon a fenntartható fejlődés megvalósítását. „A Tanács küldetése, hogy követendő példát mutasson mindenki számára az általa vallott értékek megélésében, valóra váltásában, és elősegítse az együttműködés kultúráját.” (NFFT, 2008, 1. o.) „A Tanács általános feladatköre, feladatai: a hazai fenntartható fejlődési alapelvek, célkitűzések, átfogó feladatok meghatározásának elősegítése, az ezzel összefüggő nemzetközi együttműködés figyelembevétele, a fenntartható fejlődéssel foglalkozó stratégia rendszeres megújításának és végrehajtásának elősegítése, a vonatkozó tervezési és egyeztetési feladatok koordinálásának támogatása, a nyilvánosság és a társadalmi részvétel erősítése,” (MKO, 2008) mely célok elérése érdekében paradigmaváltásra van szükség. A Tanács 2009. augusztus 28-i ülésén elfogadta a *„Jövőkereső – A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács jelentése a magyar társadalomnak”* című dokumentum tervezetét. (NFFT, 2010) A jelentést a társadalom széles rétegei megismerhették és véleményezhették, mielőtt az Országgyűlés elé került. A Tanács a helyi fenntarthatóság ügyében is tesz lépéseket, 2010. folyamán 8 várost (pl. Szolnok) kért fel arra, hogy útmutató jelleggel készítse el fenntartható fejlődés stratégiáját.

A kormányzat fontos innovatív kezdeményezése volt az intézményrendszer kialakításával kapcsolatban a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa intézményének megteremtése. A poszt megteremtésének célja az egészséges környezethez való alapvető jog védelme valamint a fenntarthatóságot és a környezetminőséget biztosító jogszabályok be-

tartásának figyelemmel kísérése volt. A biztosnak a törvény környezeti ügyekben erős jogosítványokat biztosított. Nem csak azt vizsgálhatta meg, hogy ki a felelős a környezetkárosításért, hanem azt is, hogy a különböző hatóságok megtették-e minden tőlük telhetőt a természetben okozott kár megelőzése érdekében, s igyekezett proaktívan fellépni a jövő generációk környezeti érdekeinek feltárásában, ezek pozitív befolyásolásáért. Így került látókörébe a fenntartható helyi közösségek programja is, mely témában egy projektet is elindított. A *Fenntarthatóság előőrsei* projekt általános célja, hogy olyan közösségi kezdeményezéseket keressen, mutasson fel a társadalomnak, segítse működésüket és hasonlók indulását, melyek elkötelezettek a komplex – környezeti, gazdasági, társadalmi – értelemben vett fenntartható fejlődés mellett. (INTERNET2) 2012. január 1-ével, CXI/2011. Törvény hatályba lépésével a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa intézménye megszűnt, szerepét az újonnan kialakított alapvető jogok biztosa intézmény veszi át, ami tevékenysége során megkülönböztetett figyelmet fordít a jövő nemzedékek érdekeire is. A hivatalban lévő jövő nemzedékek országgyűlési biztosa pedig e törvény hatálybalépésétől az alapvető jogok biztosának a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó helyettese. (MKO, 2011) Ez szervezeti szempontból mindenképpen visszalépést jelent, azonban, hogy funkcionálisan is az-e, az eltelt idő rövidsége okán nem eldönthető.

Kapcsolattartás a kormányzat különböző szintjei között: a top-down és bottom-up jellegű feladatok koordinálása

Európa több országában a top-down jellegű kormányzati elképzelések és a helyi fenntarthatóság kapcsán elengedhetetlennek tűnő bottom-up jellegű kezdeményezések, javaslatok koordinálása a régiók, vagy regionális szintű szervezetek feladata, ugyanis a régiókat földrajzi fekvésük, gazdasági erősségük, társadalmi integrációjuk, természeti potenciáljuk, valamint kulturális vagyonuk alkalmassá teszi e szerepre. (HORVÁTH, 2001) Ez az összpontosítás Magyarországon is kívánatos lenne, hiszen a fenntarthatóság egy olyan komplex fogalom, melynek kezelése az egyes önkormányzatok szintjén kivitelezhetetlen. A gazdasági és társadalmi folyamatok az egyes településeken túlmutatnak, a környezeti problémák megoldása pedig még az előzőeknél is komplexebb kérdésként az egész emberiség érdeke. A középszint – régió vagy esetleg megye – megfelelőnek tűnik ezen feladatok koordinálására, hiszen ezen egységek elég nagyok ahhoz, hogy a folyamatokat átlássák, ugyanakkor mégis közelebb vannak az emberekhez, mint a központi kormányzat, így a közösség problémáit is inkább magukénak érzik.

Magyarországon több európai országtól eltérően a régióknak nincsenek történelmi hagyományaik, míg a létező megyerendszer és a közigazgatás átalakítása már évek óta napirenden van. Mivel a megyék vezetése a jelen pillanatig nem bizonyult aktívnak a fenntarthatóság terén, az erős és a fenntarthatóság mellett elkötelezett régió lehetne az a szint, mely Magyarországon is megindíthatná a helyi fenntarthatósági folyamatot.

Összességében kijelenthető, hogy az intézményi feladatok végrehajtásában hazánk nem áll valami fényesen. A kormányzat csak csekély részben érzi saját hatáskörének, hogy a fenntarthatóság gondolkörét zászlajára tűzze, valamint eszméjét terjessze. Ugyan a nemzeti fenntartható fejlődés stratégia immár ötödik éve rendelkezésre áll, a többi tényező tekintetében jelentős az elmaradásunk. Bár a nemzetközi egyezmények által támasztott kötelező feladatoknak országunk igyekezett megfelelni, ami főként jelentések készítésében nyilvánult meg, azonban ennél sokkal többre nem is futotta a nemzeti kormányzat erejéből. Ennek egyik kézenfekvő magyarázata lehet az elkötelezettség hiánya. A nemzeti kormányzat prioritásainak sorrendjében a környezeti kérdések meglehetősen hátul szerepelnek, ezért a fenntartható fejlődés, mint elsődlegesen környezeti témájú kérdéskör elsősorban a gazdasági és társadalmi kapcsolódások révén, valamint jelentős környezeti problémák (lásd pl. ajkai vörös iszap katasztrófa) esetén kerül előtérbe. A kormányzati elkötelezettség növelése nagyban segítené a társadalmi tudatosság kialakulását a környezet és a fenntarthatóság kérdései iránt, s emellett utat nyithatna a helyi fenntarthatóság folyamatának előremozdulásához is. A kormányzat hatásköre ugyanis ki kell, hogy terjedjen globális jellegű problémák helyi szinten történő tudatosítására, valamint a helyi jellegű megoldási lehetőségek feltárásának elősegítésére is. A helyi stratégiák készítésének jogszabályi háttere ugyancsak nem kialakult, csupán azt rögzíti, hogy a helyi hatóságok részt vehetnek ilyen stratégiák készítésében, nem fogalmaz meg kötelezettségeket, elvárásokat.

Mindezeket figyelembe véve a kormányzat a fenntarthatóság intézményrendszerének kialakításában kifejtett tevékenységét átlagosra (3 pont) értékelem, mivel az intézményrendszer kialakítása meglehetősen későn ment végbe, azonban a területen innovatív kezdeményezéssel is rendelkezik.

8.2.2. A nemzeti fenntarthatósági stratégia kidolgozása

Mivel a fenntarthatóság elérése nagyban múlik a helyes kormányzati gyakorlatokon, az Agenda 21 a nemzeti kormányzatok legfontosabb feladataként nemzeti fenntartható fejlődés stratégiák készítését írta elő. Minthogy a jól átgondolt nemzeti fenntartható

fejlődés stratégia hatékony végrehajtása alapjaiban határozza meg egy ország fenntarthatósághoz való viszonyát, ezért ezzel a kérdéssel a magyarországi helyzet elemzésekor is célszerű részletesebben foglalkozni.

Az nffs azért fontos, mert egy olyan globális cél, mint a fenntarthatóság nem valósulhat meg csupán elszigetelt helyi cselekedetekre épülve, azok egységes stratégiába foglalása elengedhetetlen. (SZLÁVIK, 2002) A helyi fenntarthatósági stratégiák a nemzeti fenntartható fejlődés stratégia égisze alatt bontakozhatnak ki, azzal tehát összhangban kell lenniük. A helyi fenntarthatóságra igénybe vehető összegek is javarészt különböző kormányzati szervektől, úgymint szakminisztériumoktól és minisztériumi esetleg tárcaközi bizottságoktól származnak. Mindezek alapján fontos, hogy az egyes országok rendelkezzenek nemzeti stratégiával, mely egyrésztől támpontot nyújt az egyes helyi stratégiák készítéséhez, másrésztől képes a helyi prioritások egységes rendszerbe foglalására. A nemzeti stratégia egyrészt tehát képes a helyi stratégiákat befolyásolni, másrészt képes hozzájuk alkalmazkodni is.

Magyarországon ezen a téren a helyzet korántsem tekinthető ideálisnak, hiszen a nemzeti fenntartható fejlődés stratégia meglehetősen későn, az Európai Unió egyik sereghajtójaként készült el. A következőkben röviden összegzem a stratégia készítésének körülményeit és legfontosabb szempontjait.

A nemzeti fenntartható fejlődés stratégia iránti igényt hivatalosan először a 2004 márciusában megszületett 2064/2004.-es számú Kormányhatározat fogalmazta meg.

„A Kormány a modern, európai Magyarország értékeinek megőrzése, a társadalmi kohézió és összefogás erősítése és a gazdaság versenyképességének fokozása érdekében felhívja a környezetvédelmi és vízügyi minisztert – az egészségügyi, szociális és családügyi miniszter, az esélyegyenlőségi tárca nélküli miniszter, a foglalkoztatáspolitikai és munkaügyi miniszter, a földművelésügyi és vidékfejlesztési miniszter, a gazdasági és közlekedési miniszter, a pénzügyminiszter, valamint a Miniszterelnöki Hivatal vezető miniszter bevonásával – a fenntartható fejlődési stratégiára vonatkozó szempont- és követelményrendszer kidolgozására.” (MKK, 2004)

A feladat elvégzésének határidejéül a rendelet 2004. szeptember 30-át jelölte meg.

2005 áprilisában került elfogadásra a kormány a nemzeti stratégia készítésére vonatkozó szempont- és követelményrendszere. Ez az anyag a „Regionalitás, települések, területpolitika és területfejlesztés” címszó alatt, egy egész fejezetben foglalkozik a helyi szín-

tek problémáival és feladataival. Megállapítja, hogy fontos a helyi közösségek szerepének erősítése, és hogy „az ezzel kapcsolatos célkitűzéseket, feladatokat helyi, térségi és regionális fenntartható fejlődési programok tartalmazhatják.” (MKK, 2005, 14. o.) A megengedő szerkezet használata arra enged következtetni, hogy az anyag készítői a helyi fenntarthatósági stratégiák készítésének nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget, nem állt szándékukban azok készítését kötelezettségként előírni. Az egyes helyi közösségekre bízták a döntést, hogy szükségük van-e ilyen jellegű dokumentumra.

Ugyanezt a feltételezést erősíti meg a nemzeti fenntartható fejlődés stratégia is, amely hosszas előkészületek után (pl. nffs tervezet (SZABÓ, 2005)) az Európai Unió sürgetésére 2007. júniusában készült el a jelenleg is aktuális, a kormány által elfogadott változatban (2008. februárjában a Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia (MKO, 2008) is elkészült). Ez a végleges változat a *Nemzeti Fejlesztési Ügynökség és a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium* irányításával került kidolgozásra. A stratégia 3 témakörben 11 prioritást jelöl meg, melyek a következők:

- A népesedési problémák kezelése,
- Egészségmegőrzés és az egészséges életmód kialakítása,
- Társadalmi kohézió és a foglalkoztatás javítása,
- Természeti értékek védelme,
- Az éghajlatváltozás veszélyét erősítő tevékenységek visszaszorítása és felkészülés az éghajlatváltozásra,
- Fenntartható vízgazdálkodás kialakítása,
- A versenyképesség fenntartható erősítése,
- Fenntartható termelési eljárások és fogyasztási szokások,
- Az energiagazdálkodás átalakítása,
- Fenntartható mobilitás és térszerkezet kialakítása,
- Gazdasági szabályozás. (MKK, 2007)

A stratégia a prioritások végrehajtását a következő fő cselekvések mentén képzei el:

- A tudásbázis növelése és a tudás megosztása,
- Az állampolgári aktivitás és elkötelezettség növelése,
- A közpolitikák fejlesztése, átalakítása,
- Az intézményrendszer átalakítása,
- A változások értékelése és az eredmények visszacsatolása. (MKK, 2007)

A nemzeti stratégia egészének értékelését ezen értekezés keretein belül nem tekintem célomnak, csupán a helyi fenntarthatósággal kapcsolatos részeire kívánok koncentrálni, mely „az állampolgári aktivitás és elkötelezettség növelése” fejezet cselekvési területeinek egyikeként jelenik meg. Az itt található megfogalmazás szerint:

„Erősíteni kell a részvételt központi és helyi programokkal. Stratégiákat, programokat kell alkotni a részvétel, a bevonás kultúrájának és struktúráinak fejlesztésére. Különösen fontos a „Helyi Agenda 21” programok megalkotása; a felelős vállalati magatartás támogatása; a társadalmi részvételt támogató eszközök fejlesztése; a kormányzati információs rendszerek integrálása és az adathozzáférés biztosítása, valamint az igazgatási szervezetek fogadókészségének fejlesztése.” (MKK, 2007)

A Helyi Agenda 21 kialakításához kapcsolódik a szubszidiaritás elvét érvényességre juttatni kívánó cselekvési terület is, mely szerint:

„Támogatni kell a helyi szintű önrendelkezést és a hálózatosodást. A szubszidiaritás minél szélesebb körű érvényesülése érdekében a központi újraelosztás helyett a helyi erőforrásokra támaszkodó önrendelkezést és önkéntes szövetkezést kell támogatni.” (MKK, 2007)

A nemzeti stratégia tehát már elismeri a helyi fenntarthatósági stratégiák készítésének jelentőségét, azonban nem nyújt bővebb iránymutatást az egyes helyi közösségek számára. A nemzeti stratégia prioritásai valamint cselekvési területei ugyan támpontként szolgálhatnak a helyi stratégiák készítésekor, ugyanakkor a stratégiakészítés jogszabályi háttéréről, illetve pénzügyi feltételeivel kapcsolatban a stratégia nem rendelkezik. Bár hangsúlyozza, hogy a helyi stratégiák készítése különösen fontos, azonban ezen kijelentést nem támasztja alá érvekkel, s nem jelöli ki a helyi stratégiák készítésének elsődleges céljait. Összességében tehát a nemzeti fenntartható fejlődés stratégia elkészülte a helyi stratégiák készítését tekintve nem jelentett jelentős előrelépést, s ennek megfelelően elkészültét nem követte a helyi stratégiák készítésének hulláma. Ez azonban nem nevezhető meglepőnek, ha figyelembe vesszük azt, hogy a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács Jövőkereső című jelentése a stratégiát „a fióknak készült” stratégiának nevezi. (NFFT, 2010)

Ezek alapján úgy értékelem, hogy a nemzeti stratégia elkészítése tekintetében a késedelmes, vonakodó végrehajtás és a határidő elmulasztása jellemző (2 pont).

8.2.3. Jogszabályi háttér kialakítása

A helyi fenntarthatósági stratégiák jogszabályi háttérének megteremtése ugyancsak a központi kormányzat fontos feladata, mely az e célra igénybe vehető források biztosításától csak részben elválasztható feladat. Ezek együttes megléte esetén a közösségek megkapják a szükséges útmutatást a központi kormányzat által megkövetelt kötelezettségekről, illetve az általa biztosított jogokról, lehetőségekről.

Hazánkban a rendszerváltás után a régi, a környezet védelmével foglalkozó jogszabályokat fokozatosan új joganyagok váltották fel.

- 1994: új földtörvény;
- 1995: vízgazdálkodási törvény, környezetvédelmi törvény;
- 1996: természetvédelmi törvény, erdő- és vadászati törvény, veszélyes hulladékokkal kapcsolatos kormányrendelet;
- 1998: géntechnológiával kapcsolatos törvény;
- 2000: hulladékgazdálkodásról szóló törvény;
- 2002: levegővédelmet, víz-, zaj-, rezgésvédelmet szabályozó rendeletek.

Az új törvényekkel szembeni legfontosabb követelmény az EU joganyagával való harmonizáció volt. Témám szempontjából az 1995. évi LIII. Törvény a környezet védelmének általános szabályairól talán a legfontosabb ezek közül. A törvény egyik célja „az ember és környezete harmonikus kapcsolatának kialakítása, a környezet egészének, valamint elemeinek és folyamatainak magas szintű, összehangolt védelme, a fenntartható fejlődés biztosítása”, s egyebek mellett meghatározza a helyi önkormányzatok környezetvédelmi feladatait, és előírja, hogy az önkormányzat „illetékességi területére önálló települési környezetvédelmi programot dolgoz ki, amelyet képviselő-testülete (közigyelése) hagy jóvá.” (MKO, 1995)

Mivel a helyi önkormányzatok fenntarthatósággal kapcsolatos feladatait meghatározó joganyag napjainkig nem született, a nemzeti stratégia mellett ez a joganyag az, ami az önkormányzatok számára a fenntarthatósággal kapcsolatos elvárásokról a legpontosabb feladat-meghatározást nyújtja. Jelen pillanatban ugyanis a helyi fenntarthatósági stratégiák készítésével kapcsolatban csak egy kormányhatározat létezik (MKK, 2005), mely megemlíti, hogy a helyi önkormányzatok készíthetnek fenntartható fejlődés típusú stratégiákat.

Ezek alapján úgy értékelem, hogy a jogszabályi háttér megteremtése tekintetében a kritérium teljesítésének elmaradása állapítható meg (1 pont).

8.2.4. Források felkutatása és támogatásrendszer kidolgozása a fenntarthatóság előmozdítására

A finanszírozás kérdésének rendezése ugyancsak kulcsfontosságú. Mivel a helyi önkormányzatok Európa-szerte – így Magyarországon is – alulfinanszírozottak és a rendelkezésre álló források is törvényileg kötöttek, kormányzati programok biztosíthatják a hiányzó forrásokat helyi fenntarthatósági stratégiák készítésére és megvalósítására, útmutató projektek indítására, valamint az erőfeszítések elismerésére pályázatok illetve díjak formájában. Az *Új Magyarország Fejlesztési Terv* egyik átfogó céljaként a környezeti, társadalmi és gazdasági fenntarthatóság is kiemelésre került. A terv keretében kiírásra került *Környezet és Energia Operatív Program* (KEOP), *Társadalmi Megújulás Operatív Program* (TÁMOP), *Közlekedés Operatív Program* (KÖZOP) és *Gazdaságfejlesztés Operatív Program* (GOP) pályázati kiírásai szem előtt tartották a környezet, a társadalom és a gazdaság harmonikus, fenntartható fejlődését, s így a fenntartható fejlődés számos elemét tartalmazták. Míg a fenntarthatóságot a TÁMOP és a GOP leginkább a szemléletváltás lehetőségének megteremtésével próbálta elősegíteni – a TÁMOP keretében megvalósuló képzéseknek, fejlesztéseknek például hozzá kellett járulnia a fenntartható fejlődést szolgáló tanuláshoz –, addig a Környezet és Energia Operatív Program (KEOP) alapvető célja Magyarország fenntartható fejlődésének elősegítése, a Közlekedés Operatív Program egyik átfogó célja pedig a környezetkímélő közlekedési módok fejlesztése volt a környezeti fenntarthatóság érdekében. A programok prioritási tengelyei, úgymint az Egészséges, tiszta települések (KEOP), a Fenntartható életmód és fogyasztás prioritási tengelyek (KEOP), vagy a Városi és elővárosi közösségi közlekedés fejlesztése (KÖZOP) helyi fenntarthatósággal kapcsolatos kezdeményezések finanszírozására kínáltak pályázati lehetőségeket. (KÁPOSZTA, 2007) Kifejezetten a helyi fenntarthatóságot előírányzó pályázatokról és díjakról, útmutató projektek indításáról nincs tudomásom, bár az *Új Magyarország Fejlesztési Terv* operatív programjai tartalmaztak néhány úgynevezett zászlóshajó projektet (pl. „tisztá város – zöld vidék” program) melyek a helyi fenntarthatósággal kapcsolatba hozhatók.

Az Új Széchenyi Terv pályázati kiírásairól ugyancsak elmondható, hogy a fenntartható fejlődés számos eleme megjelenik bennük. A helyi fenntarthatóság szempontjai elsősorban a Zöldgazdaság-fejlesztési Program pályázati kiírásaihoz kapcsolódnak. Ezek közül a legjelentősebb komponensek:

- A fenntartható életmódot és az ehhez kapcsolódó viselkedésmintákat ösztönző kampányok - szemléletformálás, informálás, képzés.

- Helyi hő- és hűtési energiaigény kielégítése megújuló energiaforrásokkal.
- Megújuló energia alapú térségfejlesztés.
- A fenntarthatóbb életmódot és a fogyasztási lehetőségeket népszerűsítő, terjedésüket elősegítő mintaprojektek.
- Környezetfejlesztési akciók a fenntartható településekért Közép- és Nyugat-Dunántúlon. (INTERNET5)

A pályázati kiírások kiemelt célként kezelik a fenntarthatóság értékrendjének, a fenntartható alternatíváknak, a fogyasztás környezeti hatásait legszélesebb körben történő megismertetését.

A helyi fenntarthatóságra vonatkozó törekvéseket leginkább a Környezetfejlesztési akciók a fenntartható településekért pályázati kiírás segíti, melynek elsődleges célja olyan komplex, egyedi jellegű és mintaértékű környezetfejlesztési programok és arra épülő beruházások, projektek támogatása, melyek hozzájárulnak a fenntartható település- és térségfejlesztés megvalósításához és a településen élők szemléletváltásához, környezettudatos magatartásához. A pályázatban 5000 főnél kevesebb állandó lakossal rendelkező települési önkormányzatok és non-profit szervezetek vehetnek részt. A pályázati kiírás 25-30 beérkezett pályázat támogatásával számol, melyek támogatására 750 millió Forint áll rendelkezésre. (INTERNET5)

A direkt támogatások elmaradása és a pályázati lehetőségek szűkössége alapján úgy értékelem, hogy a pénzügyi források biztosítása tekintetében a kritérium részbeni teljesítése állapítható meg (2 pont).

8.2.5. A fenntarthatóság eszméjének és feladatainak terjesztése

A központi kormányzat igen fontos feladata a helyi fenntarthatósági folyamat gerjesztése, melyre számos eszköz kínálkozik. A fenntarthatóság eszméjének minél szélesebb körben történő terjesztésére, információs anyagok készítésére mind a lakosság, mind a helyi fenntarthatóság szereplői számára Európa számos országában találunk pozitív példát: számos könyv és összefoglaló jelenik meg a témában, kézikönyvek, útmutatók és esettanulmányok születnek (pl. LAFFERTY, 2001; SCHUBERT et al., 2009), valamint konferenciákat, kurzusokat (pl. EASY-ECO³ konferenciák és tréningek – melyek közül kettőn illetve egyen személyesen is részt vehettem) rendeznek a szakértők, valamint a téma iránt érdeklődők számára. Ez utóbbi igen fontos, hiszen a helyi fenntarthatóság

---

³Evaluation of Sustainability: The European Conferences and Training Courses 2005-2007 (EASY ECO), Improving the quality of Sustainable Development Projects, University of Saarland, (A fenntarthatóság értékelése)

folyamatának irányítása egy jól felkészült szakemberekből álló csapat feladata. Ennek a szakembergárdának a kiképzése, továbbképzése, a legújabb trendekkel való megismertetése szakmai konferenciákon valósulhat meg. Ezek a szakember-találkozók azzal a gyakorlati haszonnal is járnak, hogy különböző hálózatok jöhetnek létre a résztvevők között, mely a későbbiekben megteremti a tapasztalatcsere, valamint a konzultáció lehetőségét is. Magyarország ebben az összevetésben nem áll túl jól, hiszen konkrétan a témával foglalkozó konferencia és képzés alig van, s azok is csak szűk körben, a témával foglalkozó kutatók és szakértők által ismertek.

Kétségtelen, hogy a szakemberek képzése kiemelten kezelendő, azonban a helyi fenntarthatóság folyamata csak akkor lehet sikeres, ha sikerül a helyi közösségek minél szélesebb körét megnyerni a stratégia számára. Igyekezni kell a közösséget már a döntéshozatal folyamatába a lehető legnagyobb mértékben bevonni, hogy a döntések ne egy szűk csoport preferenciáit tükrözzék.

A központi kormányzat és a helyi önkormányzat számára fontos közös feladat kell, hogy legyen a fenntarthatóság eszméjének a közösséggel való megismertetése. Ezen belül a központi kormányzat feladata annak megoldása, hogy a lakosság tájékozott legyen (akár az önkormányzatok lehetőségeinek igénybe vétele által) a fenntarthatóság mibenlétét, valamint prioritásait illetően, míg a helyi problémák, veszélyek és lehetőségek megismertetése a helyi önkormányzatok illetékességi köre. Annak érdekében, hogy az önkormányzatok képesek legyenek e feladat teljesítésére, fontos, hogy tisztában legyenek saját szerepükkel. Ennek elérése ugyancsak a nemzeti kormányzat feladata, mely az önkormányzatoknak szóló tájékoztató anyagok formájában valósulhat meg. Ilyen jellegű anyag azonban mindösszesen egy darab útmutató készült még 2002-ben (SZLAVIK-TURCHANY, 2002), melyet a Belügyminisztérium 4000 példányban keszített el, és minden önkormányzathoz eljuttatott. Ezen az anyagon kívül csak néhány könyv (SZLÁVIK, 2005), esettanulmány és cikk folyóiratokban (pl. HUSZTI, 2003, VÁSÁRHELYI, 2003, CSETE M., 2005), valamint szakdolgozat, diplomamunka (pl. DANKÓ, 2006, IVÁDY, 2009) és disszertáció (CSETE, 2009) foglalkozik a témával, ám ezen anyagok inkább csak szakmai körökben ismertek. A külföldi szakirodalom magyar nyelven nem, vagy csak áttételesen elérhető, ami nehezíti a hírek áramlását, így a nemzetközi trendek és kezdeményezések csak megkésve jutnak el hazánkba. Bár számos konferencián elhangzanak előadások a témában, azok csak kis létszámú közönséghez jutnak el. A központi kormányzat számára ezért kiemelt célként kell, hogy szerepel-

jen a hozzáférhető magyar nyelvű útmutatók és esettanulmányok számának növelése az önkormányzatok valamint a lakosság számára egyaránt.

A fenntarthatóság, és azon belül a helyi aspektusok megismertetése során ugyancsak jelentős szerep hárulhat a médiára, azon belül is elsősorban a közszolgálati és helyi televíziókra – hiszen az Internet mellett ezek jelentik a lakosság fő információforrását –, valamint az országos és helyi napilapokra. Az önkormányzatok saját kiadványai ugyancsak a téma szószólói lehetnek.

Az útmutatók, esettanulmányok és képzések kis száma alapján úgy értékelem, hogy a kormányzat tevékenységét a fenntarthatóság eszméjének és feladatainak terjesztésével kapcsolatos tevékenységek tekintetében a vonakodó végrehajtás és a kritérium részbeni teljesítése jellemzi (2 pont).

Az előzőekben tárgyalt tényezőket a 12. táblázat összegzi.

12. táblázat

A nemzeti kormányzat fenntarthatósággal kapcsolatos tevékenységének értékelése

Értékelési szempont	Teljesítmény (1-5 pont)
Az intézményrendszer kialakítása	3 pont
A stratégia elkészítése	2 pont
A jogszabályi háttér megteremtése	1 pont
A pénzügyi források biztosítása	2 pont
A fenntarthatóság eszméjének és feladatainak terjesztése	2 pont
Összesen	10 pont

Forrás: Saját összeállítás

A megalkotott besorolási rendszer szerint a nemzeti kormányzat tevékenységét a passzív ellenálló magatartás jellemzi. Ez egybecseng **első hipotézisemmel**, azaz a nemzeti kormányzat elkötelezettsége a helyi fenntarthatóság iránt kívánnivalót hagy maga után.

T1: A központi kormányzat részéről hiányzik az elkötelezettség a helyi fenntarthatósági stratégiák készítése iránt.

Javaslatok

A nemzeti kormányzat számára a helyi fenntarthatóság elősegítése céljából javaslataim a következők:

- A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Stratégia már előkészületben lévő felülvizsgálata során a települések fenntartható fejlődéssel összefüggő feladatait részle-

tesen körül kell járni úgy, hogy az valóban támpontot nyújtson az egyes közösségek számára kötelezettségeikről, jogaikról illetve lehetőségeikről.

- Az önkormányzatok fenntartható fejlődéssel összefüggő feladatait jogszabályba kell foglalni. Olyan jogszabályi keretek szükségesek, amelyek a helyi fenntarthatóságot támogatják, és a kötelezettségek elmulasztását szankcionálják.
- A nemzeti kormányzatnak támogatnia szükséges az új típusú, fenntarthatósági programok kidolgozására és megvalósítására vonatkozó törekvéseket. Ez megvalósulhat pályázatok kiírásával, pilot projektek indításával, illetve az ilyen irányú kezdeményezések díjazásával.
- Az egyes közösségek kevés információval rendelkeznek a helyi fenntarthatóság céljaival, lehetőségeivel kapcsolatban, ezért fontos, hogy a nemzeti kormányzat tájékoztató kampányokkal, útmutatókkal és esettanulmányokkal segítse elő a helyi fenntarthatóság térnyerését, melyben a közösségi média is fontos szerepet tölthet be.

9. A helyi közösségek és a fenntarthatóság

A „Helyi Agenda 21” stratégiák kidolgozása és végrehajtása a fenntartható fejlődés folyamatának egyik legfontosabb szeletét jelentik. Az előző alfejezetben bemutattam a központi kormányzat felelősségét e téren, azonban fontos tudatában lenni annak, hogy nem egyedül a kormányzat a felelős a helyi fenntarthatósággal kapcsolatos kezdeményezések alacsony számáért.

A fenntarthatóság szempontjából sikeres országokban *Lafferty* szerint a központi kormányzat támogatása mellett nagyban szükség van a helyi szint önszerveződő- és kezdeményezőkérségére is. (LAFFERTY, 2001) Az önszerveződő készség biztosíthatja azt, hogy a stratégiában kijelölt célok a széles nyilvánosság prioritásait tükrözzék, míg a kezdeményezőkérség által innovatív megoldások jöhetnek létre a helyi problémák megoldására. Összességében elmondható tehát, hogy az LA21-ek helyi szinten a lakosság konzultatív részvételével kell, hogy kidolgozásra kerüljenek.

Mivel – mint azt az előzőekben bemutattam – a központi kormányzat helyi fenntarthatósággal kapcsolatos erőfeszítései nem eléggé markánsak, a helyi fenntarthatóság folyamatának top-down jellegű gerjesztése Magyarországon aligha valósulhat meg. A legfontosabb akadályozó tényezők az elkötelezettség, valamint a szabályozás és a források hiánya.

Azonban a Local Agenda 21 programok hagyományosan a helyi közösség önszerveződő készségén alapulnak, a lakosság innovatív kezdeményezései révén helyi jellegű megoldások jönnek létre a fenntarthatóság globális problémájának megoldására vonatkozóan (ECKERBERG, 2001), ezért érdemes megvizsgálni, hogy a helyi fenntarthatóság alulról szerveződő folyamatok útján való térnyerésének mekkora az esélye. Hipotézisem szerint:

H2: A települések többsége nem áll készen helyi fenntarthatósági stratégiák készítésére.

A hipotézis igazolása során kitérek az önkormányzatok helyzetének elemzésére, vizsgálom a magyar társadalom értékrendjét, a lakosság önszerveződő készségét és szerepvállalását a döntéshozatalban, majd szót ejtek a települési fenntarthatósági stratégiák alapjául szolgáló dokumentumokról, a magyar települések nemzetközi kezdeményezésekben való részvételéről, a fenntarthatósági stratégia készítését befolyásoló tényezőkről és az annak elkészítéséből adódó lehetőségekről.

A vizsgált témakörökkel kapcsolatos alhipotéziseim a következők voltak:

- AH1: A gazdaság, a társadalom és a környezet tényezői eltérő súllyal szerepelnek a település életében. A gazdaság fellendítése és a társadalmi jólét kérdése a közösségek értékrendjében összességében megelőzi a környezeti szempontokat.
- AH2: Noha számos olyan dokumentum áll az önkormányzatok rendelkezésére, melyek egy jövőbeni fenntarthatósági stratégia alapjait képezhetik, ezek színvonala és tartalma településenként változik.
- AH3: A lakosság nem játszik kellőképpen aktív szerepet a települések életében, így a döntések legtöbbször a település képviselőtestületének hatáskörében születnek meg.
- AH4: A jelenlegi személyi és anyagi feltételek mellett a települések nem képesek helyi fenntarthatósági stratégiák készítésére.

A már létező magyarországi fenntarthatósági stratégiákról, programokról és tervekről külön fejezetben számolok be.

Abból a célból, hogy megállapításaimat empirikusan igazoljam, kérdőíves felmérést végeztem a Gyöngyösi Kistérség települési önkormányzatai, valamint a települések lakosai körében a település életének, valamint a helyi fenntarthatóság kérdésköreinek vonatkozásában. Bár a Local Agenda 21 programok elsősorban egy-egy település fenntarthatósággal kapcsolatos feladatait határozzák meg, mégis úgy döntöttem, hogy a hipotézisek tesztelését egy teljes kistérségben fogom elvégezni. Ennek egyik oka, az volt, hogy ahogyan Csete László is megemlíti, egy település nem lehet önmagában fenntartható, a település fenntarthatósága csak a körülötte lévő vidékkel fenntarthatóságával párhuzamosan valósulhat meg. (CSETE L., 2005) A másik ok az volt, hogy az empirikus felmérés szélesebb körben történő elvégzésével komplexebb kép alakulhat ki mind az egyes közösségek értékrendjéről és önszerveződő készségéről, a települések rendelkezésére álló dokumentumokról, mind pedig a stratégiakészítést befolyásoló tényezőkről, mintha csupán egy kiválasztott település vonatkozásában végezném el a vizsgálatokat.

Az eredmények bemutatásakor elsőként az empirikus felmérés eredményeit ismertetem, majd az eredményeket általánosítva bemutatom az egyes témakörökre jellemző magyarországi állapotokat.

A következő alfejezetben az empirikus felmérés helyszínéül szolgáló kistérséget, valamint a kérdőív készítésének szempontjait mutatom be.

9.1. Az empirikus felmérés körülményeinek bemutatása

9.1.1. A kistérség bemutatása

A kérdőíves felmérés helyszíne a gyöngyösi kistérség volt. A kistérség Gyöngyös városából, melynek népessége meghaladja a 30000 főt, valamint 24 kisebb településből áll, melyek közül a KSH 2009. évi adatai szerint 4 település lakossága nem éri el az 1000 főt, a többi 20 település népessége 1000 és 5000 fő közé esik (13. táblázat).

13. táblázat

A Gyöngyösi Kistérséghez tartozó települések lakosainak száma (2009)

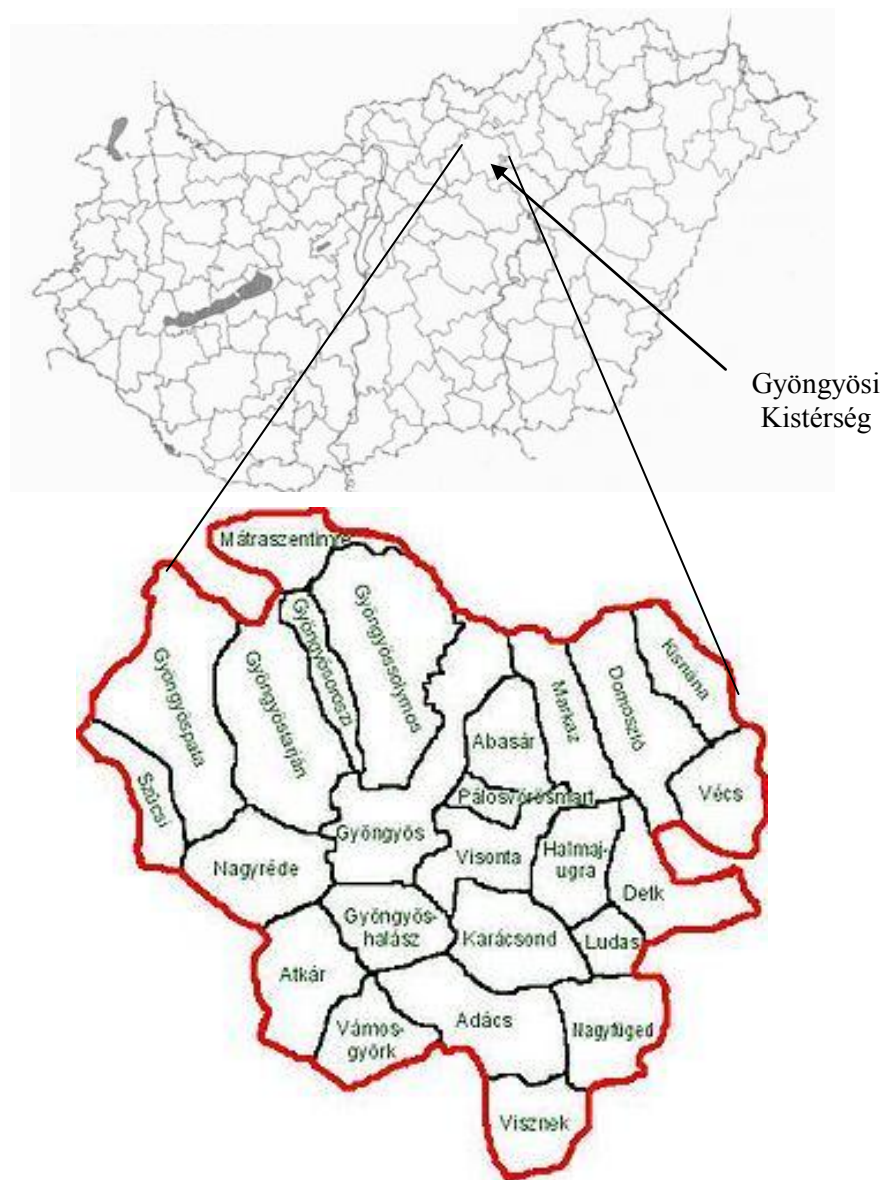
Település	Lakónépesség	Település	Lakónépesség
Abasár	3288	Kisnána	1100
Adács	2897	Ludas	836
Atkár	1776	Markaz	1825
Detk	1249	Mátraszentimre	547
Domoszló	2168	Nagyfüged	1843
Gyöngyös	32332	Nagyréde	3378
Gyöngyöshalász	2689	Pálosvörösmart	Még nem volt különálló (1000 alatt)
Gyöngyösoroszi	1552	Szücsi	1659
Gyöngyöspata	2768	Vámosgyörk	2016
Gyöngyössolymos	3220	Vécs	725
Gyöngyöstarján	2483	Visonta	1111
Halmajugra	1345	Visznek	1205
Karácsond	3234	Összesen	77246

Forrás: (INTERNET3)

A vizsgált terület települései természetföldrajzi, településszerkezeti és funkcionális egységet képeznek. Gazdaságföldrajzi szempontból Gyöngyös város vonzáskörzetéhez tartoznak. A Központi Statisztikai Hivatal besorolása alapján az érintett települések a Gyöngyösi kistérséghez tartoznak. A települések Gyöngyös Körzete Kistérségi Fejlesztési Társulás keretében működnek együtt. A települések elhelyezkedését a 6. ábra szemlélteti.

A kistérség gazdasági, társadalmi valamint környezeti viszonyainak bemutatásához Gyöngyös Statisztikai Kistérség Vidékfejlesztési Operatív Programját (GYSK, 2004) és Közoktatási Intézkedési Tervét (EURON KFT., 2008) használok.

A kistérség területi kiterjedése 751 km². A lakosság száma 2009-ben 77246 fő volt. A kistérség fő célja, az országos átlagnak megfelelő életszínvonal megteremtéséhez szükséges fejlesztések szakszerű, gyors és hatékony végrehajtása. (GYSK, 2004) (EURON KFT., 2008)

6. ábra

A Gyöngyösi Kistérség és a hozzá tartozó települések

Forrás: (ENYEDI – HORVÁTH, 2002; INTERNET6) alapján

Földrajzi viszonyok

A vizsgált kistérség természetföldrajzi értelemben két nagytáj, az Alföld és az Északi Középhegység határán helyezkedik el. Közigazgatási szempontból a települések mind-egyike Heves megye területén helyezkedik el.

A kistérség területe gazdaságföldrajzi szempontból három jól elkülöníthető térségre osztható: a gyöngyösi vonaltól délre eső, alföldi, síkvidéki jó mezőgazdasági termőterület, mely erdőben igen szegény, döntő a szőlő-, a gyümölcs- és a kertészeti kultúrák termelése; a második körzetben, a mátrai erdőtömbben igen jelentős, összefüggő erdőál-

lomány van, a mezőgazdasági termelés jelentősége viszont kicsi; a települések harmadik csoportjához azok a községek tartoznak, ahol külszíni bányászat alakult ki. Mindezek alapján a térségben adottak a sokoldalú és többcélú területhasznosítás feltételei.

Gazdaság

A térség termőterülete 57 899 ha, amelyen belül meghatározó jelentősége van – más térségekhez képest – a szőlő-gyümölcs-kert területnek (10,4 %), illetve az erdőterületnek (30,87 %). A rét-legelő terület aránya az összes területből 10,8 %, míg a szántóterület aránya 46,16 %.

A térség vállalkozásainak száma közel 4000, melyből nagyjából 1500 a társas vállalkozás. Ezek nagy része a szolgáltatási szektorban található kisvállalkozás, így a régió kiskereskedelmi üzleti és vendéglátóhelyi ellátottsága megfelelő. A boltok nagyobb hányada élelmiszer-szaküzlet és élelmiszer jellegű vegyes üzlet. A vállalkozások nagy részt (70%) Gyöngyösre koncentrálnak. A nagyobb társas vállalkozások az élelmiszeriparban, a tejiparban, a textiliparban, a fémfeldolgozó- illetve a gépiparban találhatók. A térség meghatározó jelentőségű ipari létesítménye a Mátrai Erőmű a hozzá tartozó bányaterületekkel, mely Visonta határában helyezkedik el.

A munkanélküliségi ráta 2007-ben kicsivel az országos átlagfeletti, 9,9%-os volt. A munkanélküliek nagyobb hányada szakképesítéssel nem rendelkezik, illetve alacsony képzettségűek. A helyben foglalkoztatottak aránya a legtöbb kistépülés esetében 10-20% közötti.

Turisztikai szempontból megemlítendő, hogy a kistérség változatos természeti adottságokkal, és táji értékekkel, történelmi nevezetességekkel, műemlékekkel, néprajzi látványosságokkal rendelkezik. Csaknem minden településen van műemléktemplom vagy népi lakóház, mely idegenforgalom vonzó létesítmény lehetne. Problémát okoz, hogy e látványosságok általában magukban állnak, nem kapcsolódnak egymáshoz illetve eseményturizmushoz, így – bár a férőhely sűrűség a kistérségben a régió belül is az egyik legnagyobb – nem képesek a látogatókat hosszabb időre a kistérségben tartani. (GYSK, 2004) (EURON KFT., 2008)

Társadalom

A lakosság száma a kistérségben 77246 fő. A népesség fogyása az országos átlagnak megfelelő mértékű, kb. 0,5%/év. A népesség fogyása és elöregedése különösen a kistépüléseken jellemző. A munkanélküliség nagyságrendje és összetétele az elmúlt években 10% körül stabilizálódott. A kistérségben tapasztalható jövedelmi viszonyok regio-

nális viszonylatban megfelelőek, de országos viszonylatban nézve legfeljebb közepesnek mondhatóak.

A kistérség településein a kisebbségek aránya igen változatos 0 és 60% közötti. Több település esetében a cigány kisebbség népességarányának növekedésével a felzárkóztató-, ill. kiegészítő képzésnek növekvő szerepe volna.

Általános iskola minden településen, óvoda a nagyobb településeken működik. Középfokú képzést Gyöngyös középiskolái nyújtanak széles oktatási skálával. A kistérségben egy felsőfokú oktatási intézmény található: a gyöngyösi Károly Róbert Főiskola, ahol agrár- és gazdaságtudományi valamint informatikai képzési területen folyik az oktatás.

Az egészségügyi és szociális ellátás zömmel Gyöngyösre koncentrálódik, itt működik kórház, valamint rendelőintézet a járó betegek ellátására. A háziorvosi ellátás-, valamint a személyes gondoskodást nyújtó szociális alapellátás törvényi előírás szerint minden településen biztosított. (GYSK, 2004) (EURON KFT., 2008)

Környezet

A térség természetföldrajzi adottságainál fogva élőhelytípusokban gazdag, változatos terület, melyen két védelem alá eső terület, a Mátra Tájvédelmi Körzet valamint a Gyöngyösi Sárhegy Természetvédelmi Terület található. A természetvédelem szempontjából indokolt a kedvezőtlen adottságú területeken a természetes élőhelyek/életközösségek rekonstrukciója.

A felszíni vizek esetében visszatérő probléma szélsőséges vízjárásuk és ezzel összefüggésben az ezzel járó kockázatok (ár- és belvíz, szennyezésérzékenység). A felszín alatti vizek esetében mennyiségi és minőségi korlátokkal (bányaművelés), veszélyeztetettséggel kell számolni.

Az egészséges ivóvíz ellátás a települések mindegyikén szinte teljes körűen megoldott. A tisztított szennyvizek aránya kistérségi szinten 2004-ben 50-60% körül mozgott.

A hulladékkal való gazdálkodás a törvény szigorodásának következtében nem megoldott, a megoldáskeresés jelenleg is folyik. Gondot okoz továbbá a korábbiakban folytatott és többségében már felhagyott bányászati tevékenységekkel okozott talajszennyezés és a bányagödörökkel szennyezett tájkép. A levegőminőség tekintetében az ipari területeken és a közlekedési pályák mentén tapasztalható határérték túllépés az üledő por és a nitrogén-dioxid tekintetében. A vizsgált térség nagyobb részén a zaj- és rezgésterhelés alacsony, s elsősorban a nagyobb településeken és a közlekedési pályák mentén észlelhető. (GYSK, 2004)

9.1.2. A kérdőív készítésének szempontjai

A kérdőíves felvételezés 2010 tavaszán történt a Gyöngyösi Kistérség önkormányzatai és a lakosság körében.

A kérdőív a következő kérdéskörökre koncentrált:

- A gazdasági, társadalmi és környezeti tényezők súlya a település életében, és az egyes tényezőkkel kapcsolatos problémák rangsorolása.
- A helyi fenntarthatósági stratégiák alapjául szolgáló dokumentumok megléte.
- A lakosság mobilizálhatósága, a helyi közösség szerepvállalása a település életét befolyásoló dokumentumok készítésében, az önkormányzatok és a lakosság együttműködésének mértéke, a közösség a döntéshozatal és a végrehajtás fázisaiba történő bevonásának módozatai.
- A fenntarthatósággal kapcsolatos kezdeményezések a településeken, a fenntarthatósági stratégia készítésének lehetősége, a tudatos tervezéssel járó pozitív változások hasznosítása, akadályozó tényezők.

A kérdőívekkel az önkormányzatokat és a lakosságot szólítottam meg (2. és 3. melléklet). E kettősség célja az volt, hogy vizsgálni tudjam a települési önkormányzatok és a lakosság prioritásainak egyezőségét is.

A kérdőív első részében tájékoztattam a megkérdezetteket a kérdőív, és a kutatás céljáról, és biztosítottam őket az adatok bizalmas kezeléséről. Önkormányzati szinten 18 kérdőív kitöltése történt meg. A kérdőív e formájának célja az volt, hogy a településre vonatkozó adatokról és dokumentumokról pontos képet kapjak, valamint az is, hogy e kérdőíveket a lakosságiakkal összevetve vizsgálni tudjam, hogy a települési önkormányzatok prioritásai megegyeznek-e a lakosság prioritásaival.

A lakossági kérdőívek kapcsán az elsődleges szempont az volt, hogy minél több település polgárai képviselve legyenek, illetve, hogy egyik település súlya se haladja meg jelentős mértékben a többiét. Ez utóbbi feltétel alól egyedül a kistérség központja Gyöngyös volt kivétel, mely méreténél, népességénél és gazdasági súlyánál fogva a kistérségben is nagyobb súlyt képvisel, ezért míg a többi település esetében a maximális kérdőívszám nem haladhatta meg a 20-at, ezt a határt Gyöngyös esetében 100 kérdőívnel húztam meg. A megkérdezettek kiválasztása a településeken véletlenszerűen kiválasztott ingatlanok alapján, az önkormányzatok bevonásával történt. Értékelhető lakossági kérdőív 329 született. A mintavétel véletlen kiválasztással történt a településeken. A korosztályok, az iskolai végzettségek, a nemek arányára a mintavételnél nem tudtunk

figyelni, mert ingatlanok arányában történt a kiválasztás. Az egy ingatlanban lakók közül feltűnően a nők, és a magasabb iskolai végzettségűek voltak hajlandóak a kérdőívek kitöltésére. Ez persze nem azt jelenti, hogy nem a családi véleményt tükrözik a válaszok.

A lakossági válaszadók kor, nem, illetve végzettség szerinti megoszlását az 5. melléklet tartalmazza.

A kérdőív tartalmi részét az önkormányzatok esetében 23 kérdés alkotta. Ezek első csoportja a település problémáit azonosította be; a második rész a településen rendelkezésre álló dokumentumokra vonatkozott; a harmadik kérdéscsoport a társadalmi részvétellel volt kapcsolatos; a negyedik rész pedig egy rövid magyarázó szöveg után (melyet azért tartottam szükségesnek, mert a különböző médiumokban megjelent közvéleménykutatások adatai valamint saját korábbi kutatásaim szerint a magyar lakosság igen kevés információval rendelkezik a fenntartható fejlődés eszméjével kapcsolatban) a fenntartható fejlődés helyi aspektusával foglalkozik.

A lakosság számára a kérdőív rövidített változatát készítettem el (14 kérdés), kihagyva azokat a részeket, melyekről a lakosság feltételezésem szerint nem rendelkezik elegendő információval (pl. a településen rendelkezésre álló dokumentumokkal kapcsolatos tényyszerű információkat), s helyettük inkább azokra a kérdésekre koncentráltam, melyek a lakosok saját meglátásait, tapasztalatait összegzik, valamint mozgósíthatóságukkal kapcsolatosak.

Egyes kérdéseket természetesen részben átalakítottam, hiszen míg az önkormányzatok saját tapasztalataikat felhasználhatták bizonyos kérdésekben, addig a lakosok egyes esetekben csak érzéseikre hagyatkozhattak.

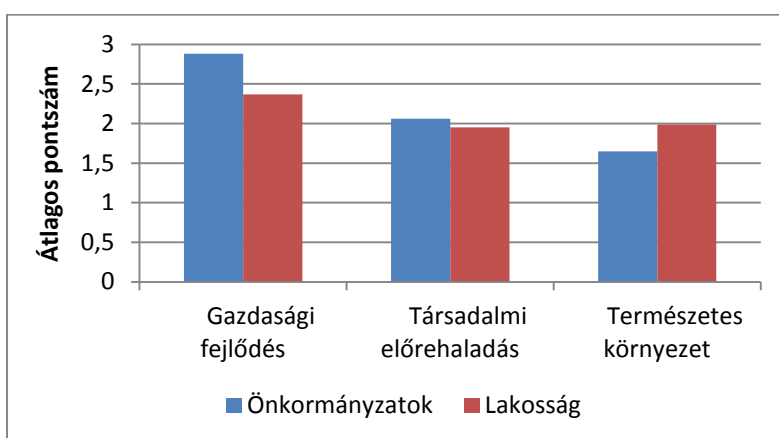
9.2. A társadalom értékrendje

Vizsgálatom tárgya volt, hogy a helyi közösség mennyire fogékony a környezeti problémák iránt, ellenük mennyire hajlandó tenni, illetve, hogy az önszerveződő készsége, társadalmi tőkéje elegendő-e ahhoz, hogy a környezetével kapcsolatos problémákat saját erőből kezelni tudja.

Első alhipotézisem szerint:

- AH1: A gazdaság, a társadalom és a környezet tényezői eltérő súllyal szerepelnek a település életében. A gazdaság fellendítése és a társadalmi jólét kérdése a közösségek értékrendjében összességében megelőzi a környezeti szempontokat.

A fenntartható fejlődés elve értelmében a környezet kérdéskörét integrálni kell a gazdasági és társadalmi döntésekbe. Ez a gyenge fenntarthatóság hívei szerint a három kérdéskör egyenrangú kezelését, míg az erős fenntarthatóság elve szerint a környezet prioritását jelenti. Empirikus felmérésem első kérdése arra vonatkozott, hogy ez miként valósul meg a települések gyakorlatában, illetve, hogy a gazdasági fejlődés, a társadalmi előrehaladás, valamint a természeti környezet kérdéskörei a lakosság prioritásainak sorrendjében milyen súllyal szerepelnek. Mivel a kérdés a fenti szempontok jelentőségét vizsgálta, az olyan válaszokat is elfogadtam, melyek két vagy három szempont jelentőségét egyenrangúként szerepeltették, hiszen már azt is előrelépésnek tekinthetjük, ha a gazdasági és társadalmi ügyeket nem helyezik a környezeti megfontolások elé. Az önkormányzatok valamint a lakosság prioritásait a 7. ábra szemlélteti.

7. ábra

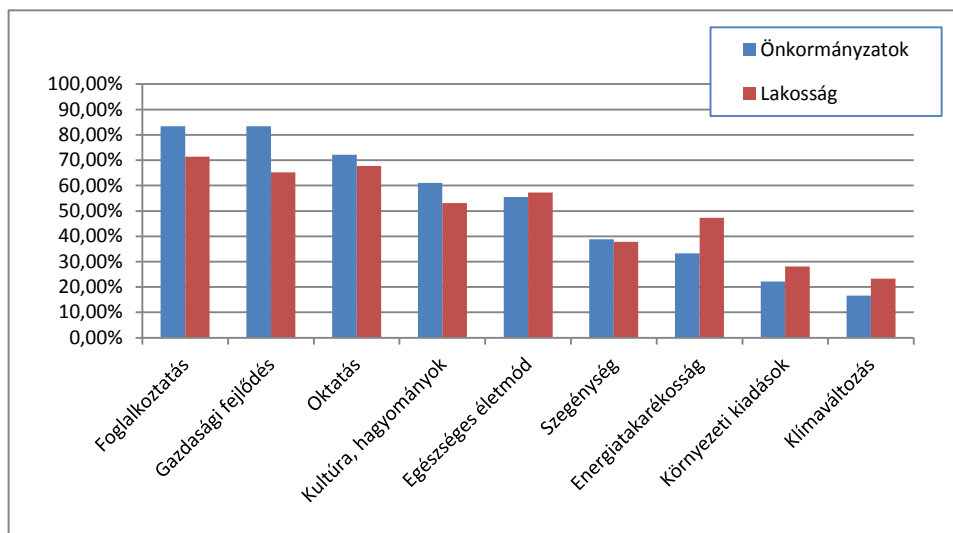
A fenntartható fejlődés 3 tartalmi elemének rangsora a megkérdezett önkormányzatok, valamint a lakosság körében

Megjegyzés: a magasabb értékek a fontossági sorrendben betöltött hangsúlyosabb szerepet jelölnek.

Forrás: saját összeállítás

A válaszok megoszlása azt mutatja, hogy a magyar társadalom általános értékrendjében a gazdasági kérdések súlya nagyobb a társadalmi kérdések súlyánál, és messze meghaladja a környezeti kérdések horderejét. Nem hagyható figyelmen kívül azonban az sem, hogy a lakossági kérdőívek esetén a különbségek kisebbek, mint az önkormányzatok esetében. Ez arról árulkodik, hogy bár az önkormányzatok értékrendje alapvetően meggyezik a lakosság értékrendjével, azonban a gazdasági kérdések számukra – vélhetően az anyagi források szűkössége okán – lényegesen hangsúlyosabban jelentkeznek. Ez azt is jelentheti, hogy, mivel az önkormányzat fontos szereplő a település életében, a lakosság értékrendjének befolyásolását célszerű az önkormányzatnál kezdeni.

A következő kérdésben 23 kérdéskört jelöltem meg, melyeket a válaszadóknak (az önkormányzatoknak, valamint a magánszemélyeknek egyaránt) értékelniük kellett a település életében betöltött jelentőségüknek megfelelően. A 8. ábra néhány kiemelt elem vonatkozásában a település életében kiemelt illetve kevésbé jelentős területeket tartalmazza.

8. ábra

A felsoroltak közül a fenntarthatósággal kapcsolatos területet jelentősnek megjelölő önkormányzatok és lakosok aránya a vizsgált településeken (2011)

Forrás: saját összeállítás

A válaszokat összehasonlítva látszik, a prioritások többé-kevésbé megegyeznek. Az egyezés mértékének meghatározására a Spearman-féle rangkorrelációs együttható meghatározásával éltem. Az egyes prioritásokhoz rangokat rendelve, s ezen prioritásoknak a két rangsorban meghatározott helyét összehasonlítva adódott, hogy a két rangsor Spearman-féle rangkorrelációs együtthatója viszonylag erős egyezést mutat a vizsgált prioritások tekintetében. A vizsgált területek közül lényeges eltérés a két válaszadó csoport között csak a fogyasztói igények kiszolgálása, a tervezett életvezetés, valamint a vízgazdálkodás esetében mutatkozott. Nem meglepő ugyanakkor az sem, hogy míg a vízgazdálkodás, valamint a tervezett életvezetés az önkormányzatok számára számítanak jelentősebb területnek – hiszen ezekkel a kérdéskörökkel az önkormányzatok naponta szembesülnek, s ezekre nagyobb befolyással vannak –, addig a lakosság a fogyasztói igények kielégítését tartja fontosabbnak. A lakosság számára a települési komfort is fontos szempont, életkörülményeit jelentősen befolyásoló tényező, s ennek egy lényeges része a lakosság, mint fogyasztók igényeinek helyben történő kiszolgálása.

Meg kell említenünk azt is, hogy a 8. ábra adott témakörök jelentőségét jellemző adatai részben ellentmondanak a lakosság 7. ábrában illusztrált rangsorának, a környezeti témakörök vonatkozásában, a konkrétan megnevezett témakörök alacsonyabb jelentőségűnek bizonyultak. Ennek magyarázataként az szolgálhat, hogy a lakosság általánosságban a környezet kérdésköreit fontosnak tartja, gyakorlatilag azonban ezekre a kérdésekre mégis kevesebb figyelmet fordít. Erre a jelenségre a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács Jövőkereső című jelentése is ráirányítja a figyelmet, mely kimondja: „Az emberek gondolati szinten vagy a szavaikban hajlandóak az illő értékeket választani, de kevésbé tesznek ezekért az értékekért.” (NFFT, 2010, 20. o.)

A korábban bemutatott módszerrel, Friedman-próbával valamint Wilcoxon-féle előjeles rangpróbával vizsgáltam, hogy mutatkoznak-e jelentős különbségek a problémák fontosságának megítélésében. A próbákat a lakossági kérdőívek vonatkozásában vizsgáltam, s az egyes problémák országos valamint helyi szintű jelentőségét egyaránt elemeztem (6. melléklet). A próbák elvégzése arra világított rá, hogy az egészséges életmód kérdését mind országos, mind helyi szinten kiemelten fontos területként tartják számon a lakosok. Országos szinten a foglalkoztatás kérdése az, amely igen jelentős problémának számít, míg a egyenjogúság és a környezeti kiadások problématerületeknek a lakosság nem tulajdonít különösebb jelentőséget, azt nem érzi országos szinten problémásnak.

Helyi szinten ugyancsak a női egyenjogúság kérdése számít problémamentes területnek, s emellett meglepő módon a turizmus kérdése is a kevésbé kiemelt területek közé került. Az embereket leginkább foglalkoztató probléma helyi szinten ugyancsak az egészséges életmód kérdése, s viszonylag kiemelt helyen szerepel az energiatakarékosság, a közbiztonság és a levegőminőség kérdése is.

A kapott eredmények rávilágítottak, hogy a társadalom értékrendjében a környezeti kérdések a gazdasági és társadalmi kérdésekhez képest alárendelt szerepet töltenek be. Ez a megközelítés a fenntarthatóság gondolatával ellentétes. Bár a fenntarthatóság kapcsán hármas egységről beszélünk, a környezeti megfontolásokon kívül a gazdaság és a társadalom egyes kérdései is a fenntarthatóság témakörének részét képezik – ezért a fenntarthatóság szlogenjeivel sokan képesek azonosulni –, nem hagyható figyelmen kívül a fenntartható fejlődés gondolatköre születésének fő motívuma, nevezetesen az, hogy a gazdaság növekedésének szüntelen hajszolása egy ökológiai katasztrófahelyzet felé sodorja környezetünket, ami a beavatkozást szükségessé teszi. El kell érni, hogy a gazdasággal és társadalommal kapcsolatos valamennyi döntés meghozatalakor a környezeti szempontok is megfelelő figyelmet kapjanak.

Néha ugyan előfordulnak bizonyos környezeti események (pl. tiszai ciánszennyezés, ajkai vörösiszap katasztrófa) melyek országos érdeklődést, felháborodást váltanak ki, ám ezek sem vezetnek a későbbiekben a környezeti kérdések előtérbe kerüléséhez.

A lakosság értékrendjét a politikai viszonyok is hűen tükrözik. *Kerekes* szerint a zöldpárti képviselők száma felvilágosítást ad a társadalom preferenciáiról a tiszta környezet iránt. (KEREKES, 2007) Hazánkban Európa számos országától eltérően a rendszerváltást követő első 5 országgyűlési választás során nem akadt olyan „zöld” párt, melynek parlamenti mandátumot sikerült volna szereznie. A környezeti kérdések a pártok kommunikációs anyagaiban ugyan megtalálhatók voltak, ám nem képezték a pártpolitika szerves részét, s azok megvalósítását a közösség ritkán kérte számon. Ez a környezeti nevelés szükségességére világít rá, s emellett azt is jól mutatja, hogy a környezetvédelmi lobbizás gyenge a gazdasággal szemben. A 2010 évi országgyűlési választások során sem a környezetvédelem, sem a fenntartható fejlődés nem szerepelt kiemelten a nagy pártok kommunikációs anyagaiban. Ez persze nem meglepő, mivel a politika „szükségképpen növekedéspárti, és nem várható el tőle, hogy hosszú távú fenntarthatósági érdekeket helyezzen a növekedés elé.” (NFFT, 2010, 22. o.)

Sok esetben a helyi politika is csak a pártpolitika eszköze, így a politikusok esetenként kiállnak olyan ügyek mellett, melyek a helyi közösség érdekeinek ellentmondanak. Bár a helyi közösséget érintő ügyekben – különösen, ha az a lakosság érdeklődésének középpontjába kerül – könnyebben egyezsége jutnak a politikailag ellenérdekelt pártok képviselői is. A környezeti ügyekhez általában a politikusok pozitívan állnak hozzá – nehéz kimagyarázni egy, a környezetet hátrányosan érintő döntést –, azonban csak addig, amíg azok pártjuk gazdasági érdekeit nem sértik. Mivel Magyarországon a ’zöld’ pártoknak nincs fix szavazótáboruk, jelöltjeik még a helyi képviselőtestületekbe is csak kis létszámban képviseltetik magukat, így nincs a politikusok között egy olyan csoport, mely a környezeti érdekeket a gazdasági érdekek elé helyezné, felvállalva komolyabb ütközéseket is az ellenérdekelt felekkel.

A társadalom értékrendjében a környezeti kérdések hátraszorulásának egyik jelentős oka az információhiány. A sajtó – különösen az elektronikus sajtó (televízió, Internet) – fontos szerepet játszik a társadalmi értékrend befolyásolásában a fenntartható fejlődés jövőképeinek bemutatásán keresztül. Ezt a tényt a 2005-ben elkészült, a fenntartható fejlődés szempont- és követelményrendszerét tartalmazó kormányzati anyag is elismeri: A sajtó fontos szerepet játszik „a társadalmi szemlélet alakításában, az ország jövőjét

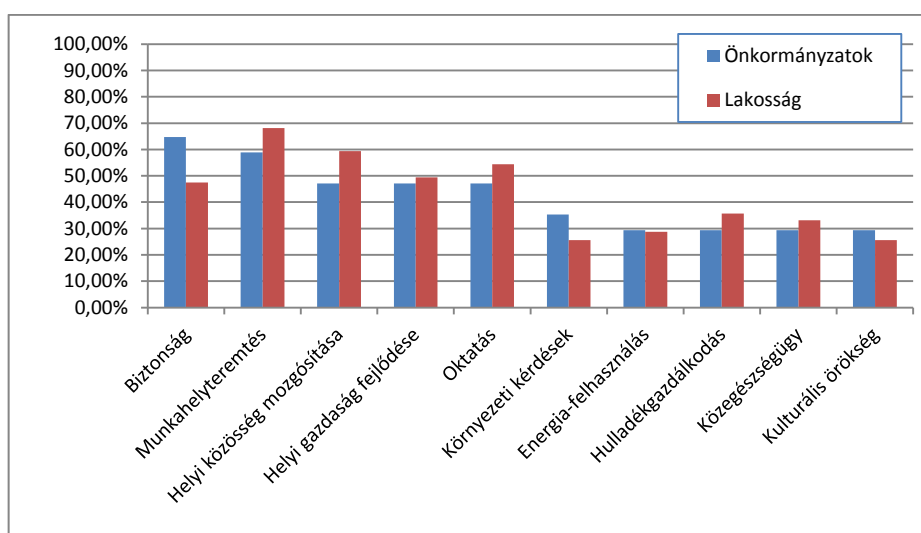
befolyásoló hatások, folyamatok megvilágításában, a fenntartható fejlődéssel jellemzett jövőkép lényegének bemutatásában.” (MKK, 2005, 21. o.)

Magyarországon a környezettel kapcsolatos hírek – bár napjainkban médiajelenlétük talán erősebb, mint korábban – nem vonzzák súlyuknak megfelelő mértékben a különböző médiumok figyelmét. Az érdeklődés homlokterébe általában akkor sikerül bekerülniük, ha valamilyen igazán komoly probléma jelentkezik, ami közérdeklődésre tarthat számot, közfelháborodást okoz (ciánszennyezés a Tiszán, Kecskemét környéki német eredetű hulladék, – hogy csak kettőt említsek az utóbbi évek legemlékezetesebb eseményei közül). Ezek az események ideig-óráig az érdeklődés középpontjában maradtak, majd lecsendesedésük után jó ideig nem is hallhattunk környezeti problémákról, bár kétségtelen, hogy azok továbbra is jelen voltak. (BAJÁK – KUTI, 2006) Példa erre az ajkai iszapkatasztrófa, ami horderejénél fogva talán nem engedi a közvélemény figyelmét elterelni a környezeti veszélyekről.

Kíváncsi volna a fenntarthatóság szellemének a médiában történő erőteljesebb megjelenése – a fenntartható fejlődés alapelveinek és értékeinek bemutatása – oly módon, hogy külön hangsúlyt kapjon a helyi közösségek és az egyének szerepe. Az egyes közösségekben így tudatosulhat, hogy bár a fenntarthatóság egy globális eszme, annak megvalósulása nagyrészt a helyi közösségeken múlik.

A közösség számára a (helyi) fenntarthatóság értékrendjének megismertetésére és elfogadtatására jó módszert kínál *Szlávik* megközelítése: „A „jövő generáció” az én rokonágomat, ismerőseimet jelenti, a környezet pedig a szülőhelyet, a mindennapi lakóhelyet. Talán könnyebb ehhez cselekedetekkel is kötődni, mint a térben és emberi kapcsolatokban is távollévőkhöz.” (SZLÁVIK, 2002, 12. o.) A fenntarthatóság fogalmának személyessé tétele segíthet rámutatni, hogy a helyi megoldások kidolgozása nagyban hozzájárul a globális környezeti problémák javulásához, s nem követel meg lehetetlen erőfeszítéseket, pénzügyi áldozatokat a lakosoktól, sok esetben mindössze kellő odafigyeléssel is jelentős javulás érhető el. A probléma sokszor inkább abban rejlik, hogy a lakosok tulajdonképpen nincsenek tisztában saját szerepükkel se a környezeti károk okozásában, sem pedig azzal, hogy a kármentesítésben, illetve a megelőzésben, nem tudják mi az, amiben személyesen is részt vállalhatnak. Ez a probléma érdekes, célzottan terjesztett információs anyagokkal feloldható lenne, a központi kormányzat, az önkormányzatok és néhány civil környezetvédő szervezet összefogásával a lakosság kellő tájékozottságra tehet szert a fenntarthatóság folyamatában betöltött szerepét illetően.

Az empirikus felmérés résztvevőit azokról a kérdéskörökről is kérdeztük, melyeket a helyi fenntarthatósági stratégiákban szerintük szerepeltetni kellene. Természetesen az itt kapott válaszok nagyrészt átfedésben vannak azokkal a problémákkal, melyeket a korábbi kérdés kapcsán – mely a települések problémáit sorakoztatta fel –, már beazonosítottunk. Míg az előbbieken inkább problémaközpontú kérdést tettünk fel, addig jelen kérdés esetében a megoldásokra helyeztük a hangsúlyt, azaz azokra a területekre összpontosítottunk, melyekre a stratégiáknak ki kell térnie, s melyek e stratégiával javíthatóak. Ugyancsak a kérdés célja volt beazonosítani azokat a problémákat, melyeket a válaszadók nem tartanak a fenntartható fejlődés koncepciójába tartozónak. A 9. ábra azokat a területeket mutatja, melyeket a települési önkormányzatok, valamint a helyi lakosság a helyi fenntarthatóság eszméjével összehangolhatónak, s ezáltal egy lehetséges települési fenntartható fejlődés stratégia alapjainak gondol.

9. ábra

A helyi fenntarthatósági stratégia lehetséges területeként a felsoroltakat megjelölő önkormányzatok és lakosok aránya a vizsgált településeken (2011)

Forrás: saját összeállítás

Az önkormányzatok és a közösség véleménye nagyrészt egybecseng a legfontosabbnak gondolt és legkevésbé fontos területeket illetően. Ugyanakkor az ábrából az is kitűnik, hogy a környezeti kérdések itt már nagyobb súlyt képviselnek, többnyire a középmezőnyben foglalnak helyet.

A vizsgálatok tehát azt mutatják, hogy **első alhipotézisem igaz**, a gazdaság, a társadalom és a környezet tényezői eltérő súllyal szerepelnek a település életében.

AT1: A gazdaság fellendítése és a társadalmi jólét kérdése a közösségek értékrendjében összességében megelőzi a környezeti szempontokat.

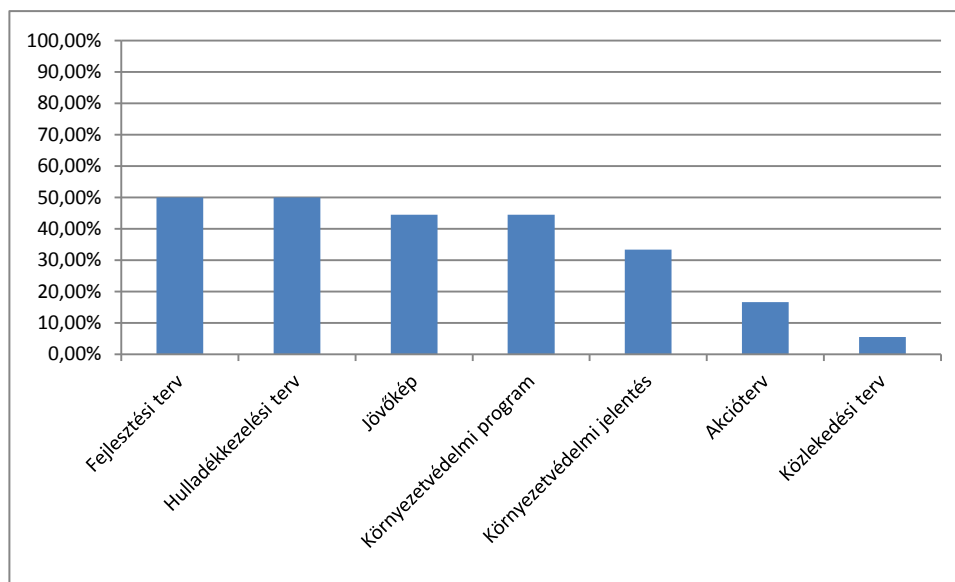
9.3. Rendelkezésre álló dokumentumok

Lafferty és Coenen szerint (LAFFERTY – COENEN, 2001) a már meglévő környezetvédelmi és fejlesztési tervek fontos alaptényezői a helyi fenntarthatóság felé mutató bottom-up jellegű kezdeményezések kialakulásának.

Második alhipotézisem szerint:

- AH2: Számos olyan dokumentum az önkormányzatok rendelkezésére áll, melyek egy jövőbeni fenntarthatósági stratégia alapjait képezhetik.

Empirikus felmérésem keretében megvizsgáltam, hogy az önkormányzatok mekkora hányada rendelkezik olyan dokumentumokkal, amelyek a fenntartható fejlődéssel kapcsolatba hozhatók. A 10. ábrán jól látható, hogy miközben a települések közel fele rendelkezik olyan dokumentummal, amely a település jövőképét fogalmazza meg, addig mindössze 20%-ukban található akcióterv a jövőkép megvalósítására vonatkozóan.

10. ábra

A fenntartható fejlődéssel kapcsolatos dokumentumokkal rendelkező települések aránya a vizsgált települések körében (2011)

Forrás: saját összeállítás

Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy a településeknek ez a része tisztában van azzal, hogy hova szeretne eljutni, azonban az oda vezető út kidolgozása egyelőre még nem történt meg. Ez azért nagy hiányosság, mert a lakosság mobilizálása cselekvési terveken keresztül valósítható meg.

A stratégia kidolgozásakor a megfelelő időtáv kiválasztása ugyancsak fontos kérdés. Megemlíthető, hogy az elkészült jövőképek 70 %-a rövidtávú, s ugyancsak 70%-uk nem tartalmaz mutatószámokat.

A különböző programok, tervek nagyjából egyenlő arányban találhatók meg a településeken, a közlekedési terv kivételével, amely mindössze a vizsgált települések egyikében áll rendelkezésre, ami azzal magyarázható, hogy csak a kistérség központját keresztezi főút. Azt is kimutattuk, hogy a helyi közösségek e dokumentumok elkészítésében csak csekély szerepet vállaltak.

A lakossági kérdőívek alapján kijelenthető, hogy a lakosság hiányos információkkal rendelkezik a települések meglévő dokumentumaival kapcsolatban. A válaszadók csak szűk hányada vett részt a települések életét befolyásoló dokumentumok kidolgozásában.

A rendelkezésre álló dokumentumokkal kapcsolatban szükségesnek tartok egy pozitív kezdeményezést is megemlíteni. 2009 novemberében Gyöngyös városa éghajlatvédelmi stratégia kidolgozását határozta el az Energia Klub⁴ közreműködésével, mely dokumentum 2010 őszére készült el. A város elsődleges célja az éghajlatváltozási stratégia elkészítésével az volt, hogy a város lakosságát és gazdálkodó szervezeteit a lehető leghatékonyabban megvédje az éghajlatváltozás káros hatásaitól. (GYÖNGYÖS VÁROS ÖNKORMÁNYZATA – ENERGIA KLUB, 2010)

Összességében elmondható, hogy a legtöbb település rendelkezik olyan dokumentumokkal – bár ezek sok esetben külső szakértők segítségével, a lakosság széles rétegeinek bevonása nélkül készültek –, melyek felhasználhatóak lennének a helyi fenntarthatósági stratégiák kidolgozása során. Környezetvédelmi programok készítésére 1995 óta az önkormányzatokat törvény kötelezi, ezek el nem készítése – kis mértékben ugyan – de források elvesztésével járhat. Jellemző dokumentumok továbbá a fejlesztési tervek – település- valamint gazdaságfejlesztés –, valamint a hulladékgazdálkodási tervek. Ezekon kívül előfordulnak még egészségügyi programok és közlekedési tervek is, sőt néhány településen éghajlatváltozási illetve –védelmi stratégia is elérhető. Akadnak olyan települések is, amelyek már fenntarthatósági tervekkel, programokkal és stratégiákkal is rendelkeznek, ezekről a következő fejezetben fogok szót ejteni.

---

⁴ Az Energia Klub Környezetvédelmi Egyesület 1990-ben alakult meg abból a célból, hogy közreműködjön egy civilizált energiafogyasztású, élhetőbb társadalom létrejöttében Magyarországon és az európai kontinensen. Az Energia Klub célja kutatás, kommunikáció, képzés biztosítása a döntéshozók, önkormányzatok, vállalatok és háztartások részére hazai és nemzetközi klíma és energiapolitika, energiahatékonyság, megújuló energiaforrások vonatkozásában.

9.3.1. Integrált városfejlesztési stratégiák

Napjainkban a nagyobb települések egyik legjellemzőbb dokumentumának az integrált városfejlesztési stratégiák számítanak. A Lipcsei Charta 2007. májusi elfogadását követően a Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium Területfejlesztési és Építésügyi Szakállamtitkársága által elkészített Városfejlesztési Kézikönyv (ÖTM TÉSZ, 2007) módszertani segítséget nyújt az integrált városfejlesztési stratégia elkészítéséhez. A Kézikönyv 2009. januári átdolgozott kiadása az IVS egy fenntarthatósági szempontú fejezettel történő kiegészítését is előírja.

A stratégia komplex szemléleti megközelítéssel (környezeti, társadalmi, gazdasági és műszaki szempontok figyelembe vételével) készül, s a város egész területét érintően városrészenként kell elemeznie a városrészek erősségeit és gyengeségeit, valamint ismertetnie a városrészek fejlesztési céljait, amelyből összeáll a hosszú távon elérni kívánt egészséges városszerkezet. Az IVS célja, hogy a település a gazdaság-élénkítő, funkcióbővítő fejlesztések mellett szociális típusú rehabilitációt, valamint kiegészítő-típusú akciókat (pl. helyi partnerségek kialakításának támogatása, fórumok, részvételi tervezés ösztönzése, információs és tájékoztatási intézkedések, marketing akciók, stb.) is megvalósítson, hiszen ez hosszú távon hozzájárul a település társadalmi-gazdasági fejlődéséhez, a közösségi funkció és a társadalmi kohézió erősödéséhez. Az IVS-ben megfogalmazott stratégiai célok a helyi adottságokra épülnek, a helyi problémákra adnak választ, általánosságoktól mentes, világos, egyértelmű fejlesztési célokat jelenítenek meg. (ÖTM TÉSZ, 2007) Az integrált városfejlesztési stratégia minden város számára eredményes eszköz fejlesztéseinek összehangolása, optimalizálása céljából, elkészítése nem a városi méret függvénye. (URBÁNNÉ MALOMSOKI, 2010)

A stratégiák elkészítését az egyes Regionális Operatív Programok pályázati kiírásai is támogatták. Az első pályázati körben 157 város dolgozott ki Integrált Városfejlesztési Stratégiát, ami indokoltá teszi, hogy e dolgozat keretében is röviden foglalkozzunk velük. A stratégiáknak egyaránt részét képezi a hosszútávú jövőkép, a 7-8 éves átfogó és a 3-5 éves közvetlen célok is.

Mint a leírtakból kitűnik az integrált városfejlesztési stratégiáknak valóban tartalmazniuk kell a fenntartható fejlődés számos elemét, így a gazdaság fejlesztését valamint a társadalmi előrehaladást (pl. anti-szegregációs terv) is tekintetbe kell venniük. A környezeti elemek vizsgálata és fejlesztése azonban elsősorban a lakókörnyezetre szorítkozik. Mindezt tekintetbe véve, valamint számos település integrált városfejlesztési stratégiáját megvizsgálva kijelenthető, hogy ezek a stratégiák még a gyenge fenntarthatóság

követelményének sem felelnek meg. Azonban mindenképpen pozitívumnak tekinthető, hogy a stratégiák törekszenek partnerségi viszonyok kialakítására valamint, hogy a tervezési szempontok között a környezettel kapcsolatos követelmények is egyre erősebben szerepet játszanak.

A hazai integrált városfejlesztési stratégiák a Lipcsei Chartában megfogalmazott elvek és célok figyelembe vételével készültek, s számos olyan elemet tartalmaznak, melyek a fenntarthatósági stratégiáknak is részei, azonban számos szükséges elem hiányzik belőlük. A stratégiakészítők célja, Csete jellemzésének megfelelően – „fenntartható település az, amely élhető” (CSETE L., 2005) – az élhető település fejlesztési stratégiájának megfogalmazása volt.

A stratégiákban megfogalmazott fejlesztések főként a gazdaság- és településfejlesztés területére koncentrálnak, a gazdaság-élénkítő és funkcióbővítő fejlesztések mellett a szociális típusú rehabilitációt helyezik a stratégiák középpontjába, de a település környezeti értelemben fenntartható fejlődését is szolgálják: fenntarthatósági szempontokat figyelembe véve megfogalmazzák a település Fenntartható környezeti fejlődés programját, melynek egyrészt fel kell tárnia a városrészi, akcióterületi vagy ágazati szinten középtávon tervezett fejlesztések várható környezeti hatását, másrészt be kell mutatni azon törekvéseket, amelyek biztosítják, hogy a stratégia megvalósítása ne idézzon elő olyan folyamatokat, melyek a környezeti állapot jelentős romlását eredményezik, akár rövid, akár hosszú távon. (URBÁNNÉ MALOMSOKI, 2010)

A fenntartható fejlődéssel kapcsolatos célok (úgy mint helyi partnerségek kialakítása, a részvételi tervezés ösztönzése, helyi társadalmi akciók) elsősorban kiegészítő elemekként jelentkeznek. A fejlesztések célterületei között megtalálhatók a fenntartható fejlődés elveivel harmonizáló törekvések, így megjelennek köztük olyan tételek, mint a beépített területek hasznosításának ösztönzése, az elhanyagolt környezet megóvása, a belváros autóforgalmának racionalizálása, az energiatakarékosság, valamint a megújuló energiaforrások felhasználása, ám ezek elsősorban a lakókörnyezet és a közszolgáltatások területét érintik, a természeti környezet fenntarthatóságára a stratégiák jelentős része nem tér ki.

Számos település (pl. Szentgotthárd, Baja) törekvései között megtalálható a természeti és környezeti értékek fenntartása, ápolása, valamint a fejlesztések környezetterhelésének minimalizálása, míg más települések stratégiái (pl. Szeged, Győr, Gödöllő) ennél is tovább mennek, s célul tűzik ki, hogy a városfejlesztés stratégia minden eleme feleljen meg a fenntartható fejlődés kritériumainak.

Természetesen mivel mára számos településen rendelkezésre áll ez a stratégia, s mivel a Városfejlesztési Kézikönyv 2009. januári átdolgozott kiadása elő is írja az IVS kiegészítését egy fenntarthatósági szempontú fejezettel, e stratégiák jó alapot jelenthetnek a települési fenntarthatósági stratégiák megalkotásához.

Az IVS-ben és más fejlesztési tervekben található fenntarthatósággal kapcsolatos kezdeményezések a helyi fenntartható fejlődés stratégiák készítésének szempontjából igen fontosak. Érdemes lenne ezeket az elemeket kiemelni, és ezek alapján egy önálló fenntarthatósági stratégia alapjait lerakni, az értékes elemek jobb propagálása érdekében, hiszen ezek a dokumentumok és kezdeményezések együttesen a jövőben egy formalizált fenntartható fejlődés stratégia alapjaivá válhatnak. Ennek érdekében a központi kormányzat részéről egy olyan tájékoztató kampányt lenne célszerű elindítani, mely a helyi fenntarthatósági folyamat jelentőségét tisztázná, elemeit rendszerezné, ily módon segítve az önkormányzatokat a fenntarthatóság elemeinek egy egységes stratégiába ágyazásában.

Javaslatok

Annak érdekében, hogy az Integrált Városfejlesztési Stratégiák a helyi fenntarthatóság központi dokumentumává válhassanak, az alábbi módosításokat tartom szükségesnek:

- Az IVS-eknek nagyobb hangsúlyt kell fektetniük a helyi partnerségi kapcsolatok kialakítására és a részvételi tervezés ösztönzésére.
- Szükséges az átfogó célrendszer (rövid-, közép-, és hosszútávú célok) fenntarthatóságának vizsgálata.
- Az IVS-ek nagy hangsúlyt fektetnek a gazdasági jellegű fejlesztések megvalósítására, azonban a fejlesztések környezetterhelésének felmérése és minimalizálása is szükséges.
- A természeti környezet védelme a stratégiákban általában kiegészítő elemként jelentkezik, ami a környezeti pillér gazdasági és társadalmi szempontokkal szembeni alárendeltségére utal. Ez mindenképpen változtatásra szorul.
- Szükséges, hogy a lakókörnyezettel és barnamezős területekkel kapcsolatos célok mellett a természeti és környezeti értékek védelme is megjelenjen ezekben a stratégiákban.

9.3.2. A LEADER program eredményei Magyarországon

A vidéki területek fejlődését – mint azt az előző fejezetben említettem – az Európai Unió a LEADER programon keresztül segíti elő. A támogatott projekteknek tekintettel

kell lenniük a fenntarthatóság elvére. A LEADER keretében csak olyan fejlesztések pályázatai kerülhetnek előtérbe, amelyek gyakorlatilag az egész országot átfedő kistérségek stratégiájában meghatározott céloknak felelnek meg.

Magyarországon először 2002-2004 között indítottak el egy viszonylag alacsony anyagi támogatottságú, úgynevezett kísérleti LEADER programot, majd a tapasztalatok felhasználásával 2004-ben elindult a LEADER+ program, melynek keretében 2004-től 70 vidéki közösség részesült összesen 6,7 milliárd forint támogatásban. A források negyedét a magyar állam, a fennmaradó részét pedig az unió finanszírozta. a 2007-2013. közötti uniós költségvetési időszakban megvalósuló, az Európai Bizottság által 2007. szeptemberében elfogadott Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) külön intézkedéscsoportként jelenik meg az új LEADER program, mintegy 70 milliárd forintos támogatási összeggel. A program célja továbbra is a vidéken élők ösztönzése arra, hogy együtt gondolkodjanak térségük hosszú távú fejlesztési lehetőségeiről, illetve hogy támogatást kaphassanak – a fenntartható fejlődés elveit szem előtt tartva – a helyi fejlesztési stratégiák megvalósításához.

A regisztrációs folyamat lezárultával, 2007. októberében országszerte 96 helyi közösség alakult meg, az összes LEADER szempontot teljesítő település – 10 ezer fő alatti lakosság vagy 120 fő/km² népsűrűség alatti települések egymással összefüggő területen – részvételével. Egy-egy akciócsoport átlagosan több mint 2 milliárd forint forrás felett rendelkezhet fejlesztési céljai eléréséhez a 2007-2013. közötti uniós költségvetési időszakban.

A rendszer alulról építkezik, ami azt jelenti, hogy a kistérséghez tartozó minden egyes település rögzíti és továbbítja a területre vonatkozó elképzeléseit. Ezek figyelembe vételével az erre a célra kialakított helyi akciócsoportok (HACS) – legalább 10 000, legfeljebb 100 000 fő közötti lakosságszám – meghatározzák a térség aktuális fejlesztési lehetőségeit. Ezt meghirdetik és az egyes települések ennek figyelembe vételével határozzák meg konkrétan a számukra elfogadható fejlesztési elképzeléseket. Ezeket a HACS felülbírálja egyrészt formailag, másrészt tartalmilag és amennyiben mindkét szempontból megfelelő, azt külön még a területhez tartozó kiemelt polgármesterekkel felülvizsgálhatja. Mindezek alapján dönt a HACS a pályázatok elfogadásáról és támogatásáról majd ezt követően a megvalósításról. Ez a megoldás áthidalja és mérsékli mindazon anomáliákat, melyek különösen a kistelepülések vonatkozásában jelentettek hátrányt. Így azok a fejlesztések is előtérbe kerülnek, amelyek nem csak egy, hanem több kisebb, önmagában a fejlesztést elvégezni nem képes település közös projektjét jelentik.

A vizsgálatok alapján **második alhipotézisem igaznak bizonyult.**

AT2: Számos településen az önkormányzatok rendelkezésére állnak olyan dokumentumok, melyek egy jövőbeni fenntarthatósági stratégia alapjait képezhetik.

Ugyanakkor elkerülhetetlen ezek integrálása egy olyan stratégiába, mely a közösség bevonásával készül, s amely megfogalmazza a település kívánatosnak tartott jövőképét, s annak elérése érdekében egy akciótervet, s az ellenőrzés módozatait is felvázolja. A jövőre vonatkozóan lényeges, hogy a település jövőképe ne csak az önkormányzatok és szakértők, hanem a lakosság legszélesebb rétegeiben is ismert legyen.

9.4. A lakosság önszerveződő készsége és mobilizálhatósága

Már az Agenda 21 dokumentum is figyelmeztet rá, hogy a helyi fenntarthatósági stratégiáknak a lakosság aktív bevonásával kell készülniük. A közösségek annál inkább képesek azonosulni a különböző tervekkel, programokkal, stratégiákkal minél nagyobb szerepet szán nekik az önkormányzati vezetés. Emellett a lakosság jelentős mértékű bevonása a település életében fontos szerepet játszó döntésekbe és azok végrehajtásába kapacitásbővülést is eredményez a jövőbeni kezdeményezések támogatására.

Harmadik alhipotézisem szerint:

- AH3: A lakosság nem játszik kellőképpen aktív szerepet a települések életében, így a döntések legtöbbször a település képviselőtestületének hatáskörében születnek meg.

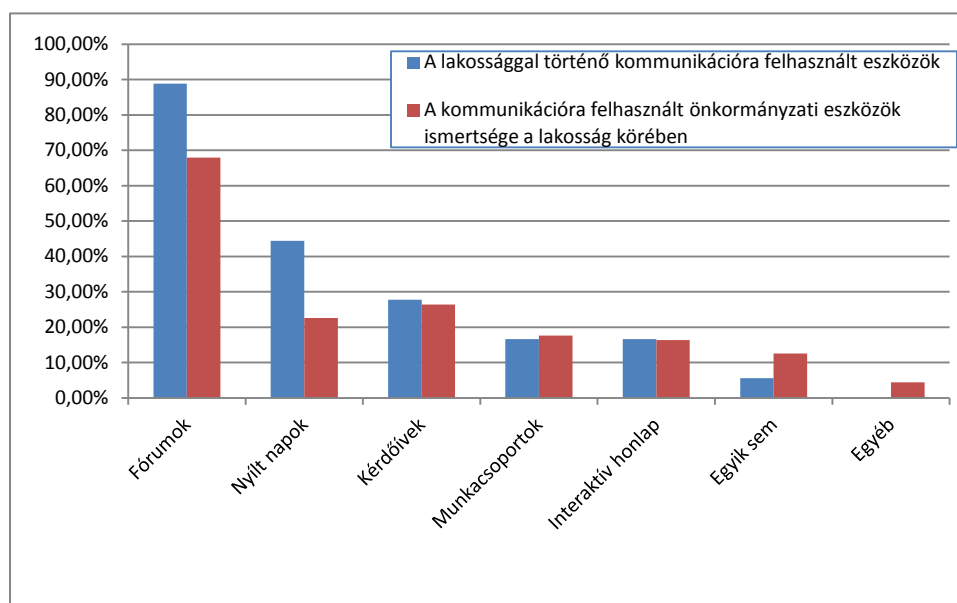
9.4.1. Aktív és mobilizálható lakosság – társadalmi tőke

Az aktív és politikailag mobilizálható lakosság jelentős tényezőnek számít a helyi fenntartható fejlődés súlyának növekedésében. Ezért az empirikus felmérés keretében áttekintettem az önkormányzat, valamint a lakosság szerepét a vizsgált települések életében. A kérdőívek alapján megállapítható, hogy az önkormányzat szerepének megítélése az önkormányzat, valamint a lakosság körében lényegében megegyezik: úgy vélik, hogy az önkormányzat kezében összpointosul a döntések meghozatala és végrehajtása, valamint a pénzügyek kezelése is. Az önkormányzatnak a település életében betöltött szerepét a lakosság némileg erősebbnek érzi, mint maga az önkormányzat, azonban a különbség nem szignifikáns. A lakosság szerepéről azonban megoszlanak a vélemények. A közösségek saját szerepüket a település életét befolyásoló tényezők alakításában lényegesen gyengébbnek látják, mint az önkormányzatok. A lakosság elsősorban az információszolgáltatásban játszik szerepet, a döntéshozatal fázisában szerepe visszaszo-

rul, míg a végrehajtás és az ellenőrzés fázisában és a pénzügyek kezelésében szerepe jelentéktelennek mondható.

Ennek tudatában megvizsgáltam, hogy a lakosság bevonása a közösségi döntéshozatalba a települések gyakorlatában milyen módon valósul meg, abban az informatív valamint konzultatív és funkcionális egyaránt jelen vannak-e.

A 11. ábra szerint az empirikus felmérésben részt vevő önkormányzatok csaknem mindegyike törekedett a lakosság döntéshozatalba történő bevonására, azonban a lakossági kérdőívek azt mutatják, hogy ez a törekvés a válaszadók közel 15%-a esetében nem volt sikeres, egyes társadalmi csoportok kikerültek az önkormányzatok látóköréből.

11. ábra

A vizsgált településeken a lakosokkal történő kommunikációs eszközöket felhasználó önkormányzatok aránya, illetve a kommunikációra felhasznált eszközök lakossági ismertsége (2011)

Forrás: saját összeállítás

A vizsgált településeken a lakosság döntéshozatalba történő bevonásának messze legelterjedtebb módja a fórumok szervezése – jellemzően falugyűlés formájában – a lakosságot is érintő kérdésekben. Emellett jóval kisebb mértékben a nyílt napok szervezése, a kérdőíves adatgyűjtés, a munkacsoportok alakítása, valamint az interaktív honlapokon történő adatközlés és adatgyűjtés is előfordul.

Ez mindenképpen pozitív, hiszen már az Agenda 21 dokumentum is figyelmeztet rá, hogy a helyi fenntarthatósági stratégiáknak a lakosság aktív bevonásával kell készülnie. A közösségek annál inkább képesek azonosulni a különböző tervekkel, programokkal,

stratégiákkal minél nagyobb szerepet szán nekik az önkormányzati vezetés. Emellett a lakosság jelentős mértékű bevonása a település életében fontos szerepet játszó döntésekbe és azok végrehajtásába kapacitásbővülést is eredményez a jövőbeni kezdeményezések támogatására.

Amennyiben a település aktív és politikailag mobilizálható lakossággal rendelkezik, képes arra, hogy az önkormányzatot fenntarthatósággal kapcsolatos kezdeményezésekkel 'bombázza'. A lakossági kezdeményezések meglétének tehát szükséges feltétele az aktív és mobilizálható lakosság, amely az erős társadalmi tőkével rendelkező társadalmakban található meg. Az ilyen társadalmakban sok alulról szerveződő kapcsolat alakul ki az egyének között, mely erősíti a demokráciát. Erős demokrácia esetében az emberek szívesen vesznek részt a közösségi célok meghatározásában, így javul a döntéshozatal határfoka s a kormányzás minősége. A társadalmi tőke vonatkozásában azonban Magyarország kifejezetten rosszul áll. Csath tanulmányában idézi a svájci gazdaságelemző és vezetőképző központ, az *IMD (Institute for Management Development)* negyvenhét nemzetet érintő elemzését, melyben Magyarország a társadalmi tőkével kapcsolatba hozható 4 mutatószám – társadalmi kohézió, életminőség, üzleti etika, társadalmi felelősség – mindegyikében az utolsó helyek egyikén szerepel a vizsgált 3 év vonatkozásában. (CSATH, 2002) Csath ezt a következő tényezőkkel indokolja:

- A rendszerváltás okozta drámai változás;
- Tisztázatlan privatizációs ügyek;
- Az igazságszolgáltatás pártatlanságának megkérdőjeleződése;
- Az egykori kapcsolatrendszerek továbbélése;
- A régi-új kapcsolati láncolatok;
- Maffiacsoportok kialakulása;
- Pártokkal szembeni bizalmatlanság. (CSATH, 2002)

Bár a tanulmány 2002-ben íródott, az abban foglaltak a mai napig fennállnak, így nem meglepetés, hogy a társadalmi tőke tekintetében, s ennek következtében a lakosság önszerveződő képességében és az alulról jövő kezdeményezések számában a mai napig nem történt lényeges előrelépés.

Magyarország történelmi okokból nem rendelkezik erős demokratikus hagyományokkal, a társadalomból hiányzik az a kritikus tömeget elérő társadalmi tőke, amely a sikeres alulról jövő kezdeményezések alapja, így a közösségek nem, vagy csak ritkán képesek olyan erő kifejtésére, mely a döntéshozatalt befolyásolni lenne képes. Magyarországon az emberek 40 éven keresztül hozzászórtak, hogy az őket érintő döntések a fejük

fölött, a központi kormányzat szintjén születtek, így nehezen képzelhető el, hogy a közösségek egy olyan kérdésben, mint a fenntarthatóság, melyről részben nem rendelkeznek elegendő és megfelelő információval, másrészt olyan elvont értékeket képvisel, mint a klímaváltozás, valamint a jövő generációinak megfelelő életkörülményei, önálló véleményt formáljanak, és azért ki is álljanak. Ez elsősorban elszánt környezetvédelmi aktivisták esetében képzelhető el. Az emberek döntő többsége a fenntarthatóság problémái iránt jórészt érzéketlen. Jelen gazdasági helyzetben mikor a lakosság számos megszorító intézkedéssel néz szembe, talán nem is várható el, hogy az emberek a környezeti értékeket a saját életminőségük, életkörülményeik elé helyezzék. Azonban az elvárható volna, hogy az egyre sűrűbben jelentkező környezeti problémák, katasztrófák a közösség figyelmét az eddiginél erőteljesebben a környezeti kérdések felé fordítsák.

9.4.2. A stratégiakészítésben részt vállaló szervezetek

A következő kérdés annak tisztázására irányult, melyek azok a szereplők, akiknek szerepe lehet, illetve kellene, hogy legyen a helyi fenntarthatósági stratégiák készítésében, illetve végrehajtásában.

Az önkormányzatokhoz azzal a kéréssel fordultunk, hogy saját korábbi tapasztalataikra alapozva becsüljék meg, hogy a társadalom egyes csoportjaira, a különböző szervezetekre, intézményekre milyen mértékben számíthatnának a helyi fenntartható fejlődés stratégiájának kialakításakor. A kapott válaszokat a 12. ábra összegzi.

A válaszok aránya jól mutatja, hogy a település önkormányzata a helyi fenntarthatósági stratégia kialakításakor elsősorban önmagára számíthat, valamint kisebb mértékben a tanácsadó cégekre, a különböző közösségi csoportokra, magánszemélyekre valamint az oktatási-kutatási intézményekre. Azonban az önkormányzatok sok esetben nincsenek tisztában a helyi fenntarthatóság jelentőségével valamint azzal kapcsolatos saját szerepükkel, így nem képesek arra – és általában nem is áll szándékukban –, hogy a település lakosságának figyelmét a fenntarthatóság kérdéseire irányítsák, a helyi fenntarthatóság folyamatát gerjesszék (információs anyagok, konzultációs folyamat). Azonban arra feltétlenül alkalmasak, hogy a lakossági kezdeményezéseket felvállalják és koordinálják.

12. ábra

A vizsgált önkormányzatok véleménye arról, hogy a felsorolt szereplőkre milyen mértékben számíthatnak a helyi fenntarthatósági stratégia kialakításában és végrehajtásában (2011)

Forrás: saját összeállítás

A tanácsadó cégek szerepvállalásának fontosságát az önkormányzatok igen lényegesnek ítélik, melyre magyarázatul szolgálhat az, hogy az önkormányzatok tisztában vannak a település hadra fogható erőforrásaival, s így könnyen láthatják úgy, hogy egy új típusú stratégia kidolgozása a településen csak külső segítség igénybe vételével képzelhető el. Különösen igaz ez, ha ez a külső segítségnyújtó önmaga kínálgatik fel. Nem árt azonban tisztában lenni azzal, hogy a fizetett szakértők általi kezdeményezések nem minden esetben fejezik ki megfelelően a közösség prioritásait. (BAJÁK, 2007a)

A nemzeti kormányzat szerepvállalásával kapcsolatban megoszlanak a vélemények, jelentős azon önkormányzatok aránya (közel 50%), melyek úgy gondolják, hogy a nemzeti kormányzat nem érzi magát illetékesnek a helyi fenntarthatóság kérdésében, így rá a települési önkormányzat nem számíthat. A nemzeti kormányzat erőteljesebb szerepvállalását indokolnák azok a nehézségek (jogszabályi kötelezettség, finansziális háttér, információs anyagok hiánya), melyek célzott intézkedésekkel enyhíthetők lennének.

A magánemberek szerepvállalása ugyancsak ellentmondásos: az önkormányzatok úgy érzik, csak csekély mértékben számíthatnak rájuk a stratégia kialakítása során, s az üzleti szektor szerepvállalására még ennél is kisebb esély mutatkozik. Bár az önkormányzatok úgy látják, hogy a vállalkozásokra csak kis mértékben számíthatnak, azoknak az egyik legfontosabb szereplőknek kellene lenniük a települési stratégia kidolgozásakor,

ezért meg kell találni a településen jelen lévő vállalkozások a közösség életébe történő bevonásának mind a vállalkozás, mind a település számára gyümölcsöző módozatait.

A vizsgált településeken a különböző társadalmi csoportokat képviselő szervezetek – úgymint a kisebbségi önkormányzatok, az ifjúsági és női szervezetek – véleménynyilvánítása ugyancsak nem jellemző a település életét befolyásoló kérdésekben.

Jelzés értékű, hogy a kapott válaszok alapján a média az a szereplő, melyre a települések tapasztalataik alapján a legkevésbé számíthatnak. A helyi média – mely jellemzően a település, vagy a kistérség ügyeivel foglalkozik – is inkább csak beszámol az eseményekről, mintsem azok alakításában tevékenyen részt vállalna. Az országos média azonban csak a szenzációt jelentő események tudósításában érdekelt, így a pozitív irányba mutató kezdeményezések csak kevés visszhangot váltanak ki. A társadalom értékrendjét a sajtó nagyban képes befolyásolni. A sajtó fontos szerepet játszik „a társadalmi szemlélet alakításában, az ország jövőjét befolyásoló hatások, folyamatok megvilágításában, a fenntartható fejlődéssel jellemzett jövőkép lényegének bemutatásában” (MKK, 2005) is. Ezért kívánatos volna a fenntarthatóság elképzeléseinek a médiában történő erőteljesebb megjelenése – a fenntartható fejlődés alapelveinek és értékeinek bemutatása – oly módon, hogy különös hangsúlyt kapjon a helyi közösség és azon belül az egyének szerepe, hiszen csak így tudatosulhat, hogy bár egy globális eszméről van szó, annak megvalósulása nagyrészt a helyi közösségeken múlik. Magyarországon ezzel szemben a helyzet teljesen eltérő. A környezettel kapcsolatos hírek – bár napjainkban médiajelenlétük talán erősebb, mint korábban – nem igazán vonzzák a különböző médiumok figyelmét. Az érdeklődés homlokterébe általában akkor sikerül bekerülniük, ha valami igazán komoly probléma jelentkezik, ami közérdeklődésre tarthat számot, közfelháborodást okoz (Zengő, miskolci ivóvíz, ciánszennyezés a Tiszán, Kecskemét környéki német eredetű hulladék – hogy csak néhányat említsek az utóbbi évek legemlékezetesebb eseményei közül). Ezek az események ideig-óráig az érdeklődés középpontjában maradnak, majd lecsendesedésük után jó ideig nem is hallunk környezeti problémákról, bár kétségtelen, hogy azok továbbra is jelen vannak. (BAJÁK, 2007b)

Míg más országokban a stratégiakészítés számos szervezet részvételével zajlik (környezetvédő egyesületek, szakszervezetek, kamarák, helyi médiumok, egyetemek és kutatóintézetek – hogy csak párat említsek a számos érdekelt fél közül) és a kezdeményezések nagy része is ezektől a szervezetektől származik (Svédország esetében például több mint 80%-uk (ECKERBERG, 2001)); addig hazánkban relatíve kevés szervezet van, mely a közösségi stratégiaalkotás folyamatában tevékenyen részt vesz. A rendszerváltást megelőző évek nyomán a demokratikus hagyományok kevésbé kialakultak, mint

Európa nyugati felén, ily módon kevesebb civil szervezet létezik általánosságban is, és olyan is, mely a fenntarthatóságot, mint saját hatáskörébe tartozó célt kezelné. A civilség társadalmi elismertsége alacsony (NFFT, 2010), így az önkéntesek száma sem elegendő, ezért a civil szervezetek még nem tudtak társadalmi tudatot befolyásoló erővé válni.

Bár fórumokat rendeznek a helyi kérdésekről, a lakossági részvétel sok esetben ezeken is elenyésző. Ez természetesen azt jelenti, hogy a civil szférából érkező kezdeményezések száma nem elegendő, ezért az önkormányzatok környezetvédelmi politikájuk kialakításában, és így helyi fenntarthatósággal kapcsolatos kérdésekben is, a lakosságra csak kis mértékben számíthatnak. A helyi társadalomból viszont hiányzik az a kritikus tömeget elérő társadalmi tőke, mely önálló programok kidolgozását tudná kikényszeríteni az egyes önkormányzatoktól.

A lakossági kezdeményezések kapcsán aggodalomra ad okot az is, hogy a magyar emberek többsége bár politikailag rendkívül könnyen befolyásolható, hagyományosan érzéketlen mások problémái iránt. Politikai célból könnyen mozgósítható, ám a társadalmi problémák iránt csak abban az esetben mutat érdeklődést, ha azokban személyesen is érintve van. A környezeti problémákkal hasonló a helyzet, annyi különbséggel, hogy ezeket sok esetben nem is érzékeli, ellenük tenni is kevésbé hajlandó.

A bemutatott eredmények alapján a közösség szerepvállalási hajlandósága hogy kívánivalót maga után, azaz, **harmadik alhipotézisem igaznak bizonyult.**

AT3: A lakosság nem játszik kellőképpen aktív szerepet a települések életében, így az érdemi döntések legtöbbször a település képviselőtestületének hatáskörében születnek meg.

A mérsékelt társadalmi szerepvállalás hagyományai még a rendszerváltást megelőző évtizedekbe nyúlnak vissza: az emberek nincsenek hozzászokva, hogy véleményükkel érdemben befolyásolni tudják az őket is érintő döntéseket.

9.5. A stratégiakészítés lehetőségei

Negyedik alhipotézisem szerint:

- AH4: A jelenlegi személyi és anyagi feltételek mellett a települések nem képesek helyi fenntarthatósági stratégiák készítésére.

Empirikus vizsgálatom keretében arra kerestem a választ, hogy jelen pillanatban az egyes települések mennyire állnak készen fenntartható fejlődési stratégiák készítésére, illetve hogyan látják a stratégiakészítés helyzetét a közeljövőben.

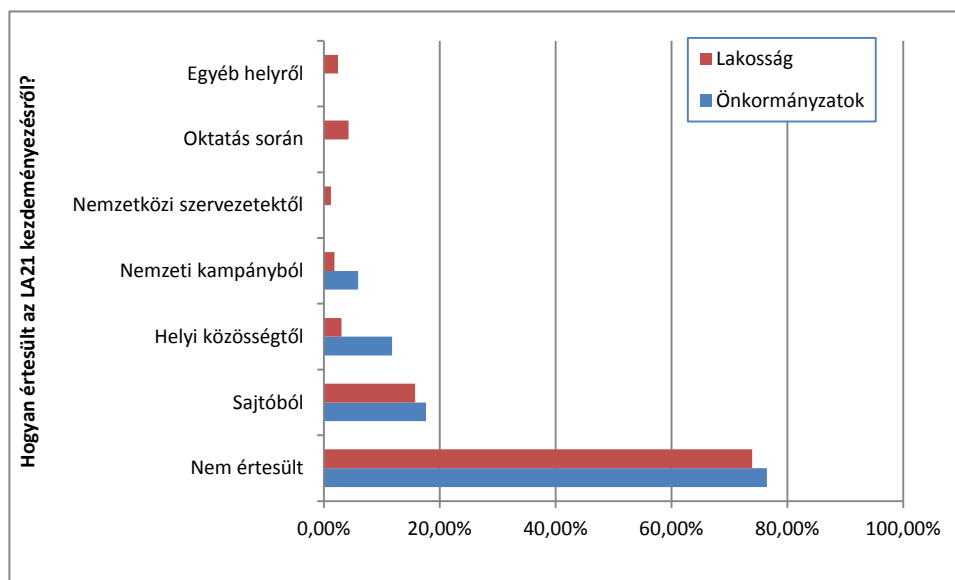
9.5.1. Helyi kezdeményezések a fenntarthatóság jegyében

Első lépésben összegyűjtöttem a fenntartható fejlődéssel kapcsolatba hozható legfontosabb kezdeményezéseket, valamint a helyi fenntarthatósággal kapcsolatos vélekedéseket. Mivel a helyi fenntarthatóság fogalma –a fenntartható fejlődés fogalmához hasonlóan – máig is csak szűk körben ismert, célszerűnek találtam egy rövid magyarázó rész kérdőívbe illesztését, s csak ezután szerepeltek a kérdések.

Első kérdésem a fenntartható fejlődés helyi vonatkozásával kapcsolatos kezdeményezésekre irányult. A kapott válaszok igazolták kezdeti feltevésem helyességét, mely szerint a fenntarthatóság, és különösen a helyi fenntarthatóság még napjainkban sem örvend túl nagy ismertségnek: mindössze az önkormányzatok nagyjából negyede értesült valamilyen formában az LA21 kezdeményezésről. A lakossági válaszadók körében a fogalom ismertsége hasonló (13. ábra).

A kérdésre adott válaszok azt is megmutatták, hogy a fenntartható fejlődés fogalmának megismerésére legfőképp a sajtóból került sor, a más információforrások szerepe elenyésző. Ez annak tudatában különösen meglepő, hogy ismereteim szerint a Belügyminisztérium 2002-ben minden önkormányzat számára eljuttatott egy példányt abból a helyi fenntarthatósággal kapcsolatos útmutatóból, melyet a téma két kiváló képviselője, *Szlávik János és Turchány Gyula* szerkesztett. (SZLÁVIK – TURCHANY, 2002) Annak ellenére, hogy az útmutató elkészült, érdemi következményei sajnos nem lettek, egészen 2009-ig nem indult be a helyi fenntarthatóságra vonatkozó stratégiák készítésének olyan hulláma, mint más országokban (pl. Olaszország, Spanyolország) tapasztalható volt. Igaz, ezekben az országokban a folyamatot a nemzeti kormányzat jelentős szerepvállalása is kísérte.

Megjegyzendő az is, hogy még ha igen kis mértékben is, de az oktatás is szerepet kap a válaszok között. Véleményem szerint az oktatás szerepe rövidesen növekedhet, hiszen számos felsőoktatási intézményben vannak olyan kezdeményezések, melyek a fenntartható fejlődés témakörének a tantervekbe történő erőteljesebb szerepeltetésére irányulnak.

13. ábra

**A helyi fenntarthatósággal kapcsolatos kezdeményezések ismertsége
a vizsgált önkormányzatok, valamint a lakosság körében (2011)**

Forrás: saját összeállítás

A fenntartható fejlődéssel kapcsolatos települési kezdeményezésekkel kapcsolatban a válaszadó önkormányzatok fele nyilatkozott úgy, hogy náluk léteznek ilyen kezdeményezések. Jól mutatja a kezdeményezések hatékonyságát, hogy a lakossági válaszadók hasonló hányada (42%) értesült róluk a településen, azaz ezek a kezdeményezések igen figyelemfelkeltők, számot tartanak a lakosság érdeklődésére. A kezdeményezések jellemzően a hulladékkezelés és -gazdálkodás témaköréből kerülnek ki.

A kapott eredmények országos viszonylatban is elfogadhatóak. A fenntartható fejlődés helyi aspektusának ismertségéről ugyan pontos adatok nem állnak rendelkezésre, az országos viszonylatban sem kedvezőbb, tekintve a GfK Hungária piackutató intézet már idézett, 2006-ban készült felmérését (GfK – BCSDH, 2006) és a KSH által, a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács megbízásából végzett felmérést, mely szerint a megkérdezettek 26%-a azonosította a fenntartható fejlődést a folytonos gazdasági növekedéssel, 22%-a az emberek anyagi jólétének folyamatos gyarapodásával, ötöde a ma és a jövő generációk szükségleteinek kielégítésével, 16%-a a társadalmi ellátórendszerekkel, 7%-a a természeti erőforrások megőrzésével. (NFFT, 2010)

Fenntartható fejlődéssel kapcsolatos kezdeményezések – a fogalom összetettségéből adódóan – szintén a települések jelentős részén találhatók, mind a társadalmi, mind a gazdasági, mind pedig a környezeti dimenzió témakörében.

9.5.2. Részvétel nemzetközi hálózatok munkájában

Negatívumként említhető, hogy az empirikus felmérésben résztvevő önkormányzatok mindössze hatoda vesz részt olyan nemzetközi programban, mely a fenntartható fejlődéssel valamilyen módon kapcsolatos. Ez egyrészt az információhiánnyal van összefüggésben: a magyar települések legnagyobb része nem ismeri a fenntartható fejlődés helyi vonatkozásait, feladatait, így az ezen a területen működő kezdeményezéseket sem, s így ezekben a nemzetközi hálózatokban sem vesz részt. Az önkormányzatok nagy része nincs tisztában a helyi fenntarthatóság jelentőségével és az ezzel kapcsolatos nemzetközi kezdeményezésekkel. Ez érthető, hiszen ahogy korábban már említettem, Magyarországon mindössze egyetlen útmutató készült (SZLÁVIK–TURCHANY, 2002), és a hozzáférhető esettanulmányok száma is csekély.

Másrészt, bizonyos összegű tagdíj befizetése esetén válhatnak az önkormányzatok nemzetközi szervezetek tagjaivá, ami a magyar települések (főként a kisebbek) anyagi helyzetét ismerve nehezen felvállalható. Azok a magyar települések, melyek ilyen kezdeményezésekben részt vesznek, valamilyen speciális cél (általában pénzügyi támogatás), vagy a vezetők, esetleg egyes, a településen nagy presztízzsel rendelkező személyek elkötelezettségének köszönhetően vállalták a tagsággal járó kötelezettségeket (BAJÁK, 2006).

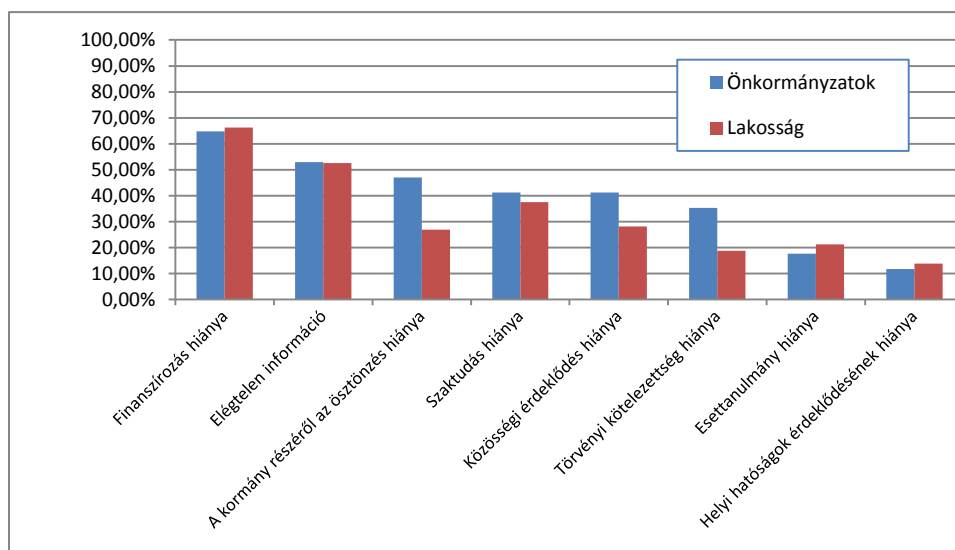
Ezen a téren előremutatók lehetnek a nyugat-európai országok ilyen kezdeményezésekben már résztvevő településeivel létesített, létesítendő testvértelepülési kapcsolatok.

Bár a helyi önkormányzatoknak számos testvérvárosi kapcsolata van, ezek nem a fenntartható fejlődés jegyében fogantak, és nem is az ezzel kapcsolatos tapasztalatok cseréje, átadása a céljuk. Magyar városok a helyi fenntarthatóságot zászlajára tűző hálózatok munkájában csak elenyésző számban vesznek részt. Jellemző adat, hogy az Aalborg-i Charta – mely a helyi fenntarthatóság egyik legfontosabb dokumentuma, s melyet eddig több mint 2700 helyi önkormányzat vezetője szignált – aláírói között is mindössze 4 magyar település szerepel (THE AALBORG COMMITMENTS SECRETARIAT, 2010) – név szerint Aba, Kecskemét, Monor és Nagykanizsa, s a Klíma Szövetség (angolul: Climate Alliance, németül Klima Bündnis) munkájában is mindössze 18 magyar önkormányzat és civil szervezet vesz részt. (INTERNET7)

9.5.3. A helyi stratégiák készítését befolyásoló tényezők

A következőkben kérdéseim arra összpontosultak, hogy melyek azok a tényezők, amelyek befolyással vannak arra, hogy a helyi fenntarthatósági stratégiák – Európa számos

országától eltérően – csak elenyésző számban találhatók hazánkban. Az okok között egyaránt megtalálhatók országos és helyi jelentőséggel bíróak is, ezért empirikus felmérésben ebben a kérdésben az önkormányzatok véleményein túl a lakosság észrevételeit is kikértem. (14. ábra)

14. ábra

A helyi stratégiák megalkotását akadályozó tényezőként a felsoroltakat megjelölő önkormányzatok és lakosok aránya a vizsgált településeken (2011)

Forrás: saját összeállítás

A kapott válaszok a két esetben nagyfokú hasonlóságot mutattak. A legfontosabb tényező – előzetes elképzeléseimnek megfelelően – a finanszírozás hiánya volt. Ennek magyarázata az, hogy az önkormányzatok lehetőségei behatároltak, hiszen saját forrással csak korlátozott mértékben rendelkeznek, azaz nagyban függnek a felsőbb szintektől érkező pénzüsségektől, melyek azonban nem szabad felhasználásra érkeznek.

Csete és Török megállapítja, hogy a Magyarországra jellemző „széles körű, kötelező feladatokkal és felelősséggel és gyakran hiányos forrásokkal rendelkező elaprózott önkormányzati rendszer” Európában egyedülálló. (CSETE – TÖRÖK, 2008) A kötelező feladatok közé azonban nem tartozik bele a helyi fenntarthatósági stratégia készítése, ugyanis azok jogszabályi háttere Magyarországon továbbra sem kialakult, így a települési önkormányzatok nincsenek könnyű helyzetben. A jogi szabályozás hiánya igen komoly, a helyi fenntarthatósággal kapcsolatos célok stratégiába foglalása ellen ható tényező, hiszen ma Magyarországon – az önkormányzatok forráshiányos volta miatt – csak a törvény által az önkormányzatokra kirótt kötelező feladatok valósulnak meg, illetve azok, melyek iránt a döntéshozók elkötelezettek.

Amennyiben egy települési önkormányzat mégis helyi fenntarthatósági stratégia készítése mellett dönt, számos nehézséggel szembesül. Az önkormányzatok lehetőségei behatároltak, hiszen amellett, hogy a túlzottan központosított szabályozás és a kormányzás alig hagy mozgásteret a helyi döntéshozás számára (NFFT, 2010), saját forrással csak korlátozott mértékben rendelkeznek, bevételeik jelentős része a központi költségvetéstől érkezik normatív támogatások formájában, azaz az önkormányzatok nagyban függenek a felsőbb szintektől érkező pénzüsségektől, melyek azonban nem szabad felhasználásra érkeznek. Magyarországon a források valamint a feladatok is jelentős mértékben centralizáltak, a helyi önkormányzatok pénzügyi szempontból nem tekinthetők függetlennek. A központi kormányzattól kapott pénzüsségek szűkössége okán a kötelező feladatok végrehajtására szolgáló pénzügyi források is sok esetben kevésnek bizonyulnak. Egyetérthetünk *Mosoniné Fried és kutatótársai* megállapításával, mely szerint:

„Aligha van pénzügyi szempontból kedvező helyzetű önkormányzat Magyarországon.” (MOSONINÉ FRIED et al., 2008, 37. o.)

A helyi fenntarthatósági stratégia készítésére illetve végrehajtására szolgáló pénzeszközök így csak saját erőből teremthetők elő, vagy központi pályázati kiírásokból finanszírozhatók. A pályázati úton történő finanszírozással kapcsolatban megjegyzendő, hogy Magyarországon nincsenek olyan pályázatok, melyek kimondottan a fenntartható fejlődés stratégiák készítését szolgálják, sem más olyan lehetőségek, melyek bármiképpen támogatnák ezeket a kezdeményezéseket (pl. díjak). Azonban mint korábban említettem a korábbi *Új Magyarország Fejlesztési Terv* valamint a jelenlegi *Új Széchenyi Terv* keretében kiírásra került pályázatok szem előtt tartják a környezet, a társadalom és a gazdaság harmonikus, fenntartható fejlődését. Így a helyi közösségeknek lehetőségük nyílik arra, hogy fenntartható fejlődéssel kapcsolatos kezdeményezéseikhez pályázati úton jussanak pénzügyi segítséghez a központi kormányzat részéről. A pályázatok nem elhanyagolható része esetében azonban az önerő nélkülözhetetlen. Mivel az önkormányzatok saját forrásai korlátozottak – különösen igaz ez a kisebb, ipari létesítményekkel nem rendelkező önkormányzatokra –, önerőként is csak az önkormányzati területek környezeti szempontból kevésbé átgondolt értékesítése, valamint a környezet terheléséért kiszabott díjak bevezetése illetve növelése (iparüzési adó, gépjárműadó, parkolási díjak) jöhet szóba. (BAJÁK, 2007b) Arról nem is beszélve, hogy egy főként gazdasági szempontokat figyelembe vevő pályáztatási rendszer esetében a környezeti szempontokat is figyelembe vevő, ám magasabb befektetett összeggel kalkuláló pályázat versenyképessége jelentősen lecsökken.

Mindez azt jelenti, hogy a finanszírozás hiánya mellett, jelentős akadályozó tényező a kormányzati ösztönzés hiánya is, ahogyan azt a 14. ábra is mutatja. Azonban nem árt itt is megjegyezni, hogy a helyi fenntarthatósági stratégia készítése és végrehajtása nem feltétlenül jár együtt a finanszírozási igények növekedésével, hiszen számos abban megfogalmazott tevékenység nem jár költségigénnyel, illetve megtakarításokat eredményez, ugyanakkor csak nagyobb figyelmet követel meg a közösség részéről.

Fontos tényezőnek tekinthető az információhiány is. Az önkormányzatok és a lakosság nagy része nincs is tisztában a helyi fenntarthatóság jelentőségével, saját feladataival és a fenntarthatósággal kapcsolatos nemzetközi kezdeményezésekkel (mint az egy korábbi kérdésből kitűnik, a vizsgált önkormányzatok közül csak néhány vesz részt ezzel kapcsolatos nemzetközi együttműködésben, és országosan is kicsi az ilyen települések aránya). Ez érthető, hiszen ahogy korábban már említettem, Magyarországon kevés útmutató készült, és az esettanulmányok száma is csekély.

A vizsgálatból az a következtetés is adódik, hogy a válaszadók nem tekintik a törvényi kötelezettség hiányát különösebben jelentős tényezőnek. Ez önkormányzati részről valószínűleg azzal magyarázható, hogy nem kívánnak újabb kötelező jellegű feladatokat magukra vállalni.

Az is jól látható, hogy a közösségi érdeklődés hiányát, valamint a helyi hatóságok érdeklődésének csekély voltát helyi szinten nem tekintik jelentősen gátló tényezőnek. Ezt erősíti meg a *Mosoniné és kutatótársai* által készített felmérés is, mely nem látja „bizonyítottak, hogy érdektelenség és/vagy tétlenség jellemezné a települési önkormányzatokat a klímaváltozással is összefüggő területeken.” (MOSONINÉ FRIED et al., 2008, 41. o.) Ebben a kérdésben – s valószínűleg több kérdésben is – bizonyára más eredményt kapnánk, ha a felmérést a másik fél, a nemzeti kormányzat szemszögéből vizsgálnánk.

Levonható a következtetés, mely szerint helyi szinten az érdeklődés megvan a helyi fenntartható fejlődés stratégiák irányában, azonban a települések, s azok önkormányzatai önerőből mozdulni nem képesek, a nemzeti kormányzat jelentősebb mértékű szerepvállalását szükségesnek tartják.

Személyi feltételek

Az empirikus felmérés eredménye szerint ugyancsak jelentős probléma, mellyel az egyes önkormányzatoknak meg kell küzdeniük, a szaktudás hiánya. Fontos kérdés tehát, hogy van-e olyan személy (vagy osztály) az önkormányzatnál, akinek a helyi fenntarthatósággal kapcsolatos ügyek kezelése a szakterületéhez kapcsolódik, s így a feladatkörébe tartozhatna. Az eredményeket a 15. ábra összesíti.

15. ábra

A helyi fenntarthatóság személyi feltételeinek megítélése a vizsgált önkormányzatok körében (2011)

Forrás: saját összeállítás

Mint az ábrából kitűnik, a vizsgált önkormányzatok nagyjából $\frac{3}{4}$ -e esetében a helyi fenntartható fejlődés stratégiájának önerőből való megvalósítása a személyi feltételek miatt nehézségekbe ütközne, ahhoz külső szakértők bevonása lenne szükséges. Ez indokolja a tanácsadó cégek szerepvállalásának hangsúlyos szerepét a 12. ábrán. (Az önkormányzatok legfőbb szereplőknek önmagukon kívül a különböző tanácsadó cégeket látják.)

Többségében azoknál az önkormányzatoknál is a személyi állomány bővítése lenne szükséges a helyi fenntarthatósági stratégia készítéséhez, amelyek nem kívánnak külső segítséget igénybe venni. Így azon önkormányzatok részaránya, melyek állományában található olyan szakember, aki a helyi fenntarthatósági stratégia készítésével járó feladatokat képes lenne ellátni mindössze 12,5% (2 település). Ez jól mutatja, hogy a kisebb önkormányzatok esetében igen fontos akadályozó tényezőt jelent a szaktudás hiánya is.

Az önkormányzatok ezért szinte csak olyan településeken mutatnak érezhető érdeklődést a téma iránt, amelyeken kutatók hajlandók helyettük (esetlegesen a segítségükkel) elvégezni a tervezési feladat oroszlánrészét. Ez részben a környezeti ügyekkel foglalkozó helyi köztisztviselők alacsony számával indokolható. Bár az önkormányzatok foglal-

kozzatnak környezetvédelmi szakembereket, azonban számuk nem elegendő, így nagyon leterheltek. A kötelező feladataik mellett alig jut idejük saját kezdeményezésekre, mint amilyen a fenntarthatóság folyamatának felkarolása is lehetne. Ennek következményeként az önkormányzatok környezetvédelmi programjai, fejlesztési stratégiáik környezeti prioritásai sok esetben külső szakértők bevonásával készülnek, így a bennük megfogalmazott célok a közösség prioritásaival csak részben egyeznek meg. Az ilyen stratégiák számos általános elemet tartalmaznak, melyek alkalmatlanok arra, hogy a közösség tagjai azonosuljanak velük.

Míg az elkötelezett köztisztviselők és politikusok a folyamat mozgatórugói lehetnek egyes településeken, a polgármester aktív (irányító jellegű) szerepvállalása a folyamatot sebezhetővé és politikai támadások célpontjává teheti, sőt választások esetén a fenntarthatóság folyamata könnyen a politikai változás áldozatává válhat. Egy olyan országban azonban, mint amilyen Magyarország is, ahol a helyi kezdeményezések száma elenyésző, a fenntarthatósággal kapcsolatos programok, stratégiák szinte mindegyike a polgármester elkötelezettsége révén kerül előtérbe, így a polgármester személyes szerepvállalása elkerülhetetlennek tűnik, ahogyan arra *Szlávik* is rámutat. (SZLÁVIK, 2002)

Ezek után nem csoda, hogy az önként vállalt feladatok, példaértékű megoldások, így a fenntarthatóság jegyében fogant kezdeményezések, célzott pénzügyi források nélkül háttérbe szorulnak.

A stratégiakészítés jövőbeni esélyei

A fenntarthatósággal kapcsolatos dokumentumok és kezdeményezések, valamint a stratégiakészítésben fontos szerepet játszó szereplők felderítése után, a stratégiakészítés jelenlegi helyzetét vizsgáltam az önkormányzatok körében. Az iránt érdeklődtem, hogy jelen pillanatban az egyes települések hogyan állnak, illetve hogyan látják a stratégiakészítés helyzetét a közeljövőben.

Ezen a téren a helyzet rossz. Mindössze 1 települési önkormányzat gondolja úgy, hogy ilyen jellegű stratégiával a település jelenleg is rendelkezik, míg 2 település úgy látja, hogy a stratégia alapjai meglennének. A települések több mint 80%-a esetében azonban egyhamar nem várható érdemi előrelépés ezen a területen. Azok a települések ugyanis, amelyek csak jelentős külső segítséggel tudnák vállalni a stratégiakészítést, illetve a jogszabályi kötelezettség megteremtéséhez és pénzügyi források biztosításához kötik a stratégia kidolgozását, önmaguk erejéből nem képesek annak elkészítésére.

Ilyen feltételek mellett nehezen képzelhető el, hogy az önkormányzatok válnának a helyi fenntarthatóság folyamatának úttörőivé. Míg például Dániában már 2001-re a 275

önkormányzat három-negyede valamint 14 megye rendelkezett LA21 stratégiával (HOLM – WAMBUI KAMARA, 2001), addig Magyarországon még ma is elvétve akadnak ilyen jellegű kezdeményezések (a létező stratégiák, tervek, valamint ZSENI, 2003 illetve DANKÓ, 2006 által említett települések), és még ezen kezdeményezések sem minden esetben felelnek meg egy valódi LA21 követelményeinek. (Ezen kezdeményezésekkel bővebben a következő fejezetben foglalkozok.)

Mindez azt jelenti, hogy amennyiben ezen a területen országunk előrelépést akar elérni, akkor vagy a helyi stratégiák készítését kell jogszabályba foglalni, mely jogszabály ennek elmulasztását is szankcionálná, vagy az elkötelezettséget kell megteremteni a helyi közösségek részéről, mely különféle díjak és támogatások formájában valósulhat meg. Mivel a helyi fenntarthatósági stratégiák kidolgozására irányuló jogi szabályozás valamint célzott források nincsenek, az önkormányzatok jelentős része esetében az elkötelezettség pedig hiányzik, igen csekély azon települések száma, melyek LA21 stratégiával, vagy ahhoz hasonló kezdeményezésekkel rendelkeznek.

Mindez azt jelenti, hogy **az negyedik alhipotézisem**, mely szerint a jelenlegi személyi és anyagi feltételek mellett a települések nem képesek helyi fenntarthatósági stratégiák készítésére **csak bizonyos megszorításokkal tekinthető igaznak**.

A negyedik altézist így a következőképpen fogalmaztam meg:

AT4: A hatékony és végrehajtható települési stratégiák elkészítése a legtöbb településen csak jelentős központi segítséggel (finanszírozás, szaktudás biztosítása) valósulhat meg.

Különösen igaz ez a kis települések esetében. A települések a nemzeti kormányzattól várják a kezdőlépés megtételét, különösen pénzügyi eszközök biztosítása formájában, azaz egy top-down jellegű nemzeti program a helyi fenntarthatóság előmozdításáért nagyban elősegítené a helyi önkormányzatok aktívabb szerepvállalását.

9.6. Javaslatok a települési fenntarthatóság előmozdítására

A négy alhipotézis összesítése után kijelenthető, hogy **második hipotézisem**, mely szerint a települések többsége nem áll készen helyi fenntarthatósági stratégiák készítésére bizonyos módosításokkal **igaznak tekinthető**.

A második hipotézisemet az alábbiak szerint módosítom:

T2: A települések többsége – különösen igaz ez a kis településekre – csak nagy erőfeszítések árán, jelentős külső segítséggel lenne képes helyi fenntarthatósági stratégiák készítésére.

A fenntarthatósággal kapcsolatos helyi kezdeményezéseket összegezve elmondható, hogy az önkormányzatok nincsenek könnyű helyzetben.

A társadalom értékrendjében a környezeti kérdések a gazdasági és társadalmi kérdésekhez viszonyítva meglehetősen alárendelt szerepet foglalnak el. Az értékrend megváltoztatásához szükséges lenne a környezeti nevelés és oktatás szerepének növelésére, melyben a nemzeti kormányzat, helyi önkormányzatok és az oktatási intézmények mellett a média szerepvállalása is szükséges. Felvilágosító kampányokat kell szervezni, melyek rávilágítanak arra, hogy mi az egyének szerepe a fenntarthatóság folyamatában

A helyi közösség esetében hiányzik az a kritikus tömeget elérő társadalmi tőke, mely önálló programok kidolgozását tudná kikényszeríteni az egyes önkormányzatoktól. A civil szervezetek még nem elég erősek, a lakosság önálló véleményformálása pedig szokatlan még 20 évvel a rendszerváltás után is. Ennek megváltoztatása talán a legnehezebb feladat. Az önkormányzatoknak törekedni kell arra, hogy a lakosságot minél nagyobb mértékben bevonják a döntéshozatalba, illetve a végrehajtás folyamatába, így lassan kialakul az emberekben az az érzés, hogy képesek a döntések érdemi befolyásolására, ami az önálló kezdeményezések számának növekedését eredményezheti.

A helyi fenntartható fejlődés stratégia kialakítása nem kötelező, a települések vezetése részéről pedig hiányzik az elkötelezettség a fenntarthatóság iránt, mely a stratégiakészítést előre mozdítaná. Hozzáférhető útmutatók és esettanulmányok híján az önkormányzatok csak tapogatóznak e területen, valamint a lakosság sincs tisztában e nemzetközi kezdeményezés jelentőségével. Az önkormányzatok pénzügyileg nem függetlenek és önálló cselekvéseikben korlátozottak, nehezen elvárható tőlük, hogy önként további feladatokat vállaljanak fel, még abban az esetben sem, ha elkötelezettek a téma iránt. Célzott pénzügyi erőforrások híján a stratégiák készítése és megvalósítása csak saját forrásból vagy pályázati források igénybe vételével valósulhatna meg. Ehhez a nemzeti kormányzat részéről egy olyan rendszer kialakítása lenne célszerű, mely érdekeltté teszi és segíti a településeket hasonló jellegű stratégiai dokumentumok kidolgozásában: különféle díjak és támogatások elérhetővé tétele nagyban támogatná a helyi fenntarthatósági stratégiák készítésének gyakorlatát, további útmutatók és esettanulmányok kiadá-

sa pedig megismertethetné az önkormányzatokat a stratégiakészítés módszertanával valamint a helyes gyakorlatokkal.

Az önkormányzatok nem rendelkeznek megfelelő számú, a környezetvédelemhez értő szakembergárdával, ezért érdemes lehet a problémák felderítése, valamint a megoldási javaslatok kidolgozása során fontolóra venni külső szakértők bevonását, akik a nemzeti alapelvek figyelembe vételével, a helyi szakemberekkel valamint a lakossággal közösen alakíthatnák ki a település helyi fenntarthatósági stratégiáját.

Ugyanakkor biztatónak tekinthető, hogy a stratégiák készítéséhez szükséges elemek egy részével az önkormányzatok már rendelkeznek, illetve hasonló arányban vannak a településeken a fenntarthatósággal kapcsolatba hozható kezdeményezések. Sok esetben a kezdeményezések rendszerbe foglalása lenne szükséges, a helyi fenntartható fejlődés stratégia jelenthetné a korábbi kezdeményezések és dokumentumok keretét.

A települések életében kiemelt jelentőségű területeket és a települési fenntarthatósági stratégia lehetséges területeit összehasonlítva láthatjuk, hogy a települések lakossága elsősorban a lokális célokra koncentrálnak. A globális célok – melyek alapvetően a fenntartható fejlődés gondolkörének mozgatórugói – háttérbe szorulnak, pedig a lokális és globális céloknak harmonizálniuk kell. Ez alapján a települési fenntarthatósági stratégia kialakításakor megkerülhetetlen a klímaváltozásnak (CSETE – NYÉKI, 2006), a fenntartható agrárgazdaság és vidékfejlesztés kapcsolatának (CSETE – LÁNG, 2005, MAGDA et al., 2009), valamint a környezetgazdálkodás és a fenntartható fejlődés összefüggéseinek figyelembevétele (MARSELEK et al., 2006) továbbá a fenntartható fejlődés elveinek megfelelő lokális indikátorok kidolgozása. (SZLÁVIK – CSETE, 2004, FÁBIÁN et al., 2007)

A stratégia kialakításakor ennek értelmében figyelni kell arra is, hogy ne legyen csak nevében fenntarthatósági stratégia, miközben céljai a globális célokkal ellenkező irányba mutatnak. A stratégia kialakításakor tehát folyamatosan szem előtt kell tartani, mi is az eredeti cél, miért is készül ez az új szempontú stratégia.

10. Helyi fenntarthatósági programok és stratégiák Magyarországon

Érzékelve a helyi fenntarthatósági stratégiák hátrányos helyzetét Magyarországon, szakirodalmi elemzés segítségével igyekeztem felkutatni azokat a kezdeményezéseket, melyek illeszkednek a helyi fenntarthatóság koncepciójához.

A szakirodalomban már évekkel ezelőtt is történtek utalások arra vonatkozóan, hogy Magyarországon van néhány település, amelyik már rendelkezik helyi fenntarthatósági stratégiával, vagy legalábbis vannak a helyi fenntarthatósággal kapcsolatos kezdeményezései. Néhány ezek közül:

- Már az 1999-es keltezésű *"A fenntartható fejlődés az önkormányzati gyakorlatban"* című kézikönyv (GLOVER et al., 1999) is említ hét olyan magyarországi önkormányzati kezdeményezést (Nyíregyháza, Szekszárd, Tamási, Mezőkövesd, Sümeg, Kerekegyháza és a Közép-Homokhátsági Szövetség, Tata-bánya-Tata), melyek működésének egyes fejezetei példát szolgáltatnak a helyes gyakorlat bemutatására.
- Az ENSZ Johannesburgi konferenciájára készített országértékelő jelentés is említ 'néhány települést' amely rendelkezik helyi stratégiával. (HCSD, 2002)
- Szlávik tanulmányt készített Kőszeg városának és Karcag, Egyek és Kunmadaras térségének fenntarthatósággal kapcsolatos kezdeményezéseiről. (SZLÁVIK, 2002)
- Csete Mária tanulmánya a Tisza-tó környezetének fenntarthatóságát vizsgálja. (CSETE M., 2005)
- Dankó Nóra diplomamunkájában (DANKÓ, 2006) 9 település fenntarthatósággal kapcsolatos kezdeményezéseivel foglalkozik.
- Az Aalborgi Chartának, mely a helyi fenntarthatóság fontos nemzetközi dokumentuma, 4 magyarországi aláírója (Aba, Kecskemét, Monor, Nagykanizsa) is van. (THE AALBORG COMMITMENTS SECRETARIAT, 2010)
- Az 1990-ben alapított Klíma Szövetségnek (teljes neve Európai Városok Klíma Szövetsége Belsőszülött Esőerdei Lakosokkal), mely azon európai helyhatóságok hálózata, melyek elkötelezettek a Föld klímájának védelme mellett Magyarországról 18 önkormányzat és civil szervezet tagja van.

Fenntarthatósággal kapcsolatos vizsgálatokat az előbb említett területeken kívül már más városok és térségek esetében is végeztek, a Nyugat-Balatonnál (HUSZTI, 2003) vagy ugyancsak a Balaton térségében a Dörögdi-medencében (VÁSÁRHELYI, 2003),

és ezeken kívül is számos a fenntarthatósággal kapcsolatba hozható projekt folyik országszerte.

Azonban 2006-ban a németországi Saarbrückenben rendezett EASY-ECO⁵ konferenciára készülve – melyen Marie Curie ösztöndíjasként vehettem részt –, ezeket a folyamatokat elemezve, a téma hazai szakértőivel konzultálva, témavezetőmmel egyetértésben arra az álláspontra jutottam, hogy ezek a kezdeményezések csak nehezen tekinthetők formalizált fenntarthatósági stratégiáknak, inkább csak előremutató kezdeményezésekként értékelhetők. Ezt az állítást erősítette meg az a néhány személyes (többek közt Szilávik J., Füle M.) illetve telefonos interjú (pl. Pomázi I.), amit a téma hazai szakértőivel készítettünk. (BAJÁK – KUTI, 2006) A válaszokat összegezve az említett cikkben arra a következtetésre jutottunk, hogy 2006-ban Magyarországon nem létezett olyan dokumentum, melyet nyugodt szívvel helyi fenntarthatósági stratégiának lehetne nevezni.

Feltevéseim szerint ennek elsődleges magyarázata az volt, hogy kevés település tudott e fontos nemzetközi kezdeményezésről. A nemzeti elkötelezettség hiánya ugyancsak rosszul hatott az önkormányzatok vezetőire, akik ezek után alulértékelték a téma jelentőségét. Ugyancsak itt csapódott le annak hatása is, hogy a kormányzati érdeklődés hiányában nem készült megfelelő számú ismertető és tájékoztató anyag a fenntarthatóság jelentőségéről, illetve a helyes gyakorlatok bemutatásáról, aminek egyenes következménye volt a helyi önkormányzatok érdeklődésének hiánya, és a helyi fenntarthatósági stratégiák elmaradása.

10.1. A magyarországi fenntarthatósági tervek és programok elemzése

2006 óta a magyarországi helyzet jelentősen megváltozott. A környezetvédelem, a klímaváltozás valamint a fenntarthatóság kérdésköre jobban előtérbe került, s az e kérdésekkel kapcsolatos kormányzati munka is lendületet vett. Hosszas előkészületek után 2007 júniusában megszületett a Nemzeti Fenntartható Fejlődés Stratégia (MKK, 2007), 2008 októberében pedig megalakult a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács, mely arra vállalkozott, hogy elősegítse Magyarországon a fenntartható fejlődés megvalósítását.

Míg 2006-ban hosszas kutatómunkát – az érintett települések érintett osztályaival, polgármestereivel történő levélváltások és telefonbeszélgetések – követően sem sikerült települési fenntarthatósági stratégiát felkutatni, addig mára az Interneten is elérhető nagyjából 50 település fenntartható fejlődéssel kapcsolatos dokumentációs anyaga, il-

---

⁵Evaluation of Sustainability: The European Conferences and Training Courses 2005-2007 (EASY ECO), Improving the quality of Sustainable Development Projects, University of Saarland, (A fenntarthatóság értékelése)

letve a hír, hogy a településen a tervezési folyamat megkezdődött. Ez az előrelépés örvendetes, különösen annak fényében, hogy a fenntarthatósági tervek készítésére vonatkozóan – jóllehet különböző tájékoztató anyagok már fellelhetők – továbbra sincs jogszabályi előírás, és a 2002-es Belügyminisztériumi anyagnál frissebb egységes útmutató sem áll rendelkezésre.

Hipotézisem szerint:

H3: A jelenleg elérhető helyi stratégiák sok esetben nem felelnek meg a helyi fenntarthatósági stratégiák szakirodalomban megfogalmazott követelményeinek.

Az Interneten elérhető stratégiák a *Nemzeti Fenntartható Fejlődés Stratégia* elkészültét követően, a 2009-2011 közötti időszakban készültek. Az egyik ilyen stratégia, a *Józsefvárosi Local Agenda 21* (RÉV8 JÓZSEFVÁROSI REHABILITÁCIÓS ÉS VÁROSFEJLESZTÉSI ZRT., 2010) kialakításában személyesen is részt vettem a szakértői csoport résztvevőjeként, míg *Veresegyház Fenntartható Fejlődésének Programja* (VERESEGYHÁZ VÁROS ÖNKORMÁNYZATA, 2009) forrásjegyzékében hivatkozik egyik korábbi munkámra.

Vizsgálataim az Interneten elért 48 település valamint 2 kistérség fenntartható fejlődéssel kapcsolatos kezdeményezéseire terjedtek ki (4. melléklet). Természetesen ezeken kívül is akadnak stratégiai dokumentumok, amelyek nem kerültek a látókörömbbe, ám úgy gondolom, ez a szám már elegendő ahhoz, hogy bizonyos vizsgálatokat lefolytatva egy komplex képet alakítsak ki az elkészült stratégiákról. A kezdeményezések közül 5 esetben a tervezési folyamat még nem fejeződött be, a stratégiai dokumentum ezért nem, csak a lakossági kérdőívek, illetve a rövid összefoglaló hozzáférhető, így ezen települések dokumentumait nem állt módomban elemezni.

A következőkben az Interneten elért 44 település valamint 1 kistérség fenntartható fejlődéssel foglalkozó dokumentumát vizsgálom formai és tartalmi szempontból. A vizsgált települések területi elhelyezkedését a 16. ábra szemlélteti.

Mint megfigyelhető a települések nem koncentrálnak az ország egyes részeire, szerepelnek köztük Dunántúli, Duna-Tisza-közi és Tiszántúli települések, valamint Budapest kerületei illetve agglomerációjába tartozó települések is.

A települések mérete szintén nem meghatározó a stratégiakészítés szempontjából, kis községek (pl. Komoró, lakossága 1300 fő, Dávod, lakossága 2000 fő) és megyei jogú városok (Szolnok, lakossága 74500 fő, Győr, lakossága 131200 fő, Miskolc, lakossága 168000 fő) egyaránt mutatnak érdeklődést a fenntartható fejlődés helyi dimenziója iránt.

környezeti tényezőkkel foglalkozó dokumentumok valójában a fenntarthatósági stratégia környezeti dimenziójának tekinthetők.

A legteljesebb fenntarthatósági dokumentumnak természetesen a Local Agenda 21 / fenntartható fejlődési stratégia megnevezésű dokumentumok számítanak, melyből 9 szerepel a listában. E stratégiákban a környezeti szempontok mellett már a gazdasági és társadalmi kérdések is szerepelnek. Csak az ilyen jellegű dokumentumok esetében vizsgálható, hogy azok a gyenge vagy az erős fenntarthatóság szellemében készültek-e, azaz a bennük megjelenő gazdasági és társadalmi szempontok a környezeti szempontokkal egyenrangúként, vagy azoknak alárendelve, azokkal való kapcsolódásuk okán jelennek meg a stratégiákban. A stratégiák tartalmi vizsgálata azt mutatja, hogy a dokumentumok nagyrészt a gyenge fenntarthatóság szellemében készültek.

A vizsgált stratégiák terjedelem szempontjából is nagy szórást mutatnak. Akadnak közöttük néhány oldalas, illetve száz oldalt meghaladó terjedelműek is. A nagyobb települések jellemzően terjedelmesebb stratégiával rendelkeznek (Érd 161 oldal, Szolnok 58 oldal, Miskolc 53 oldal), ami érthető, hiszen a konkrét célkitűzések felsorolásakor, valamint az akciók tervezésekor nagyobb fizikai területet, s nagyobb számú lakosság igényeit kell tekintetbe venniük. A kisebb települések esetében a néhány tíz oldalas stratégiák a jellemzőek, de némely esetben ennél lényegesen rövidebb és hosszabb stratégiák is előfordulnak. A rövidebb dokumentumok azok, amelyek a települési önkormányzat szervezetfejlesztési tervét tartalmazzák. A hosszabb stratégiák esetében a részletesebb helyzetelemzés és körültekintőbb tervezés mellett a terjengősebb felvezetés is megfigyelhető, valamint a megvalósítás kérdését is jobban körüljárják, s a cselekvési terv számos pontját is tartalmazzák. Némely stratégia a lehetséges források felsorolására is kitér (pl. Pesterzsébet). Szem előtt kell tartani azonban, hogy a fenntarthatósági tervek, programok stratégiai jellegűek, ezért a konkrét megvalósítandó elképzelések részletes kidolgozása nem a stratégia része, az a stratégiához rendelt cselekvési terv részét képezi.

Tartalmi elemek

A stratégiák zöme a Brundtland definíciót használja kiindulópontként, a természeti értékek jövő generációk számára történő megőrzésének célját jelölve meg a stratégia készítésének indokául.

Említést érdemel ugyanakkor, hogy némely stratégiában megjelenik a jogos szükségletek meghatározásának bonyolultsága. A szolnoki stratégia megfogalmazása szerint:

„Bizonytalan és meghatározhatatlan a jogos szükségletek köre. Az igények kielégítését csak a jó erkölcs képes a szükségletek szintjére korlátozni.” (SZOLNOK MEGYEI JOGÚ VÁROS ÖNKORMÁNYZATA, 2010, 55. o.) Ezért némely stratégiában a jövő generációk érdekeinek figyelembe vétele mellett más prioritások is szerepet kapnak.

Ezek közül említést érdemel Veresegyház stratégiája, mely a Daly-féle definíciót állítja a stratégia középpontjába, s annak megfelelően a folytonos szociális jobblét elérését tűzi ki célul. A szociális jól-lét kérdését más stratégiák (pl. Miskolc, Nagyhegyes) is külön kiemelik.

A Brundtland-jelentésre és Agenda 21 dokumentumra történő utaláson felül a fenntarthatósági dokumentumok szinte mindegyike tekintettel van az Európai Unió Fenntartható Fejlődési Stratégiájára, valamint a Nemzeti Fenntartható Fejlődés Stratégiában megfogalmazott szempontokra.

Az elkészült dokumentumok alapjául a Belügyminisztérium által 2002-ben kiadott Útmutató a Fenntartható Fejlődés Helyi Programjai (LOCAL AGENDA 21) elkészítéséhez (SZLÁVIK – TURCHANY, 2002), valamint Szlávik 2001-es illetve 2002-es dolgozatai mellett a települések különböző fejlesztési tervei, programjai (úgy mint Környezetvédelmi Program, Integrált Városfejlesztési Stratégia) szolgáltak.

Sok esetben a felhasznált és hivatkozott források jegyzéke ezzel ki is merül, bár megfigyelhető, hogy néhány forrás idézet formájában (pl. GÁTHY, 2007; GORE, 2006) egyes stratégiákban rendszeresen ismétlődik. Ez arra utal, hogy ezekben az esetekben a stratégiák átvételéről, a település saját képére alakításáról van szó, amit a tartalmi vizsgálatok vissza is igazoltak. Ennek természetesen az a magyarázata, amit már korábban kifejtettem, azaz az önkormányzati kapacitás hiánya, a közösség csekély érdeklődése következtében a település vezetése arra kényszerül, hogy külső segítséget vegyen igénybe a stratégia elkészítésekor. A tartalmi vizsgálatok visszaigazolták, hogy ez általában nem a leghatékosabb megoldás, hiszen a települések eltérő sajátosságai miatt a stratégiák adoptálása a valódi prioritások torzulásához vezet. Az így kialakított stratégiák egymás tükörképei, s nem képesek arra, hogy a település lakosságát megnyerjék a stratégiákban megfogalmazott feladatok számára.

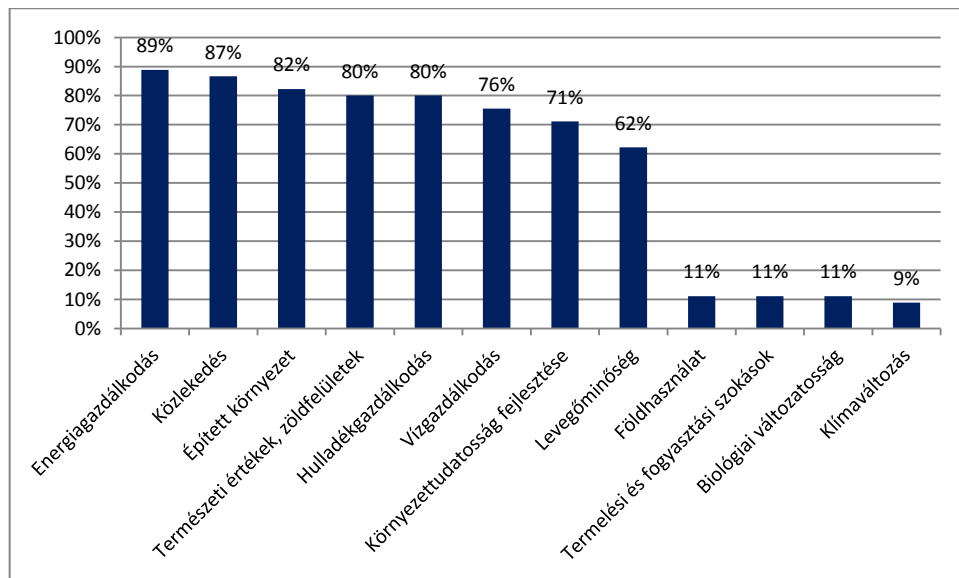
Az elkészült programok és stratégiák elsősorban a helyzetelemzést, a problémák azonosítását, valamint a problémákhoz tartozó stratégiai célok megfogalmazását helyezik előtérbe, számos stratégiából azonban lényeges elemek – így a jövőkép meghatározása, a lehetséges partnerek azonosítása, valamint a hatáskörök meghatározása – hiányoznak.

Szerettem volna a programok időtávját is megvizsgálni, azonban a 45 vizsgált stratégia közül mindössze 9 akadt, mely erre vonatkozó információt tartalmazott. Ez mindenképpen a dokumentumok hiányosságai közé sorolható, hiszen a stratégiában megfogalmazott feladatok határidők kijelölése nélkül, önmagukban nem értelmezhetők. Az általános elvek és célok kijelölése természetesen határidők nélkül is lehetséges, ám a megvalósítás ütemezése, az előrehaladás figyelemmel kísérése és így a kellő időben történő beavatkozás lehetetlenné válik. Természetesen amennyiben a stratégiákhoz cselekvési terv is készül, akkor ez a probléma áthidalható, azonban ebben az esetben is szükséges a stratégia időtávjának a kijelölése. Amíg ugyanis a cselekvési tervek a rövid távú célok megvalósítására koncentrálnak, a stratégiai dokumentum a rövid távú célok mellett a közép- és hosszútávúakat is tartalmazza, melyek a település egy adott időpontra vonatkozó jövőképének eléréséhez szükségesek.

Az említett 9 program között a rövidebb időtávra, 1-3 évre szóló stratégia (pl. Veresegyház), valamint a hosszabb, 20 éves időszakot felölelő stratégia (pl. Győr, Hajdúszoboszló) is található. A rövidebb időtáv kijelölését a választási ciklusokhoz való igazodás indokolhatja azonban fontos megjegyezni, hogy az ilyen stratégiák valójában közelebb állnak egy cselekvési tervhez, hiszen kevésbé veszik figyelembe az orientáló jövőképre vonatkozó Bellagio-elvet. A stratégiák közül külön kiemelendőnek tartom Kondoros stratégiáját az időtáv meghatározása tekintetében, hiszen a stratégiában jól elkülöníthetően jelennek meg a rövid (1-3 év), közép (4-8 év) és hosszú távú célok (9-20 év), valamint időtávját tekintve is megfelelően hosszú távra tekint előre.

A stratégiák tartalmi szempontból történő elemzésekor érdemes a környezeti szempontú elemeket a gazdasági és társadalmi vonatkozású elemektől elkülönítve is megvizsgálni, mivel azok a vizsgált stratégiák szinte mindegyikében megjelennek.

A 45 vizsgált stratégiában 8 olyan tényező van, mely szinte valamennyiben központi jelentőséggel bír. Ahogyan a 17. ábra mutatja ez a 8 elem az energiagazdálkodás és –takarékoság, a közlekedés, az épített környezet védelme, a természeti értékek, a települési zöldfelületek védelme, a hulladékgazdálkodás, a vízgazdálkodás, a környezettudatosság fejlesztése a közösség körében, valamint a levegőminőség. Kijelenthető, hogy ezek az elemek azok, amelyekre szinte valamennyi települési stratégia kiemelt hangsúlyt helyez. Természetesen ezen tényezőknek is vannak gazdasági és társadalmi vetületei, ám a környezeti fenntarthatósági tervekbe és programokba való bekerülésüket elsősorban környezeti vonatkozásaik indokolták.

17. ábra

**Környezeti szempontok előfordulási gyakorisága
a vizsgált 45 település stratégiai dokumentumaiban (2011)**

Forrás: saját szerkesztés

Érdekes eredmény, hogy bár a levegőminőség javítása a stratégiák központi eleme, a klímaváltozás kérdése csak a stratégiák töredékében kerül nevesítésre a célok között. A levegőminőség kérdése elsősorban mint az emberek egészségi állapotát meghatározó tényező kap szerepet a stratégiákban.

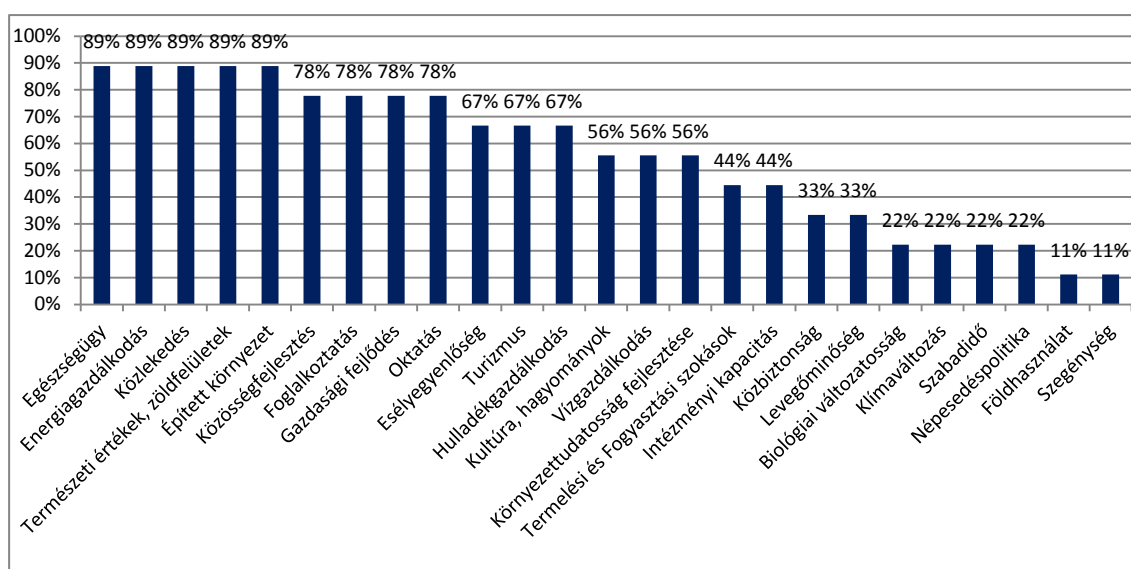
A biológiai változatosság és az élőhelyek megőrzése ugyancsak nem a stratégia központi elemei. Ez az álláspont védhető, hiszen települési stratégiákról beszélünk, emellett azonban fontosnak tartom megemlíteni, hogy a zöldfelületek megóvása, valamint a települések zöldterületek irányába történő túlzó terjeszkedésének megakadályozása a stratégiák jelentős részében megjelenik.

Külön szót kell ejteni a környezettudatosság fejlesztéséről valamint a közösségfejlesztés iránti igényről. A Nemzeti Fenntartható Fejlődés Stratégiával összhangban – „elsődleges követelménynek kell tekinteni a fenntartható fejlődést segítő szemlélet megerősítését” (MKK, 2005, 20. o.) – a helyi stratégiák is kitüntetett szerepet tulajdonítanak a környezeti nevelés és oktatás jelentőségének. Miskolc Local Agenda dokumentumának megfogalmazása szerint a környezettudatosság, mint a fenntartható fejlődést segítő szemlélet kialakításának elsődleges célja felkínálni a város lakosságának a fenntarthatóság választási lehetőségét. (ÖKOLÓGIAI INTÉZET A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSÉRT ALAPÍTVÁNY, 2011) A környezeti nevelés mellett a stratégiák jelentős részében a közösségépítés (47%) is kiemelt helyen szerepel. E két tényező jelentőségét az

adja, hogy segítségükkel a közösség tagjai tisztábban látják saját szerepüket és könnyebben mobilizálhatóvá válnak a stratégia megvalósításának fázisában.

A további vizsgálatok során csak azokra a stratégiára koncentrálok, melyek önmagukat Local Agendaként azaz települési fenntartható fejlődési stratégiaként határozzák meg. Az ilyen jellegű stratégiákban a környezeti szempontok mellett már a gazdasági és társadalmi vonatkozású elemek is jelen vannak. Ily módon 9 stratégia került látókörömbe: Érd, Győr, Hajdúszoboszló, Józsefváros, Kondoros, Miskolc, Mosonmagyaróvár, Szolnok és Tiszaöldvár stratégiai dokumentuma. Ezek a dokumentumok sokkal összetettebbek a korábban említett környezeti fenntarthatósági terveknel és programoknál: céljaik között a kimondottan a környezeti fenntarthatóság elérésére vonatkozó szempontok mellett a gazdasági és társadalmi célok egyaránt megjelennek.

A stratégiák elemzésekor 25 tényező megjelenésére összpontosítottam, az ezekre való utalások gyakoriságát a 18. ábra mutatja be.

18. ábra

**Fenntarthatósággal kapcsolatos tényezők előfordulási gyakorisága
a vizsgált 9 települési fenntartható fejlődési stratégiában (2011)**

Forrás: saját szerkesztés

Az ábráról leolvasható, hogy a stratégiák kiemelt területei között gazdasági, társadalmi és környezeti tényezők egyaránt megtalálhatók. Pozitívumnak tekinthető, hogy a 3 pillér nagyjából egyensúlyban van: az elsődlegesen gazdasági (pl. gazdaságfejlesztés, turizmus) és társadalmi jellegű (pl. foglalkoztatás, oktatás, egészségügy) célok a környezeti célokhoz hasonló prioritást kapnak. Meg kell említeni ugyanakkor, hogy a stratégiákban a gazdaság és társadalom címszó alatt sok esetben olyan szempontok és célok is

megjelennek (pl. adóbevétel-növelés, közbiztonság, sport, hitélet), amelyek a fenntartható fejlődés alapgondolatától, a környezet- és klímavédelemtől meglehetősen távol állnak. Az itt megjelölt célok sok esetben a fenntartható fejlődés elveivel egyenesen ellentétesek, hiszen a növekedést helyezik előtérbe. A példa kedvéért Veresegyház Fenntartható Fejlődésének Programját idézem, és néhány indikátort sorolok fel, melyek szerepeltetése egy fenntarthatósági stratégiában megkérdőjelezhető:

- A város iparüzési adóbevétele min. 3 %-kal nő,
- A kiskereskedelmi üzletek, illetve a vendéglátóhelyek száma min. 5 %-kal nő,
- A működő vállalkozások száma min. 5 %-kal nő,
- A kereskedelmi szálláshelyek száma min. 10 %-kal nő.

(VERESEGYHÁZ VÁROS ÖNKORMÁNYZATA, 2009, 43. o.)

Természetesen ezen indikátorok mögött is meghúzódhatnak fenntarthatósági szempontok, ám az ezeket a szempontokat tartalmazó, pontosabb megfogalmazás ekkor is elkerülhetetlen. Előfordulhat ugyanis, hogy a cél teljesülése nem jár együtt a fenntarthatóbb állapot felé történő elmozdulással, ami arra utal, hogy a megfogalmazott indikátor nem tekinthető a fenntarthatóság indikátorának.

Fontos kiemelni itt is, hogy a stratégiákban a környezettudatos szemléletformálás és a közösségépítés kérdése egyaránt kiemelten megjelenik. Megfigyelhető, hogy a közösségépítés kérdéseire ezek az összetettebb stratégiai dokumentumok lényegesen jobban odafigyelnek (78%-os arány a többi stratégia 39%-os arányához viszonyítva). Győr fenntarthatósági programjának bevezetése jól összefoglalja ennek jelentőségét: „egy környezeti, társadalmi és gazdasági szempontból fenntartható fejlesztésre törekszünk, amelyben számítunk városunk lakóinak, gazdasági és civil szervezeteinek aktív részvételére.” (CEURINA NKFT, 2010, 4. o.) A stratégiák igyekeznek számításba venni a fenntarthatóságot veszélyeztető trendeket is.

Számomra ez együttesen azt mutatja, hogy ezeknek a közösségeknek a vezetése a stratégia végrehajtását sokkal komolyabban veszi, s így a fenntartható fejlődési stratégia valóban a település központi stratégiai dokumentumává válhat.

A stratégiák az egyes célokkal kapcsolatos feladatokat számos esetben megkülönböztetik aszerint, hogy végrehajtásuk követel-e anyagi áldozatokat az önkormányzattól illetve a helyi közösségtől. Ugyanis, ahogy a szolnoki stratégia fogalmaz: “megvalósítható, nemcsak vágyakat megfogalmazó stratégia helyi szinten történő kialakítása a jelenlegi gazdasági helyzetben igen nehéz.” (SZOLNOK MEGYEI JOGÚ VÁROS ÖNKORMÁNYZATA, 2010, 9. o.) A stratégiákban ezért megfigyelhető, hogy előtérbe kerülnek

olyan feladatok, amelyek nem igényelnek nagy ráfordítást a közösségek részéről, vagy ha igen, akkor a ráfordítás pályázati forrásból biztosítható.

Összegzés

A stratégiák tartalmi szempontú vizsgálata azt mutatja, hogy a stratégiák alapvető célja a fenntartható környezeti, társadalmi és gazdasági fejlődés feltételeinek megteremtése. A pillérek közötti egyensúly valamint a környezeti érdekekkel nem feltétlenül harmonizáló célok azonban arra is rámutatnak, hogy a stratégiák elsősorban a gyenge fenntarthatóság elvét tartják szem előtt. Ez nem feltétlenül jelent problémát, hiszen Kerekes is 2008 évi, korábban hivatkozott tanulmányában Magyarország számára a gyenge fenntarthatósági megközelítést ajánlotta. (KEREKES, 2008, 56. o.) A települések vezetése is érzékelheti, hogy egy olyan stratégia, mely minden területen a környezeti szempontoknak biztosít prioritást, jelenleg Magyarországon a közösségek számára nehezen lenne elfogadható. A gyenge fenntarthatóság követelményeit szem előtt tartó stratégia, mely a környezeti érdekek mellett a gazdasági és társadalmi szempontokra egyaránt tekintettel van, olyan kiindulópontot jelenthet a fenntarthatóbbá válás felé vezető úton, mellyel a lakosok is képesek azonosulni. Ezt az azonosulást a veregyházi és a körösladányi dokumentum a következőképpen írja le: a fenntartható fejlődési stratégia „maga a gondolkodásmód, gazdálkodási mód, életforma és politikai kultúra, amelyet a fenntartható fejlődés elve hat át.” (VERESEGYHÁZ VÁROS ÖNKORMÁNYZATA, 2009, 4. o.; KÖRÖSLADÁNY VÁROS ÖNKORMÁNYZATA, 2010, 4. o.)

Mindezért ezek a stratégiák, hiányosságaik és hibáik ellenére a korábbi helyzethez képest mindenképpen jelentős előrelépésként tekinthetők és mérföldköveknek számítanak. Számos esetben tapasztaltam, hogy a stratégiák forrásjegyzékében más települések stratégiai is megjelennek, ami azt jelenti, hogy a stratégiával nem rendelkező települések ezek révén értesülnek a helyi fenntarthatósági folyamatról, a stratégiákat már kidolgozott településeket és programjaikat modellként állítják maguk elé.

Ez azt jelentheti, hogy a közeljövőben a stratégiák száma jelentős növekedésnek indulhat, s elérhetővé válhat az az állapot, amikor Magyarország összes nagyobb, jelentősebb települése s a kisebb településeknek is viszonylag nagy hányada rendelkezik formalizált, megvalósítható fenntartható fejlődési stratégiával.

Az előzőekben megfogalmazottak szerint a **harmadik hipotézisem igaznak bizonyult.**

T3: A jelenleg elérhető helyi stratégiai dokumentumok sok esetben nem felelnek meg a Local Agenda követelményeinek.

Az értekezés fontosabb megállapításai, új és újszerű eredményei

1. Értekezésem új eredményeként értékelem **a helyi szintű fenntartható fejlődési stratégiák jellegzetességeinek és követelményeinek meghatározását.**
2. Dolgozatom egyik meghatározó eredményének tartom **a helyi fenntarthatósági stratégiaalkotás kereteinek átfogó elemzését, a sikertényezők és veszélyforrások meghatározását.**
3. Értekezésem újszerű eredményének tartom **a partnerségi kapcsolatok kialakítása jelentőségének, szabályainak, céljainak és veszélyeinek bemutatását a helyi fenntarthatósági stratégiaalkotás folyamatában.**
4. Dolgozatom újszerű eredményének tartom **az Európai Uniónak és az egyes tagállamoknak, a helyi fenntarthatóság eszméje terjesztése céljából végzett tevékenységének bemutatását.**
5. Új eredménynek tartom **a magyarországi helyi fenntarthatósági stratégiák helyzetelemzése során alkalmazott, a stratégiakészítést befolyásoló tényezőkre alapozott, top-down és bottom-up jellegű szempontokat egyaránt figyelembe vevő elemzési mód kidolgozását. Ennek segítségével azonosítottam azokat a főbb tényezőket, amelyekre a stratégiák alacsony száma elsősorban visszavezethető.**
6. A disszertációm új eredményének tartom **a helyi fenntarthatóság helyzetének elemzésére szolgáló kérdőív kidolgozását, amelynek segítségével képet kaphatunk a településeken a Local Agenda készítésének helyzetéről.**
7. Az értekezés új eredményének tekintem **a hazai településeken már meglévő fenntartható fejlődési tervek, programok és stratégiák értékelését és csoportosítását.**

A dolgozat befejezésével munkámat nem tekintem lezártnak. Az értekezés során kapott eredmények, az ezekhez kapcsolódóan felmerült kérdések, és a hazai és nemzetközi kapcsolatok a kutatásom további folytatására ösztönöznek. Tagja vagyok a VAHAVA hálózatnak, szerzőként részt vállalom a Klímabarát Települések Szövetsége hírlevelének összeállításában, valamint Helyi Éghajlatvédelmi Stratégiák címmel magyar és idegen nyelven is elérhető, gazdag képi anyaggal rendelkező, az Interneten elérhető jegyzetet is szerkeszték. Emellett a megszerzett tudást a gyakorlatban is alkalmazni kívánom, ezért igyekszek részt vállalni a dolgozat záró fejezetében tárgyalt települési fenntartható fejlődési és éghajlat-védelmi stratégiák megalkotásában is.

Összefoglalás

Értekezésem célja a fenntarthatóság lokális, helyi megvalósítási lehetőségeinek, megoldási módjainak, ellentmondásainak és akadályainak feltárása.

A helyi közösségek szerepe a fenntarthatóság megvalósítási folyamatában meghatározó. A közösségek szűkebb környezetük iránt nagyobb felelősséget éreznek, annak megóvásáért cselekedni hajlandók. A helyi célok stratégiába foglalása alkalmat teremt a közösség tagjai számára, hogy prioritásaikat megfogalmazzák és tudassák azokat az önkormányzatok vezetőivel. A helyi közösség aktív részvételével kialakított stratégiák végrehajtása során az állampolgárok könnyebben mobilizálhatók, a célokkal jobban azonosulni képesek, mint egy külső szakértők által kialakított stratégia esetében.

A stratégiák legnagyobb része a fenntarthatóság gyenge értelmezésének szellemében készült: azokban a gazdasági és társadalmi célok a környezeti célokhoz hasonló jelentőséggel bírnak. A három pillér egyenrangú tényezőként történő szerepeltetése elsősorban azzal magyarázható, hogy az ezen elvek mentén készült stratégiák az állampolgárok számára jobban elfogadhatók, mint egy tisztán környezeti szempontokat figyelembe vevő, a környezetért a gazdasági és társadalmi jólétből is áldozni hajlandó stratégia.

A fenntartható fejlődés kérdését, s azon belül a helyi fenntarthatóság kérdését az Európai Unió is kiemelten kezeli, olyan átfogó célkitűzésként, mely összes politikájára hatással van. Számos szervezet (így pl. az Európai Fenntartható Városok Kampány) élvezi támogatását, s emellett pl. a Városi Környezet Tematikus Stratégia megalkotásával önálló kezdeményezéseket is tesz a helyi fenntarthatóság előmozdítására. Az Unió egyes tagállamai más-más módokon oldották meg a helyi fenntarthatósági törekvések előmozdítását: pl. a jogszabályi szabályozás átalakításával vagy pénzügyi források biztosításával települési stratégiák kidolgozására.

Magyarországon hosszú ideig a fenntarthatóság kérdését kormányzati és helyi szinten sem kezelték jelentőségének megfelelő helyen. A központi kormányzat a nemzeti stratégia elkészítésével is csak 2007-re készült el, a helyi fenntarthatóság kérdését azonban nem érezte saját felelősségének. A helyzet a Nemzeti Fenntartható Fejlődés Tanács 2008. évi megalakulásával pozitív irányba mozdult. A Tanács a helyi fenntarthatóság ügyében is tesz lépéseket, felkérésére útmutató jellegű stratégiák készülnek.

Kormányzati részről komoly akadályozó tényező a mai napig a jogszabályi háttér kialakulatlansága, a rendelkezésre álló pénzügyi források, valamint a megfelelő számú

útmutató és esettanulmány hiánya. Ugyancsak problémát jelent, hogy nincsenek díjak, támogatások az ilyen jellegű kezdeményezések előmozdítására.

A civil szférából sem érkezik megfelelő számú kezdeményezés, hiszen Magyarországon a demokratikus hagyományok nem erőteljesek, valamint a múltból örökölt gazdasági és társadalmi problémák következtében a környezeti kérdések is meglehetősen hátul szerepelnek a lakosság értékrendjében. A környezetvédelmi csoportok gyenge érdekképviselői képességgel bírnak. A környezeti szempontok rendszeresen alulmaradnak a gazdasági érdekekkel szemben.

Összességében a magyar önkormányzatok tiszteletben tartják a fenntarthatóság elveit, nem jellemző rájuk a közösség és a környezet kizsigerelése. Ugyanakkor minden településen jelentkezik valamilyen, a fenntarthatósággal összefüggésbe hozható probléma, jellemzően a munkanélküliség valamint a szegénység. A környezeti szempontú fenntarthatóság szempontjából a nagyobb települések esetén a legfőbb klimatikus kockázatot a jelentős forgalom, és jórészt annak folyamányaként a levegőszennyezés és a zajszint, továbbá a növekvő területhasználat és a hulladékkezelés jelenti, míg a kisebb települések esetén a hulladék- és a szennyvízkezelés jelenti a legfőbb problémát.

A fenntartható fejlődési stratégiák elterjedését akadályozó legfontosabb tényezők helyi szinten a pénzügyi források hiánya, a fenntarthatóság helyi aspektusával kapcsolatos információk hiánya, valamint – főként a kis településeken – a szakértelem-hiány. Biztatónak tekinthető azonban, hogy a stratégiák elkészítéséhez szükséges elemek egy részével (pl. környezetvédelmi jelentés, fejlesztési tervek) az önkormányzatok már rendelkeznek.

Mindezt egybevetve nem meglepő, hogy csak néhány helyi közösség akad – elkötelezett polgárainak valamint vezetőinek jóvoltából –, mely vállalkozik erre a bonyolult, ám jövője szempontjából meghatározó feladat elvégzésére.

A változás érdekében javaslom a törvényi szabályozás átgondolását, útmutatók és esettanulmányok készítését és propagálását, valamint a központi kormányzat elkötelezettségének hangsúlyozását a helyi fenntarthatóság iránt a készülő dokumentumokban. Olyan törvény kell, amely kormányzati és helyi szinten is végrehajtható kötelező előírásokat tartalmaz.

Summary

The objective of my dissertation is to explore the possibilities of the implementation, the solutions and the ambiguities of local sustainability.

The role of local communities in the implementation of sustainability is decisive. Communities are more responsible for their immediate environment, they are willing to act in order to protect it. The incorporation of local aims into a strategy makes it possible for local communities to draw up their priorities and make the local government be aware of them. During the implementation of the strategies worked out with the active participation of the local community, citizens are easier to mobilize, and it is also easier for them to identify themselves with its objectives than in case of a strategy prepared by external experts.

Most of the strategies are formulated in the spirit of weak sustainability: economic and social objectives have the same importance in them as environmental ones. The equal importance of the three pillars can be explained by the fact that strategies worked out upon these principles are more acceptable for the public than an environmentally focused strategy which is willing to make sacrifices from economic and social well-being.

The European Union puts high priority on sustainable development, including local sustainability, it is an overall objective which affects all its policies. Several organizations (e.g. the European Sustainable Cities and Towns Campaign) is supported by the EU, and it also makes independent initiatives, such as the Urban Environment Thematic Strategy to promote local sustainability. The member states of the EU chose different methods to promote local sustainability: for example they altered the legal background or provided financial resources for municipalities to work out local agendas.

In Hungary local sustainability was not treated according to its importance neither on the central government's nor on the local level. The central government completed the National Sustainable Development Strategy in 2007, but did not feel responsible for the issue of local sustainability. The situation changed for the better with the establishment of the National Sustainable Development Council in 2008. The council takes steps towards local sustainability, local agendas are made upon its request.

The uncertainties of the legal background, the lack of financial resources, and the low number of guides and case studies are serious inhibiting factor on the central

government's side. It is also problematic that no awards and no support is available to promote local sustainable development initiatives.

The number of civilian initiatives is also low as democratic traditions in Hungary are weak, and as a consequence of economic and social problems inherited from the past environmental issues have low priorities in the order of values of the public. Environmental groups have weak lobbying power. Environmental issues regularly lose to environmental interests.

In total Hungarian local governments respect the principles of sustainable development, the evisceration of the community and the environment is not characteristic of them. However, there are problems related to sustainability at every municipality, such as unemployment and poverty. From the aspect of environmental sustainability in bigger municipalities the most important climatic risks are air pollution and noise as a consequence of high traffic, as well as land use and waste management, while in smaller municipalities waste management and wastewater treatment are the most problematic areas.

The most important factors that obstruct the spread of sustainable development strategies are the lack of financial resources, the lack of information about the local aspect of sustainability and – mainly at smaller municipalities – the lack of expertise. However, it is encouraging that local governments already possess some necessary documents (e.g. environmental reports, development plans) to work out local agendas.

As a conclusion it is not surprising that there are only a few communities – as a result of its committed leaders – which decide to undertake this difficult, but decisive task.

In order to change the situation I suggest the reconsideration of the legal background, the preparation and promotion of guides and case studies, and emphasizing the central government's commitment to local sustainability in the documents prepared in the future. Such a legal act is necessary which is compulsory and implementable at the central government's level as well as at the local level.

Irodalomjegyzék

ADA KÖZSÉG (2009): Ada község fenntartható fejlődésének stratégiája 2010-2019. 2009, 104 p.

AALBORG CHARTER (1994): Charter of European Cities & Towns Towards Sustainability. Aalborg, 27. May 1994, 5 p. (www.iclei.org/europe/la21/echarter.htm)

AALL, C. (2001): Norway - LA21 as a means of interpreting and achieving sustainable production and consumption. In: Lafferty, W. M. (ed.) Sustainable Communities in Europe. Earthscan Publications Ltd, London, Sterling, VA, 2001. pp. 83-100.

AMBIENTE ITALIA RESEARCH INSTITUTE (2003): European common indicators – towards a local sustainability profile. Final Project Report. Milano, 2003, 43 p.

ARNSTEIN, S. (2000): A ladder of citizen participation. In: LeGates, R. T.-Stout F. (eds.): The city leader. Routledge, New York, pp. 240.-252.

BAJÁK I. (2006): Az Aalborgi folyamat és magyar vonatkozásai. Agrártudományi Közlemények – Acta Agraria Debreceniensis, 2006. 20. sz. pp. 5-14.

BAJÁK I. (2007a): Helyi fenntarthatóság: felülről irányítva vagy alulról szerveződően. AVA 3 – Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés és Agrárinformatika” Nemzetközi Konferencia, Debreceni Egyetem AVK, Debrecen, 2007. március 20-21. (CD kiadvány) 9 p.

BAJÁK I. (2007b): Gátló tényezők a helyi fenntarthatóság térnyerése előtt Magyarországon. Agrártudományi Közlemények – Acta Agraria Debreceniensis, 2007, 26. sz. pp. 151-157.

BAJÁK I. – KUTI I. (2006): The chances of local sustainability strategies in Hungary—the example of the North Great Plain Region. ‘Easy-ECO’ Konferencia, Saarbrücken, proceedings, 2006, 14 p.

BÁNYAI O. (2008): Fenntartható fejlődés? EMLA Jubileumi Tanulmánykötet, 2008. 7 p.

BARTUS, G. (2006): A fenntartható fejlődés rejtélyes fogalmáról. Kommentár. 2006 1(6): pp. 55-63.

BLACKSTOCK, K.L. – KELLY, G.J. –HORSEY B.L. (2007): Developing and applying a framework to evaluate participatory research for sustainability. Ecological Economics Volume 60, Issue 4, 1 February 2007, pp. 726-742

BOURDIEU, P. (1991): Forms of capital. In J. Richardson (ed.) Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education (New York, Greenwood), pp. 241-258.

- CEC (2006): Thematic Strategy on the Urban Environment. (Communication from the Commission to the Council and the European Parliament), Brussels, 11.1.2006, COM (2005) 728 final, 12 p.
- CEMAT (REGIONÁLIS TERVEZÉSÉRT FELELŐS MINISZTEREK EURÓPAI KONFERENCIÁJA) (2000): Guiding principles for sustainable spatial development of the European continent. Hannover, 2000, 37 p. (<http://www.bka.gv.at/DocView.axd?CobId=4747>)
- CEURINA Nkft (2010): Győr Fenntarthatósági Programja. Local Agenda 21 Győr. Helyi Program Győr Hosszú Távú Fenntartható Fejlődéséért. Győr, 2010, 31 o.
- CoEU (2006): Renewed EU Sustainable Development Strategy. Council of the European Union, Brussels, 9 June 2006, 10117/06, 29 p.
- COPENHAGEN SEMINAR (2009): Sustainable cities: from vision to action. Copenhagen seminar, 1 – 3 April 2009, 17 p.
- CORK-I NYILATKOZAT (1996): The Cork Declaration – A living countryside. Cork, 1996, 3 p. (www.europa.eu.int/comm/agriculture/rur/cork_en.htm)
- CSANÁDI G. – CSIZMADY A. – KÖSZEGHY L. (2010): Nyilvánosság és részvétel a településtervezési folyamatban. Tér és Társadalom, XXIV. évf., 2010, pp. 15-36.
- CSATH M. (2002): Erős társadalmi tőke, sikeres nemzet. Valóság, 2002/5, pp. 82-92.
- CSETE L. (2005) A fenntartható agrár- és vidékfejlesztés rendszere. Gazdálkodás, 2005. 2. sz., pp. 3-15.
- CSETE L. – LÁNG I. (2005): A fenntartható agrárgazdaság és vidékfejlesztés. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 313 p.
- CSETE L. – NYÉKI J. (szerk.) (2006): A klímaváltozás és a magyarországi kertgazdaság. Agro-21 Kutatási Programiroda, Budapest, 2006, 260 p.
- CSETE M. (2005): Fenntarthatóság a Tisza-tó értékelésében. Eszterházy Károly Főiskola Tudományos Közleményei – Acta Oeconomica XXXII, 2005, pp. 37-47.
- CSETE M. (2009) A fenntarthatóság kistérségi vizsgálata. Doktori (PhD) értekezés. Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar. Budapest, 2009, 165 p.
- CSETE M. – TÖRÖK Á. (2008): Települések klímavédelemmel összehangolt fejlesztési beruházásainak optimalizálása. „KLÍMA-21” Füzetek Klímaváltozás – Hatások – Válaszok, MTA-BCE Kutatócsoport, Klímavédelmi Kutatási Koordinációs Iroda MTA KSZI, 2008. 54. szám, pp. 91-98

DALY, H. E. (1990): Sustainable growth – an impossibility theorem; in. Valuing the Earth – Economics, Ecology, Ethics; MIT Press, Cambridge, MA, újranyomva 1993: Development, 1990, nos. 3/4, 45–47. o. (magyarul: A közgazdaságtudomány lehetetlenségi tétele; Harmadik Part, 1993/ősz 16. szám, 70-72. o.),
(<http://www.c3.hu/~bocs/eletharm/harpart/daly3pi.htm>)

DALY, H. E. (1991): Elements of Environmental Macroeconomics. In Costanza, R., (ed.): Ecological Economics. Columbia University Press, New York, pp. 32-46.

DANKÓ N. (2006): Települési és kistérségi fenntarthatósági programok eddigi tapasztalatai Magyarországon — különös tekintettel a környezetmenedzsment lehetőségekre. Diplomamunka, BME Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2006, 65 p.

DETR (1998): Sustainable Local Communities for the 21st Century: Why and How to Prepare an Effective Local Agenda 21 Strategy, DETR, Cm 4014, The Stationery Office, London, 1998, 16 p.

DETR (2000): Local Quality of Life Counts – A Handbook for a Menu of Local Indicators of Sustainable Development. The Stationery Office, London, 2000, 78 p.

DORGAI L. (2002): Az agrártermelés és a környezetvédelem EU követelmények szerinti összehangolása. Magyar Tudomány, 47. (108.) évf. 9. sz. / 2002, pp. 1181-1186.

DURAIAPPAH, A.K – RODDY, P. – PARRY, J.-E. (2005): Have participatory approaches increased capabilities? Published by the International Institute for Sustainable Development, June Winnipeg, Manitoba Canada, 2005, 34 p.

EASY-ECO E-TRAINING (2008): Easy-ECO Training in Saarland, Germany, 20-24 Oct, 2008, e-training material.

EC (1993): Council Resolution (93/C 138/01) (OJ C 138, 17.5.1993, p. 96). Published in the Official Journal of the European Communities, 17/05/93, 96 p.

EC (2001): A Sustainable Europe for a Better World: A European Union Strategy for Sustainable Development, European Commission, Brussels, 15.5.2001 [COM (2001) 264 final], pp. 1-17.

EC (2002): Towards a global partnership for sustainable development (Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions), European Commission, Brussels, 13.2.2002 [COM (2002) 82 final], pp. 1-20.

EC (2005): Towards Sustainability. The European Community Programme of policy and action in relation to the environment and sustainable development. Published in the Official Journal of the European Communities, No C 138/7. 17/05/93, 93 p.

ECKERBERG, K. (2001): Sweden — Problems and prospects at the leading edge of LA21 implementation. In: Lafferty, W. M. (ed.) Sustainable Communities in Europe. Earthscan Publications Ltd, London, Sterling, VA, 2001, pp. 15-39.

EGGER, P. – MAJERES, J. (1992): Local Resource Management And Development: Strategic Dimensions Of People's Participation. In: Ghai D. –Vivian J. M. (eds.) (1992): Grassroots environmental action. People's participation in sustainable development. London, England, Routledge, 1992, pp. 304-324.

ENYEDI GY. (1994): Fenntartható fejlődés – mit kell fenntartani? Magyar Tudomány, 1994/10. szám, Budapest, 1994, pp. 1151-1160.

ENYEDI GY. (1996): Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Ember-település-régió sorozat, Budapest.

ENYEDI GY. – HORVÁTH GY. (szerk.) (2002): Táj, település, régió. Budapest, Kossuth Kiadó, MTA Társadalomkutató Központ. Magyar tudománytár 2, 511 p.

EP (1998): Decision No 2179/98/EC of the European Parliament and of the Council of 24 September 1998 on the review of the European Community programme of policy and action in relation to the environment and sustainable development "Towards sustainability". (OJ L 275, 10.10.1998, p. 1).

ERDŐS T. (2004): Mekkora lehet Magyarországon a fenntartható növekedés üteme? I. Közgazdasági Szemle, LI. évf., 2004. május, pp. 389-414.

EURON TANÁCSADÓ ÉS SZOLGÁLTATÓ KFT. (2008): Gyöngyös Körzete Kistérség Többcélú Társulásának Kistérségi Közoktatási Intézkedési Terve. Budapest, 2008, 209 p.

EURÓPAI TANÁCS (ET) (1996): European Charter for Rural Areas (Vidéki Térségek Európai Kartája) Council of Europe. Strasbourg, 2009 January, 1996.
(<http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/doc96/EDOC7507.htm>)

FAUCHEAUX, S. – NOËL, J. F. (1995). Economie des ressources naturelles et de l'environnement. Paris: Armand Collin, Coll. U Economie, 370 p.

FÁBIÁN Gy. – MARSELEK S. – ABAYNÉ HAMAR E. (2007): Fenntartható fejlődés Észak-Magyarországon. Nemzetközi Tudományos Konferencia, Gödöllő (CD lemezen), 11 p.

FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS BIZOTTSÁG (FFB) (2002): Nemzetközi Együttműködés A Fenntartható Fejlődés Jegyében És Az Európai Unió Fenntartható Fejlődési Stratégiája. Fenntartható Fejlődés Bizottság, Budapest, 2002, 70 p.

FERRARINI, A. – BODINI, A. – BECCHI, M. (2001): Environmental quality and sustainability in the province of Reggio Emilia (Italy): using multi-criteria analysis to assess and compare municipal performance. *Journal of Environmental Management* 63, 2001, pp.117–131.

FILMER-WILSON, E. – ANDERSON, M. (2005): Integrating human rights into energy and environmental programming: a reference paper. 2005, 54 p.

(http://www.hurilink.org/tools/Integrating_HRs_into_Energy_and_Environment_Programming.pdf)

FLEISCHER T. (2006): Innováció, növekedés, kockázat. In: Bulla Miklós – Tamás Pál (szerk.): *Stratégiai kutatások – Magyarország 2015. Fenntartható Fejlődés Magyarországon. Jövőképek és Forgatókönyvek.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2006, pp. 275-284.

FOCUS LAB – ITALIAN LOCAL AGENDA 21 NETWORK (2002): Local Agenda 21 in Italy 2002. Survey on Local Agenda 21 processes implementation in Italy. June 2002, 21 p.

FONT, N. – GOMILA F. – SUBIRATS J. (1999): Spain: From Promise to Reality? in William Lafferty (ed.): *Implementing Local Agenda 21 in Europe. Varieties of Sustainable Development*, Oslo: Pro-Sus, 1999, pp. 203-218.

FONT N. – GOMILA F. – SUBIRATS J. (2001): LA21: A question of institutional leadership? In: Lafferty, W. M. (ed.) *Sustainable Communities in Europe*. Earthscan Publications Ltd, London, Sterling, VA, 2001. pp. 245-265.

FOURTH EUROPEAN CONFERENCE ON SUSTAINABLE CITIES & TOWNS (2004): Press release. Outcome of the Aalborg+10 Conference. Aalborg, 11. June 2004.

(http://www.ccre.org/communiques_de_presse_detail_en.htm?ID=49)

FRASER, E. D. G. – DOUGILL, A. J. – MABEE, W. E. – REED, M. – MCALPINE, P. (2006): Bottom-up and top-down: Analysis of participatory processes for sustainability indicator identification as a pathway to community empowerment and sustainable environmental management. *Journal of Environmental Management* 78, 2006, pp. 114-127.

FVM VIDÉKFEJLESZTÉSI FŐOSZTÁLY – VÁTI KHT. (2004): Leader Hírlevél, 1. szám. 2004. szeptember 20., 16 p. (<http://www.fvm.hu/doc/upload/200412/leader2004.pdf>)

GARCÍA-SÁNCHEZ I.-M., PRADO LORENZO J.-M. (2009): Decisive factors in the creation and execution of municipal action plans in the field of sustainable development in the European Union. *Journal of Cleaner Production* 17, 2009, pp. 1039–1051.

GÁTHY A. (2007): A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Stratégiák Elemzése, Különös Tekintettel Az Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Vonatkozásokra. PhD disszertáció. 2007, Debrecen, 157 p.

GfK – BCSDH (Magyarországi Üzleti Tanács a Fenntartható Fejlődésért) (2006): Véleménykutatás a fenntartható fejlődésről, 1000 megkérdezett. 2006.

GLOVER F. – HORVÁTH M. – JUNED S. – KISS F. – KUBALA M. – VÁGVÖLGYI G. – WOODWARD J. (1999): A fenntartható fejlődés az önkormányzati gyakorlatban (kézikönyv) KGI Budapest, 1999, 102 p.

GORDOS Á. – BARTHA P. (2002): A fenntartható fejlődés célkitűzéseinek és stratégiai alapjainak elfogadásához vezető folyamat az Európai Unióban. In: Fenntartható Fejlődés Bizottság (2002): Nemzetközi együttműködés a fenntartható fejlődés jegyében és az Európai Unió fenntartható fejlődési stratégiája. Budapest, Fenntartható Fejlődés Bizottság, 2002, pp. 23-24.

GORE, A. (2006): Kellemetlen igazság: A bolygónkat fenyegető globális felmelegedés, és leküzdésének lehetőségei. Göncöl Könyvkiadó, Budapest, 2007, 328. p.

GYÖNGYÖS STATISZTIKAI KISTÉRSÉG (GYSK) (2004): Gyöngyös Statisztikai Kistérség Vidékfejlesztési Operatív Programja. Gyöngyös, 2004. április, 50. p.

GYÖNGYÖS VÁROS ÖNKORMÁNYZATA – ENERGIA KLUB (2010): Gyöngyös Város Éghajlatváltozási Stratégiája. Vezetői Összefoglaló – Tervezet – 2010. Szeptember 29. (http://www.gyongyos.hu/uploaded/strategia_tervezet_osszefoglaloja.pdf) [Letöltés: 2011.09.12. 15:26]

GYULAI I. (2003): Az Európai Unió környezetpolitikája – Történeti áttekintés és az EU 6. Környezetvédelmi Akcióprogramja és fenntarthatósági törekvései. Ökológiai Intézet Alapítvány, Miskolc, 33 o.

GYULAI I. (évszám nélkül): Critical Remarks and Suggestions to the Implementation of Sustainable Development Policy. (<http://www.ecolinst.hu/sd/sd.html>) [Letöltés: 2004.05.02. 13:21]

HANIFAN, L. J. (1916): The rural school community center. *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, 1916/67; pp. 130-138.

HARDI, P. – ZDAN, T. (1997): The Bellagio Principles for Assessment, Assessing Sustainable Development: Principles and Practice. International Institute for Sustainable Development, Winnipeg, Canada: International Institute for Sustainable Development, 166 p. (pp. 1-6.) (<http://www.iisd.org/pdf/bellagio.pdf>)

HARSÁNYI G. – SZABÓ GY. (2003): Területfejlesztési monitoring kézikönyv. Kézirat, Debrecen, 2003.

HARWELL LABORATORY ENERGY TECHNOLOGY SUPPORT UNIT (2000): Local Agenda 21 and Renewable Energy. ETSU K/BD/00179/REP ETSU DTI. 2000, 73. p.

HCSD (2002): Hungary: Basic Features and Indicators of Social, Environmental and Economic Changes and Planning for Sustainability. (National information for the World Summit on Sustainable Development — Johannesburg, 2002), Hungarian Commission on Sustainable Development, Budapest, 54 p.

HEINEN, J. T. (1994): Emerging, diverging and converging paradigms on sustainable development. International Journal of Sustainable Development and World Ecology. Vol. 1., pp. 22-33.

HERCZEG M. (2008): Anyagáramok elemzése a társadalmi és ipari metabolizmus különböző szintjein. PhD értekezés, Budapesti Műszaki És Gazdaságtudományi Egyetem Gazdaság- És Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2008, 135 p.

HETESI ZS. (2008): A felélt jövő. A Fenntartható Fejlődés Egyetemközi Kutatócsoport Helyzetértékelője. Budapest, ELTE, Fizika Tanszékcsoport, 2008, 13. p.

HMSO (1994): Sustainable Development: The UK Strategy. London. 1994. Cm 2426, 267 p.

HOLM, J. – WAMBUI KAMARA, M. (2001): Denmark — The participatory and consensus-seeking approach of the Danish LA21. In: Lafferty, W. M. (ed.) Sustainable Communities in Europe. Earthscan Publications Ltd, London, Sterling, VA, 2001, pp. 58-82.

HORVÁTH GY. (2001): Európai Regionális Politika. Dialóg Campus Kiadó Budapest – Pécs, 2001, 501 p.

HUSZTI, L. (2003) Egy önmagára talált kistérség. A Nyugat-Balaton régiójának fenntartható fejlődést ígérő példái. In: Helyi fenntarthatósági esettanulmányok. Környezettudományi Központ, 2003, pp. 31-54.

ICLEI (évszám nélkül): ICLEI's Local Agenda Campaign. (www.iclei.org/iclei/la21.html)

- INTERNET1: Gyulavári Kastély. Fenntartható fejlődés.
(<http://www.gyulavarikastely.hu/index.php/fenntarthato-fejlodes/>) [Letöltés: 2007.01.07. 15:31]
- INTERNET2: A jövő nemzedékek országgyűlési biztosának honlapja. (www.jnob.hu)
[Letöltés: 2011.05.07. 14:52]
- INTERNET3: www.terport.hu [Letöltés: 2009.05.17. 16:40:22]
- INTERNET4: A fenntartható fejlődés honlapja. (www.ff3.hu) [Letöltés: 2012.01.19. 14:52]
- INTERNET5: Új Széchenyi Terv. (<http://ujszecsenyiterv.gov.hu/palyazatok>) [Letöltés: 2012.01.19. 14:58]
- INTERNET6: Wikipedia, the free encyclopedia (www.wikipedia.org)
- INTERNET7: Members of the Climate Alliance.
(http://www.klimabuendnis.org/fileadmin/inhalte/dokumente/2011/Mitgliederliste_international_November2011.pdf) [Letöltés: 2012.01.19. 15:05]
- IRC HUNGARY (2006): Az EU Fenntartható Fejlődésre Vonatkozó Megújult Stratégiája. Nemzetközi Technológiatranszfer Hírlevél. Melléklet. BME OMIKK, EU Technológiai Tájékoztató és Tanácsadó Szolgálat, 2006. Szeptember, 16 p.
- IUCN/UNEP/WWF (1991): Caring for the Earth. A strategy for sustainable living. IUCN, UNEP and WWF, Gland, Switzerland, and Earthscan, London, 1991, 228 p.
- IVÁDY J. (2009): A Gyöngyösi kistérség fenntartható fejlődése. Szakdolgozat. BME Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Budapest 2009. 55 p.
- JUHÁSZ CS. (2001): Az agrároktatás "újralfelfedezése" 2020-ra (Akcióprogram az Amerikai Egyesült Államokban). Acta Agraria Debreceniensis, 2001. 1. szám, pp. 97-99.
- KÁPOSZTA J. (SZERK.) (2007): Regionális gazdaságtan. Tankönyv. DE Kiadó Debrecen, 2007. ISBN 978-963-9732-79-7. 300 p.
- KEREKES S. (2006): A fenntarthatóság közgazdasági értelmezése, In: Bulla M. – Tamás P. (szerk.): Fenntartható fejlődés Magyarországon (jövőképek és forgatókönyvek). Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 511 p. (pp. 196-211.)
- KEREKES S. (2007): A környezetgazdaságtan alapjai. Aula Kiadó, Budapest, 2007, 238 p.
- KEREKES S. (2008): A fenntartható fejlődés európai szemmel. In: Globális kihívások, millenniumi fejlesztési célok és Magyarország. (Szerk.: Gömbös E.) Magyar ENSZ Társaság, 2008, pp. 51-60. p.

- KISS K. (2005): Nemzetgazdaság és fenntartható fejlődés: a magyar gazdaság fenntartható fejlődésének koncepciója, Corvinus Egyetem, Budapest. (Kézirat)
- KOTLER, P., JATUSRIPITAK S., MAESINCEE S. (1997): The marketing of the nations. The Free Press, 1997. The Marketing of Nations – A Strategic Approach to Building National Wealth, The Free Press, New York, 451 p.
- KÖRNYEZET ÉS FEJLŐDÉS VILÁGBIZOTTSÁG (KFVB) (1988): Közös Jövők. (szerk.): Persányi M., Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988, 404 p.
- KÖRÖSLADÁNY VÁROS ÖNKORMÁNYZATA (2010): Körösladány Fenntartható Fejlődésének Programja 2010-2015. Körösladány, 2010, 41 o.
- KUTI I. (2003): Környezet-gazdaságtan. Debreceni Egyetem, Agrárgazdaságtani és Közgazdaságtani Tanszék, kézirat.
- KUTI I. – SZABÓ G. (2003): Környezetpolitikai tervek és stratégiák az Európai Unióban és Magyarországon, OTKA-pályázat, kut. koncepció (kézirat), Debreceni Egyetem AVK, 2003. márc., 29 o.
- LAFFERTY, W. M. (2001) Local Agenda 21: The core idea. In: Lafferty, W. M. (ed.) Sustainable Communities in Europe. Earthscan Publications Ltd, London, Sterling, VA, 2001. pp. 1-14.
- LAFFERTY, W. M. – COENEN F. (2001): Conclusions and perspectives. In: Lafferty, W. M. (ed.) Sustainable Communities in Europe. Earthscan Publications Ltd, London, Sterling, VA, 2001, pp. 266-304.
- LÁNG I. (2002): A Brundtland Bizottság és a fenntartható fejlődés fogalmának és jelentőségének nemzetközi elismerése. In: Fenntartható Fejlődés Bizottság (FFB) (2002): Nemzetközi együttműködés a fenntartható fejlődés jegyében és az EU FF Str., FFB, Budapest, 69 o.
- LIPCSEI CHARTA (2007): Lipcsei Charta a fenntartható európai városokról. Lipcse, 2007. május 24., 8 p.
- LOSONCZ M. (2007): A fenntartható vállalkozások elősegítése. Munkaanyag az ILO-konferencia Promotion of sustainable enterprises című témájához. Budapest, 2007. május. 21 p.
- LUCAS, K. – ROSS, A. – FULLER, S. (2001): Local Agenda 21: When is it a model for joined-up community based activity? In: Center for Sustainable Development (ed.) Working Papers. London: University of Westminster, 2001, 28 p.

MADARÁSZ I. (2000): Hogyan készítsünk vidékfejlesztési programot? Budapest, Agroinform Kiadóház, 2000. 197 p.

MAGDA S. – MAGDA R. – MARSELEK S. (2009): Possibilities of the sustainable development of the rural economy. AVA Nemzetközi Konferencia, Debrecen, pp. 1045-1056.

MAGYAR KÖZTÁRSASÁG KORMÁNYA (MKK) (2004): 2064/2004 (III. 18.) Kormányhatározat a modern, európai Magyarország megteremtését célzó intézkedési tervről) Határozatok Tára, 2004: 12.

MAGYAR KÖZTÁRSASÁG KORMÁNYA (MKK) (2005): A fenntartható fejlődés stratégiájának szempont- és követelményrendszere. Melléklet a fenntartható fejlődés stratégiájára vonatkozó szempont- és követelményrendszerről, valamint a stratégia kidolgozásának tartalmi és szervezeti kereteiről szóló 2053/2005. (IV. 18.) Korm. Határozathoz, Budapest, 22 p.

MAGYAR KÖZTÁRSASÁG KORMÁNYA (MKK) (2007): Nemzeti Fenntartható Fejlődési Stratégia. Készítette: a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (NFÜ) – Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium tervezői munkacsoportja. 2007 június, 64 p.

MAGYAR KÖZTARSASAG ORSZAGGYULESE (MKO) (1995): 1995. évi LIII. Törvény a környezet védelmének általános szabályairól. Magyar Közlöny, 1995: 52.

MAGYAR KÖZTARSASAG ORSZAGGYULESE (MKO) (2008): Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia 2008-2025. Környezetvédelmi és Vízügyi Értesítő, 2008: 4., pp. 523-614.

MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ORSZÁGGYŰLÉSE (MKO) (2008): Az Országgyűlés 57/2008. (2008. május 19.) OGY határozata a a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács közjogi jogállásáról, jogköréről, összetételéről és feladatairól, valamint működési kereteiről. Magyar Közlöny, 2008: 77., pp. 4695-4696.

MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ORSZÁGGYŰLÉSE (MKO) (2011): 2011. évi CXI. Törvény az alapvető jogok biztosáról. Magyar Közlöny, 2011: 88, pp. 25435-25448.

MÁLOVICS Gy. (2009): A vállalati fenntarthatóság érintettközpontú vizsgálata. Doktori értekezés. Pécs, 2009, 245 p.

MÁLOVICS GY. – BAJMÓCY Z. (2009): A fenntarthatóság közgazdasági értelmezései. Közgazdasági Szemle, LVI. évf., 2009. május, pp. 464-483. p.

- MARSELEK S. – FÁBIÁN Gy. – ABAYNÉ HAMAR E. (2006): Környezetgazdálkodás és fenntartható fejlődés. Tudományos Konferencia, Mosonmagyaróvár (CD lemezen) pp. 1-6.
- MASCARENHAS A. –COELHO P. –SUBTIL E. –RAMOS T. B. (2010): The role of common local indicators in regional sustainability assessment. *Ecological Indicators* 10 (2010) pp. 646–656.
- MEADOWS, D. H. – RANDERS, J. – MEADOWS D. L. (2005): A növekedés határai harminc év múltán. Kossuth Kiadó, Budapest, 2005, 318 p.
- MIERCUREA CIUC TOWN HALL (2002): Local Agenda 21 – Local Plan For Sustainable Development Of Miercurea Ciuc Municipality. Miercurea Ciuc, 2002, 88 p.
- MINEUR, E. (2007): Towards sustainable development indicators as a tool of local governance. In: Research Report 2007:5, Department of Political Science, Umea University, Sweden, 2007, 297 p.
- MOSONINÉ FRIED - ANDRÁSI Z. - SOÓS S. - BELSŐ-STEFÁN E. (2008): Városi önkormányzatok és a klímaváltozás „Klíma-21” Füzetek 54. sz., 2008, pp. 37-50.
- NACSA J. (2009): A Fenntarthatóságról - A vidék és a fenntarthatóság. Vidék Hangja Magazin. Kiadó: Gödöllői Innovációs Központ Kft. 2009-11-06
(<http://www.mnvh.hu/ptPortal/index.php?mod=news&action=showNews&newsid=11359&lang=hu>)
- NADER, M.R. – SALLOUM, B.A. – KARAM, N. (2008): Environment and sustainable development indicators in Lebanon: a practical municipal level approach. *Ecological Indicators* 8, 2008, pp. 771–777.
- NARAYAN, D. (1997): Voices of the poor. Poverty and social capital in Tanzania. World Bank, Environmentally Sustainable Studies, 1997/20, 97 p.
- NEMZETI FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSI TANÁCS (NFFT) (2008): Közös Nyilatkozat a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács megalakulásáról, 2008. október 10., 1.p.
- NEMZETI FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSI TANÁCS (NFFT) (2010): Jövőkereső. A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács jelentése a magyar társadalomnak. NFFT, Budapest, 136. p.
- NIEMI-IILAHTI, A. (2001): Finland — In search of new implementation patterns. In: Lafferty, W. M. (ed.)(2001): Sustainable Communities in Europe. Earthscan Publications Ltd, London, Sterling, VA, 2001. pp. 40-57.

O'RIORDEN, T. (1985): Research and Policy Review: Future Directions for Environmental Policy Environment and Planning A, 17: pp. 1431-1446.

OECD (2007): OECD Sustainable Development Studies. Institutionalising Sustainable Development. OECD Publishing, 2007, 162 p.

ÖKOLÓGIAI INTÉZET A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSÉRT ALAPÍTVÁNY (2011): Miskolc város fenntartható fejlődési stratégiája. vitairat. Miskolc, 2011 február, p. 53.

ÖNKORMÁNYZATI ÉS TERÜLETFEJLESZTÉSI MINISZTERIUM TERÜLETFEJLESZTÉSI ÉS ÉPÍTÉSÜGYI SZAKÁLLAMTITKÁRSÁG (ÖTM TÉSZ) (2007): Városrehabilitáció 2007-2013-ban. Kézikönyv a városok számára. Budapest, 2007. október 5., 137 p.

QUAID, A. (2002). A Local Government Handbook: Accelerating Community Sustainability in the 21st Century. International Council for Local Environmental Initiatives (ICLEI). Berkely, CA, 2002.

POMÁZI I. – SZABÓ E. (2006): Anyagáramlások a világ legfejlettebb országaiban az Egyesült Államok és Japán példáján. Magyar Tudomány, 2006/10. szám, Budapest, 2006, pp. 1225-1235.

RAMIERI E. – FIORENTINI F.(1999): Italy: The Evolution of LA21: Obstacles, Deficiencies and Positive Signs. In Lafferty, W. M. (ed) Implementing Local Agenda 21 in Europe: New Initiatives for Sustainable Communities. Grafmont, Oslo, 1999, pp 219-239.

RAMIERI, E. – WALLACE-JONES J. – LEWANSKI R. (2001): Italy — Converging pathways between central and local levels of government. In: Lafferty, W. M. (ed.) Sustainable Communities in Europe. Earthscan Publications Ltd, London, Sterling, VA, 2001, pp. 225-244.

REC (1994): Állampolgári részvétel a környezetvédelmi döntéshozatalban. Kézikönyv. A jelenlegi gyakorlat és a jövő lehetőségei. Magyarország. Közép- és Kelet-Európai Regionális Környezetvédelmi Központ, Budapest, 1994, 368 p.

RÉGIÓK BIZOTTSÁGA (2006): Vélemény. Tárgy: „A helyi és regionális önkormányzatok hozzájárulása a klímaváltozás elleni küzdelemhez.” (2006/C 115/20) 2006.5.16., pp. 88-94. Elérhető: (<http://eur-lex.europa.eu>)

RÉV8 JÓZSEFVÁROSI REHABILITÁCIÓS ÉS VÁROSFEJLESZTÉSI ZRT. (2010): Józsefvárosi Agenda 21. A Fenntarthatóság Helyi Stratégiája. Budapest - Józsefváros, 2010, 76 o.

ROTHEROE N. – KEENLYSIDE M. – COATES L. (2003): Local Agenda21; articulating the meaning of sustainable development at the level of the individual enterprise. *Journal of Cleaner Production* 11 (2003), pp. 537-548

SCHUBERT, U. – STÖRMER E. – HARDI P. – MARTINUZZI A. (ed) (2009): *Sustainable Development in Europe. Concepts, Evaluation and Applications*. Cheltenham (UK) Northampton (MA, USA): Edward Elgar. 2009, 340 p.

SECOND EUROPEAN CONFERENCE ON SUSTAINABLE CITIES & TOWNS (1996): *The Lisboa Action Plan: from Charter to Action*. Lisszabon, 8. October 1996, 5 p.
([http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFHXLDSX/\\$FILE/Lisabon.pdf](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFHXLDSX/$FILE/Lisabon.pdf))

SEN A. (1999): *Cultural and Sustainable Development: An Economic Perspective*. Presidential Fellows Lecture Series 19 May 1999, 65 min.
(<http://info.worldbank.org/etools/bspan/PresentationView.asp?PID=948&EID=63>)

SOLOW, R. M. (1991): *Sustainability: An Economist's Perspective*. The Eighteenth J. Seward Johnson Lecture. Woods Hole, MA: Woods Hole Oceanographic Institution, June 14., *Economics of the environment Selected readings* (1991) Volume: 3, Publisher: WW Norton & Company, New York, NY, pp. 179-187.

SZABÓ J. (2005): *A Fenntartható Fejlődés Nemzeti Stratégiája (Tervezet) („0” Változat)*. Budapest, 2005. Szept. 1., 145 p.

SZÁSZ T. (2010a): *A fenntartható fejlődés*. Debreceni Műszaki Közlemények 2010/1, pp. 31-42.

SZÁSZ T. (2010b): *Fejezetek a környezetgazdaságtan témaköréből*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2010, 110 p.

SZLÁVIK J. (1998): *A fenntarthatóság ökológiai és ökonómiai nézőpontból*. Magyar Tudomány 1998 8. szám, pp. 974-984.

SZLÁVIK J.(2002): *A helyi-kisregionális szint szerepe a fenntarthatóságban*. A Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Környezettudományi Intézetének tanulmányai. Budapest, 2002, 55 p.

SZLÁVIK, J. (2005): *Fenntartható környezet– és erőforrásgazdálkodás*. KJK–Kerszöv, Budapest, 2005, 317 p.

SZLÁVIK J. – CSETE M. (2004): *A fenntarthatóság érvényre jutása és mérhetősége települési – kisregionális szinten*. *Gazdálkodás* XLVIII. évf. 4. szám. pp. 10-28.

- SZLÁVIK J. –FÜLE M. (2010): A társadalomért felelős vállalat. PERIODICA Oeconomica, Eger 2010 2. szám, pp. 7-21.
- SZLÁVIK J. – PUSZTAI Cs. (2001): Fenntarthatóság testközelben: a fejlődés helyi programjai (Local Agenda 21) ÖKO XI. évf., 3-4. szám, pp. 13-26
- SZLÁVIK J. –TURCHANY, G. (2002): Útmutató a Fenntartható Fejlődés Helyi Programja (LA21) elkészítéséhez. Budapest, BME Környezetgazdaságtan Tanszék (Önkormányzati tájékoztató – különszám, Belügyminisztérium), 111 p.
- SZOLNOK MEGYEI JOGÚ VÁROS ÖNKORMÁNYZATA (2010): Helyi Feladatok A XXI. Századra. HF21. Szolnok Város Fenntartható Fejlődési Stratégiája. Szolnok, 2010, 58 p.
- THE AALBORG COMMITMENTS SECRETARIAT (2010): Participants of The European Sustainable Cities & Towns Campaign. Signatory Local Authorities of The Aalborg Charter (2010). (http://www.aalborgplus10.dk/media/short_list_23-02-2010_1_.pdf)
- THE HAGUE STATEMENT (1999): Strategies for Sustainable Cities. Elfogadva: 1999. június 24., Den Haag, 3. p.
- THIRD EUROPEAN CONFERENCE ON SUSTAINABLE CITIES & TOWNS (2000): The Hannover Call of European Municipal Leaders at the Turn of the 21st Century. Hannover, 11. February 2000, 7 p.
- TISZAFÖLDVÁR VÁROS ÖNKORMÁNYZATA (2011): Tiszaföldvár Város Önkormányzata Helyi Fenntarthatósági (Local Agenda 21) terve. Tiszaföldvár, 2011, 33 p.
- TORMA A. – NAGY G. – SZALAY Z. (2008): A nemzetgazdasági szintű fenntarthatóság termelési és társadalmi vonzatai. VIII. Környezettudományi Tanácskozás, Környezetmérnöki Tanszék, Győr, 2008, pp. 49-58.
- TORTAJADA, R. – ECHAMENDI, P. – CABELLO, M. (2007): SISAL21: cross-frontier sustainability indicators system for Local Agenda 21s. In: REAL CORP 007 Proceedings, Vienna, May 20–23, pp. 873-877.
- UIDD, TURCHANY G.(2003): Stratégie et mise en action d'un Agenda 21 E-learning UIDD Lyon, 2003. (http://www.prof-turchany.eu/ff_hu.htm)
- UK Gov (2003): A better quality of life (A strategy for sustainable development for the United Kingdom), UK Government, (Updated: 4 March 2003), 111 p.
- UN (1948): Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata. ENSZ III. Közgyűlése, 1948. december 10. Párizs, 1948, 4 p.

UNCED (1993): Feladatok a 21. századra. (Az ENSZ Környezet és Fejlődés Világkonferencia dokumentumai), Föld Napja Alapítvány, Budapest 1993, 433 p.

UNCHR (1996): Habitat Agenda. Recommendations from Habitat II. United Nations Commission for Habitat Research, (UNCHR), Istanbul, 1996, 109 p.

UNESCO (2001): Egyetemes Nyilatkozat a Kulturális Sokszínűségről. UNESCO General Conference, Párizs, 2001. november 2. (<http://www.unesco.hu/archivum-2009-vegeig/kultura/sokszinuseg-091208>)

URBÁNNÉ MALOMSOKI M. (2010): Integrált Városfejlesztési Stratégia. In: Káposzta J. (Szerk.): Regionális- és Városgazdaságtan, Gödöllő, Szent István Egyetem, 2010, 88 p., (pp. 65-76.)

VAN BEGIN G. (2004): Local sustainability moves on! SDI News Built Environment 2004. pp. 74-77.

(www.sustdev.org/index.php?option=com_docman&task=_download&give=19&mode=view)

VÁSÁRHELYI J. (2003): Helyi fenntarthatóság – önerőből vagy nemzeti program alapján? In: Helyi fenntarthatósági esettanulmányok. Környezettudományi Központ, 2003. pp. 125-143.

VERESEGYHÁZ VÁROS ÖNKORMÁNYZATA (2009): Veresegyház Fenntartható Fejlődésének Programja (2009-2011), 70 p.,

ZSENI A. (2003): Sustainability evaluation in Hungary. Proceedings of EASY-ECO II Conference, Wien, pp. 51-58.

Köszönetnyilvánítás

Disszertációm elsősorban családomnak, *feleségemnek, négy gyermekemnek, szüleimnek és testvéremnek* ajánlom, akik mindig biztattak és minden feltételt megteremtettek számomra, hogy a dolgozat elkészülhessen. Az a családi háttér, amit biztosítottak számomra biztonságot és támogatást nyújtott, hogy legyen erőm teljesíteni a vállalt kötelezettségeket.

Külön köszönettel tartozom témavezetőmnek, *Dr. Kuti István* egyetemi docens Úrnak, aki példát mutatott saját munkájában és minden segítséget biztosított számomra a kezdetektől a disszertáció megszületéséig. Az általa képviselt tájékozottság és tudásvágy útmutatásként szolgált és jelentősen formálta gondolkodásmódomat. Hálával tartozom *Dr. Szabó Gábor* Professzor Úrnak, a Doktori Iskola korábbi vezetőjének folyamatos támogatásáért, együttműködéséért, munkájában végzett példamutatásáért. Köszönetet mondok *Dr. Berde Csaba* egyetemi tanár Úrnak, a Doktori Iskola vezetőjének, aki jelentős támogatást nyújtott a fokozatszerzési eljárás utolsó szakaszában. Külön szeretném kiemelni *Rácz Andrea* tanszéki adminisztrátor segítségét.

Nagyban segítette értekezésem elkészültét munkahelyem, a *Károly Róbert Főiskola*, kollégáimtól sok támogatást és javaslatot kaptam munkámhoz. Külön is köszönetemet fejezem ki a Főiskola rektorának *Dr. Magda Sándor* Professzor Úrnak, aki biztosította a lehetőséget a dolgozat megírására, segítsége nélkülözhetetlen volt a dolgozat elkészültéhez.

Ugyancsak köszönettel tartozom *Dr. Liebmann Lajos* egyetemi docens Úrnak, a Károly Róbert Főiskola Gazdaság- és Társadalomtudományi Karának dékánjának, aki tanácsaival segítette munkámat, mindvégig kitartásra biztatott, s aki saját munkájában végzett példamutató odaadásával nagy hatással volt rám, példaként szolgált és szolgál számomra. Köszönettel tartozom *Dr. Töröcsvári Zsolt* főiskolai tanár Úrnak, akivel a főiskolán együtt dolgozunk a helyi fenntarthatósággal kapcsolatos kutatásokban, és aki e dolgozat elkészültéhez is jelentős segítséget nyújtott. Külön szeretném kiemelni *Papné Kovács Anikó* dékáni adminisztrátor segítségét. Az előzőekben említett személyeken kívül is minden munkatársamnak köszönettel tartozom.

Végezetül köszönetemet fejezem ki mindazon személyeknek, akikkel munkám során találkoztam, és akik építő jelleggel segítették dolgozatom elkészültét.

Saját publikációk jegyzéke

A Szabályzat értelmében figyelembe vehető publikációk:

1. **Baják I.** – Töröcsvári Zs. (2011): Local sustainability in Hungary — an analysis of the factors that determine the low number of LA21 strategies. *Studies in Agricultural Economics*, No. 113 p. 105-118. (2011) (HU ISSN 1418 2106)
2. T. Zakár, **I. Baják**, L. Liebmann (2011): Financial Performance Of Corporations And Market Value. *Annals of The Polish Association of Agricultural and Agribusiness Economists*, Vol. XIII No. 6 Warszawa – Poznan – Wroclaw 2011. p. 266-271., (ISSN 1508-3535)
3. **Baják I.** – Töröcsvári Zs. (2009): A fenntartható fejlődés kérdései a Gyöngyösi Kistérség településein. *Gazdálkodás*, 2009. 6. sz. 580-593. old. (HU ISSN 0046 5518)
4. **Baják I.** (2007): A helyi fenntarthatósági stratégiák intézményi háttere. *Agrártudományi Közlemények – Acta Agraria Debreceniensis*, 2008. 29. sz. 7-13. old. (HU-ISSN 1587-1282)
5. **Baják I.** (2007): Gátló tényezők a helyi fenntarthatóság térnyerése előtt Magyarországon. *Agrártudományi Közlemények – Acta Agraria Debreceniensis*, 2007. 26. sz. 151-157. old. (HU-ISSN 1587-1282)
6. **Baják I.** (2006): Az Aalborgi folyamat és magyar vonatkozásai. *Agrártudományi Közlemények – Acta Agraria Debreceniensis*, 2006. 20. sz. 5-14. old. (HU-ISSN 1587-1282)

TOVÁBBI PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

Lektorált, idegen nyelven megjelent konferencia előadások:

7. **Baják I.** – Töröcsvári Zs. (2011): *Local sustainability issues in Hungary: a case study of the micro region of Gyöngyös*. In: Fritz B. – Planer D. (ed.): 'Tagungsband' Thüringisch-Ungarisches Symposium 2011, University of Applied Sciences, Jena, CD-publication, pp. 75-94. (EAN 978-3-932-886-28-7).
8. **Baják I.** – Gyurkó B. – Töröcsvári Zs. (2010): *The development of the knowledge and opinions about sustainable development of students of the Agricultural Engineering in Rural Development Master's Programme at Károly Róbert College based on the results of a questionnaire*. „Szellemi tőke mint versenyelőny” Tudományos Konferencián, Selye János Egyetem, Komárno, 2010. június 19. CD kiadvány 805-814. o., (ISBN 978-963-216-270-6)
9. **Baják I.** – Fábián Gy. – Töröcsvári Zs. (2009): *Difficulties of developing a local agenda in a small region of Hungary* EASY-ECO Budapest Conference, 11-14 October 2009, CD-publication, 19 p.
10. **Baják I.** – Fábián Gy. – Töröcsvári Zs. (2009): *Local sustainability issues in a small region of Hungary*. „AGRARIAN PERSPECTIVES XVIII.” Collection of Papers of International Scientific Conference, Prague, 15-16 September, 2009, (ISBN 80-213-1531-8)
11. Vajsz T. – Fábián Gy. – **Baják I.** (2009): *Sustainability issues, evaluation of the local level*. In Fritz B. – Planer D. (eds): 'Tagungsband' Thüringisch-Ungarisches Symposium 2009, University of Applied Sciences, Jena, 2009, CD-publication, pp. 122-127. (ISBN 978-3-932886-21-8)

12. **Baják I.** – Kuti I. (2006): *The chances of local sustainability strategies in Hungary— the example of the North Great Plain Region.* EASY-ECO Saarbrücken Conference, 11-14 October 2006, CD-publication, 14 p.
13. **Baják I.** (2006): *Local sustainability in Italy and the chances of adaptation in Eastern Europe.* „AGRARIAN PERSPECTIVES XV.” Collection of Papers of International Scientific Conference, Prague, 20-21 September, 2006, pp. 949-954. (ISBN 80-213-1531-8)

Lektorált, Magyarországon idegen nyelven megjelent konferencia előadások:

14. **Baják I.** (2007): *Material Flow Analysis – A Tool For Managing Sustainability.* 'Erdei Ferenc' IV. Tudományos Konferencia, Kecskeméti Főiskola Kertészeti Főiskolai Kar, Kecskemét, 2007. augusztus 27-28., 452-455. old., (ISBN 978 963 7294 64 8)

Lektorált, magyar nyelven megjelent konferencia előadások idegen nyelvű összefoglalóval:

15. **Baják I.** – Herédi É. – Töröcsvári Zs. (2010): *A társadalmi részvétel szerepe a helyi fenntarthatóság folyamatában.* 'Fenntartható Versenyképesség Válság Idején' XII. Tudományos Napok Konferencia, Károly Róbert Főiskola, Gyöngyös, 2010. március 25-26., (ISBN. 978-963-9941-09-0), megjelenés alatt
16. **Baják I.** – Szemes P. – Töröcsvári Zs. (2010): *A gyöngyösi éghajlatvédelmi stratégia megalapozása.* 'Fenntartható Versenyképesség Válság Idején' XII. Tudományos Napok Konferencia, Károly Róbert Főiskola, Gyöngyös, 2010. március 25-26., (ISBN. 978-963-9941-09-0), megjelenés alatt
17. **Baják I.** – Gyurkó B. – Töröcsvári Zs. (2010): *A vidékfejlesztés szakos hallgatók környezettudatossága a fenntartható fejlődés vonatkozásában.* 'Fenntartható Versenyképesség Válság Idején' XII. Tudományos Napok Konferencia, Károly Róbert Főiskola, Gyöngyös, 2010. március 25-26., (ISBN. 978-963-9941-09-0), megjelenés alatt
18. Fábíán Gy. – **Baják I.** – Marselek S. (2009): *A fenntartható fejlődés lokális szintje, lehetséges indikátorok.* „**Lokalizáció - Megoldás a fenntarthatóságra**” LI. Georgikon Napok Nemzetközi Tudományos Konferencia, Keszthely, 2009. október 1-2., CD kiadvány 7. p.
19. **Baják I.** (2008): *A fenntartható építés energiagazdálkodási elemei.* 'Vállalkozásno-miája' XI. Tudományos Napok Konferencia, Károly Róbert Főiskola, Gyö 2008. március 27-28., ISBN: 978-963-87831-1-0
20. **Baják I.** (2007): *A Fenntartható Városi Közlekedéspolitika Elemei – Debrecen Város Példáján.* 'Erdei Ferenc' IV. Tudományos Konferencia, Kecskeméti Főiskola Kertészeti Főiskolai Kar, Kecskemét, 2007. augusztus 27-28., 267-270. old., (ISBN 978 963 7294 64 8)
21. **Baják I.** (2007): *Helyi fenntarthatóság: felülről irányítva vagy alulról szerveződően.* AVA 3 – Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés és Agrárinformatika” Nemzetközi Konferencia, Debreceni Egyetem AVK, Debrecen, 2007. március 20-21 CD kiadvány 9 p.
22. **Baják I.** (2006): *A fenntartható fejlődés elemei Debrecen város stratégiai dokumentumaiban 2000-től napjainkig.* „Tudás és versenyképesség pannon szemmel” 'Pannon' Gazdaságtudományi Konferencia Tanulmánykötet I., Pannon Egyetem, Veszprém, 2006. június 2., 122-126. old., (ISBN:963 9696 02 1)

- 23. Baják I.** (2006): *A vidéki területek multifunkcionalitása és a helyi fenntarthatóság.* 'Agráralkalmazkodás a változó gazdasághoz' X. Tudományos Napok Konferencia, Károly Róbert Főiskola, Gyöngyös, 2006. március 30-31., (ISBN: 963-2229-623-0)
- 24. Baják I.** (2005): *Az EU Városi Környezet Tematikus Stratégiája: támpont a Local Agenda 21 környezeti pilléréhez az európai városok számára.* „Közép-Európa mezőgazdasága lehetőségek és kockázatok” XLVII. Georgikon Napok és 15. ÖGA találkozó, Keszthely, 2005. szeptember 29-30., CD kiadvány 6 p., (ISBN:963 9696 99 7)

Lektorált, magyar nyelven megjelent konferencia előadások (idegen nyelvű összefoglaló nélkül):

- 25. Baják I.** (2004): *A fenntarthatóság helyi stratégiái — tapasztalatok az Egyesült Királyságból.* 'Tavaszi Szél 2005' Konferencia kiadvány, Debrecen, 2005. május 5-8., 12-15. old., (ISBN 963 218 368 1)

Táblázatjegyzék

1. táblázat	Az EU által kiemelten kezelt környezeti problémák	29
2. táblázat	A környezet-gazdaságtan antropocentrikus valamint az ökológiai gazdaságtan ökocentrikus szemléletének összehasonlítása	37
3. táblázat	A fenntartható fejlődés tartalmi elemeinek pillérenkénti csoportosítása	40
4. táblázat	A fenntartható település megfogalmazása	48
5. táblázat	Csíksszereda város fenntarthatósági stratégiájának célterületei	52
6. táblázat	Példák az Európai Unióból a fenntartható fejlődés felelős intézményének kialakítására és intézményi tagozódására	57
7. táblázat	Példák az Európai Unióból a fenntartható fejlődés jogszabályi hátterének kialakítására valamint a források biztosítására	61
8. táblázat	A helyi tervezési folyamatra legnagyobb befolyással rendelkező szereplők	76
9. táblázat	A fenntartható fejlődési stratégia kialakításakor leginkább szem előtt tartandó területek	85
10. táblázat	Szlávik és Csete által javasolt fenntarthatósági indikátortémák	92
11. táblázat	Ada község fenntarthatósági stratégiájában alkalmazott indikátortémák (2009)	93
12. táblázat	A nemzeti kormányzat fenntarthatósággal kapcsolatos tevékenységének értékelése	126
13. táblázat	A Gyöngyösi Kistérséghez tartozó települések lakosainak száma (2009)	130

Ábrajegyzék

1. ábra	A fenntartható fejlődés rendszere	23
2. ábra	A társadalmi-gazdasági-környezeti rendszer anyag- és energiaáramlási modellje	41
3. ábra	Arnstein létrája a lakossági részvétel szintjeiről	72
4. ábra	A Local Agenda 21 kialakításának folyamata	82
5. ábra	A fenntartható fejlődés fogalmának országos ismertsége (2006)	113
6. ábra	A Gyöngyösi Kistérség és a hozzá tartozó települések	131
7. ábra	A fenntartható fejlődés 3 tartalmi elemének rangsora a megkérdezett önkormányzatok, valamint a lakosság körében	136
8. ábra	A felsoroltak közül a fenntarthatósággal kapcsolatos területet jelentősnek megjelölő önkormányzatok és lakosok aránya a vizsgált településeken (2011)	137
9. ábra	A helyi fenntarthatósági stratégia lehetséges területeként a felsoroltakat megjelölő önkormányzatok és lakosok aránya a vizsgált településeken (2011)	141
10. ábra	A fenntartható fejlődéssel kapcsolatos dokumentumokkal rendelkező települések aránya a vizsgált települések körében (2011)	142
11. ábra	A vizsgált településeken a lakosokkal történő kommunikációs eszközöket felhasználó önkormányzatok aránya, illetve a kommunikációra felhasznált eszközök lakossági ismertsége (2011)	149
12. ábra	A vizsgált önkormányzatok véleménye arról, hogy a felsorolt szereplőkre milyen mértékben számíthatnak a helyi fenntarthatósági stratégia kialakításában és végrehajtásában (2011)	152
13. ábra	A helyi fenntarthatósággal kapcsolatos kezdeményezések ismertsége a vizsgált önkormányzatok, valamint a lakosság körében (2011)	156
14. ábra	A helyi stratégiák megalkotását akadályozó tényezőként a felsoroltakat megjelölő önkormányzatok és lakosok aránya a vizsgált településeken (2011)	158
15. ábra	A helyi fenntarthatóság személyi feltételeinek megítélése a vizsgált önkormányzatok körében (2011)	161
16. ábra	A vizsgált, fenntarthatósággal kapcsolatos dokumentummal rendelkező települések megnevezése és területi elhelyezkedése	169
17. ábra	Környezeti szempontok előfordulási gyakorisága a vizsgált 45 település stratégiai dokumentumaiban (2011)	173
18. ábra	Fenntarthatósággal kapcsolatos tényezők előfordulási gyakorisága a vizsgált 9 települési fenntartható fejlődési stratégiában (2011)	174

Mellékletek

1. melléklet

A dolgozat készítése során konzulensemmel Dr. Kuti István, egyetemi docens Úrral a következő személyekkel készítettünk interjúkat személyesen, levélben, e-mailen vagy telefonon keresztül:

Dorgai László (Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet Vidékfejlesztési osztály, tudományos osztályvezető)

Füle Miklós (BME Környezetgazdaságtan Tanszék, egyetemi docens)

Szabó Gábor (Debreceni Egyetem, Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar, professor emeritus)

Szlávik János (Eszterházy Károly Főiskola, egyetemi tanár, dékán)

Turchanyi Gyula (Université International du Développement Durable, bizottsági tag; World Council of Hungarian Professors, alelnök)

Antal Z. László (Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatóintézet, főmunkatárs; Környezetbarát Települések Szövetsége, elnök)

Marselek Sándor (Károly Róbert Főiskola, egyetemi tanár)

Szűcs István (Károly Róbert Főiskola, egyetemi docens)

Dávid Lóránt (Károly Róbert Főiskola, főiskolai tanár)

Gulyás Mihály (Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium, korábbi osztályvezető)

Kertész György (Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium, főtanácsos)

Láng István (a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, korábbi főtitkár)

Pomázi István (Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium, osztályvezető)

Antal József (Debreceni Agrárcentrum Innovációs Közhasznú Társaság, projekt menedzser)

Debreceni Ferenc (Észak-alföldi Regionális Fejlesztési Ügynökség, igazgató)

Harsányi Antal (Hajdú-Bihar Megyei Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal, igazgató)

Lövei Attila (Hajdú-Bihar Megyei Fejlesztési Ügynökség, projekt menedzser)

Nyitrai Zsolt (Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Fejlesztési Ügynökség, projekt menedzser)

Bagoly Zoltán (Nyírtura, polgármester)

Berdéné Katona Mária (Báránd, környezetvédelmi előadó)

Bódi Istvánné (Egyek, aljegyző)

Kossa Lajos (Aba, polgármester)

Lábadai István (Nagykanizsa, osztályvezető)

Megyesi Ibolya (Berettyóújfalu)

Nagyné László Erzsébet (Karcag, osztályvezető)
Orosz Gyuláné (Nagyiván, polgármester)
Pajna Zoltán (Debrecen, alpolgármester)
Szécsi Gábor (Kecskemét, polgármester)
Szekeres Antal (Debrecen, jegyző)
Szűcs Gabriella (Biharkeresztes, vidékfejlesztési előadó)
Tömöri Zsolt (Hajdúböszörmény, környezetvédelmi előadó)
Dr. Szemes Paula (Gyöngyös, környezetvédelmi előadó)
Gyurkó Béla (Domoszló, polgármester, Gyöngyös Kistérsége LEADER Társulás Elnöke)

Gyöngyös Kistérség Önkormányzatai (kérdőív kitöltése, kitöltő személye ismeretlen)

Dr. Wolfgang Meyer (Centrum für Evaluation (CEval), Universität des Saarlandes)
Prof. Dr. Colin Kirkpatrick PhD (Impact Assessment Research Centre University of Manchester)
Dr. André Martinuzzi (Research Institute of Managing Sustainability, Vienna University of Economics and Business Administration)
Bergier T. dr ing. (AGH University of Science and Technology Kraków Area, Poland)

Baják Imre, Dr. Töröcsvári Zsolt
gyös

Károly Róbert Főiskola, Gyön-

**FELMÉRÉS A TELEPÜLÉSI ÖNKORMÁNYZATOKNAK A HELYI FENNTARTHATÓSÁG-
RA VONATKOZÓ VISZONYÁRÓL**

2010. május

A Károly Róbert Főiskola munkatársaiként szeretnénk felmérni a helyi fenntarthatóság helyzetét, esélyeit Gyöngyös kistérségben. Ennek a munkának az elvégzéséhez kérjük az Ön segítségét, véleményének, tapasztalatainak kifejezésén keresztül.

Az adatszolgáltatás anonim és önkéntes. Kötelezettséget vállalunk rá, hogy az adatok kizárólag e kutatás céljából összesítve kerülnek felhasználásra, oly módon, hogy sem a válaszadó kilétére, sem a településre nem lehet majd következtetni.

1. A település lakosainak száma:

- a) ☐ 1000 fő alatt;
- b) ☐ 1001 – 5.000 fő között;
- c) ☐ 5.001 – 20.000 fő között;
- d) ☐ 20000 fő fölött.

Felmérés a helyi fenntartható fejlődés vonatkozásában

1. Állítson fel fontossági sorrendet a település életében szerepet játszó következő tényezők jelentősége között! *(Egy szám csak egyszer szerepeljen, a legfontosabb tényező az 1!)*

Gazdaság	1	2	3
Környezet	1	2	3
Társadalom	1	2	3

2. Jelölje 5-ös skálán, hogy az alábbi területeket, mennyire tartja jelentősnek országosan illetve a település életében? *(1 a legkevésbé, 5 a leginkább kiemel terület!)*

—	országosan	a település életében
a) ☐ A helyi célok kialakításához és megvalósításához a helyi lakosság és vállalkozói réteg mozgósítása.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
b) ☐ A kül- illetve belterületeken a gazdálkodás céljából való földhasználat.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
c) ☐ A lakosság fogyasztói igényeinek helyi kiszolgálása.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
d) ☐ A lakosság tervezett életvezetése.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
e) ☐ A természeti környezet biológiai változatosága.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
f) ☐ Egészséges életmód.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
g) ☐ Energiatakarékosság.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
h) ☐ Foglalkoztatás.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
i) ☐ Gazdasági fejlődés.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
j) ☐ Klímaváltozás.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
k) ☐ Környezetre fordított források.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
l) ☐ Közbiztonság.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
m) ☐ Közlekedés.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
n) ☐ Kultúra, hagyományörzés.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
o) ☐ Különböző helyi konfliktusok megoldása.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
p) ☐ Levegőtminőség.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
q) ☐ Női egyenjogúság.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
r) ☐ Oktatás.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
s) ☐ Szabadidős programok.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
t) ☐ Szegénység elleni küzdelem.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
u) ☐ Természeti erőforrások.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
v) ☐ Turizmus.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
w) ☐ Vízgazdálkodás.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5

A) Jövőkép

3. Van-e a közösségnek olyan dokumentuma, mely megfogalmazza a település jövőképét?
- a) ☐ Nincs. (Amennyiben nincs, a kérdőív B) részétől folytassa a kitöltést!)
- b) ☐ Nem tudom. (Amennyiben nem tudja, a kérdőív B) részétől folytassa a kitöltést!)
- c) ☐ Van.

4. Részt vett-e a település lakossága a jövőkép meghatározásában?
- a) ☐ Nem vett részt.
  - b) ☐ Igen, de csak kis mértékben.
  - c) ☐ Igen, jelentős mértékben.
5. Milyen időtávot ölel fel a jövőképet felvázoló dokumentum?
- a) ☐ 1-5 évet;
  - b) ☐ 5-10 évet;
  - c) ☐ 10-20 évet;
  - d) ☐ 20 évnél hosszabb időtávra szól.
6. Szerepelnek-e a jövőképben mutatószámok?
- a) ☐ Nem.
  - b) ☐ Igen. (A megfelelő válasz(ok) száma bekarikázandó!)
    - I. ☐ A települési zöldfelületre vonatkozó.
    - II. ☐ Beruházási.
    - III. ☐ Bevételi.
    - IV. ☐ Demográfiai mutatószámok.
    - V. ☐ Egészségügyi.
    - VI. ☐ Energiatakarékossági.
    - VII. ☐ Felújítással kapcsolatos.
    - VIII. ☐ Foglalkoztatási.
    - IX. ☐ Hulladék-elhelyezéssel kapcsolatos.
    - X. ☐ Költségvetési.
    - XI. ☐ Közlekedés tervezésével kapcsolatos.
    - XII. ☐ Kriminálisztikai mutatók.
    - XIII. ☐ Kultúrával kapcsolatos.
    - XIV. ☐ Levegőminőségre vonatkozó.
    - XV. ☐ Oktatással, egyéb képzéssel kapcsolatos.
    - XVI. ☐ Szociális támogatásra vonatkozó.
    - XVII. ☐ Területrendezési.
    - XVIII. ☐ Turizmussal kapcsolatos.
    - XIX. ☐ Vízgazdálkodással kapcsolatos.
    - XX. ☐ Zajterhelésre vonatkozó.
7. Figyelembe vett-e a jövőkép valamilyen nemzeti dokumentumot?
- a) ☐ Nem.
  - b) ☐ Igen. (Több válasz is megjelölhető!)
    - I. ☐ Nemzeti Fenntartható Fejlődési Stratégia;
    - II. ☐ Nemzeti Fejlesztési Terv;
    - III. ☐ Nemzeti Vidékfejlesztési Terv;
    - IV. ☐ Turizmusfejlesztési Stratégia.
    - V. ☐ Egyéb.
8. Befolyásolja-e a jövőképre vonatkozó dokumentum a település fejlődését?
- a) ☐ Nem, mert csak a különböző elvárások miatt készült.
  - b) ☐ Nem, mert felsőbb utasításra készült.

- c) ☐ Igen, néha útmutatásként szolgál.
d) ☐ Igen, minden előirányzatát meg szeretnénk valósítani, mert a közösség számon fogja kérni.

B) Akcióterv

9. Készült-e akcióterv a jövőkép megvalósítására vonatkozóan?
a) ☐ Nem. (Amennyiben nincs akcióterv, a kérdőív C) részétől folytassa a kitöltést!)
b) ☐ Igen. Készítés éve: _____
10. Részt vett-e a település lakossága az akcióterv elkészítésében?
a) ☐ Nem vett részt.
b) ☐ Igen, de csak kis mértékben.
c) ☐ Igen, jelentős mértékben.
11. Milyen időtávot ölel fel az akcióterv?
a) ☐ 1-5 évet;
b) ☐ 5-10 évet;
c) ☐ 10-20 évet;
d) ☐ 20 évnél hosszabb időtávra szól.

C) Elemek

Dokumentum megnevezése	Rendelkezésre áll?	Érvényességi időszak
fejlesztési terv	Igen nem nem tudom	
környezetvédelmi program	Igen nem nem tudom	
közlekedési terv	Igen nem nem tudom	
hulladékkezelési terv	Igen nem nem tudom	
Egyéb:		

12. Készít-e a település évenkénti környezetvédelmi jelentést?
a) ☐ Igen.
b) ☐ Nem.

D) Társadalmi részvétel

13. Mi a települési önkormányzat szerepe a település életének befolyásolásában? (Csak egy válasz adható!)
- a) ☐ A település életét befolyásoló tényezők alakításában az önkormányzat nem vesz részt.
b) ☐ Az önkormányzat szerepe mindössze információnyújtásból áll, a döntések meghozatalában már nem vesz részt.
c) ☐ Az önkormányzat csak a település életét meghatározó döntések meghozatalában vesz részt, a végrehajtásban, és a pénzügyek kezelésében nem.
d) ☐ Az önkormányzat részt vesz a döntéshozatal és a végrehajtás fázisában is, de a pénzügyek kezelésében nem.
e) ☐ Az önkormányzat részt vesz a döntéshozatal és a végrehajtás fázisában is, és a pénzügyek kezelésében is.

14. Mi a közösség szerepe a település életének befolyásolásában? *(Csak egy válasz adható!)*
- a) ☐ A település életét befolyásoló tényezők alakításában csak a helyi hatóságok vesznek részt.
  - b) ☐ A közösség szerepe mindössze információnyújtásból áll, a döntések meghozatalában már nem vesz részt.
  - c) ☐ A közösség csak a település életét meghatározó döntések meghozatalában vesz részt, a végrehajtásban, és a pénzügyek kezelésében nem.
  - d) ☐ A közösség részt vesz a döntéshozatal és a végrehajtás fázisában is, de a pénzügyek kezelésében nem.
  - e) ☐ A közösség részt vesz a döntéshozatal és a végrehajtás fázisában is, és a pénzügyek kezelésében is.
15. Hogyan biztosítják a társadalmi részvételt a helyi közösség életét meghatározó ügyekben? *(Több válasz is megjelölhető!)*
- a) ☐ Nyílt napok szervezésével.
  - b) ☐ Fórumokon.
  - c) ☐ Kérdőívekkel.
  - d) ☐ Workshopokkal.
  - e) ☐ Multiszektoriális egyeztetés során a közösség részvételével.
  - f) ☐ Munkacsoportok segítségével.
  - g) ☐ Kerekasztal megbeszélések szervezésével.
  - h) ☐ Interaktív honlappal.
  - i) ☐ Egyéb módon, nevezetesen _____.
  - j) ☐ Egyikkel sem.

E) Fenntartható fejlődés stratégia

A fenntartható fejlődés **a társadalmi haladás** – méltányos életkörülmények, szociális jólét – elérése, megtartása érdekében **a gazdasági fejlődés** biztosítását és a **környezeti feltételek** megőrzését jelenti. (A Fenntartható Fejlődés Stratégiájának Szempont- És Követelményrendszere. A Magyar Köztársaság Kormánya, 2005) A fenntartható fejlődés stratégiája a gazdaság, a társadalom és a környezet témakörök integrált kezelését jelenti. Mivel a fenntarthatóság globális eszméjének átültetése a gyakorlatba nagymértékben a helyi fenntarthatósági programokon (stratégiákon) keresztül valósul meg, ezért szükséges, hogy a helyi hatóságok a lakosság konzultatív részvételével megkezdjék fenntarthatósági programjaik kidolgozását és végrehajtását (Agenda 21, UN, 1991). A következőkben a települések ezzel kapcsolatos véleménye, álláspontja iránt érdeklődök.

16. Hallott-e már az LA21 kezdeményezésről?

- a) ☐ Nem.
- b) ☐ Igen. (Több válasz is megjelölhető!)
  - I. ☐ Nemzetközi szervezettől.
  - II. ☐ Nemzeti kampányból.
  - III. ☐ Helyi szervezetektől.
  - IV. ☐ A helyi közösségtől.
  - V. ☐ Elektronikus vagy írott sajtóból.
  - VI. ☐ Oktatás keretében.
  - VII. ☐ Más forrásból:

17. Vannak-e a településen olyan kezdeményezések, melyek a fenntartható fejlődéssel kapcsolatosak?

a) ☐ Nincsenek.

b) ☐ Vannak.

Nevezetesen:

.....
.....
.....

18. Részt vesz-e a település valamilyen nemzeti, nemzetközi kezdeményezésben, hálózatban, mely a fenntarthatósággal kapcsolatba hozható?

a) ☐ Nem.

b) ☐ Igen.

A kezdeményezés(ek) neve:

.....

19. Kire számíthat(na) és milyen mértékben a település a helyi fenntarthatóság stratégiájának kidolgozásában és végrehajtásában? (1 – nem számíthat rá; 2 – kis mértékben számíthat rá; 3 – jelentős mértékben számíthat rá)

a) ☐ Nemzeti kormányzatra. 1 2 3

b) ☐ Települési önkormányzatra. 1 2 3

c) ☐ Üzleti szektorra. 1 2 3

d) ☐ Közösségi csoportokra. 1 2 3

e) ☐ Nonprofit szervezetekre. 1 2 3

f) ☐ Oktatási-kutatási intézményekre. 1 2 3

g) ☐ Médiára. 1 2 3

h) ☐ Kisebbségi önkormányzatra. 1 2 3

i) ☐ Női szervezetekre. 1 2 3

j) ☐ Ifjúsági szervezetekre. 1 2 3

k) ☐ Magánemberekre. 1 2 3

l) ☐ Nemzetközi szervezetekre. 1 2 3

m) ☐ Tanácsadó cégekre 1 2 3

n) ☐ Egyéb szervezetekre 1 2 3

Nevezetesen: .....

20. Ön szerint mennyi idő szükséges ahhoz, hogy a településen egy ilyen jellegű stratégia elkészülhessen?

a) ☐ A település rendelkezik ilyen jellegű dokumentummal.

b) ☐ Ugyan a település nem rendelkezik ilyen jellegű dokumentummal, de az alapjai már jelen pillanatban is rendelkezésre állnak.

c) ☐ Az alapok nagy része rendelkezésre áll, kis segítséggel (kormányzati ösztönzés, civil kezdeményezés) viszonylag rövid időn belül a stratégia elkészülhetne.

d) ☐ Kevés tényező áll rendelkezésre, jelentős külső segítséggel készíthető csak el egy ilyen stratégia.

e) ☐ Amíg törvényileg nem kötelező, és kormányzati pénzeket nem rendelnek hozzá, ilyen jellegű stratégiát a településnek nincs szándékában készíteni.

21. Milyen tényezők akadályozzák a helyi fenntarthatósági stratégiák elterjedését Magyarországon? *(Több válasz is megjelölhető!)*
- a) ☐ Elégtelen információ.
  - b) ☐ Szaktudás hiánya.
  - c) ☐ Finanszírozás hiánya.
  - d) ☐ Közösségi érdeklődés hiánya.
  - e) ☐ A helyi hatóságok érdeklődésének hiánya.
  - f) ☐ Kormányzati ösztönzés hiánya.
  - g) ☐ Törvényi kötelezettség hiánya.
  - h) ☐ Esettanulmányok, háttéranyagok hiánya.
22. Van-e az önkormányzatban olyan személy(ek) vagy osztály(ok), mely feladatkörébe a fenntarthatóság témaköre illeszkedik?
- a) ☐ Nincs, külső szakértő segítségét kellene igénybe venni
  - b) ☐ Nincs, a személyi állomány bővítése lenne szükséges.
  - c) ☐ A következő személyek/osztályok feladatköre:
.....
.....
23. A települési fenntarthatósági stratégia kidolgozásakor és megvalósításakor mely területek igénylik a legnagyobb figyelmet? *(Több válasz is megjelölhető!)*
- a) ☐ A helyi lakosság és vállalkozói réteg mozgósítása a helyi célok kialakítása és megvalósítása érdekében.
  - b) ☐ A kül- illetve belterületeken a gazdálkodás céljából való földhasználat.
  - c) ☐ Biztonság.
  - d) ☐ Emberi jogok.
  - e) ☐ Energia-felhasználás.
  - f) ☐ Fenntartható turizmus.
  - g) ☐ Fogyasztási szokások.
  - h) ☐ Helyi gazdaság fejlődése.
  - i) ☐ Hulladékgazdálkodás.
  - j) ☐ Katasztrófavédelem.
  - k) ☐ Környezetbarátabb közlekedés.
  - l) ☐ Környezeti kérdések.
  - m) ☐ Közegészségügy.
  - n) ☐ Kulturális örökség, hagyományőrzés.
  - o) ☐ Lakásügy.
  - p) ☐ Munkahelyteremtés.
  - q) ☐ Oktatás.
  - r) ☐ Szabadidő eltöltése.
  - s) ☐ Társadalmi egyenlőtlenségek mérséklése (etnikumok, nők, fiatalok stb.).
  - t) ☐ Település-tervezés.
  - u) ☐ Vízminőség, vízgazdálkodás.

Nagyon köszönöm a segítségét!

Baják Imre, Dr. Törösvári Zsolt

Károly Róbert Főiskola, Gyöngyös

**FELMÉRÉS A TELEPÜLÉSI ÖNKORMÁNYZATOKNAK A HELYI FENNTARTHATÓSÁG-
RA VONATKOZÓ VISZONYÁRÓL**

2010. május

A Károly Róbert Főiskola munkatársaiként szeretnénk felmérni a helyi fenntarthatóság helyzetét, esélyeit Gyöngyös kistérségben. Ennek a munkának az elvégzéséhez kérjük az Ön segítségét, véleményének, tapasztalatainak kifejezésén keresztül.

Az adatszolgáltatás anonim és önkéntes. Kötelezettséget vállalunk rá, hogy az adatok kizárólag e kutatás céljából összesítve kerülnek felhasználásra, oly módon, hogy sem a válaszadó kilétére, sem a településre nem lehet majd következtetni.

1. A település lakosainak száma:

- a) ☐ 1000 fő alatt;
- b) ☐ 1001 – 5.000 fő között;
- c) ☐ 5.001 – 20.000 fő között;
- d) ☐ 20000 fő fölött.

2. A válaszadó neme:

- ☐ nő ☐ férfi

3. A válaszadó kora (év):

- ☐ 18-30 ☐ 30-40 ☐ 40-50 ☐ 50-60 ☐ 60 év fölött

4. A válaszadó legmagasabb iskolai végzettsége:

- a) ☐ 8 általánosnál kevesebb;
- b) ☐ befejezett 8 általános;
- c) ☐ középiskola;
- d) ☐ főiskola, egyetem;
- e) ☐ posztgraduális (dr. univ., PhD, CSc, DSc).

5. A kitöltő szektoriális besorolása:

- a) ☐ köztisztviselő,
- b) ☐ közalkalmazott,
- c) ☐ vállalkozó,
- d) ☐ alkalmazott,
- e) ☐ munkanélküli,
- f) ☐ nyugdíjas,
- g) ☐ egyéb

Felmérés a helyi fenntartható fejlődés vonatkozásában

1. Állítson fel fontossági sorrendet a település életében szerepet játszó következő tényezők jelentősége között! *(Egy szám csak egyszer szerepeljen, a legfontosabb tényező az 1!)*

Gazdaság	1	2	3
Környezet	1	2	3
Társadalom	1	2	3

2. Jelölje 5-ös skálán, hogy az alábbi területeket, mennyire tartja jelentősnek országosan illetve a település életében? *(1 a legkevésbé, 5 a leginkább kiemelt terület!)*

—	országosan	a település életében
a) ☐ A helyi célok kialakításához és megvalósításához a helyi lakosság és vállalkozói réteg mozgósítása.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
b) ☐ A kül- illetve belterületeken a gazdálkodás céljából való földhasználat.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
c) ☐ A lakosság fogyasztói igényeinek helyi kiszolgálása.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
d) ☐ A lakosság tervezett életvezetése.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
e) ☐ A természeti környezet biológiai változatossága.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
f) ☐ Egészséges életmód.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
g) ☐ Energiatakarékosság.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
h) ☐ Foglalkoztatás.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
i) ☐ Gazdasági fejlődés.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
j) ☐ Klímaváltozás.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
k) ☐ Környezetre fordított források.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
l) ☐ Közbiztonság.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
m) ☐ Közlekedés.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
n) ☐ Kultúra, hagyományőrzés.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
o) ☐ Különböző helyi konfliktusok megoldása.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
p) ☐ Levegőminőség.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
q) ☐ Női egyenjogúság.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
r) ☐ Oktatás.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
s) ☐ Szabadidős programok.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
t) ☐ Szegénység elleni küzdelem.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
u) ☐ Természeti erőforrások.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
v) ☐ Turizmus.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
w) ☐ Vízgazdálkodás.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5

A) Jövőkép

3. Van-e a közösségnek olyan dokumentuma, mely megfogalmazza a település jövőképét?
- a) ☐ Nincs. (Amennyiben nincs, a kérdőív B) részétől folytassa a kitöltést!)
- b) ☐ Nem tudom. (Amennyiben nem tudja, a kérdőív B) részétől folytassa a kitöltést!)
- c) ☐ Van.
4. Részt vett-e a település lakossága a jövőkép meghatározásában?
- a) ☐ Nem vett részt.
- b) ☐ Igen, de csak kis mértékben.
- c) ☐ Igen, jelentős mértékben.

B) Akcióterv

5. Készült-e akcióterv a jövőkép megvalósítására vonatkozóan?
- a) ☐ Nem. (Amennyiben nincs akcióterv, a kérdőív C) részétől folytassa a kitöltést!)
- b) ☐ Nem tudom. (Amennyiben nem tudja, a kérdőív C) részétől folytassa a kitöltést!)
- c) ☐ Igen.
6. Részt vett-e a település lakossága az akcióterv elkészítésében?
- a) ☐ Nem vett részt.
- b) ☐ Igen, de csak kis mértékben.
- c) ☐ Igen, jelentős mértékben.

C) Elemek

Dokumentum megnevezése	Rendelkezésre áll?		
fejlesztési terv	Igen	nem	nem tudom
környezetvédelmi program	Igen	nem	nem tudom
közlekedési terv	Igen	nem	nem tudom
hulladékkezelési terv	Igen	nem	nem tudom
Egyéb:			

D) Társadalmi részvétel

7. Mi a települési önkormányzat szerepe a település életében? *(Csak egy válasz adható!)*

- a) ☐ Az önkormányzat szerepe mindössze információnyújtásból áll, a döntések meghozatalában már nem vesz részt.
- b) ☐ Az önkormányzat csak a település életét meghatározó döntések meghozatalában vesz részt, a végrehajtásban, és a pénzügyek kezelésében nem.
- c) ☐ Az önkormányzat részt vesz a döntéshozatal és a végrehajtás fázisában is, de a pénzügyek kezelésében nem.
- d) ☐ Az önkormányzat részt vesz a döntéshozatal és a végrehajtás fázisában is, és a pénzügyek kezelésében is.

8. Mi a lakosság szerepe a település életében? *(Csak egy válasz adható!)*

- a) ☐ A település életét befolyásoló tényezők alakításában csak a helyi hatóságok vesznek részt.
- b) ☐ A közösség szerepe mindössze információnyújtásból áll, a döntések meghozatalában már nem vesz részt.
- c) ☐ A közösség csak a település életét meghatározó döntések meghozatalában vesz részt, a végrehajtásban, és a pénzügyek kezelésében nem.
- d) ☐ A közösség részt vesz a döntéshozatal és a végrehajtás fázisában is, de a pénzügyek kezelésében nem.
- e) ☐ A közösség részt vesz a döntéshozatal és a végrehajtás fázisában is, és a pénzügyek kezelésében is.

9. Hogyan biztosítják a társadalmi részvételt a helyi közösség életét meghatározó ügyekben? *(Több válasz is megjelölhető!)*

- a) ☐ Nyílt napok szervezésével.
- b) ☐ Fórumokon.
- c) ☐ Kérdőívekkel.
- d) ☐ Munkacsoportok segítségével.
- e) ☐ Interaktív honlappal.
- f) ☐ Egyéb módon, nevezetesen _____.
- g) ☐ Egyikkel sem.

E) Fenntartható fejlődés stratégia

A fenntartható fejlődés **a társadalmi haladás** – méltányos életkörülmények, szociális jólét – elérése, megtartása érdekében **a gazdasági fejlődés** biztosítását és a **környezeti feltételek** megőrzését jelenti. (A Fenntartható Fejlődés Stratégiájának Szempont- És Követelményrendszere. A Magyar Köztársaság Kormánya, 2005) A fenntartható fejlődés stratégiája a gazdaság, a társadalom és a környezet témakörök integrált kezelését jelenti. Mivel a fenntarthatóság globális eszméjének átültetése a gyakorlatba nagymértékben a helyi fenntarthatósági programokon (stratégiákon) **(LA21)** keresztül valósul meg, ezért szükséges, hogy a helyi hatóságok a lakosság konzultatív részvételével megkezdjék fenntarthatósági programjaik kidolgozását és végrehajtását (Agenda 21, UN, 1991). A következőkben a települések ezzel kapcsolatos véleménye, álláspontja iránt érdeklődünk.

10. Hallott-e már a helyi fenntarthatósággal kapcsolatos (LA21) kezdeményezésről?

- a) ☐ Nem.
- b) ☐ Igen.
  - I. Nemzetközi szervezettől.
  - II. Nemzeti kampányból.
  - III. Helyi szervezetektől, helyi lakosoktól.
  - IV. Elektronikus vagy írott sajtóból.
  - V. Oktatás keretében.
  - VI. Más forrásból:

11. Jelölje be azokat a területeket, amelyeken vannak a településen a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos kezdeményezések!

- a) ☐ Energiatakarékosság.
- b) ☐ Hulladékgazdálkodás.
- c) ☐ Klímaváltozás.
- d) ☐ Levegőminőség.
- e) ☐ Természeti erőforrások.
- f) ☐ Vízgazdálkodás.
- g) ☐ Egyéb

12. Kinek és milyen mértékben kellene részt vennie a település a helyi fenntarthatóság stratégiájának kidolgozásában és végrehajtásában? (1 – nem kell részt vennie;

5 – jelentős mértékben kell részt vennie)

a) Nemzeti kormánynak.	1	2	3
b) Települési önkormányzatnak.	1	2	3
c) Üzleti szektornak.	1	2	3
d) Közösségi csoportoknak.	1	2	3
e) Nonprofit szervezeteknek.	1	2	3
f) Oktatási-kutatási intézményeknek.	1	2	3
g) Média.	1	2	3
h) Kisebbségi önkormányzatnak.	1	2	3
i) Női szervezeteknek.	1	2	3
j) Ifjúsági szervezeteknek.	1	2	3
k) Magánembereknek.	1	2	3
l) Nemzetközi szervezeteknek.	1	2	3
m) Külső tanácsadó cégeknek	1	2	3
n) Egyéb szervezeteknek.	1	2	3

Nevezetesen: .....

13. Milyen tényezők akadályozzák a helyi fenntarthatósági stratégiák elkészítését a településen? (több válasz is megjelölhető)

- a) ☐ Elégtelen információ.
- b) ☐ Szaktudás hiánya.
- c) ☐ Finanszírozás hiánya.
- d) ☐ Közösségi érdeklődés hiánya.
- e) ☐ A helyi hatóságok érdeklődésének hiánya.
- f) ☐ Kormányzati ösztönzés hiánya.

- g) ☐ Törvényi kötelezettség hiánya.
- h) ☐ Esettanulmányok, háttéranyagok hiánya.

14. A települési fenntarthatósági stratégia kidolgozásakor és megvalósításakor mely területek igényelnek az eddigieknél nagyobb figyelmet? *(több válasz is megjelölhető)*

- a) ☐ A helyi lakosság és vállalkozói réteg mozgósítása a helyi célok kialakítása és megvalósítása érdekében.
- b) ☐ A kül- illetve belterületeken a gazdálkodás céljából való földhasználat.
- c) ☐ Biztonság.
- d) ☐ Emberi jogok.
- e) ☐ Energia-felhasználás.
- f) ☐ Fenntartható turizmus.
- g) ☐ Fogyasztási szokások.
- h) ☐ Helyi gazdaság fejlődése.
- i) ☐ Hulladékgazdálkodás.
- j) ☐ Katasztrófavédelem.
- k) ☐ Környezetbarátabb közlekedés.
- l) ☐ Környezeti kérdések.
- m) ☐ Közegészségügy.
- n) ☐ Kulturális örökség, hagyományőrzés.
- o) ☐ Lakásügy.
- p) ☐ Munkahelyteremtés.
- q) ☐ Oktatás.
- r) ☐ Szabadidő eltöltése.
- s) ☐ Társadalmi egyenlőtlenségek mérséklése (etnikumok, nők, fiatalok stb.).
- t) ☐ Település-tervezés.
- u) ☐ vízminőség, vízgazdálkodás.

Nagyon köszönöm a segítségét!

Helyi fenntartható fejlődési és egyéb stratégiák

Az értekezés megírásakor a következő települési dokumentumok kerültek látókörömbe:

Integrált Városfejlesztési Stratégiák:

Baja, Balatonföldvár, Budapest, Dabas, Debrecen, Gödöllő, Gyöngyös, Győr, Hódmezővásárhely, Jászberény, Józsefváros, Kazincbarcika, Kecskemét, Keszthely, Kiskunhalas, Kunhegyes, Makó, Mátészalka, Miskolc, Pécs, Pilisvörösvár, Sátoraljaújhely, Szarvas, Szeged, Székesfehérvár, Szentendre, Szentgotthárd, Törökszentmiklós, Veszprém, Zalaegerszeg

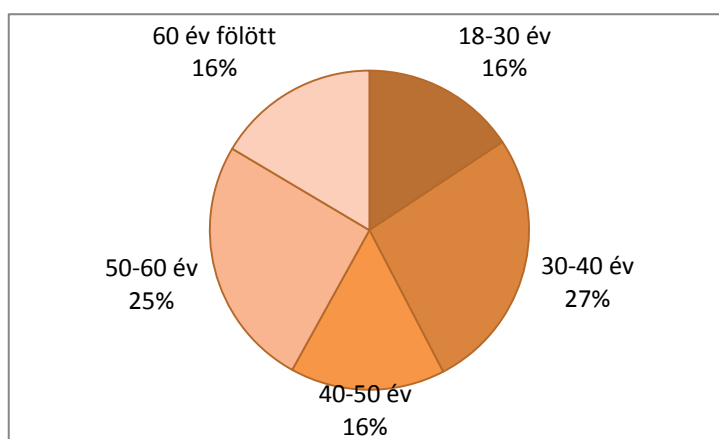
Fenntartható Fejlődési Stratégiák (tervek, programok)/Local Agenda 21 dokumentumok vagy azok vezetői összefoglalója:

Külföld:

Ada, Angus, Csíkszereda, Koppenhága, Thanet, Berlin, London, Oslo, Leicester, Padova, Brent, Essex County Council, Haringey, Monmouthshire, Royal Borough of Kingston, Santa Cruz County, Tameside, Tendring District Council, Thanet, Växjö, Córdoba, Whyalla

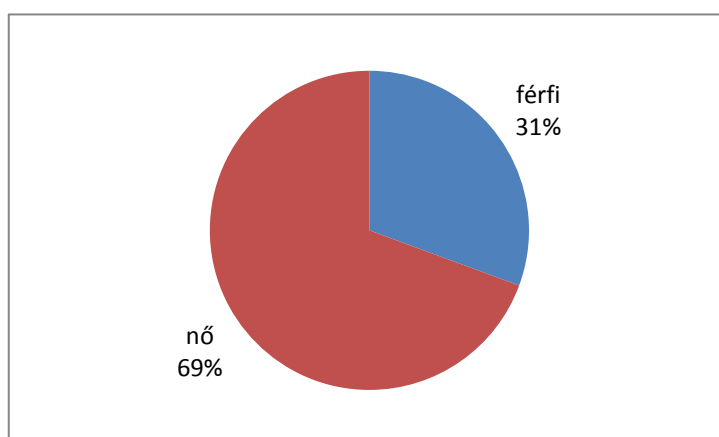
Magyarország:

Aszód, Bonyhád, Budakalász, Bükksgentkereszt, Csenger, Csorvás, Dávod, Dévaványa, Dunavecse, Elek, Enying, Érd, Forráskút, Füzér-Pusztafalu, Gellérháza, Győr, Hajdúböszörmény, Hajdúszoboszló, Hangács, Homokhát, Jánossomorja, Jászfényszaru, Józsefváros, Kimle, Komoró, Kondoros, Körösladány, Martfű, Mezőkövesd, Miskolc, Mosonmagyaróvár, Nagyhegyes, Pesterzsébet, Pusztamérges, Röske, Sióagárd, Szarvas, Szécsény, Szendrő, Szentendre, Szentkirály, Szolnok, Tét, Tiszaföldvár, Tótkomlós, Üllő, Veresegyház, Zalakaros Kistérség, Zirc, Zsámbék

A lakossági válaszadók korcsoportonkénti megoszlása

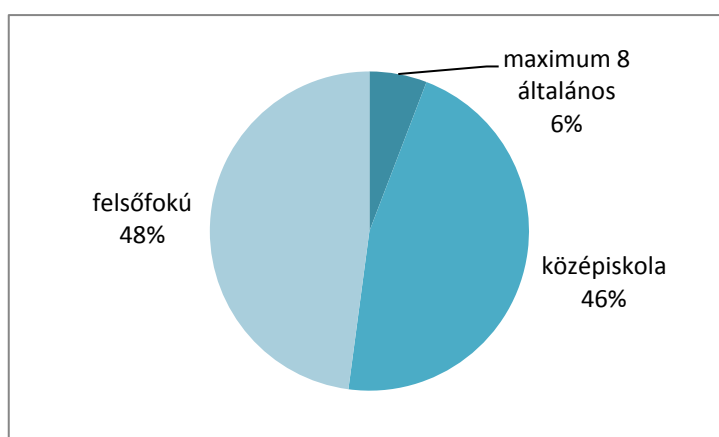
Megjegyzés: Nem válaszolt 74 fő

Forrás: saját összeállítás

A lakossági válaszadók nemek szerinti megoszlása

Megjegyzés: Nem válaszolt 22 fő

Forrás: saját összeállítás

A lakossági válaszadók végzettség szerinti megoszlása

Megjegyzés: Nem válaszolt 20 fő

Forrás: saját összeállítás

[illegible]

A helyi problémák fontosságának megítélése

	Biológiai változatosság	Egészséges életmód	Energiatakarékosság	Foglalkoztatás	Fogyasztói igények	Földhasználat	Gazdasági fejlődés	Helyi célok	Helyi konfliktusok	Klimaváltozás	Környezeti kiadások	Közbiztonság	Közlekedés	Kultúra, hagyományok	Levegőminőség	Női egyenjogúság	Oktatás	Szabadidő	Szegénység	Természeti erőforrások	Tervezett életvezetés	Turizmus	Vízgazdálkodás
Biológiai változatosság	x	-0,52857	-0,34286	-0,31429	-0,02857	-0,15714	-0,31429	-0,22857	0,028571	-0,04286	0,214286	-0,37143	0,071429	-0,15714	-0,37143	0,5	-0,2	0,114286	-0,04286	0,1	-0,24286	0,357143	-0,02857
Egészséges életmód		x	0,185714	0,214286	0,5	0,371429	0,214286	0,3	0,557143	0,485714	0,742857	0,157143	0,6	0,371429	0,157143	1,028571	0,328571	0,642857	0,485714	0,628571	0,285714	0,885714	0,5
Energiatakarékosság			x	0,028571	0,314286	0,185714	0,028571	0,114286	0,371429	0,3	0,557143	-0,02857	0,414286	0,185714	-0,02857	0,842857	0,142857	0,457143	0,3	0,442857	0,1	0,7	0,314286
Foglalkoztatás				x	0,285714	0,157143	0	0,085714	0,342857	0,271429	0,528571	-0,05714	0,385714	0,157143	-0,05714	0,814286	0,114286	0,428571	0,271429	0,414286	0,071429	0,671429	0,285714
Fogyasztói igények					x	-0,12857	-0,28571	-0,2	0,057143	-0,01429	0,242857	-0,34286	0,1	-0,12857	-0,34286	0,528571	-0,17143	0,142857	-0,01429	0,128571	-0,21429	0,385714	0
Földhasználat						x	-0,15714	-0,07143	0,185714	0,114286	0,371429	-0,21429	0,228571	0	-0,21429	0,657143	-0,04286	0,271429	0,114286	0,257143	-0,08571	0,514286	0,128571
Gazdasági fejlődés							x	0,085714	0,342857	0,271429	0,528571	-0,05714	0,385714	0,157143	-0,05714	0,814286	0,114286	0,428571	0,271429	0,414286	0,071429	0,671429	0,285714
Helyi célok								x	0,257143	0,185714	0,442857	-0,14286	0,3	0,071429	-0,14286	0,728571	0,028571	0,342857	0,185714	0,328571	-0,01429	0,585714	0,2
Helyi konfliktusok									x	-0,07143	0,185714	-0,4	0,042857	-0,18571	-0,4	0,471429	-0,22857	0,085714	-0,07143	0,071429	-0,27143	0,328571	-0,05714
Klimaváltozás										x	0,257143	-0,32857	0,114286	-0,11429	-0,32857	0,542857	-0,15714	0,157143	0	0,142857	-0,2	0,4	0,014286
Környezeti kiadások											x	-0,58571	-0,14286	-0,37143	-0,58571	0,285714	-0,41429	-0,1	-0,25714	-0,11429	-0,45714	0,142857	-0,24286
Közbiztonság												x	0,442857	0,214286	0	0,871429	0,171429	0,485714	0,328571	0,471429	0,128571	0,728571	0,342857
Közlekedés													x	-0,22857	-0,44286	0,428571	-0,27143	0,042857	-0,11429	0,028571	-0,31429	0,285714	-0,1
Kultúra, hagyományok														x	-0,21429	0,657143	-0,04286	0,271429	0,114286	0,257143	-0,08571	0,514286	0,128571
Levegőminőség															x	0,871429	0,171429	0,485714	0,328571	0,471429	0,128571	0,728571	0,342857
Női egyenjogúság																x	-0,7	-0,38571	-0,54286	-0,4	-0,74286	-0,14286	-0,52857
Oktatás																	x	0,314286	0,157143	0,3	-0,04286	0,557143	0,171429
Szabadidő																		x	-0,15714	-0,01429	-0,35714	0,242857	-0,14286
Szegénység																			x	0,142857	-0,2	0,4	0,014286
Természeti erőforrások																				x	-0,34286	0,257143	-0,12857
Tervezett életvezetés																					x	0,6	0,214286
Turizmus																						x	-0,38571
Vízgazdálkodás																							x

Jelmagyarázat:

Piros: A sorában lévő kategória átlaga szignifikánsan nagyobb, mint az oszlopában lévő kategória átlaga.

Kék: A sorában lévő kategória átlaga szignifikánsan kisebb, mint az oszlopában lévő kategória átlaga.

Fekete: Nincs szignifikáns különbség.

NYILATKOZAT

Alulírott, **Baják Imre** büntetőjogi és fegyelmi felelősségem tudatában kijelentem és aláírással igazolom, hogy a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése céljából benyújtott értekezésem kizárólag saját, önálló munkám.

Nyilatkozom továbbá, hogy:

- az Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola szabályzatát megismertem, és az abban foglaltak megtartását magamra nézve kötelezőnek elismerem;
- a felhasznált irodalmat korrekt módon kezeltem, a disszertációra vonatkozó jogszabályokat és rendelkezéseket betartottam;
- a disszertációban található másoktól származó, nyilvánosságra hozott vagy közzé nem tett gondolatok és adatok eredeti lelőhelyét a hivatkozásokban, az irodalomjegyzékben, illetve a felhasznált források között hiánytalanul feltüntettem a mindenkor szerzői jogvédelem figyelembevételével;

a benyújtott értekezéssel azonos, vagy részben azonos tartalmú értekezést más egyetemen, illetve doktori iskolában nem nyújtottam be tudományos fokozat megszerzése céljából.

Debrecen, 2012. január 19.

.....
név

Születési idő: 1975.05.09.

Anyja neve: Opákai Klára